

P
pöyü

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇIŞ

4. basım

Çeviren: Şemsa Yeğin

ERICH FROMM

ERICH FROMM

ÖZGÜRLÜKTEN KACIS

Ruhbilimci, toplumbilimci, düşünür ve yazar Dr. Erich Fromm 1900'de Frankfurt am Main'da doğdu. Heidelberg, Frankfurt ve Münih Üniversiteleri'nde ruhbilim ve toplumbilim okudu; 1922'de Heidelberg Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Münih'te ruhhekimliği ve ruhbilim konularında çalışmalarını sürdürdükten sonra Berlin Ruhçözümleme Enstitüsü'nde eğitim göreviyle burayı 1931 'de bitirdi.

Dr. Fromm 1933'te Chicago Ruhçözümleme Enstitüsü'nün çağrısı üzerine Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 1934'te, Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü'yle birlikte New York'a taşındı; 1938'e dek bu Enstitü'nün üyesi olarak kaldı. Sonra özel olarak çalışmaya başladı ve Columbia Üniversitesi'nde dersler verdi. 1946'da William Allonson White Ruhhekimliği, Ruhçözümleme ve Ruhbilim Enstitüsü'nün ilk kurucularından biri oldu. Yale, New York Üniversitesi, Bonnington College ve Michigan Devlet Üniversitesi'nde de dersler verdi. 1949'da Ulusal Özerk Meksika Üniversitesi'nde kendisine önerilen profesörlüğü kabul etti; Üniversite'deki Tıp Okulu'nun Lisans Üstü Bölümüne başlı Ruhçözümleme Bölümü'nü kurdu; 1965'te emekliye ayrıldıktan sonra burada kendisine onursal profesörlük önerildi. Dr. Fromm 1980 yılında uzun süredir yaşamakta olduğu İsviçre'de öldü.

Yapıtın Özgün Adı: Escape From Freedom Birinci Basım : Ocak 1988 İkinci Basım : Mayıs 1993 Üçüncü Basım : Ocak 1995

Dr. Fromm'un 1941 yılında Fear of Freedom (Özgürlük Korkusu) adıyla yazdığı bu inceleme, ilk olarak 1942 yılında A.B.D.'de yayımlanmıştır. 1960, 61 ve 63 yıllarında İngiltere'de Routledge & Kegan Paul Ltd. tarafından aynı adla yayımlanan kitap, daha sonra merkezi A.B.D.'de bulunan Holt, Rinehart & Winston, Inc. yayınevine geçmiştir, ancak bu kez 1965 Nisanında Avon Book dizisinde Escape From Freedom (Özgürlükten Kaçış) adıyla okura sunulmuştur. Elinizdeki çeviri aynı metinleri içeren 1963 Routledge & Kegan Paul Ltd. basımı ile 1969 Avon Books basımları esas alınarak hazırlanmıştır.

ERICH FROMM

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

3. basım

İngilizce aslından çeviren EMSAYE N

Ben, kendim için değilsem, kim benim için olacak? Yalnızca kendim içinsem, neyim ben? Şimdi değilse, ne zaman?

Talamud dediği Misnah, Abot

Kendi iradene ve onuruna uygun şekilde özgür olmasını diye, kendi yaratıcın olmasını, kendini inanca edebilesin diye, seni ne ilâhi, ne dünyevi, ne ölümlü, ne

de ölümsüz yarattık. Kendi özgür iradene ba lı bir büyüme ve geli me yetisini yalnızca sana verdik. Sen, içinde, evrensel bir ya amın tohumlarını ta ıyorsun.

Pico della Mirandola Oratio de Hominis Dignitate

insanın do u tan getirdi i ve vazgeçilmez haklarından ba ka hiçbir ey de i mez de ildir.

Thomas Jefferson

ÖNSÖZ

ÇA DA insanın ki ilik yapısı ve toplumbilimsel etkenlerle ruhbilimsel etkenler arasındaki kar ılıklı etkile im sorunlarını ele alan geni kapsamlı bir çalı manın bir bölümünü olu turan bu kitap, birkaç yıldır üzerinde çalı makta oldu um, ve aslında, tamamlanmasının daha da uzun sürmesini tasarladı m bir konuyu içermektedir. Günümüzdeki siyasal geli melerle, bu geli melerin modern kültürün gerçekle tirdi i en büyük ba arılar — bireysellik ile ki ili in benzersizli i özelli i—kar ısında olu turdu u tehlikeler, geni kapsamlı inceleme üzerindeki çalı mamı kesmeme ve ya amakta oldu umuz kültürel ve toplumsal bunalım açısından büyük önem ta ıyan bir yönü üzerinde yani ça da insan için özgürlü ün anlamı konusunda yo unla maya karar vermeme yol açtı. Aslında özgürlük, ancak ve ancak, ça da insanın ki ilik yapısının bütünüyle çözümlenmesi temel alındı ında tam anlamıyla anla ılabilir; dolayısıyla, uygarlı ımızdaki insanın ki ilik yapısı ile ilgili tamamlanmı bir incelemeyi okura su nabilseydim, bu kitapla ula mak istedi im noktaya çok daha kolay varabilirdim. Bu durumda, sık sık belli kavramlara ve varılmı sonuçlara gönderme yapmak durumunda kaldım; ve bu kavramları, geni kapsamlı bir çalı mada olaca ı ekilde enine boyuna tartı amadım. Daha da büyük önem ta ıyan di er sorunlarıysa, zaman zaman öyle bir anmakla yetinmek durumunda kaldım, bazen de onlardan hiç söz edemedim. Ancak bana göre bir ruhbilimci, bir incelemenin önemli özelli i olan tamamlanmı lı ı feda etmek pahasına da olsa, ya anmakta olanı bir bunalımın anla ılmasına hiç gecikmeden katkıda bulunmak durumundadır.

12

ONSOZ

Ruhbilimsel kaygıların, içinde bulundu umuz durumla ilgili önemine i aret etmek, benim görü üme göre ruhbilime hak etmedi i bir görevi yüklemeyi gerektirmez. Toplumsal sürecin temel nesnesi bireydir, onun arzulan ve korkulan, tutkuları ve dü ünceleri, iyilikte ve kötülükte bulunma istekleridir. Bireyi anlamak için onu, belli bir kalıba döken kültürün kapsamı içinde görmek zorunda oldu umuz gibi, toplumsal sürecin dinami ini anlamak için de bireyde i leyen ruhsal mantıksal süreçlerin dinami ini anlamak zorundayız. Bu kitap, kendisine güvenlik verirken onu sınırlayan bireysellik öncesi toplumun ba lanndan kurtulmu olan ça da insanın, kendi bireysel beninin gerçekle tirilmesi yani, zihinsel, co kusal, duyusal gizilgüçlerinin anlatımını ortaya koymas ı eklindeki olumlu anlamda özgürlük kazanmadı ını öne sürmektedir. Özgürlük, ona ba ımsızlık ve ussallık getirmi olmasına kar ın, onu soyutlanmı ve dolayısıyla kaygılı ve güçsüz kılmı tır. Bu soyutlanma dayanılmaz bir durumdur; bunun kar ısındaki seçenekte, bu insanı ya özgürlü ün yükünden kaçarak yeni ba ımlılıklara ve boyune melere sı ınmak, ya da insano lunun tekli i ve bireyselli i temeline dayalı olumlu özgürlü ün tam anlamıyla gerçekle mesi yönünde ilerlemek durumunda bırakılmaktadır. Gerçi bu kitap, bir tahminden çok bir tanı — bir çözümünden çok bir çözümlenmedir, ama kitapta varılan sonuçlar,

gidi atımızı etkileyici niteliktedir. Çünkü totaliter güçlere karşı zafer kazanmak amacıyla herhangi bir etkinlikte bulunmak için, özgürlükten totaliterce kaçmanın nedenlerini anlamak gerekmektedir.

Dü üncelerimi hızlandırmaları ve yapıcı ele tirileriyle katkıda bulunmaları nedeniyle kendilerine borçlu oldu um dostlara, meslekta lara ve ö rencilere te ekkür etmenin bana verece i hazzı bir kenara bırakıyorum. Okur, bu kitapta dile getirilen fikirler için kendilerine çok ey borçlu oldu um yazarların adlarını dipnotlarda görecektir. Ancak, kitabın tamamlanmasına do rudan katkıda bulunanlara derin ükranlarımı sunmak isterim. Her eyden önce, gerek önerileriyle gerek ele tirileriyle, bu kitabın düzenlenmesinde paha biçilmez yardım lan dokunan Miss Elizabeth Brown'a ükranlanımı sunanm. Ayrıca, elyazmasını düzeltmedeki büyük yardımından dolayı Mr. T. Wood house'a, ve de inilen felsefesal sorunlarla ilgili yardımları için Dr. A. Seidemann'a te ekkür ederim.

ÖNSÖZ

John Calvin'in Institutes of The Christian Religion (Hıristiyanlık Dini Kurumları, çev. John Ailen) adlı yapıtımdan bölümleri yayımlayan Philadelphia, Hıristiyan E itimi Kurulu'na, Jacob S. Schapiro'nun Social Reform and The Reformation (Toplumsal Reform ve Yeniden Biçimlendirme) adlı yapıtımdan bölümleri içeren Columbia Studies in History, Economics, and Public Law (Tarih, Ekonomi ve Kamu Hukuku Columbia ncelemeleri) adlı yapıtı yayımlayan Columbia University Press'e, Martin Luther'ın The Bondage of the Will (radenin Boyunduru u) adlı yapıtımdan (Çev. Henry Cole) parçaları yayımlayan Grand Rapids, Michigan'daki Wm. B. Eerdmans Publishing Company'ye, R.H. Tawney'nin yazdı ı Religion and the Rise of Capitalism (Din, ve Kapitalizmin Yükseli i) adlı kitaptan parçaları yayımlayan New York'taki Harcourt, Brace and Company'ye, Adolf Hitler'in Mein Kampf (Kavgam) adlı kitabından kısaltmalar yayımlayan Boston'daki Houghton Mifflin Company'ye, Jacob Burkhardt'ın The Civilization of the Renaissance in Italy ('italya'da Rönesans Uygarlı ı) adlı kitabından kısaltmalar yayımlayan New York'taki Macmillan Company'ye yayınlandıktan alıntılar yapma ayrıcalı ını tanıdıkları için te ekkür ederim.

E.F.

ÖNSÖZ II

iE)u K TABIN birinci basımının yayımlanmasından bu yana ner deyse yirmi be yıl geçti. Ruhbilimciler, ilgili okurlar ve özellikle de ö renciler, o günden bu yana yapılan yirmi dört basımı okudu; Avon Kitaplı ından çıkan bu karton kapaklı basımın, kitabın, çok daha fazla sayıda okura ula masını kolayla tırması beni sevindiriyor.

Özgürlükten Kaçı , insanın, pek çok 'tehlikeyle karşı karşıya olmasına karşı, kendisini güvende ve korunmuş hissetti i ortaça 'ın çökmesinin, insanda yarattı ı kaygı görüngüsünün bir çözümü mesidir. insano lu, yüzyıllar süren mücadeleden sonra, aklımdan hayalinden geçmeyen bir maddi servet

olu turmayı ba ardı; dünyanın bazı yerlerinde demokratik toplumlar olu turdu, ve yakınlarda, kendisini yeni totaliter yönetimlere kar ı savunmada zafere ula tı: bütün bunlara kar ın, Özgürlükten Kaçıktaki çözümlemede açıklanmaya çalı ıldı ı üzere, ça da insan hâlâ kaygılı; özgürlü ünü çe it çe it diktatöre teslim etmeye do ru gidiyor; ya da kendisini makinanın küçükük bir çarkına dönü türmü , karnı tok, sırtı pek, ama özgür bir insan de il de bir robot haline gelerek bu özgürlü ü yitirmek yönünde ilerletiliyor.

Aradan yirmi be yıl geçtikten sonra sorulacak soru, bu kitaptaki çözümlemenin dayandırıldı ı toplumsal ve ruhbilimsel e ilimlerin varlı nı sürdürüp sürdürmedi i, ya da yok olmaya yüz tutup tutmadı ıdır. Bu son çeyrek yüzyılda, insano lunun özgürlükten korkması, kaygı içinde bulunması ve bir robot haline gelmeye istekli bulunması için gerekli nedenler varlıklarını sürdürmekle kalmamı , büyük ölçüde artmı tır. Bu konuyla ilgili en önemli olay, atom ener

16

ONSOZ II

jininin ke fi, ve bunun bir imha silahı olarak kullanılabilmesidir. insan ırkı, tarihte daha önce hiçbir zaman toptan yokolma, üstelik de, tümüyle kendi sayesinde yokolma olgusuyla kar ıla mı de ildir. Oysa, görece olarak kısa bir süre önce, Küba krizi sırasında, Amerika'da ve Avrupa'da ya ayan yüz milyonlarca insan, birkaç gün boyunca, kendilerinin ve çocuklarının bir sabaha daha uyanıp uyanmayaca nı bilemediler. O zamandan bu yana benzer bir kriz tehlikesini azaltmak için giri imlerde bulunulmakla birlikte, yıkıcı silahlar hâlâ varlı nı koruyor, dü meler hâlâ yerli yerinde, gereklili in zorunlu kılar gibi gözüktü ü anda bu dü melere basmakla yükümlü adamlar hâlâ yerli yerinde, kaygı ve çaresizlik hâlâ oldu u gibi duruyor.

Nükleer devrimden ba ka siberetik devrim de yirmi be yıl önce pek çok ki inin tahmin edebilece inden daha hızlı geli ti. nsanın yalnızca fiziksel enerjisinin —bu durumda insan elinin ve kolunun— de il, beyninin ve sinirsel tepkilerinin de yerlerini makinalara bıraktı ı ikinci sanayi devrimine girmektedir. Birle ik Devletler gibi en geli mi sanayi ülkelerinde, giderek artan yapısal i sizlik tehlikesi yüzünden yeni kaygılar geli mekte; insano lu, yalnızca dev kurulu lar görüngüsünün de il, kendisinden çok daha hızlı ve ço u kez daha do ru dü ünen ve nerdeyse kendi düzenini kendisi kuran bilgisayarlar dünyası görüngüsünü kar ısına aldı nda kendisini daha da küçük hissetmekte. Yok olaca ı yerde artan bir ba ka tehlike daha var: nüfus patlaması. Bu durumda da insansal geli menin bir ürünü olan tıbbi ba arılar, özellikle geli memi ülkelerde öylesine büyük bir nüfus artı ı yarattı ki, maddi üretimdeki artı , artan insan sayısına zar zor ayak uydurabiliyor.

Bu yirmi be yıl içinde, toplumdaki dev güçler ço aldı, insano lunun ya amını sürdürmesi kar ısındaki tehlikeler, ve dolayısıyla insanın özgürlükten kaçma e ilimleri de arttı. Ama gene de umut verici i aretler var. Hitler ve Stalin diktatörlükleri yokoldu. Sovyet blokunda, özellikle küçük devletlerde, a nın tutucu ve totaliter tutumun korunmasına kar ın,

liberalleşmenin giderek arttırılması e ilimi açıkça görülüyor. Birle ik Devletler, bütün totaliter giri imlerin etkili olması kar ısında dirençli oldu unu gösterdi. Zencilerin siyasal ve toplumsal ba ımsızlı ı yönünde önemli adımlar atıldı; Zenci özgürlü ü için ön saflarda sava an —hem Zenci hem de beyaz— insanların gösterdi i yüreklilik ve disiplin bu olguyu daha da etkileyici kılmaktadır. Bütün

ONSOZ II

bu olgular, insan do asında bulunan özgürlük dürtüsünün, yoz la tınlabılır ve bastırılabilir nitelikte olmasına kar ın, tekrar tekrar kendini aç ı a çıkma e ilimi ta ıdı nı kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, bütün bu güven verici olgular, bizi, "özgürlükten kaçma" tehlikelerinin, bugün, bu kitabın ilk yayımlandı ı günlerdeki kadar, hatta o zamankinden daha da büyük olmadı nı sanmaya götürmemelidir.

Bu, toplumsal psikolojinin kuramsal kavray ılarının, insan geli mesi üzerindeki etkileri açısından i e yaramadı nı mı gösterir? Bu soruya inandırıcı bir yanıt vermek güç, ve bu konuyu irdeleyen yazar, kendisinin ve meslekta larının çalı malarının toplumsal de eri konusunda yersiz bir iyimserli e kapılmı olabilir. Bu olasılı ın geçerlili ini kabul ediyorum, ama bireyin bilinçlili inin ve toplumsal gerçekli in önemli oldu una inancım da bir de i me söz konusuysa, o da inancımın güçlendi i yönündedir. Bunun neden böyle oldu unu kısaca anlatabilirim. Kar ı kar ıya bulundu umuz en büyük güçlük, insanın zihinsel yetilerindeki geli menin, co kulanndaki geli meyi a tı ı olgusunda yatmaktadır; insano lunu ve ça ımızdaki durumu inceleyen pek çok ki i bu olguyu giderek artan bir kesinlikle kabul etmektedir, insano lunun beyni yirminci yüzyılda ya amakta; ço u insanın bey niyse hâlâ Ta Ça ı'nda ya ıyor, insanların büyük ço unlu u ba ımsız olma, akılcı, nesnel olma olgunlu una henüz eri emediler, insano lunun kendisiyle ba ba a oldu u, kendisinin d ında, ya ama anlam verecek hiçbir yetkenin bulunmadı ı olgusunu kabullenmek için mitlere ve tanımlara gerek duyuyorlar, insano lu usdı ı yıkıcılık tutkularını, nefret, kıskançlık, öç alma duygularını bastırıyor; yetkeye, paraya egemen devlete, ulusa tapıyor; öte yanda insan ırkının büyük tinsel liderlerinin, Budha'nın, peygamberlerin, Sokrates'in, isa'nın, Muhammed'in ö retilerine sahte bir ba lılık gösteriyor — bu ö retileri bir batıl inançlar ve putperestlik ormanına dönü türmü bulunuyor, insanlık zihinsel teknik alandaki a ır ı olgunlukla co kusal gerilik arasındaki bu uyu mazlıktan dolayı kendi kendini yok etmekten nasıl sakınabilir?

Görebildi im kadarıyla bunun yalnızca bir yanıtı var: Toplumsal var olu umuzun belli ba lı olgularının giderek daha fazla bilincine varmak, onanılmaz çılgınlıklar yapmamızı engellemeye, nesnellik ve sa duyumuzu biraz arttırmaya yetecek bir bilinçlili e ula mak. Yüre in ço u çılgınlıklarını ve onların imgelemimizle dü üncelerimiz

üzerindeki yıkıcı etkisini tek bir kuakta yok etmeyi bekleyemeyiz; insano lunun kendisini yüzbinlerce yıllık bir insan öncesi tarihten söküp çıkarması için bin yıl geçecek belki. Ama u kritik dönemde, kavrayı taki — nesnellikteki— küçücük bir artı , insan soyu için ölüm ile ya am arasındaki fark kadar önemlidir. Bu nedenle, bilimsel ve dinamik toplumsal bir ruhbilimin geli tirilmesi, ya amsal önem ta ımaktadır. Fizik ve tıptaki geli melerden kaynaklanan tehlikelere kar ı korunmak için toplumsal ruhbilimde geli me gereklidir.

Bu alandaki bilgimizin yetersizli ini, bu konuyu inceleyen ara tırmacılar da daha iyi bilen yoktur. Umarım bunun gibi kitaplar, ara tırmacılara bu türden incelemelerin gerekli oldu unu ve de aynı zamanda, temelden ba ka hemen hemen hiçbir eyimizin bulunmadı ını göstererek, onları enerjilerini bu alana yöneltmeye yöreklendirir.

Bir soruya daha yanıt vermem beklenebilir; yirmi be yıl sonra, kuramsal vargılarımda büyük de i iklikler yapmalı mıydım? Bu çözümlemenin bütün temel ö elerinin hâlâ geçerli oldu u ve bu ö elerin çok yönde geni letilmeye ve yorumlanmaya muhtaç oldu u kanısını ta ıdı ımı itiraf etmeliyim. Özgürlükten Kaçı 'ı yazdı ımdan bu yana, bu geni letme ve yorumlama i inin bir kısmını ben yapmaya çalı tım. Sa lıklı Toplum'Aa ça da toplum çözümlemesini geni lettim ve de rinle tirdim; Kendini Yaratan insanda, yetke ve yücelme temeline de il de insan üzerine bilgimize dayanan ahlaksal de er ölçüleri temasını geli tirdim; Sevme Sanatında., sevginin çe itli yönlerini çözümlerdim; Sevginin ve iddetin Kayna ı'nâz, yıkıcılı ın ve nefretin kökenlerini ara tırdım; Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde adlı kitabımda, dinamik bir insan biliminin iki büyük kuramcısının —Marx'm ve Freud'un— dü ünceleri arasındaki ili kiyi çözümlerdim.

Özgürlükten Kaçı 'm bu basımının da dinamik toplumsal psikoloji alanında giderek artan ilgiye katkıda bulunaca ını ve genç insanları, özellikle daha ba langıç a amasında olması nedeniyle zihinsel co kularla dolu bir alana e ilmeye heveslendirece ini umarım.

Erich Fromm

I. BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK — B R RUHB LMSEL SORUN MU?

^g Avrupa ve Amerikan tarihi, daha çok, insanları ba lamı olan siyasal, ekonomik ve tinsel kelepçelerden kurtulma çabalarını anlatır. Ezilenler, yeni özgürlükler isteyenler, savunacak ayrıcalıkları olanlara kar ı özgürlük sava ı vermi lerdir. Bir sınıf, ba kasının egemenli inden kurtulup kendi öz ba ımsızlı ını elde etme sava ı verirken, kendisini, insanlı ın özgürlü ü u runa sava an bir sınıf olarak görmü , ve bu nedenle, bir ideal ortaya koymu , ezilen bütün insanların içinde kök salmı özgürlük özlemini dile getirebilmi lerdir. Ancak, uzun ve nerdeyse sürekli özgürlük sava ında, bir dönemdeki baskıya kar ı sava an sınıflar, zafer kazanıldıktan ve savunulacak yeni ayrıcalıklar ortaya çıktıktan sonra, özgürlük dü manlarının yanında yer almı larıdır.

Özgürlük, birçok yenilgiye kar ın, sava lar kazanmı tır. Baskıya kar ı

sava ırken ölmenin, özgür olmaksızın ya amaktan daha iyi oldu u inancıyla, bu sava larda pek çok insan ölmü tür. Bu türden bir ölüm, o insanın bereyselli ini en açık bir biçimde ortaya koyma ekliydi. Tarih, insano lunun kendi kendini yönetmesinin, kendi adına karar vermesinin ve uygun gördü ü ekilde dü ünmesinin ve duymasının olanaklı oldu unu kanıtlıyordu sanki. Toplumsal geli menin, yolunda hızla ilerlemekte oldu u hedef, insano lunun gizil güçlerinin tam anlamıyla anlatım bulmasıydı. Ekonomik liberalizm, siyasal demokrasi, dinsel özerklik ve ki isel ya amda bireycilik, özgürlük özleminin anlatımı haline geldi; bunlar aynı zamanda insano lunu özgürlü ü gerçeğe tirmeye daha çok yakla tırıyor gibiydi. Bir ba ın

20

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ardından bir di eri koparıldı. İnsan, do anın egemenli ini yıktı ve onun efendisi oldu; kilisenin egemenli ini, mutlakiyetçi devletin egemenli ini yıktı. Dı egemenli in ortadan kaldırılması, o çok istenen ere e —bireyin Özgürlü üne— ula mak için yalnızca gerekli de il, aynı zamanda yeterli ko ul olarak görülüyordu.

Ço u ki i, Birinci Dünya Sava ı'na son sava , sonucunaysa özgürlü ün kesin zaferi gözüyle bakmı tı. Mevcut demokrasiler daha da güçlenmi göründü, eski krallıkların yerini yeni demokrasiler aldı. Ne var ki, insano lunun, yüzyıllar süren sava ımı sonucu kazandı ını sandı ı her eyi yokumsayan yeni sistemlerin ortaya çıkması için yalnızca birkaç yılın geçmesi gerekiyordu. nsanların toplumsal ve ki isel ya amlarını tümüyle ve de etkin olarak denetimi altına alan bu yeni sistemlerin özü, bir avuç insan dı nda herkesin, kendilerinin de netleyemedikleri bir yetkeye boyun e melerine dayanıyordu. Ba langıçta ço u ki i, yetkeci dizgenin zaferinin, birkaç bireycinin çılgınlı ı sonucu ortaya çıktı ını ve bu çılgınlı ın onları zaman içinde kendi dü ü lerine götürece i dü üncesiyle avundu. Di erleriyse, kendini be enmi havalarda, italyanların, ya da Almanların, yeterince uzun bir demokrasi deneyiminden yoksun olduklarını, bu yüzden de Batı demokrasilerinin siyasal olgunlu una ula malarını beklemek gerekti ini dü ündü. Bir ba ka ortak, ve belki de tüm di erlerinden tehlikeli olan yanılısamaya göreyse, Hitler gibiler, yalnız ve yalnız kurnazlık ve hileyle devlet aygıtının tümünü ele geçirmi ler, onun üzerinde etki ve yetke sahibi olmu lardı; bu insanlar ve onların uyduları, düpedüz zor kullanarak yönetiliyorlardı; bütün insanlarsa, ihanet ve terörün iradesiz nesnelere ba ka bir ey de ildi.

O günden bu yana geçen yıllarda, bu savların bo sözler oldu u açıkça ortaya çıktı. Almanya'daki milyonların, özgürlüklerini ba kalarının eline teslim etmede gösterdikleri isteklili in, atalarının o özgürlü ü savunmada gösterdikleri isteklilikten az olmadı ını kabul etmek zorunda bırakıldık; özgürlük istemek yerine, ondan kaçmanın yollarım aradıklarımızı gördük; di er milyonlarca insanın kılını kıpırdatmadı ını, özgürlü ü savunmayı, u runda sava maya ve ölmeye de er bir olgu olarak görmedi ini kabul etmek zorunda kaldık. Ayrıca, demokrasi krizinin, yalnız ve yalnız italyanlara ya da Almanlara özgü bir sorun olmadı ını, her ça da devletin bu sorunla kar ı

kar ıya bu

ÖZGÜRLÜK—B RRUHB L MSEL SORUN MU?

21

lundu unu da görüyoruz, insan özgürlü ü dü manlarının hangi simgeyi seçtikleri de önemli de il; özgürlük, anti fa izm u runa saldırıya u radı ında, düpedüz fa izmı u runa saldırıya u radı ı zamankinden daha az tehlikeye girmi de ildir. Bu hakikat, John Dewey tarafından çok güçlü bir ekilde dile getirilmi tir, dolayısıyla, dü ünceyi, onun sözleriyle aktarıyorum: "Demokrasimizin kar ı kar ıya bulundu u tehlike," diyor, "yabancı totaliter devletlerin varlı ı de ildir—yabancı ülkelerde, Lider'e ba ımlılı a zafer kazandıran ve kendi ki isel davranı larımızda ve kurumlarımızda var olan ko ullar, en ciddi tehlikeyi olu turmaktadır. Bu durumda sava alanı da, kendi içimizde ve kendi kurumlarımızda bulunmaktadır."2

Fa izmle sava mak için onu anlamak zorundayız, iyimser hayallerin bize bir yarar olmaz, iyimser görü ler dile getirmekse, bir Kızılderili ya mur dansı kuttöreni kadar yetersiz ve yararsız olacaktır. Fa izmin boy göstermesine ortam hazırlayan ekonomik ve toplumsal ko ullar sorunundan ba ka, anla ılması gereken bir insansal sorun da var. Bu kitabın amacı, ça da insanın ki ilik yapısında bulunan ve fa ist ülkelerde onu özgürlü ünden vazgeçirten etmenleri, kendi halkımız arasında da milyonlarca insanda çok belirgin bir ekilde varlık gösteren dinamik etmenleri çözümlenektir.

Özgürlü ün insansa) yönüne, boyun e me özlemine ve iktidar hırsına göz attı ımızda, ortaya çıkan belli ba lı sorular unlardır: Bir insansal deneyim olarak özgürlük nedir? Özgürlük iste i, insan do asında varolan bir ey midir? Ki inin içinde ya adı ı kültür ortamı ne olursa olsun, özgürlük, bütün insanlarda benzer ekilde mi ya anır, yoksa belli bir toplumda ula ılan bireycili in ölçüsüne ba lı olarak farklılık mı gösterir? Özgürlük, yalnızca dı baskının yoklu u mudur yoksa aynı zamanda bir eyin varlı ı mıdır ve e er böyleyse, neyin varlı ı 'dır? Toplumda, özgürlü e kavu ma iste i yaratan toplumsal ve ekonomik etmenler nelerdir? Özgürlük, bir insanın kaldıramayaca ı kadar a ır bir yük, kaçmaya çalı tı ı bir ey haline gelebilir mi? Nasıl

Fa izm ya da yetkecilik terimini, Alman ya da talyan tipi diktatörlük dizgesini anlatmak için kullanıyorum. Özellikle Alman dizgesini söz konusu etti imde, Nazizm diyece im.

John Dewey, Freedom and Culture (Özgürlük ve Kültür), G.P. Putnam's Sons, New York, 1939.

22

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

oluyor da, özgürlük pek çok ki inin ula mak için can attı ı bir amaç, ve çok ki i için de bir tehdit olu turuyor?

Acaba, do u tan gelen bir özgürlük iste inden ba ka, güdüsel bir boyun e me iste i de olamaz mı? E er bu istek yoksa, bugün birçok ki inin gösterdi i, "lidere hayranlık" olgusunu nasıl açıklayaca ız? Boyun e me, daima kamu önüne çıkmı , elle tutulur bir yetkeye mi yönelik, yoksa, görev bilinci gibi

içselle mi yetkelere, içsel zorlanımlara ya da kamuoyu gibi anonim yetkelere boyun eğme söz konusu mu? Boyun eğmek, kabullenmek ediminde gizli bir doyum var mı, varsa bunun özü nedir?

İnsano lunda, doymakbilmez bir iktidar hırsı yaratan şey nedir? Ya amsal enerjilerinin gücü mü, yoksa temelde ya amı kendili inden li i içinde, sevgiyle ya ama yetersizli i ve zayıflı ı mı? Bu kar ı durulması güç isteklerin gücünü olu turan ruhbilimsel ko ullar nelerdir? Bu ruhbilimsel ko ulların dayandı ı toplumsal ko ullar nelerdir?

Özgürlü ün ve yetkecilik güçlerinin insansal yönlerinin çözümlenmesi, genel bir sorunu, yani ruhbilimsel etmenlerin, toplumsal süreç içersinde etkin güçler olarak oynadı ı rolü ele almamızı gerektirmektedir; bu da sonunda bizi, toplumsal süreçteki ruhbilimsel, ekonomik ve ideolojik etmenler arasındaki kar ılıklı etkile im sorununa götürür. Fa izmin büyük uluslar üzerindeki çekicilik etkisini anlamak yönündeki her giri im, bizi, ruhbilimsel etmenlerin rolünü kabul etmek zorunda bırakacaktır. Çünkü burada, temelde ussal ki isel çıkar güçlerini de il, insano lunda var olmadı ını ya da en azından uzun zaman önce ölmü bulundu unu sandı ımız eytani güçleri harekete geçiren bir siyasal dizge söz konusudur. Son yüzyıllar içinde, insano lunu, etkinlikleri, ki isel çıkarları ve bu çıkarlara uygun hareket etme yetene iyle belirlenmi ussal bir varlık olarak göregeldik. ktidar hırsıyla dü manlı ı, insano lunun itici güçleri olarak kabul eden Hobbes gibi yazarlar bile, bu güçlerin varlı ını ki isel çıkarların mantıksal bir sonucu olarak açıkladılar. Onlara göre, insanlar e it oldu undan ve dolayısıyla aynı mutluluk anlayı ını beslediklerinden, ve de herkesi aynı ölçüde doyurmaya yetecek kadar servet bulunmadı ından, hali hazırda sahip olduklarının mutlulu unu gelecekte de ya amayı güvence altına alma gücünü elde etmek amacıyla kaçınılmaz olarak birbirlerine kar ı sava acaklardı. Ancak, Hobbes'un

ÖZGÜRLÜK—BİR RUHBİLİMSEL SORUN MU?

23

çizdi i tablo a ılmı , bu resmin modası geçmi tir. Orta sınıf bir önceki siyasal ya da dinsel yöneticilerin iktidarını yıkmada ba arıya ula tıkça, insanlar do aya egemen olmada daha büyük adımlar atmı lar, ve daha çok sayıda milyonlarca birey ekonomik ba ımsızlı ına kavu tukça, daha çok sayıda insan, dünyayı ussal bir dünya, ve insanı, temel ussal varlık olarak görmeye ba lamı tır. nsan do asının karanlık ve eytansı güçleri, ortaça ların ve hatta tarihin daha da eski dönemlerinin sayfalarında bırakılmı , bu güçler, bilgisizlikle, ya da hain kralların ve rahiplerin kurnaz entrikalarıyla açıklanmı tır.

nsan bu dönemlere, uzun zamandır tehlike olmaktan çıkan bir yanarda a bakar gibi bakıyordu. Kendini güvencede hissediyor, ça da demokrasinin ba arılarının, bütün kötü güçleri silip süpürdü üne inanıyordu; dünya, ça da bir kentin iyi aydınlatılmı sokakları gibi pırıl pırıl ve güvenliydi. Sava lar, eski zamanların son kalıntıları olarak görülüyordu, sava ı sona erdirmek için bir tanecik sava daha yapmak yeterliydi; ekonomik

bunalımlar, düzenli olarak belli aralıklarla başa gelen kazalardı ama gene de yalnızca birer kazaydı.

Faizim iktidara geldi inde, insanların ço u, gerek kuramsal ve gerek pratik açıdan hazırlıksızdı. İnsanların böylesine derin kötülük e ilimleri, böylesine büyük iktidar hırsı, zayıfın haklarını böylesine yok sayma e ilimi, ya da böylesine büyük bir boyun e me özlemi ta ıdı ına inanamıyorlardı. Patlayacak olan volkanın homurtularının farkında olan sadece birkaç ki iydi. Nietzsche, ondokuzuncu yüzyılın tatlı iyimserli ini dürtükledi; Marx da bir ba ka yönde aynı i i yaptı. Bir ba ka uyarı daha sonra Freud'dan geldi. Aslına bakılırsa, Freud da ço u izleyicileri de, toplumda olup bitenler konusunda çok saf dü ünçe ve görü lere sahiptiler, ruhbilimin toplumsal sorunlara uygulanması konusundaki ço u çalı maları yanıltıcı çerçevelere oturtulmu tu; ama gene de, Freud, ilgisini tümüyle bireyin co kusal ve zihinsel rahatsızlıkları görüngüsüne yöneltmekle, bizi volkanın tepesine götürdü ve bize, kaynamakta olan krateri gösterdi.

Freud, ilgileri, insan davranı nın bazı bölümlerini olu turan usdı ı ve bilinçdı ı güçlerin gözlenmesi ve çözümlenmesine yöneltmede kendisinden önce gelen herkesten daha derinlere indi. O ve onun ça da ruhbilimdeki izleyicileri ça da usçulu un varlı ını gözardı etti i bir olguyu, insan do asının usdı ı ve bilinçdı ı bölümünü örten

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

perdeyi kaldırmakla kalmadılar; bu usdı ı görüngünün, belli yasalara uydu unu, dolayısıyla ussal olarak anla ılabilece ini gösterdiler. Freud, bize dü lerin dilini anlamayı, insan davranı ndaki usdı ılıklardan ba ka ruhsal bedensel belirtileri de kavramayı ö retti. Bireyin bütün bir ki ilik yapısı gibi bu usdı ılıkların da, ki inin, dı dünyada ve özellikle de erken çocukluk ça ında ya adı ı etkilere gösterdi i tepkiden olu tu unu ortaya koydu.

Ama Freud, kendi kültürünün ruhuna öylesine gömülmü tü ki, o kültürün koydu u belli smırlann ötesine gidemezdi. Onun, hasta bireyi bile kavramasına engel olu turan sınırlar, bizzat kendi kültürünün koydu u sınırlardı; bunlar normal bireyi ve toplumsal ya amda i leyen usdı ı görüngüyü anlamasını olanaksız kıldılar.

Bu kitap, ruhbilimsel etmenlerin, toplumsal sürecin tamamı üzerindeki rolünü öne çıkardı ndan ve bu çözümlene, Freud'un temel bulu larından bazılarına, özellikle de insan ki ili inde bilinçaltı güçlerin i leyi i ve bunların dı etkilere ba lı olu uyla ilgili bulu lara dayandırıldı ndan, okurun, daha i in ba ında yakla ımımızın genel ilkelerinden bazılarıyla, bu yakla ımla klasik Freudçu kavramlarß arasındaki belli ba lı farkları bilmesi yararlı olacak sanıyorum.

Freud, insan do asının kötülü ünü savunan geleneksel ö retiden ba ka, insanla toplum arasında bir temel kar ıtlık oldu u yönündeki geleneksel inancı da kabul etmi tir. Ona göre insan, temelde toplum kar ıtıdır. Toplum, onu ehliyle tirmeli, biyolojik —ve dolayısıyla yok edilmesi olanaksız— dürtülerin u ya da bu ekilde dolaysız olarak doyurulmasına izin vermelidir;

ama toplumun asıl görevi, insanın temel tepilerini arıtmak, ve bunları ustaca denetlemektir. Toplumun do al tepileri bu ekilde baskı altına almasının sonucu olarak mucizevi bir durum ortaya çıkar: baskı altına alınan itkiler, kültürel açıdan de er ta ıyan ve gerçeikle tirilmesi iddetle arzulanan özelemlere dönü ür ve

Freud'un kuramının temel sonuçlarına dayandırılmı olmakla birlikte, ondan pek çok önemli yönde ayrılan bir ruhçözümsele yakla ım, Karen Horney'nin *New Ways in Psychoanalysis* (Ruhçözümlemede Yeni Yöntemler) (W.W.Norton & Company, New York, 1939) adlı kitabıyla, Harry Stack Sullivan'ın, *Psychiatry* dergisinde (1940, 3. Cilt, 1. sayı) yayımlanan *Conceptions of Modern Psychiatry—The First William Alanson White Memorial Lectures* (Ça da Psikiyatri Kavramları) ba lıklı yazısında açıklanmı tır. Bu iki yazar birçok yönden birbirinden ayrılrsa da, bu kitabımda sunulan görü , her ikisinin görü üne birçok yönden benzemektedir.

ÖZGÜRLÜK—B R RUHB L MSEL SORUN MU?

insanın kültür temeli haline gelir. Baskının uygarla mı davranı haline gelmesi sonucunu yaratan bu garip dönü üm için Freud, yücelme sözcü ünü seçmi tir. Baskı, yücelme yetisinden daha fazlaysa bireyler sinir hastası olmakta ve baskının azalmasına izin vermek gere i do maktadır. Ancak genelde, insan itkilerinin doyurulmasıyla kültür arasında çeli kili bir ili ki söz konusudur: baskı arlıkça kültür (ve de sinirsel rahatsızlıklar tehlikesi) artar. Freud'un kuramına göre bireyle toplum arasındaki ili ki temelde dura andır: birey hemen hemen aynı bireydir; ancak toplumun, do al dürtülerine daha büyük baskı yaptı ı (ve dolayısıyla daha fazla yücelmeyi zorunlu kıldı ı), ya da daha fazla doyuma izin verdi i (yani kültürü feda etti i) oranda de i ebilir.

Kendisinden önce gelen ruhbilimcilerin kabul etti i, insanın, temel dürtüleri denilen ey gibi, Freud'un insan do ası kavramı da temel olarak, ça da insanda görülecek olan en önemli itkilerin bir yansı sıydı. Freud'a göre kendi kültürünün bireyi "insan"ı temsil ediyordu; ça da toplum insanının belirleyici özelli i olan tutkulara ve kaygı laraysa, insanın biyolojik yapısında kök salmı ezeli güçler gözüyle bakılıyordu.

Aslında, bu noktayı kanıtlayacak (bugün, ça da insanda kendini gösteren dü mansılı ın toplumsal temeli olarak Oedipus karma ası, kadınlarda hadım edilme karma ası denen ey gibi) pek çok örnek gösterilebilir, ama ben, bir toplumsal varlık olarak bütün bir insan kavramını ilgilendirmesi açısından özellikle önemli buldu um tek bir örnek daha verece im. Freud, daima bireyi ba kalarıyla ili kisi içinde ele alır. Ancak Freud'un anlattı ı bu ili kiler, kapitalist toplum bireyine özgü olan, ki inin ba kalarıyla ekonomik ili kileri olgusuna çok benzer. Her bir ki i her eyden önce ba kaları ile i birli i içinde de il, bireysel olarak, yaptı ı i in getirebilece i tehlikeleri tek ba ına gö üslemeyi göze alarak, kendisi için çalı ır. Ama ki i, bir Robinson Crusoe de ildir; mü teri gibi, i çi ya da i veren gibi ba ka ki ilere gereksinimi vardır. Satın almak ve satmak durumundadır; almalı, vermelidir. Meta pazarı olsun,

emek pazarı olsun, bu ili kileri pazar düzenler. Dolayısıyla, her eyden önce yalnız ve kendine yeterli olan birey, bir araç olarak, satın alma ve satma aracı olarak ba kalarıyla ekonomik ili kiye girer. Freud'un insan ili kileri kavramı da temelde aynıdır: Birey, biyolojik olarak do u tan sahip oldu u ve doyurulmak

26

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

gereksinimi içinde bulunan itkilerle ba tan aya a donanmı görünmektedir. Bunları doymak için, birey, di er "nesnelere" ile ili kiye girer. Dolayısıyla di er bireyler, her zaman için ki inin amacına ula mada kullanılan araçtır, amaç dedi imizse, bireyde, ba kalarıyla temasa geçmeden önce do an yo un isteklerin doyurulmasıdır. Fre ud'un anladığı anlamda insan ili kileri alanı, pazara benzemektedir — biyolojik olarak var olan gereksinimlerin doyurulması yönünde yapılan bir de i toku tur bu ve bu de i toku ta, bir ba ka bireyle olan ili ki, hiçbir zaman için bir amaç de il, her zaman için bir araçtır.

Bu kitapta sunulan çözümleme, Freud'un görüşünün tersine, ruh bilimin temel sorununun, u ya da bu güdüsel gereksinimin doyurulması ya da ortadan kaldırılması sorunu olmadığını, bireyin dünyayla belli bir anlamda ili kili bulunması sorunu olduğunu varsayımına dayandırılmı tır; ayrıca da, insanla toplum arasında ili kinin dura an bir ili ki olmadığını noktasından hareket edilmi tir. Bir yanda do anın belli itkilerle donattığı bir birey, öte yandaysa, ondan apayrı, bu do al e ilimleri doyuran ya da bastıran bir toplum diye bir ey yoktur. Açlık, susuzluk, cinsellik gibi bütün insanlarda ortak olan bazı gereksinimler vardır gerçi ama sevgi ve nefret gibi, iktidar hırsı ve boyun e me arzusu, duyusal zevkleri ya ama ya da ya amaktan korkma gibi insanın ki üi indeki/arşWi/:/an olu turan itkilerin hepsi de, toplumsal sürecin ürünleridir. nsano lunun en güzel ve aynı zamanda en çirkin e ilimleri de i mez ve biyolojik olarak var olan insan do asının bir parçası de ildir, bunlar, insano lunu yaratan toplumsal sürecin sonuçlarıdır. Ba ka deyi le, toplumun yalnızca bir engelleyici, basımcı i levi (gerçi bu da vardır ama) de il, aynı zamanda bir yaratıcı i levi de vardır, insanın do ası, tutkuları ve kaygıları kültürel bir üründür; hatta, insano lunun, yazılı ekline tarih dedi imiz sürekli çabalarının en büyük ba arısı ve en önemli yaratısı, bizzat insandır.

insanın tarihteki bu yaratılı sürecini anlamak, toplumsal ruh bilimin görevidir. Neden bir tarihsel dönemden di erine insanın ki ili inde bazı kesin de i iklikler meydana gelmektedir? Rönesans ruhu neden ortaça ruhundan farklıdır? Tekelci kapitalizm insanının ki ilik yapısı neden on dokuzuncu yüzyıl insanınıninkinden farklıdır? Toplumsal ruhbilim, ister iyi, ister kötü olsun tüm yeni beceri ve deneyimlerinin ve yeni tutkulannın nasıl varlık kazandı nını açıklamak

ÖZGÜRLÜK—B R RUHB LJMSSEL SORUN MU?

zorundadır. Nitekim, örne in Rönesans'tan günümüze dek insanlar ün

tutkusuyla yanıp tutuuyorlardı; oysa, bugün çok do al kabul edilen bu özlem, ortaça toplumunda pek fazla görünmüyordu.⁴ Aynı dönemde, insanlar daha önce tanımadıkları bir do a güzelli i duygusu geli tirdiler.⁵ Gene, Kuzey Avrupa ülkelerinde, on altıncı yüzyıldan ba layarak, insanlar o dönemden önce özgür bir insanda bulunmayan tutkulu bir çalı ma açlı ı geli tirdiler.

Ama yalnız insan tarih tarafından de il, tarih de insan tarafından yaratılır. Bü çeli kili görünen durumun çözümü, toplumsal ruhbilimin alanını olu turur.⁶ Bu alanda yapılacak i , yalnızca tutkuların, isteklerin, kaygıların, nasıl toplumsal sürecin sonucu olarak de i ip geli ti ini açıklamak de il, bu geli menin sonucu olarak belli formlara giren insan enerjisinin nasıl toplumsal süreci biçimlendiren üretici güçler haline geldi ini de göstermektir. Nitekim, örne in iddetli bir ün ve basan sa lama iste i, çalı ma itkisi olmasaydı, kapitalizm geli mesine olanak sa layan güçlerden yoksun olmu olacaktı; bu ve di er bazı insansal güçler olmasaydı, insanlar, ça da ticari ve sınai dizgenin toplumsal ve ekonomik gereklerine uygun davranma itilimi ta ımayacaklardı.

Söylediklerimizden çıkan sonuca göre, bu kitapta sunulan görü ler, Freud'un tarihi, kendi içlerinde toplumsal olarak ko ullandırılmamı ruhbilimsel güçlerin bir sonucu eklinde yorumlayan görü üyle büyük bir uyu mazlık içinde olması bakımından, onunkilerden farklıdır. Bu görü ler, toplumsal süreçteki dinamik ö elerden biri olarak insan faktörünün rolünü dikkate almayan kuramlarıyla da büyük bir uyu mazlık içindedir. Bu ele tiri, yalnızca, (Durkheim ve onun okulunun kuramları gibi) ruhbilimsel sorunları toplumbilimden dı lamayı açık açık isteyen toplumbilimsel kuramlara de il, az çok davranı sal ruhbilim boyasına banılmı kuramlara da yöneltirmi tir. Bu kuramların hepsinde de insan do asının kendi dinamizminin bulunmadı ı ve ruhbilimsel de i imlerin, yeni kültür kalıplama bir uyarlanma eklinde,

Bkz. Jacob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy* (talya'da Rönesans Uygarlı ı), The Macmillan Company, New York, 1921, s. 139 ve devamı. Aynı yapıt, s. 299 ve devamı.

Bkz. toplumbilimci J. Dollard, K. Mannheim ve H.D. Lasswell'in, insanbilimci R. Benedict, J. Hallowell, R. Linton, M. Mead, E. Sapir'm katkılarıyla, A. Kardiner'in, ruhçözümsel kavramları insanbilime uygulaması.

28

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

yeni "alı kanlıkların geli mesi çerçevesinde ele alınmasının gerekti i noktasından hareket edilmi tir. Bu kuramlar, ruhbilimsel etmeden söz etmelerine kar ın, aynı zamanda bu etmeni kültür kalıplarının bir gölgesine indirgemektedirler. Gerçi, de i mez bir insan do ası yoktur ama, insan do asını sonsuz sayıda kalıba dökülebilen ve kendi ruhbilimsel dinamizmini geli tirmeksizin kendini her türden ko ula uyar layabilen bir ey olarak göremeyiz, insan do ası, tarihsel evrimin bir ürünüdür gerçi ama, do u tan getirdi i belli mekanizmaları, yasaları bulunmaktadır, ve bunların ortaya

çıkarması, ruhbilimin görevidir.

u ana dek söylediklerimizin ve bundan sonra söyleyeceklerimizin tam olarak anlaşılması için uyarlanma kavramını tartışmak gerekli görünüyor. Bu tartışma ayrıca ruhbilimsel mekanizmalar ve yasalar gibi sözlerle neyi anlatmak istedi imizi de açıklı a kavu turacaktır.

"Dura an" uyarlanmayla, "devingen" uyarlanmayı birbirinden ayırmak yararlı olacak. Dura an uyarlanma dedi imizde, bütün ki ilik yapısının de i mezli ini koruyan ve yalnızca yeni bir alı kanlı a uyarlanmayı dile getiren bir "kalıplara uyarlanma"dan söz ediyoruz. Çinliler gibi yemek yeme alı kanlı ını bırakıp, Batılılar gibi çatal bıçak kullanarak yeme alı kanlı ı edinmek, bu türden bir uyarlanmaya örnek olu turur. Amerika'ya gelen bir Çinli, kendini bu yeni kalıba uyarlar, ama tek ba ına bu uyarlanmanın, ki ili i üzerinde pek az bir etkisi vardır; yeni itkiler ya da ki ilik özellikleri ortaya çıkarmaz.

Devingen uyarlanma derken, örne in, bir çocu un —tersini yapamayacak ölçüde korktu undan— katı ve tehditkâr babasının buyruklarına uyarak "uslu" çocuk haline gelmesiyle gerçekte en uyarlanmadan söz ediyoruz. Çocuk, kendisini durumun gereklerine uyarlarken içinde bir ey olur. Babasına kar ı yo un bir dü manlık geli tirebilir — bunu dile getirmek ya da hatta bilincinde olmak bile çok tehlikeli oldu undan, bu dü manlı ı bastıracaktır. Ancak bu bastırılmı dü manlık, dı a vurulmamı olmakla birlikte, onun ki ilik yapısında devingen bir etmendir. Yeni kaygılar yaratıp daha da büyük boyun e meye yol açabilir; belli bir ki iye de il de daha çok genel olarak ya ama yöneltildi belli belirsiz bir meydan okuma, bir kar ı olma durumu yaratabilir. Burada da, birinci durumda oldu u gibi bir birey, kendisini belli dı sal ko ullara uyarlamaktadır, ama bu kez, bu türden uyarlanma onun içinde yeni bir ey yaratmakta, yeni itkiler, yeni kaygılar uyandırmaktadır. Her sinirceli durum, bu devingen

ÖZGÜRLÜK—B R RUHB L MSEL SORUN MU?

29

uyarlanmaya bir örnek olu turur; bu, temelde, kendi içlerinde usdı ı ve genel anlamda çocu un geli mesinde ve büyümesinde kötü etkileri olan (özellikle erken çocukluk ça ındaki) dı ko ullara bir uyarlanmadır. Gene aynı ekilde, toplumsal kümelerde güçlü, yıkıcı ya da sadistçe dürtülerin varlı ı gibi nevrotik görüngüyle kıyaslanabilecek toplumsal ruhbilimsel görüngüler de (bunlara neden nevrotik denmemesi gerekti i daha sonra tartışılacak) insano lunun geli mesinde usdı ı ve zararlı toplumsal ko ullara devingen uyarlanmaya bir örnek olu tururlar.

Ne türden uyarlanmanın gerçekte ti i sorusundan ba ka sorular da yanıt beklemektedir: insanın kendisini hemen hemen akla gelebilecek bütün ya am ko ullarına uyarlamaya zorlayan ey nedir, insanın uyarlanabilirli inin sınırları nelerdir?

Bu sorulara yanıt verirken, ele almak durumunda oldu umuz ilk görüngü, insan do asında, di erlerinden daha esnek ve uyarlanmaya daha elverişli belli bölümlerin bulundu u görüngüsüdür. insanlar arasındaki ayrımları

olu turan iddetli arzular ve ki ilik özellikleri, büyük ölçüde esnektir, kalıba sokulabilirler. Sevgi, yıkıcılık, sadizm, boyun e me e ilimi, iktidar hırsı, umursamazlık, kendini soyutlama, kendini büyütme iste i, tutumluluk tutkusu, duyusal zevkleri ya ama geçirme ve duyusallıktan korkma, bu özelliklerdendir, insanda bulunan bu ve daha birçok iddetli arzu ve korkular, belli ya am ko ullarına birer tepki olarak geli mektedirler. Bunlar özellikle esnek de ildir, çünkü bir kere bir insanın ki ili inin bir parçası haline geldiler mi, kolayca yok olmaz, ya da bir ba ka itkiye dönü mezler. Ama bireylerin, özellikle çocukluklarında, kendilerini içinde buldukları ya am ekli bütününe uygun olarak u ya da bu gereksinimi geli tirmeleri anlamında esnektirler. Bu gereksinimlerin hiçbiri,. insan do asında do u tan var olan ve bütün ko ullar altında geli ip doyurulmak durumunda olan özelliklermi çesine de i mez ve katı de ildir.

Bunlardan farklı olarak, insan do asının vazgeçilmez bir parçası olan ve zorunlu olarak doyurulmak durumunda bulunan ba ka gereksinimler, yani açlık, susuzluk, uyuma gereksinimi vb. gibi, insanın fiziksel yapısından kaynaklanan gereksinimler vardır. Bunların her biri için, doyurulmamanın dayanılmaz hale geldi i birer e ik vardır; bu e ik a ıldı nda, gereksinimi doyurma e ilimi, çok güçlü, iddetli bir istek niteli i gösterir. Bu fizyolojik olarak ko ullandırılmı gereksinimler, kendini koruma gereksinimi kavramı içinde özetlenebilir.

30

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Bu kendini koruma gereksinimi insan do asının, bütün ko ullar altında doyurulmak isteyen ve dolayısıyla, davranı ının en birinci itici gücünü olu turan parçasıdır.

Bunu basit bir ekilde açıklamak gerekirse: insano lu, yemek, içmek, uyumak, kendisini dü manlara kar ı korumak gibi zorunluluklar içindedir. Bütün bunları yapmak için çalı mak ve üretmek zorundadır. Ancak "i ", genel ya da soyut bir ey de ildir, t , her zaman için somut çalı madır, yani, belli bir ekonomik dizgede yapılan belli bir i tir. Bir insan feodal dizgede, bir köle olarak, bir Kızılderili pueblosunda köylü olarak, kapitalist toplumda ba ımsız bir i adamı olarak, ça da bir ma azada tezgahlar olarak, büyük bir fabrikanın uçsuz bucaksız yürüyen bantının ba nda i çi olarak çalı abilir. Bu de i ik çalı ma türleri, tümüyle farklı ki ilik özellikleri gerektirir ve ba kalarına kar ı de i ik türden ilgili ya da ba lı olma durumları yaratır. Bir insan do du unda, sahne hazırlanmı tır. Yemek ve içmek zorundadır, bundan dolayı da çalı mak zorundadır; bu da belli ko ullar altında ve do mu oldu u toplum yapısı tarafından onun için belirlenen ekillerde çalı mak zorunda oldu u anlamına gelir, insandaki ya ama gereksinimi olsun, toplumsal dizge olsun, her iki etmen de temelde insanın birey olarak de i tiremeyece i etmenlerdir, ve bunlar, daha büyük esneklik gösteren o öteki özelliklerin geli mesini belirleyen etmenlerdir.

Böylece, birey için bir ekonomik dizgenin özelliklerine göre saptanan ya am biçimi, bireyin bütün ki ilik yapısının belirlenmesinde temel etmen haline

gelir; çünkü kaçınılmaz bir gereksinim olan kendini koruma iste i, bireyi, içinde ya amak durumunda oldu u ko ulları kabul etmek zorunda bırakır. Bu, birey, di er bireylerle birlikte, bazı ekonomik ve siyasal de i iklikleri etkilemeye çaba harcayamaz demek de ildir; ancak ki ili i, her eyden önce belli bir toplum ya da sınıfın tipik özelliklerini temsil eden ailesi kanalıyla daha çocukken kar ıla tı ı belli bir ya am biçimi tarafından ekillendirilir.⁷

Bu sorunla ilgili olarak sık sık görülen bir kar ıklı a kar ı okuru uyarmak isterim. Bireyin ya am biçiminin belirlenmesinde, bir toplumun ekonomik yapısı, ki ilik geli mesi için bir ko ul görevi görür. Bu ekonomik ko ulları, Rönesans'tan bu yana, Marx'm temel kavramlarını anlayamayan bazı Marxci yazarlara dek pek çok yazar tarafından insan davranı ının egemen itici güçleri olarak görülen maddi servet arzusu gibi öznel ekonomik itici güçler'den tümüyle farklıdır. Aslında, ki iyi ku atan maddi

ÖZGÜRLÜK—B R RUHB ÜMSEL SORUN MU?

31

Fizyolojik olarak ko ullandırılmı gereksinimler insan do asında mutlaka var olması gereken tek gereksinimler toplamı de ildir. Gene aynı ölçüde zorunlu, bedensel süreçlerden de il, insano lunun ya am ve ya ama biçiminin özünden kaynaklanan bir bölüm daha vardır: Bu, ki inin kendi dı ındaki dünyayla ba lantılı olması gereksinimi, yalnızlıktan kaçınma gereksinimidir. Fiziksel açlık nasıl bedeni ölüme götürürse, tümünden yapayalnız ve soyutlanmı hissetmek de aynı ekilde insanın zihnini parçalanmaya götürür. Bu ba kalılarıyla ili kili olmak, fiziksel temasla aynı ey de ildir. Bir birey, uzun yıllar boyunca fiziksel anlamda yalnız olabilir, ama gene de fikirlerle, de erlerle ya da en azından ona bir birle me ve "ait olma" duygusu veren toplumsal kalıplarla ili kili olabilir. Öte yanda, insanlar arasında ya ayabilir ama gene de dayanılmaz bir soyutlanmı lık duygusuna kapılabilir, bu duygu, belli bir sınına arsa, ki i, izofrenik rahatsızlıkların anlatımı olan bir delilik durumu ya amaya ba lar. Bu de erlere, simgelere, kalıplara ba lılık yoksunlu una, törel yalnızlık da diyebiliriz, ve törel yalnızlı ın da tıpkı fiziksel yalnızlık kadar dayanılmaz oldu unu, ya da daha do rusu, fiziksel yalnızlı ın, ancak ve ancak, törel yalnızlı ı da beraberinde ta ıması halinde dayanılmaz oldu unu söyleyebiliriz. Dünyayla tinsel ili ki, çe itli ekillerde kendini gösterebilir; Tannya inanan ve bir hücrede ya ayan ke i , kendisini sava çı yolda lanıyla bir hisseden, tecrit edilmi siyasal tutuklu törel açıdan yalnız de illerdir. Garip bir ortamda smokin giyen ingiliz beyefendisi de, yolda lanından çok çok soyutlanmı olmasına kar ın, ulusu ya da ulusun simgeleriyle kendini bir gören küçük burjuva da törel açıdan yalnız de ildir. Dünyayla kurulan ba , soylu bir ba da olabilir, önemsiz, de ersiz bir ba da; ne var ki, en de ersiz bir kalıba ba lı olmak bile, yalnız olmaya kat kat ye lenir. Din ve ulusalcılık, ya da ne kadar saçma ve a a ılayıcı olursa olsun herhangi bir gelenek, bireyle ba kalan arasında ba kuruyorsa, insanın en çok korktu u eyden, soyutlanmaktan kaçıp dört elle sanlacı ı sı ınaklardır. servet sahibi olma arzusu, yalnızca bazı kültürlere özgü bir gereksinimdir ve farklı ekonomik ko ulları, maddi serveti hor gören ya da onu umursamayan

ki ilik özellikleri yaratabilir. Bu sorunu daha ayrıntılı olarak, Zeitschrift für Sozialforschung' daki (Hirschfeld, Leipzig, 1932, Cilt I, s. 28 ve devamı) "Über Methode und Aufgabe einer analytischen Sozialpsychologie" başlıklı yazımda tartıştım..

32

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Törel soyutlanmadan kaçınma yönündeki zorunlu gereksinimi, Balzac, Kaifin Acısı adlı öyküsündeki bu bölümde çok iyi betimlemiştir:

Yalnızca bir şey öğren, henüz yorulabilir durumda olan aklına bunu iyice kazı: insanlarda büyük bir yalnızlık korkusu vardır. Yalnızlıklar içinde en korkuncu, törel yalnızlıktır, tikişler, Tanrıyla ya adılar, dünyaların en kalabalığında, ruhlar dünyasında ömür sürdüler, tikişler olsun, ister bir mahpus, ister bir günahkar ya da alçak, serseri, insanın ilk düğünce, kendi yazgısını paylaşan bir arkadaşının olmasıdır. Yaşamın ta kendisi olan bu itkiyi doymak için, bütün gücünü, bütün kuvvetini yaşamının bütün enerjisini ortaya koyar. Bu çok güçlü istek olmasaydı yaşam kendine arkadaş bulabilir miydi? Bu konuda Yitik Cennet'e başlangıç olacak koca bir destan yazılabilir, çünkü Yitik Cennet, başkalarının savunusundan başka bir şey de ildir.

insanda, soyutlanma korkusunun neden böylesine güçlü olduğunu sorusunu yanıtlamaya kalkmak, bizi, bu kitapta izlemekte olduğumuz yoldan çok uzağa götürür. Ancak, okura, ki insanın kendisini başkalarıyla bir hissetmesi gereksiniminin gizemli bir niteliği olduğunu izlenimini vererek için, bu sorunun yanıtının nerede yattığı konusundaki görüşümü belirteceğim.

Önemli örneklerden biri, insanın, başkalarıyla bu birlikteliğinde olmaksızın yaşayamayacağı olgusudur. Aklın alabileceği her kültürde, insan, yaşam için ister kendini diğer insanlara ya da doğanın tehlikelerine karşı korumak amacıyla, ister çalılabilmek ve üretebilmek yetisi kazanmak amacıyla olsun, başkalarıyla birlikteliği yapmak gereksinimini duyar. Robinson Crusoe'nun yanında bile Cuma vardı; o olmasaydı, Robinson belki çıldırmakla kalmayacak, düpedüz ölecekti. Başkalarının yardımına olan bu gereksinimi, herkes çocukluğunda çok derinden duyar, insan yavrusunun yaşamsal ihtiyaçları konusunda, başkalarıyla iletişim kurma konusunda kendi yaşamının çaresine bakamayacağı, yavru için bir ölüm kalım meselesidir. Tek başına bırakılma olasılığı, kaçınılmaz olarak, çocuğun varoluşuna yönelik en ciddi, en büyük tehlikeyi oluşturur.

ÖZGÜRLÜK—BİR RÜHBAZLIMSEL SORUN MU?

33

Ancak, "ait olma" gereksinimini böylesine zorunlu kılan bir özellik daha vardır: insanın, kendisini doğadan ve diğer insanlardan farklı bir bireysel varlık olarak görmesini, kendisinin farkına varmasını sağlayan düşünme yetisi yani öznel öz bilinçlilik. Bu farkındalığın derecesi insana göre değişir gerçi ama, bir sonraki bölümde açıklanacağı üzere, bu farkındalığın varlığı insanın, temelde insan olan bir sorunla karşı karşıya bırakılmaktadır: kendisinin, doğadan ve diğer insanlardan ayrı, farklı bir varlık olduğunu

farkına varmakla, —çok belli belirsiz de olsa— ölümün, hastalığın, ya lanmanın bilincine varmakla, kendi varlığının evren yanında ve "kendisi" olmayan tüm diğerleri yanında ne kadar önemsiz ve ne kadar küçük olduğunu kaçınılmaz olarak hisseder. Bir yere ait olmazsa, ya amının bir anlamı ve yönü olmazsa, kendisini bir toz tanesi olarak duyma sayacak ve bu bireysel önemsizliğe kapılıp gidecektir. Ya amına anlam ve yön verecek herhangi bir dizge ile kendisi arasında bir bağ kuramayacaktır, kuşlarla dolupta olacak, bu kuş kuysa giderek ondaki davranışlarda bulunma —yani ya ama— yetisini kötürüm edecektir.

Bağ konuya geçmeden önce, toplumsal ruhbilim sorunlarına genel yaklaşımımızla ilgili olarak idare ettiğimiz noktaları özetlemek yararlı olabilir, insan doğası ne biyolojik olarak önceden saptanmış ve doğu tanınan etkiler toplamıdır, ne de kendisini güzel güzel uyarladığı kültür kalıplarının ölü bir gölgesidir; insan doğası, insan evriminin ürünüdür, ancak, aynı zamanda belirli idareleri ve yasaları içinde barındırır, insan doğasında belirlenmiş ve idaretilmesi olanaksız bazı etmenler vardır: fizyolojik olarak koşullandırılmış etkilerin doyurulması gereksinimi ve soyutlanmayla törel yalnızlıktan sakınma gereksinimi. Bireyin belli bir topluma özgü üretim ve dağıtım dizgesinden kaynaklanan yaşam biçimini kabul etmek durumunda olduğunu görmüştük. Kültüre uyarlanma sürecinin dinamizmi içinde bireyin duygu ve davranışlarına yön veren bazı çok güçlü etkiler gelir. Birey, bu etkilerin bilincinde olabilir ya da olmayabilir, ama her iki durumda da bunlar güçlüdür ve bir kez ortaya çıktıkları mı, mutlaka doyurulmak isterler. Ekonomik, ruhbilimsel ve ideolojik etmenlerin nasıl birbirlerini etkiledikleri ve bu karşılıklı etkileşimle ilgili olarak daha hangi genel sonuçların çıkarılabileceği, Reformasyon

34

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ve faizmi çözümlenmemiz sırasında ele alacağımız konular olacak.⁸ Bu tartışma sürekli olarak bu kitabın ana teması etrafında yürütülecek: yani insan, diğer insanlarla ve doğayla bağlantıdaki birolma durumundan çıkması anlamında ne ölçüde özgürlük kazanırsa, o ölçüde "birey" haline gelir, ve sevgi ile üretken çalışmanın kendiliğindenliği içinde kendisini dünyayla birleştirmekten ya da bunu yapamaması durumunda, dünyayla arasında kendi özgürlüğünü ve bireysel benliğinin bütünlüğünü yok edecek bağlarla bir çeşit güvenlik arayışına girmekten başka çaresi yoktur.⁹

o

Ruhbilimsel ve sosyo ekonomik güçler arasındaki karşılıklı ilişkilerin genel özelliklerini daha ayrıntılı olarak Ek bölümünde tartışacağız.

Bu elyazmasının tamamlanmasından sonra, R.N. Anschen tarafından tasarlanan ve derlenen Freedom, Its Meaning (Özgürlük, Anlamı) adlı kitapta (Harcourt, Brace & Co., New York, 1940.) özgürlüğünde idare yönleri ortaya konuldu. Burada özellikle H. Bergson, J. Dewey, R. M. MacIver, K. Riezler, P. Tillich tarafından hazırlanan bildirimleri anmak isterim. Ayrıca bkz. Cari Steuermann, Der Mensch auf der Flucht (Kaçışın insanları), S.Fischer, Berlin,

1932.

II. BÖLÜM

B REY N ORTAYA ÇIKI I VE ÖZGÜRLÜK KAVRAMI

Ası

S L KONUMUZA—özgürlü ün ça da insan için ne anlama geldi i ve ondan neden ve nasıl kaçmaya çalı tı ı sorusuna— geçmeden önce, gerçeklikten bir anlamda koparılmı gibi görünen bir kavramı tartı malıyız. Kopuk görölmesine kar ın, ça da toplumda özgürlü ün çözümlenmesinin anla ılabilmesi için ele almak durumunda oldu umuz bir dü ünçe bu. Kavram derken, özgürlü ün insan varolu unun belirleyici özelliklerini olu turdu u, dahası, özgürlü ün anlamının, insanın kendisini ba ımsız ve ayn bir varlık olarak görmesi ve algılaması ölçüsünde de i ti i savından söz ediyorum.

insanın toplumsal tarihi, onun do al dünyayla bir bütün olma durumundan çıkıp, kendisinin çevredeki do a ve insanlardan ayn bir varlık oldu unun farkına varmı duruma ula masıyla ba ladı. Ancak bu farkındalık, tarihin uzun dönemleri boyunca çok belli belirsiz kalmı tır. Birey, do aya ve içinden çıktı ı toplumsal dünyaya çok sıkı ba larla ba lı olmayı sürdürmü tür; ayn bir varlık olarak kısmen kendisinin farkında olurken, aynı zamanda çevresindeki dünyanın da bir parçası oldu u duygusunu ya amı tır. Bireyin ba langıçtaki ba lann dan koparak geli mesi süreci, "bireyle me" diyebilece imiz bu süreç, ça da tarihte Reform Ça ı ile içinde bulundu umuz dönem arasındaki yüzyıllarda doruk noktasına ula mı gibi görünmektedir.

Bir bireyin ya am tarihinde de aynı süreç görülür. Çocuk, artık anasıyla birlikte bir tek olmadı ı anda do ar ve anadan ayn bir biyolojik varlık haline gelir. Bu biyolojik ayrılma, bireysel insan var olu unun ba langıcıdır ama, gene de çocuk i levsel olarak uzun bir süre anneyle birlikte tek bir varlık olarak kalır.

;6

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Birey, kendisini dı dünyaya ba layan —simgesel— göbek ba ından ne ölçüde kurtulmu sa, o ölçüde özgürdür; ya da kurtulmadı ı ölçüde özgürlükten yoksundur; ama bu ba lar ona güvenlik duygusu, bir ait olma, köklerinin bir yere ba lı oldu u duygusunu vermektedir. Bireyle me sürecinin bireyin tamamen ortaya çıkı ı sonucunu do uran bu süreçten önce var olan bütün bu ba lara "ilk ba lar" adını vermek istiyorum. Bunlar, normal insan geli mesinin bir parçası olmalan anlamında organik ba lardır; bireyselli in yoklu unu belirtirler ama aynı zamanda bireye güvenlik ve çevre ko ullanna alı ma olana ı verirler. Çocu u anasına, ilkel toplum üyesini klanına ve do aya ya da ortaça insanım kiliseye ve toplumsal kastına ba layan ba lardır bunlar. Tamamen bireyle me evresine ula ılıp da birey bu ilk ba lardan kurtuldu unda yeni bir görevle kar ı kar ıya gelir: kendisini dünyasının ko ullanna uyarlamak, dünyada kök salmak ve bireysellik öncesi var olu undakilerden farklı yollardan güvenlik bulma görevleridir bunlar.

Demek ki özgürlük, bu evrim a amasına ula ıldıktan önceki özgürlükten farklı bir anlam ta ımaktadır. İmdi burada durmak ve bu kavramları bireysel ve toplumsal geli meyle olan ili kileri içinde daha somut bir ekilde tartıarak açıklı a kavu turmak gerekiyor.

nsanın, dölüt içi ya amdan insansal varlı a geçi i ekindeki ani de i iklik, ve göbek ba ının kesilmesi, yavrunun, ananın bedeninden ba ımsız hale gelmesinin ba langıcıdır. Ancak bu ba ımsızlık yalnızca iki beden biribirinden ayrılması ekindeki kaba anlamda gerçek ba ımsızlıktır. levsel anlamda bebek, ananın bir parçası olmayı sürdürür. Anne tarafından beslenir, ta ınır, bakılır, her ya amsal anlamda anneye ba lıdır. Yava yava çocuk annesine ve di er nesnelere kendisinden ayrı varlıklar gözüyle bakmaya ba lar. Bu süreçteki etmenlerden biri sinirbilimseldir (nörolojik) ve çocu un genel fiziksel geli mesi, nesnelere eliyle ve zihniyle kavrama ve onları kullanma yetisi sürecin geli mesinde rol oynar. Bebek, kendi etkinlikleriyle kendi dı nda bir dünyayı ya ar. Bireyle me süreci, e itimle hızlandırılır. Bu süreç, annenin rolünü, çocu un istekleriyle çeli en farklı amaçlara sahip bir ki i rolüne ve ço u kez, dü mansı ve tehlikeli bir ki i rolüne dönü türen bir dizi baskı ve yasaklan gerektirir.¹ E itim sürecinin

Burada tam anlamıyla güdüsel sıkıntının dü manlık yaratmayaca ına i aret etmek gerekir. Dü manlı ı yaratan, ta kınlı ın engellenmesi, çocu un kendini ortaya koyma

B REY N ORTAYA ÇIKI I

37

—elbette ki tamamı de il— bir parçası olan bu çeli ki, "ben" ile "sen" arasındaki ayrımı keskinle tiren önemli bir etmendir.

Çocu un bir ba ka ki iyi tanınması ve bir gülümsemeyle tepki gösterebilmesi için do umdan sonra birkaç ay geçer, çocu un kendisini evrenle karı tırmamayı Ö renmesi içinse birkaç yıl gereklidir.² Çocuk o ana dek, çocuklara özgü garip bir benmerkezcilik—"ba ka larTnı, henüz kesin olarak gerçekten kendisinden ayrı varlıklar olarak algılamaması nedeniyle, ba kalanna kar ı sevecenlik ve ilgi de içeren bir benmerkezcilik sergiler. Gene aynı nedenle, bu ilk yıllarda çocu un yetkeye yaslanı ı da, daha sonraki yıllarda yetkeye yaslanı tan farklı anlam ta ır. Ana baba, ya da yetkeyi simgeleyen ki iler, henüz köklü bir biçimde ayrı varlıklar olarak görülmemektedir, çocu un evreninin bir parçasıdır, bu evrense, hâlâ çocu un bir parçasıdır; dolayısıyla onlara boyun e mek, iki bireyin gerçekten ayrı hale gelmesinden sonraki boyun e me türünden farklı niteliktedir.

On ya ındaki bir çocu un ansızın kendi bireyselli inin farkına varması, R. Hughes tarafından *A High Wind in Jamaica* (Jamaika Rüzgan) adlı yapıtta harikulade güzel betimlenmektedir:

Derken hayli önemli bir olay ya adı Emily. Ansızın kim oldu unu anladı. Bu olayın be yıl önce olmu olması, ya da hatta be yıl sonra olmaması için, ya da özellikle o günün ö le sonrasında ya anması için en küçük bir neden yoktu. Üzerine kapı tokma ı olarak koca bir kanca astı ı bocurgatın arkasındaki kuytu kö ede, halatların arasında evcilik oynuyordu; sonra

oyundan bıktı, öylesine dola maya ba ladı, arılarla periler kraliçesini dü ünüyordu belli belirsiz; tam o sırada kendisinin Emily oldu u fikri do du kafasında. Apı ıp kaldı, Emily denen ki inin görebildi i her yanma bakmaya ba ladı. Giysisinin görü alanına giren bölümüyle incelemek üzere kaldırdı ında görebildi i elleri dı ında pek bir ey göremiyordu; ama kendisinin oldu unu ansızın kavradı ı küçük bedeniyle ilgili a a ı yukarı bir fikir edinmesine yetiyordu bu kadarı.

giri iminin durdurulması, ana babadan yansıyan dü manlık, kısacası — çocukta güçsüzlük duygusuyla ondan kaynaklanan dü manlık duygusunu yaratan— baskı havasıdır.

Jean Piaget, *The Moral Judgment of the Child* (Çocukta Törel Yargı), Kegan Paul, Londra, 1932, s. 407. Bkz. H. S. Sullivan, a.g.y., s. 10 dipnot.

38

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Sevinç içinde de il de, alaylı alaylı gülmeye ba ladı. "Vay canına!" diye dü üdü. "Demek benim de ba ıma gelecekmi bu! Böyle kısıvrak yakalanacakmı ım demek! Artık kurtulu yok, daha bir süre böyle kalacaksın Emily. Bu çılgın oyundan çıkıncaya dek çocuklu u, büyümeyi ve ya lanmayı ba tan sona ya yacaksınız."

Bu son derece önemli olayı ya amasını engelleyecek herhangi bir nedenden kaçarcasına dire in tepesindeki gözde tüne ine ula mak üzere ip merdiveni tırmanmaya ba ladı. Ne var ki, bu basit hareket sırasında kolunu ya da baca ını her kımıldatı ında, bu organların ona son derece gönüllü bir ekilde boyun e mesine yeniden a ıyordu. Belle i ona bunların her zaman böyle davranmı oldu unu söylüyordu elbet; ama bu olgunun ne denli a ırtıcı oldu unu daha önce hiç kavramamı tı. Tüne ine yerle tikten sonra ellerini örten deriyi müthi bir dikkatle incelemeye ba ladı; çünkü bu onun teniydi. Giysisinin kolunu sıyrarak omuzlarından birini dı arı çıkardı; giysisinin altında devamının bulundu undan emin olmak için içeriye bir göz attıktan sonra, omuzunu yana ına de dirdi. Yüzüyle omuzunun ılık çıplak tümse inin birbirine dokunu u, sanki sevecen bir dostunun ok ayı ıymı gibi, ona ho bir heyecan veriyordu. Ama bu duygunun yana ından mı yoksa omuzundan mı geldi ini, hangisinin ok ayan, hangisinin ok anan oldu unu çıkarabilmesi olanaksızdı.

Bu a ırtıcı olguya, yani imdi artık Emily Bas Thornton oldu una (" imdi" sözcü ünü buraya neden ekledi ini bilmiyordu, çünkü daha önce herhangi bir ba kası oldu u, ba kasının bedeninde bulundu u yolunda saçma bir dü üncesi yoktu ku kusuz) iyice inandıktan sonra bunun neler getirece ini ciddi ciddi dü ünmeye ba ladı.

Bir çocuk ne kadar büyürse, ilk ba ları ne ölçüde koparırsa, özgürlük ve ba ımsızlık arayı ı o kadar çok geli ir. Ancak bu arayı ın varaca ı noktayı tam olarak anlamak için, bu geli en bireyle me sürecindeki diyalektik niteli i kavramamız gerekmektedir.

Bu sürecin iki yönü vardır. Bunlardan biri, çocu un fiziksel, co kusal ve zihinsel alanlarda giderek daha güçlü hale gelmesidir. Bu alanların her

birinde yo unluk ve etkinlik artar. Aynı zamanda bu alanlar, giderek birbirleriyle daha bütünle mi hale gelirler. Bireyin iradesinin ve mantı ının yönetti i örgütlenmi bir yapı geli ir. Bu

B REY N ORTAYA ÇIKI I

39

örgütlenmi ve bütünle mi ki ilik bütününe benlik diyecek olursak, geli en bireyle me sürecinin bir yönünün, benlik gücünün geli mesi oldu unu da söyleyebiliriz. Bireyle menin ve benli in geli mesinin sınırlan, kısmen bireysel ko ullar tarafından, ama daha çok toplumsal ko ullar tarafından belirlenir. Çünkü, bireyle me ve benli in geli mesi konusunda bireyler arasındaki farkın büyük görünmesine kar ın, her toplumun belirleyici özelli ini olu turan belli bir bireyle me düzeyi vardır ve normal bireyler bunun ötesine geçemezler.

Bireyle me sürecinin di er yönü, giderek artan yalnızlık'tır. ilk ba lar, ki inin dı ındaki dünyayla temel birli ini ve güvenlik duygusunu verir. Çocuk bu dünyadan ne ölçüde sıyrılıp çıkarsa, o ölçüde yalnız oldu unun ve ba kalarından ayn bir varlık oldu unun bilincine varır. Ki inin kendi bireysel var olu uyla kıyaslandı ında son derece güçlü ve yenilmez, ve ço u kez ürkütücü ve tehlikeli olan bu dünyadan ayn olma bilinci, bir güçsüzlük ve kaygı duygusu yaratır. Ki i o dünyanın aynlmaz bir parçası, bireysel olasılıklann ve sorumluluklann farkında olmayan bir parçası oldu u dönemde, ondan korkması gerekmiyordu. Ama birey haline gelince, tek ba ına kalmı tır ve dünyayı, bütün tehlikeli ve kendisini yöneten yönleriyle kar ısında görmektedir.

Ki inin bireyselli inden vazgeçmesi, kendisini tümüyle dı ındaki dünyaya kaptırarak yalnızlık ve güçsüzlük duygusunu yenmesi yönünde dürtüler ortaya çıkar. Ancak bu dürtülerle bunlardan kaynaklanan yeni ba lar, geli me süreci içinde koparılmı bulunan ilk ba lara benzememektedir. Bir çocuk asla anasının rahmine fiziksel olarak geri dönemeyece i gibi, bireyle me sürecini de ruhsal olarak tersine çevi remez. Bunu gerçekle tirme giri imi kaçınılmaz olarak boyun e me özelli i geli tirir ve böyle bir durumda, yetki ile ona boyun e en çocuk arasındaki temel çeli ki hiçbir zaman giderilemez. Çocuk bilincinde kendini güvenli ve mutlu hissedebilir, ama bilinçaltında bu duy gulann kar ılı ında ödedi i bedelin, gücünden ve kendi benli inin bütünselli inden vazgeçme oldu unu kavrar. Dolayısıyla boyun e menin sonucu, amaçlananın tam tersi gerçekleşir; boyun e me, çocu un güvensizli ini arttırırken, dü manlık ve ba kaldırma iste i yaratır; bu istek çocu un ba ımlı olmu oldu u —ya da ba ımlı hale

40

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

geldi i—ki ilerin ta kendilerine kar ı yöneltildi inden büsbütün tehlikelidir. Ne var ki, boyun e me, yalnızlık ve kaygıdan sakınmanın tek yolu de ildir. Bunun di er yolu ve üretken olanı, çözümlenmez bir çatı kıyla son bulmayacak olanı, insanlarla ve do ayla olu turulan kendili inden ili ki'dir; bireyin bireyselli ini yok etmeden onunla dünya arasında ba kuran bir

ili kidir bu. En belirgin anlatımı sevgi ve üretken i olan bu türden bir ili kinin kökleri, ki ilik bütününün gücünde ve bütünselli inde bulunmaktadır, ve i te bu yüzden de benli in geli mesi için var olan sınırlara uymak zorundadır.

Geli en bireyle menin olası iki sonucu olarak boyun e me ve kendili inden etkinlik sorunları, daha sonra ayrıntılı olarak tartı ılacaktır; burada yalnızca genel ilkeye, bireyle menin geli mesinin ve bireyin özgürlü ünün geli mesinin sonucu olan diyalektik sürece i aret etmek istiyorum. Çocuk geli mek ve kendi bireysel benli ini o benli i sınırlamakta olan eski ba lardan kurtulmu ekliyle dile getirmek amacıyla daha özgür hale gelir. Ama çocuk aynı zamanda, ona güvenlik ve dayanak vermi olan bir dünyadan daha fazla kopar. Bireyle me süreci, gücün artmasıyla, kendi bireysel ki ili inin bütünselli inin geli mesini gerektirir ama bu aynı zamanda ba langıçtaki ba kalılarıyla bir olma durumunun yitirildi i ve çocu un onlardan giderek daha kopuk hale geldi i bir süreçtir. Bu artan kopma, terk edilm i niteli i ta ıyan ve yo un bir kaygı ve güvensizlik duygusu yaratan bir soyutlanmayla da sonuçlanabilir; e er çocuk dünyayla yeni ve farklı bir ba kurma olgusunun gerekleri olan içsel gücü ve üretkenli i geli tirme yetene ini göstermi se, ba kalılarıyla yepyeni bir yakınlık ve dayanı ma niteli i gösteren bir konumda bulabilir kendini.

E er aynılma, kopma ve bireyle me yönünde atılan her adım, bunların kar ılı ı olan benli in geli mesi evreleriyle e le ebilseydi, çocu un geli mesi çok uyumlu olurdu. Ama bu pek olmaz. Bireyle me süreci otomatik olarak gerçekleşirken, benli in geli mesi, birçok bireysel ve toplumsal nedenlerden ötürü kösteklenir. Bu iki gidi arasındaki bo luk, dayanılmaz bir soyutlanm ı tık ve güçsüzlük duygusu yaratır, ve bu da daha sonra kaç ı mekanizmaları diye tanımlanacak olan ruhsal i leyilerin olu masına yol açar.

nsanın tarihi, soy geli im açısından da bir bireyle menin geli mesi

B REY N ORTAYA ÇIKI I

41

ve özgürlü ün geli mesi süreci olarak tanımlanabilir, insano lu, insan öncesi evreden çıkmak yolundaki ilk adımları, zorlama içgüdülerden özgür olmak, onlardan kurtulmak yönünde atar. E er güdüyü, kalıtsal olarak alınm ı sinirsel yapılarla belirlenen özgül bir edim kalıbı olarak dü ünürsek, hayvanlar dünyasında da kesin çizgilerle bu e ilim gözlenebilir.³ Bir hayvan, geli me basamaklarının ne kadar altındaysa, do aya uyarlanması ve güdüsel ve tepisel hareket mekanizmalarının denetledi i hareketleri de o kadar fazladır. Bazı ünlü böcek toplumsal örgütleri, ba tan sona içgüdülerle yaratılm ı tır. Öte yanda bir hayvan geli me basamaklarının ne kadar yükse indeyse, do umdaki hareket kalıpları o kadar esnek, yapısal uyma bütünlü ü o kadar azdır. Bu geli me insanda doru una ula ır. nsano lu do umunda hayvanların en çaresizidir. Onun do aya uyarlanması, temelde içgüdüsel saptamaya de il, ö renme sürecine dayanır, "içgüdü ... yüksek hayvan biçimlerinde, özellikle de insanda yok olmakta de ilse de azalmakta

olan bir kategoridir."4

insan varoluşu, güdülerle hareket etme düğünlün bulunmama ölçüsü belli bir noktayı a tı nda, do aya uyarlanma artık zorlayıcı niteli ini yitirdi inde ve davranı biçimleri artık kalıtsal olarak var olan mekanizmalar tarafından ayarlanmaz hale geldi inde ba lar. Ba ka ekilde söylemek gerekirse, insan Varoluşu ve özgürlüğü, daha ba tan birbirinden ayrılmaz iki ö edir. Burada özgürlük, "bir ey yapma" ekindeki olumlu anlamında de il, "bir eyi yapmama", yani edimlerin içgüdüsel düğünlülükler sonucu gerçekte memesi anlamında özgürlüktür.

Yukarda tartı ılan anlamdaki özgürlük, iki anlamlı, belirsiz bir yetidir, insano lu, hayvanların sahip oldu u uygun edimde bulunma do nanımıyla do mamı tır;5 ana babasına her hayvandan daha uzun süre ba ımlı kalır, çevresine olan tepkileri, otomatik olarak düzenlenen içgüdüsel etkinliklerden daha yava ve daha az etkilidir. Bu içgüdüsel

" Bu içgüdü kavramı, kendi içlerinde sabit ve kalıtsal olarak belirlenmi yollarla doyurulmayan (açlık ve susuzluk gibi) fizyolojik olarak ko ullanmı bir içgüdü ile karı tırılmamalıdır.

4 L. Bernard, Instinct (içgüdü). Holt and Co., New York, 1924, s. 509.

Bkz. Ralph Linton The Study of Man (insanın ncelenmesi), D. Appleton Century Company, New York, 1936, IV. Bölüm.

42

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

donanım yoklu unun getirece i her tehlike ve korkuyu ya ar. Öte yanda insano lunun bu çaresizli i, insan geli mesinin kaynaklandı ı temeli olu turur; insanın biyolojik zayıflı ı, insan kültürünün ko uludur.

insano lu, varoluşunun ba langıcından ba layarak, farklı etkinlik yollar arasında seçme yapma durumuyla kar ı kar ıya kalmı tır. Hayvanda, örne in açlık gibi bir uyararla ba layıp az çok kesin olarak belirlenmi etkinlik yoluyla son bulan kesintisiz bir tepkiler zinciri vardır, insanda, bu zincir kesintiye u rar. Uyarar vardır, ama ne ekilde doyuma ula ılaca ı sorusu yanıt beklemektedir, yani insan, farklı edim yollarından birini seçmek durumundadır, insan, önceden belirlenmi içgüdüsel bir edimi gerçekte tirmek yerine, zihninde olası edim biçimlerini tartmak zorundadır; böylece düğünmeye ba lar. Do a kar ısındaki rolünü de i tirir, tümüyle edilgin uyarlanmadan, etkin uyarlanmaya geçer: üretmeye ba lar. Aletler icat eder; bu ekilde do aya egemen olurken, kendisini ondan giderek daha fazla ayırır. Kendisinin —daha do rusu kendi kümesinin— do ayla aynı olmadı ının belli belirsiz farkına varır. Birden yazgısının çok trajik oldu unu kavrar: hem do anın bir parçası olarak kalacak, hem de onu a acaktır. Çe it çe it düğünlemler içinde bunu yadsımaya çalı sa bile, önünde sonunda ölümle kar ıla aca ının farkına varır.

Kutsal Kitapta insanın cennetten kovulu unu betimleyen söylence, insanla özgürlük arasındaki temel ili kinin çok etkileyici anlatımlarından birini olu turmaktadır.

Söylence, insan tarihinin ba langıcını, bir seçme edimiyle özde le tirmekte,

ama bu ilk özgürlük ediminin günah i lemek oldu unu, ve bunun sonucunda çekilen acıyı ön plâna çıkarmaktadır. Erkekle kadın, Cennette, do ayla ve birbirleriyle tam bir uyum içinde ya amaktadırlar. Huzur içindedirler, çalı ma zorunlulu u yoktur; seçenek yoktur, özgürlük de, dü ünme de yoktur, insanın "iyilik ve kötülük bilgisi a acı"nın meyvasını yemesi yasaklanmı tır. Tanrının buyru una kar ı bir edimde bulunur, onu a maksızın parçası oldu u do ayla olan uyumunu bozar. Yetkeyi temsil eden Kilise açısından bu aslında günah tır. Ama insan açısından, bu, insano lunun özgürlü ünün ba lan

B REY N ORTAYA ÇIKI I

43

gıcıcıdır. Tanrının buyruklarına kar ı hareket etmek, kendini baskıdan kurtarmak, insan öncesi ya amın bilinçsiz var olu undan sıynlıp insan düzeyine çıkmaktır. Yetkenin buyru una kar ı davranı ta bulunmak, bir günah i lemek, insan açısından olumlu yönüyle, ilk özgürlük hareketi, yani, ilk insansal harekettir. Söylencede günah, bilgi a acıdan meyva yemek eklinde yansıtmaktadır. Bir özgürlük edimi olarak kar ı gelme ise usun ba langıcıdır. Söylencede, ilk özgürlük ediminin di er sonuçlarından da söz edilmektedir, insanla do a arasında ba langıçta var olan özgün uyum bozulmu tur. Tann kadınla erkek arasında, ve do ayla da insan arasında sava ilân etmi tir, insan do adan ayrılmı , bir "birey" haline gelmekle insan olma yolunda ilk adım atılmı tır, insan, ilk özgürlük edimini gerçekle tirmi tir (bu suçu i lemi tir). Söylencede, bu edimin sonucu olan acı vurgulanmaktadır. Do ayı a mak, do adan ve bir ba ka insandan yabancıla mak, insanı çınlçıplak, utançlı hale getirmi tir. Yalnız ve özgür, ama güçsüz ve korkuludur. Yeni kazanılmı özgürlük* bir lanet olarak görülür; tatlı cennet ba la nnı çözme özgürlü ünü elde etmi tir, ama kendini yönetme, kendi bireyselli ini gerçekle tirme özgürlü üne sahip de ildir.

Bir eyi "yapmama" özgürlü ü, olumlu özgürlükle, "yapma" özgürlü üyle aynı de ildir, insanın do adan sıyrılıp çıkı ı, çok uzun bir süreç gerektirmi tir; insan, büyük ölçüde, içinden çıktı ı dünyaya ba lı kalır; do anın —üzerinde ya adı ı topra ın, güne in, ayın ve yıldızlann, a açların, çiçeklerin, hayvanların ve de kan ba ıyla ba lı oldu u insanlar kümesinin— bir parçası olmayı sürdürür, ilkel dinler, insanın do ayla bir oldu u duygusunun tanıklı ını yapmaktadır. Canlı do a da, cansız do a da onun insan dünyasının parçalandır, ya da öyle de denebilir: insan hâlâ do al dünyanın parçasıdır.

ilk ba lar insanın eksiksiz insansal geli mesini köstekler; usunun ve ele tirel yetilerinin geli mesi önündeki yolu tıkarlar; kendisini ve ba kalannı, birer insan olarak de il de, yalnız ve yalnız kendisinin, ya da ba kalannın, bir klana, bir toplumsal ya da dinsel toplulu a katılmaları çerçevesinde tanımasına olanak verirler; ba ka deyi le, özgür, kendi gelece ini kendi tayin eden, üretken bir birey olarak geli me yolunu tıkarlar. Bu, do ayla özde le menin bir yönüdür gerçi

44

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ama bir ba ka yönü daha vardır. Do ayla, klanla, dinle bu özde lik, bireye

güvenlik duygusu verir, içinde kesinlikle bir yeri olan, olu ması tamamlanmış bir bütünün içinde kök salmış tır, bu bütüne aittir. Açlık çekebilir, baskı altında bulunabilir, ama acıların en kötüsünü, —tümünden yalnızlık ve ku ku duygularını— ya amaz.

insan özgürlü ünün geli mesi sürecinin, bireyin geli mesi sürecinde dikkatimizi çeken diyalektik niteli i ta ıdı ını görüyoruz burda. Bir yanda, gücün artması, bütünle menin geli mesi, do aya egemen olma, insan usunun gücünün artması, ve di er insanlarla dayanı manın geli mesi sürecidir bu. Ama di er taraftan, bu artmakta olan bireyle me, soyutlanmanın, güvensizli in ve dolayısıyla ki inin evrendeki rolü konusundaki, ya amının anlamı konusundaki ku kularının, ve bütün bunlarla birlikte, ki inin kendi güçsüzlü ü ve bir birey olarak önemsizli i duygusunun artması anlamına gelmektedir.

insano lunun geli me süreci uyumlu olsaydı, belli bir tasla a göre geli seydi, geli menin her iki yönü de —gücün geli mesi de, bireyle menin geli mesi de— tam tamına dengeli olacaktı. Ama insano lunun tarihi, bir çatı kılar, sava ımlar ve didi meler tarihidir. Bireyle menin geli mesi yönünde atılan her adım, insanların kar ısına yeni güvensizlikler çıkarır. Sakatlanmış olan ilk ba lar, onarılamaz, cennet bir kez yitirildi mi, insan ona dönemez. Bireyle mi insanın dünyayla ili kisinin gerçekleşmesi için olası tek bir çözüm, üretken tek bir çözüm vardır: onu ilk ba lanıyla de il, özgür ve ba ımsız bir birey olarak dünyayla birle tiren kendili inden etkinli i gerçekle tirmek, sevmek, çalı mak, ve bütün insanlarla etkin bir dayanı ma içinde olmak.

Bununla birlikte, insanın bireyle mesi sürecinin tümünün dayandı ı ekonomik, toplumsal ve siyasal ko ullar, az önce söz edilen anlamdaki bir bireyselli in gerçekleşmesi için gerekli tabanı olu tur muyorsa, ve aynı zamanda insanlar kendilerine güvenlik veren o ba lan yitirmiş bulunuyorsa, bu bo luk, özgürlü ü çekilmez bir yük haline getirir. Bu durumda özgürlük, ku kudan farksızdır, ya am anlamsız ve yönsüzdür. Bu türden bir özgürlükten kaçmak ve bireye —onu özgürlü ünden yoksun bırakması pahasına— ku kularından, be

BIREYİN ORTAYA ÇIKI I

45

lirsizlik duygusundan kurtulma umudu veren bir dünyayla ve insanlarla öyle ya da böyle bir ili ki kurmaya ya da boyun e meye sı nı mak durumunu yaratan güçlü e ilimler ortaya çıkar.

Avrupa ve Amerikan tarihi, ortaça lann sonundan bu yana, bireyin tam olarak ortaya çıkı ının tarihidir. Bu, italya'da, Rönesans sırasında ba layan ve daha ancak imdi amacına ula mı gibi görünen bir süreçtir. Ortaça dünyasını yıkmak ve insanları varlı ı en belirgin kısıtlamalardan kurtarmak dört yüz yıldan fazla bir zaman almış tır. Ancak birey, pek çok alanda geli irken, zihinsel ve duygusal olarak da geli mi tir; imdi, eskiden akla hayale gelmedik ölçüde kültürel basanlara katkıda bulunmaktadır ve elbet, "yapma özgürlü ü" ile "yapmama özgürlü ü" arasındaki uçurum da

büyümü tür. Herhangi bir ba la ba lı "olmama" özgürlü ü ile özgürlü ün ve bireyselli in olumlu anlamda gerçekleşmesi olasılıklarının bulunmayı ı arasındaki bu oransızlı ın sonuçlan, Avrupa'da, müthi bir korku içinde özgürlükten kaçığı ve yeni ba lara ya da en azından tümüyle umur samasız bir tutuma sı ınmaya yol açmı tır.

Ça da insan için özgürlü ün ne anlama geldi i konusundaki incelememize, ortaça larda ve yakınça ın ba langıcında Avrupa'daki kültürel görünümü çözümlenmekle ba layaca ız. Bu dönemde Batı toplumunun ekonomik tabanı, insanın ki ilik yapısında aynı ölçüde köklü bir de i ikli i de beraberinde getiren büyük de i ikliklere u radı. O dönemde, en önemli ideolojik anlatımını Reformasyon'un yeni dinsel ö retilerinde bulan yeni bir özgürlük kavramı geli ti. Ça da toplumda özgürlük kavramı ele alınırken, modern kültürün temellerinin atıldı ı dönemle i e ba lamak gerekir, çünkü ça da insanın bu olu ma evresi ça da kültürün geli me evreleri boyunca i lerlik gösteren o çift anlamlı, belirsiz özgürlü ü tanımamıza, daha sonraki hiçbir ça da olmadı ı kadar açık bir ekilde izin vermektedir: bir yanda insanın dı yetkelerden giderek daha ba ımsız hale gelmesi, öte yandan giderek artan soyutlanma ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan bireysel önemsizlik ve güçsüzlük duygusu, insanın ki ilik yapısındaki yeni ö eleri, onların kökenlerini inceleyerek daha derinden anlayabildik, çünkü kapitalizmin ve bireycili in temel özelliklerini tam ortaya çıkığı nedenleriyle çözümlenmekle, bunları bizimkinden temelde çok farklı bir

46

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

I

ekonomik sistemle ve farklı bir ki ilik tipiyle kar ıla tırma olana ına kavu tuk. Bu zıtlık, ça da toplumsal dizgenin özelliklerinin anla ılmasında, o toplumun içinde ya ayan insanların ki ilik yapısını nasıl biçimlendirdi inin ve ki ilikteki bu de i menin sonucu olarak ortaya çıkan yeni ruhun anla ılmasında bize daha iyi bir bakı açısı kazandırdı.

Bundan sonraki bölüm de, Reformasyon döneminin ça da görünümüne, ilk bakı ta sanıldı ından daha fazla benzedi ini anlatacaktır; aslında, iki dönem arasındaki açık farklılıklara kar ın, belki de on altıncı yüzyıldan bu yana, özgürlü ün ikili anlamı konusunda, bizimkine bu kadar yakından benzeyen ba ka bir dönem yoktur. Reformasyon, insan özgürlü ü fikriyle, ça da demokraside ortaya konuldu u ekliyle özerkli in köklerinden biridir. Ancak bu yön özellikle Katolik olmayan ülkelerde her zaman vurgulanmakla birlikte, di er yön —insan do asının kötücüllü ü, bireyin önemsizli i ve güçsüzlü ü ve de bireyin, kendi dı ında bir yetkeye boyun e mesi gere ini öne çıkararak yönü— her zaman için ihmal edilmi tir. Bu bireyin de ersizli i fikri, onun temelde kendi gücüne güvenme yetisinden yoksun olu u, Hitler'in ideolojisinin de ana temasıdır; ancak bu ideolojide, Protestancılı ın do asında bulunan özgürlük ve ahlaksal ilkeler öne çıkarılmamı tır.

On be inci ve on altıncı yüzyıllar üzerine yapılacak bir incelemenin, içinde bulundu umuz durumun anla ılması için özellikle verimli bir ba langıç

noktası olu turmasının nedeni, yalnızca bu ideolojik benzerlik de ildir. Toplumsal durumda da büyük bir benzerlik vardır. Bu benzerli in, ideolojik ve psikolojik benzerli i nasıl do urdu unu göstermeye çalı aca ım. O dönemde, imdi oldu u gibi nüfusun büyük bir ço unlu u, geleneksel ya am biçimlerinin, ekonomik ve toplumsal düzendeki köklü de i ikliklerle bozulaca ı korkusunu ya ıyordu. Özellikle de orta sınıf, bugün oldu u gibi tekellerin gücünün ve sermayenin üstün gücünün tehdidi altındaydı, ve bu tehdit, bireyin yalnızlık ve önemsizlik duygularını körüklemekle, toplumun tehdit edilen kesiminin ruhsal durumunu ve ideolojisini, büyük ölçüde etkiliyordu.

m. bölüm

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

1. ORTAÇA GEÇM VE RÖNESANS

'RTAÇA ı tablosu iki ekilde çarpıtılmı tır. Ça da usçuluk, ortaça ı, temelde karanlık bir dönem olarak görmektedir. O dönemde, genel olarak ki isel özgürlü ün bulunmadı ına, büyük kitlelerin küçük bir azınlık tarafından sömürüldü üne i aret edilmi —uzak bir köyün insanı bir yana— o kentin yakınındaki köyün insanını bile, kent sakini için tehlikeli ve ku ku uyandıran bir yabancı konumuna, batıl inançlara sahip cahil biri konumuna getiren dargörü lülü e dikkat çekilmi tir. Öte yandaysa, ortaça daha çok gerici dü ünürlerce, zaman zaman da ça da kapitalizmin ilerici ele tirmenlerince idealize edilmi tir. Bunlar, ortaça lardaki dayanı ma duygusuna, insansal gereksinimlerin, ekonomik gereksinimlerin üstünde tutuldu una, insan ili kilerindeki dolaysızlı a ve somutlu a, Katolik Kilisesinin ulus farkı gözetmeme ilkesine dikkat çekmi lerdir. Her iki tablo da do rudur; her ikisini yanlı duruma koyan tutumsa, yalnızca birini çizmek ve di erine gözleri kapamaktır.

"Kapitalist toplum'la "ortaça toplumu" ve "ortaça rahu"nu kar ıla tırırken, ideal tiplerden söz ediyoruz. Aslında, ortaça elbette bir noktada ansızın sona ermi ve bir ba ka noktada ansızın ça da toplum ortaya çıkmı de ildir. Ça da toplumun belirleyici özelliklerini olu turan bütün ekonomik ve toplumsal güçler, daha on ikinci, on üçüncü ve on dördüncü yüzyılların ortaça toplumunda geli mi bulunuyordu. Ortaça ların sonlarında, sermayenin rolü ve de kasabalarda toplumsal sınıflar arasındaki uzla maz çeli ki artmaktaydı. Tarihte her zaman oldu u gibi yeni toplumsal dizgenin bütün ö eleri, yeni düzenin yerini aldı ı eski düzende geli mi bulunuyordu. Gerçi, ortaça sonlarında kaç ça da ö enin var oldu unu ve ça da toplumda kaç ortaça ö esinin varlı ını sürdürdü ünü görmek önemlidir ama, süreklili i vurgulamakla ortaça toplumuyla ça da toplum arasındaki temel farkları en aza indirmeye, ya da "ortaça toplumu" ve "kapitalist toplum" gibi kavramların bilimsel olmayan yapılar olarak reddedilmesine çalı mak tarihsel sürecin kuramsal olarak kavranmasını köstekler. Bilimsel nesnellik ve do ruluk kılıfına bürünmü olan bu türden giri imler, aslında toplumsal ara tırmayı, sayısız ayrıntıyı bir araya getirme ve toplumun

yapısıyla onun dinamiklerini anlama girişimlerini engellemektedir.

48'

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Ortaça toplumunu ça da toplumdan ayıran özelliği, ortaça toplumunda bireysel özgürlük bulunmamasıdır. Eski dönemde, herkes, toplumsal düzendeki rolüne zincirlenmiş durumdaydı, insanın, toplumsal olarak bir sınıftan dışarısına geçmesi pek yoktu, çoğ rafik olarak bile bir kentten, ya da ülkeden dışarısına zar zor geçebiliyordu. Birkaç ayrı durum dışında, doğu da yerde kalmak zorundaydı. Dilediği gibi giyinme ya da istediğini yeme özgürlüğüne bile sahip değildi çoğ kez. Zanaatçının malını satması fiyatı belli, köylünün malını satması yer —kasabanın pazar meydanı— belliydi. Lonca üyesi kendi loncasından olmayan hiç kimseye üretimin teknik gizlerini açıklayamaz, hammadde alımındaki herhangi bir kazançlı alımı, kendi loncasından olanlarla paylaşırdı. Kısıtlayıcı, ekonomik ve toplumsal yaşam, hemen hemen her türlü etkinliği kısıtlayan kural ve yükümlülüklerin egemenliği altındaydı.

Kişi, çağda anlamda özgür değildi gerçi ama, yalnız ve soyutlanmış da değildi. Daha doğu anda toplumsal dünyada apaçık, dışarı mez ve kesin bir yere sahip olan insan, yapısı tamamlanmış bir bütüne kök salmıştı ve dolayısıyla yaşamın, kuyuya yer bırakmayan, gerek bırakmayan bir anlamı vardı. Kişi, toplumdaki rolüyle özdeşti; hasbelkader doğu ya da bu mesleği edinmiş bir birey değildi, bir köylü, bir zanaatçı, bir övüleydi. Toplumsal düzen, doğu al bir düzen olarak algılanıyordu, ve onun kesinlikle bir parçası olmak, bir güvenlik ve aidiyet olma duygusu veriyordu. Çağda topluma kıyasla daha az rekabet vardı. Kişi, toplumsal sıralamada daha yukarıda olanlara karşı ekonomik yükümlülükler taşıdığı kadar, geleneklerle çizilmiş bir canlılığı garanti eden belli bir ekonomik konum ile birlikte doğu uyordu. Ama bu toplumsal alanın sınırları içinde bireyin çoğ kusur yaşamında olsun, içinde olsun, kendini ifade etme özgürlüğü bol bol vardı. Pek çok olası yaşam biçimleri arasında sınırsız seçenek (aslında büyük ölçüde soyut olan bir seçim özgürlüğü) sunan çağda anlamda bireycilik yoktu gerçi ama, gerçek yaşamda bir hayli somut bireycilik vardı.

Üzüntüler vardı, acılar vardı, ama bunları Adem'in günahının ve herkesin kendi bireysel günahlarının bir sonucu olarak açıklayarak acılan daha katlanılır hale getiren Kilise de vardı. Kilise, bir yandan suçluluk duygusunu beslerken bireyde, Kilisenin bütün çocuklarına koşulsuz sevgisini sunduğuna kanısını yerle tiriyor ve insanlara, Tanrı tarafından başlanılacak ve sevildikleri inancım beslemenin bir yolu

REFORM ÇAĞINDA ÖZGÜRLÜK

49

nu gösteriyordu. Tanrıyla olan ilişkisi, korkudan çok güven ve sevgi içeriyordu. Tıpkı bir köylüyle bir kentlinin kendilerinin olan küçük çoğ rafik alanın sınırları ötesine pek çıkmamaları gibi zihinler de sınırlı ve anlaşılması kolay bir evrenin dışına çıkmıyordu. Dünya ve insan evrenin merkezidi, cennet ya da cehennem, gelecekteki yaşam yeri, doğu umdan ölüme dek bütün

etkinliklerse, birbirleriyle olan nedensel ili kileri açısından saydamdı. Toplum böyle yapılanmı tı gerçi ve insana güvenlik veriyordu ama aynı zamanda onu köle olarak tutuyordu. Bu, daha sonraki yüzyıllarda yetkeçili in ve baskının yarattı ı kölelikten farklı bir kölelik türüydü. Ortaça toplumu, bireyi özgürlü ünden yoksun bırakmıyordu, çünkü "birey" diye bir ey yoktu; insan daha hâlâ dünyaya ilk ba lanyla ba lıydı. Henüz kendisini bir birey olarak algılamıyordu; yalnızca toplumsal ve (o dönemde do al) rolünün sınırlan içinde vardı. Di er ki ilerden hiçbirini de "bireyler" olarak algılamıyordu. Kente gelen köylü bir yabancıydı, hatta farklı toplumsal gruplardan olan kent sakinleri bile birbirini yabancı olarak görüyordu. Ki inin bireysel benli inin, di er ki iler ve dünyanın ayn varlıklar, ayn ö eler olarak farkına varması olgusu henüz tam olarak geli memi ti. Ortaça toplumunda, bireyin kendisinin ki i olarak bilincinde olmadı ı olgusu Jacob Burckhardt'm ortaça kültürünü betimleyen u yazısında klasik anlatımı bulmu tur:

Ortaça da insanın bilinçlili inin her iki yönü de —ki inin kendine yönelik bilinçlili i de, dı dünyaya yönelik bilinçlili i de— ortak bir örtünün altında, yarı uyur yarı uyanık, dü ler içinde yatmaktaydı. Dünyayı ve tarihi garip renklerde gösteren bu örtü inançtan, yanılısama ve çocuksu zihinsel etkinliklerden dokunmu tu, insano lu, yalnızca bir ırkın, halkın, partinin, ailenin ya da bir i birli i biriminin bir üyesi olarak—yalnız ve yalnız herhangi bir genel kategori içinde—kendisinin bilincindeydi."1'

Ortaça ın sonlarına do ru, toplumun yapısıyla insanın ki ili i de i ti. Ortaça toplumunun bütünle mesi ve merkezile mesi zayıfladı. Jacob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy* (talya'da Rönesans Uygurlı ı), The Macmillan Co., New York, 1921, s.129.

50

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Sermaye, bireysel ekonomik giri imcilik ve rekabet önem kazandı; yeni bir paralı sınıf ortaya çıktı. Giderek artan bir bireycilik bütün toplumsal sınıflarda gözle görünür hale geldi ve insan etkinli inin, zevklerinin, modanın, sanat, felsefe ve dinbilimin bütün alanlarını etkisi altına aldı. Burada, bütün bu sürecin, zengin ve varlıklı kapitalistlerden olu an küçük bir grup için ba ka, köylü kitleleri, ve özellikle de bu yeni geli menin, bir bakıma servet ve bireysel giri imcilik fırsatını simgeledi i ama temelde, bireyin geleneksel ya am biçimi için bir tehdit olu turdu u kentli orta sınıf için ba ka bir anlam ta ıdı ını vurgulamak isterim. Bu farkı daha ba tan ortaya koymak önemlidir, çünkü bu, çe itli grupların psikolojik ve ideolojik tepkilerini belirleyen farkın ta kendisidir.

Yeni ekonomik ve kültürel geli me, italya'da Batıda ve Orta Avrupa'dakinden daha yo un olarak geli mi , felsefede, sanatta, bütün bir ya am biçimi üzerinde çok daha açık bir ekilde etkili olmu tur, italya'da ilk kez feodal toplumdaki birey ortaya çıkmı ve kendisine güvenlik veren ve de aynı zamanda sınırlarını daraltan ba lan koparmı tır. Rönesans dönemi italyan halkı, Burckhardt'ın sözleriyle, "Ça da Avrupa'nın evlatları arasında

dünyaya gelen ilk çocuk", ilk birey olmu tur.

Ortaça toplumunun italya'da, Orta ve Batı Avrupadakilerden daha önce çökmesinin birçok ekonomik ve siyasal nedenleri vardır, italya'nın co rafik konumu, ve Akdeniz'in Avrupa'daki büyük ticaret yolu oldu u bir dönemde, bunun getirdi i ticari üstünlükler, Papayla imparator arasında geli en ve çok sayıda ba ımsız siyasal birimin ortaya çıkmasına neden olan kavga; sanayilerin, örne in ipek sanayisi gibi üretim alanlarının geli mesinde büyük önem ta ıyan bazı bilgi ve deneyimlerin italya'ya Avrupa'nın di er bölümlerine ula tı ından çok daha önce ula masında rol oynayan Do u'nun yakınlı ı olgusu, bu önemli etkenler arasındadır.

Bu ve di er ko ulların sonucu olarak, italya'da üyeleri giri imcilik ruhu, güç ve hırsıla dolu çok büyük bir paralı sınıf ortaya çıktı. Feodal sınıf tabakala malarının önemi azaldı. On ikinci yüzyıldan itibaren soylularla burjuvalar, kent duvarları içinde bir arada ya amaya ba ladılar, insanlar arasındaki kar ılıklı toplumsal ili ki, kast ayrımlarını yokumsamaya ba ladı. Do u tan getirilen sınıfsal konumlar, kökenler servetin yanında daha az önemliydi.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

51

Öte yanda kitleler arasındaki geleneksel toplumsal tabakala ma da sarsıldı. Bunun yerine, kentlerde, sömürülen ve siyasal baskı altında tutulan i çi kitleleri kar ımıza çıkıyor. Burckhardt'ın da belirtti i üzere, daha 1231'de, II. Frederick'in siyasal önlemleri, "feodal devletin tümünden yok edilmesini, insanların, irade ve direnme gücünden yoksun, ama maliyeye azami ölçüde kâr getiren bir yı ına dönü türülmesini"³ hedef almı tı.

Ortaça toplumsal yapısının bu adım adım geli mesi sonucu, ça da anlamda birey ortaya çıktı. Gene Burckhardt'ın sözleriyle:

italya'da bu örtü (inanç, yanılısama ve çocuksu fikirlerle oyalanma örtüsü) önce bo lukta eriyip yok oldu; devleti ve bu dünyadaki her eyi nesnel bir ekilde dü ünme ve ele alma olanaklı hale geldi. Aynı zamanda bunun öznel yönü de aynı önemde öne çıktı; insanlar birer tinsel birey haline geldiler ve kendilerini öyle tanıdılar. Aynı ekilde, Yunanlılar da bir zamanlar kendilerini barbarlardan ayırmı lar ve di er Asyalıların kendilerini sadece bir ırkın üyeleri olarak kabul ettikleri bir dönemde, Araplar kendilerini birer birey olarak hissetmi lerdir⁴

Burckhardt'ın bu yeni bireyin ruhu konusunda söyledikleri, bir önceki bölümde, bireyin ilk ba lardan kurtularak ortaya çıkması konusunda söylediklerimize örnek olu turmaktadır, insano lu, kendisini ve di er insanları birer birey olarak, ayrı varlıklar olarak ke feder; do ayı, iki yönden kendisinden kopuk bir ey olarak ke feder: kuramda ve uygulamada egemen olunacak bir nesne olarak, ve güzelli i içinde, bir haz nesnesi olarak algılamaya ba lar. Uygulamada, yeni kıtalar ke federek ve tinsel olarak da incelmi bir ruh, Dante'ye "Benim vatanım bütün dünyadır"⁵ dedirten bir anlayı geli tirerek dünyayı ke feder.

Rönesans, yeni ekonomik güçler fırtınasının kabarttığı dalganın tepesindeki zengin ve güçlü bir üst sınıfın kültürüydü. Yöneten

3A.g.y.,s.5. 4A.g.y., s. 129.

Burckhardt'ın ana savı bazı yazarlar tarafından onaylanmamı ve geli tirilmi , bazılarıncaysa reddedilmi tir. W. Dilthey'in çalışmasıyla (Weltanschauung und Analyse

52

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

kümenin zenginli ini ve gücünü payla mayan kitleler, eski ko numlarındaki güvenli i yitirdiler ve pohpohlanan ya da tehdit edilen —ama daima iktidardakiler, güçlüler tarafından sömürülen ve yönlendirilen— biçimden yoksun bir kitle haline geldiler. Yeni bireycilikle yan yana yeni bir buyurganlık geli ti. Özgürlük ve buyurganlık, bireysellik ve karga a aılmaz bir ekilde birbirine dola mı tı. Rönesans küçük dükkan sahiplerinin ve küçük burjuvaların de il, servet sahibi soyluların ve burjuvaların kültürüydü. Bunların ekonomik etkinli i ve serveti, onlara bir özgürlük ve bir bireysellik duygusu veriyordu. Ama aynı zamanda, bu aynı insanlar bir eyi —ortaça toplumsal yapısının sundu u güvenli i ve ait olma duygusunu— yitirmi durumdaydılar. Daha özgürdüler, ama aynı zamanda daha yalnızdılar imdi. Güçlerini, iktidarlarını ve servetlerini, ya amdaki son haz damlasını sıkıp içmek için kullanıyorlardı; ama bunu yaparken, acımasız olmak, kitleleri yönetmek ve kendi sınıfları içindeki rakiplerini denetlemek için, fiziksel i kenceden psikolojik saptırmaya dek her türlü araca ba vurmak durumundaydılar. Bütün insan ili kileri, iktidarı ve serveti koruma u runa yürütülen bu korkunç ölüm kalım sava ıyla zehirlenmi ti. nsanın di er insanlarla —ya da hiç de ilse kendi sınıfının insanlarıyla— dayanı ması, yerini sinsî bir kopma tutumuna bırakmı tı; di er bireylere, kullanılacak ve saptırılacak, çekip çevrilecek "nesnelere" gözüyle bakılıyor ya da, ki inin amaçlarına böylesi uygunsuz, bu insanlar acımasızca yok ediliyordu. Birey, tutkulu bir benmerkezcili e, doymakbilmez bir iktidar ve servet oburlu una des Menschen seit Renaissance und Reformation, Toplu Yazılar, Teubner, Leipzig, 1914) E. Cassirer'in "Rönesans Felsefesinde Birey ve Evren" konulu incelemesinde a a ı yukarı aynı görü dile getirilmi tir. Öte yanda Burckhardt bakılarının a ır saldırılarına u ramı tır. J. Huizinga da (Das Problem der Renaissance in Wege der Kulturgeschichte, Drei Masken Verlag, Münih, 1930, s. 89 ve devamı, ayrıca Herbst des Mittelalters, Drei Masken Verlag, Münih, 1924) Burckhardt'ın ortaça da İtalya'daki kitlelerle di er Avrupa ülkelerindeki kitleler arasındaki benzerlik derecesini oldu undan az gösterdi ine; savını destekleyen örneklerin ço unu on be inci yüzyıldan ya da on altıncı yüzyılın ba langıcından almasına kar ın, Rönesansm ba langıcını 1400'ler olarak kabul etti ine; Rönesans'ın Hıristiyan niteli ini geri plana iterken, bu dönemdeki tanrıtanımazlık ö esine a ırlık verdi ine; Rönesans kültürünün birçok ö esinden yalnızca biri olan bireycili i ona yön veren bir ö e olarak ele aldı na; ortaça da bireycili in Burckhardt'ın kabul etti inden çok daha fazla bulundu una ve dolayısıyla

ortaça ile Rönesans karşılaştırmasında izlediği yolun doğru olmadığını; Rönesansta da tıpkı ortaça da olduğu gibi kendini yetkeye adanmış olmasının bulunduğunu; ortaça dünyasının dünyasal nazlara karşı onun söylediği kadar olumsuz bakmadığını ve Rönesans'ta, Burckhardt'ın varsaydığı kadar iyimser olmadığını; Rönesans döneminde,
REFORM ÇAĞINDA ÖZGÜRLÜK

53

kapılmıştı. Bütün bunların sonucu olarak, barınma arzusu bireyin kendi benliğiyle olan ilişkisi, korunmuşluk duygusu ve güveni de zehirlenmişti. Kendi benliği de, onun için tıpkı diğer insanlar gibi bir sömürme aracı haline gelmişti. Rönesans kapitalizminin güçlü ustalarının mutluluk ve güvenlik tablolarının çizildiği kadar güzel olup olmadığı konusunda kuşku duymamız için yeterli nedenler var. Yeni özgürlük onlara iki şey getirmiş olsa gerektir: güçlülük duygularını artırmış, ama aynı zamanda, soyutlanmışlık, kuşku ve güvensizlik duygularını, ve —bütün bunların sonucu olarak— kaygılarını artırmıştı. İnsanların felsefe yazılarında da aynı çelişkiyi görüyoruz. Bunlar, felsefelerinde, insan onurunu, bireyselliği ve gücü ön plana çıkarır, bunları vurgularken, güvensizliği ve umutsuzluğu da sergilemişlerdir⁷

Düman bir dünyada soyutlanmış bir bireyin konumundan kaynaklanan ve içten içe yayılan güvensizlik duygusu, Burckhardt'ın işaret ettiği üzere,⁸ ortaça toplum yapısının insanında bulunmayan, çağda insan davranışlarından, yani insanın kişisel barınma arzusuyla, bireyselliğini geliştirme yönündeki çabalarından söz edilemeyeceğine, bu dönemde bunların yalnızca toplumlarının bulunduğu; öte yanda kişisel soyluluk ve toplumsal sıralamada üstün birine hizmet eklemindeki ortaça kavramları Rönesansta terk edilmemişken, daha on üçüncü yüzyılda halk ozanlarının yüreğine soyluluğu fikrini geliştirdiğini işaret etmiştir.

Ancak, bana sorarsanız, bu savlar ayrıntıda doğru olsalar bile, Burckhardt'ın ana tezini geçersiz kılmazlar. Huizinga'nın savı, aslında onu ilkeye göre geliştiriyor: Burckhardt yanılmaktadır çünkü Rönesansa ait olduğunu söylediği görüngünün bir kısmı, ortaça'nın sonlarında, Batı ve Orta Avrupa'da zaten vardı, dilerse, Rönesans döneminin sona ermesinden sonra varlık kazandı. Bu, ortaça feodal toplumuyla modern kapitalist toplumu karşılaştıran bütün kavrayışlara karşı kullanılmı olan tartışma aynı niteliktedir; bu sav konusunda yukarıda söylenenler, Burckhardt'a karşı yöneltilen eleştiriler için de geçerlidir. Burckhardt, ortaça kültürüyle modern kültür arasındaki temel ayrımı kabul etmiştir, "Rönesans" ve "ortaça"dan ideal tipler olarak fazlaca söz etmiş ve niceliksel farkları, niteliksel farklarını gibi de erlendirmiş olabilir, ama yine de bana öyle geliyor ki, Avrupa tarihinin akışı içinde nicelikselden niteliğe dönüşen disiplinlerin özelliklerini ve dinamiklerini açıkça görebilme yetisine sahipti. Bu sorunla ilgili olarak, ayrıca Charles E. Trinkhaus'un "Adversity's Noblemen" (Columbia University Press, New York, 1940) adlı kitabına bakınız. Bu kitapta Burckhardt'ın çalışması, ya da o zamanki mutluluk konusunda talyan

hümanistlerinin görüşleri çözümlenerek yapıcı bir şekilde eleştirilmektedir. Güvensizlik, içine kapanma ve umutsuzluğu, benliğin gelişmesi savaşındaki artan rekabetin sonucu olarak ele alınması, (s. 18) özellikle bu kitabın konusuyla ilgili görünmektedir.

6 Bkz. Huizinga, s. 159.

Bkz. Dilthey'in Petrarch çözümlemesi (a.g.y., s. 19 ve devamı) ile Trinkhaus'un Adversity's Noblemen (Talihsiz Soylu).

*A.g.y., s.139.

54

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

I

REFORM ÇAĞINDA ÖZGÜRLÜK

55

en azından aynı yönlükte bulunmayan ama Rönesans toplumu bireyinin belirleyici özelliği olan kişilik özelliğinin kaynağını açıklamaktadır: Bu özelliğin kökleri, kişideki tutkulu ve iddetteli üne kavuşma isteğinde yatmaktadır. Eser yaşamın anlamı kullu hale gelmesi, insanın bakışlarıyla ve kendisiyle olan ilişkisi güvenlik yaratmıyorsa, kişilerin kullularını susturmanın araçlarından biri üne kavuşturmasıdır. Ünen, Mısır piramitlerinininkiyle ya da Hıristiyanlığın ölümsüzlük inancıyla kıyaslanabilecek bir seviye vardır: kişinin bireysel yaşamını ve doymakbilmezliğini yaşamın sınırlarından taşıyarak yok edilmezlik düzlemine çıkarır; eğer kişinin adı, onun çağdaşlanca biliniyorsa ve eğer ki bunun yüzyıllarca süreceğini umabilirse, onun yaşamı, bakışlarının yargılarındaki bu yansıma sayesinde anlam ve önem kazanmış demektir. Bireysel güvensizliğe getirilen bu çözümün, yalnızca, üyeleri gerçek üne kazanma aracına sahip olan toplumsal kümeler için olanaklı olduğu açıktır. Ve bu, ne aynı kültürdeki, ne de Reform hareketinin belkemiği olan kent orta sınıf kültüründeki güçsüz kitleler için olanaklı bir çözüm değildir.

Rönesans döneminin çağdaş bireyciliğin başlangıcı olması, ve ayrıca, bu dönemin tarihçilerinin yaptığı çalışmaları, bu incelemede çözümlenen ana süreç açısından, yani insanın, bireysellik öncesi bir varoluş durumundan sıyrılarak kendisinin ayrı bir varlık, aynı bir değer olarak tam anlamıyla bilincine varmış bir insan haline gelmesi süreci açısından önem taşıyan etmenlere ilk tutması nedeniyle, incelememize Rönesans dönemiyle başladık. Ancak, Rönesans fikirlerinin Avrupa'daki düşünce sürecinin gelişmesinde, ilerlemesinde mutlaka etkili olduğu olgusuna karşın, çağdaş kapitalizmin başlıca kökenleri, ekonomik yapısı ve kapitalizm ruhu, ortaçağ sonlarının İtalyan kültüründe değil, Orta ve Batı Avrupa'nın ekonomik ve toplumsal durumuyla Luther ve Calvin'in öğretilerinde görülmektedir.

iki kültür arasındaki temel fark şudur: Rönesans dönemi, görece olarak yüksek bir ticari ve sınai kapitalist gelişmeyi yansıtıyordu; Zengin ve güçlü bireylerden oluşan küçük bir grubun bu kültürün ruhunu dile getiren düşünür ve sanatçılar için toplumsal taban oluşturdu ve yönettiği bir toplumdur bu. Öte yanda Reform, temelde kentli orta ve aşağı sınıflarla

köylülerin bir diniydi. Almanya'da da Fuggers gibi zengin i adamları vardı ama bunlar, ça da kapitalizmin üzerinde yükseldi i asıl temeli de il, yeni dinsel ö retilere kapılan kümeyi

olu turuyorlardı. Max Weber'in gösterdi i üzere, Batı Dünyasında ça da kapitalist geli menin belkemi i haline gelen sınıf, kentli orta sınıf oldu.⁹ Her iki hareketin de birbirinden tümüylü farklı geçmi ine bakarsanız, Rönesans ruhuyla Reform ruhunun birbirinden farklı olması gerekiyor.¹⁰ Bazı farklılıkların açıkça ortaya çıkması için Lut her'in ve Calvin'in dinbilimlerini tartı mamız gerekecek. Burada dikkatimizi, bireysel ba lardan kurtulmanın, kent orta sınıfının ki ilik yapısını ne ekilde etkiledi i konusunda yo unla tıraca ız; Pro testancıkla Calvincili in, yeni bir özgürlük duygusunu dile getirirken, nasıl aynı zamanda özgürlük yükünden bir kaç olu turdu unu göstermeye çalı aca ız.

Önce Avrupa'daki, özellikle de Orta Avrupa'daki toplumsal ve ekonomik durumun, on altıncı yüzyıl ba lannda nasıl oldu unu tartı acak, sonra da bu durumun, bu dönemde ya ayan insanlann ki ilikleri üzerinde ne türden etkileri oldu unu, Luther ve Calvin ö retilerinin bu ruhsal etmenlerle, ve bu yeni dinsel ö retilerin, kapitalizm ruhuyla ili kisini çözümleyece iz.¹¹

Ortaça toplumunda kent ekonomik düzeni, görece olarak dura andı. Zanaatkarlar, ortaça ın ikinci yansından beri kendi lonca lannda örgütlenmi bulunuyordu. Her ustanın bir iki çıra ı vardı, ustaların sayıysa, toplumun gereksinimleriyle az çok orantılıydı. Hayatını kazanmak için çok mücadele etmek durumunda olanlar vardı gerçi ama genelde, lonca üyesi, elinin eme iyle karnını doyuraca ndan emin olabiliyordu. Geleneksel olarak kendi toplumsal konumunun gerektirdi i düzeyde rahat rahat ya ayabilmek için, yapaca ı tek ey, iyi sandalye, iyi ayakkabı, ekmek, semer falan yapmaktı. Terimi din

Bkz. Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm Ruhı), Charles Scribner's Sons, New York, 1930, s.65.

Bkz. Ernst Troeltsch, *Renaissance und Reformation*, IV. Cilt, Toplu Yazılar, Tübingen, 1923.

Ortaça sonlanıyla Reform döneminin ekonomik tarihi konusunda yazılanlar daha çok u yapıtlara dayandırılmı tır:

Lamprecht, *Zum Verständnis der wirtschaftlichen und sozialen Wandlungen in Deutschland vom 14. zum 16. Jahrhundert*, Akademische Verlagsbuchhandlung, J. G. B. Mohr, Ztsch. für Sozial und Wirtschaftsgeschichte, Freiburg i. B. ve Leipzig, 1893.

Ehrenberg, *Das Zeitalter der Fugger*, G. Fischer, Jena, 1896.

Sombart, *Der Moderne Kapitalismus*, 1921, 1928.

v. Below, *Probleme der Wirtschaftsgeschichte*, Mohr, Tübingen, 1920.

56

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

bilimsel de il de basit ekonomik anlamıyla kullanacak olursak, yaptı ı "iyi i lere" sırtını dayayabilirdi. Loncalar, üyeleri arasında sıkı rekabet yolunu tıkıyor ve hammadde alımı, üretim teknikleri ve ürünlerinin fiyatları

konusunda i birli i içinde bulunmalarını sa lıyordu. Lonca dizgesini, ortaça ya amının bütününüyle birlikte idealize etme e ilimi gösteren tarihçilerin tersine, bazı tarihçiler, loncaların, oldum olası küçük bir kümeyi korumaya ve yeni katılanları dı lamaya çabalayan tekelci bir yakla ım içinde bulduklarına dikkat çekmi tir. Gene de ço u yazar, loncaların herhangi bir ekilde idealize edilmesinden kaçınılsa da bu birliklerin kar ılıklı i birli ine dayandı ı ve üyelerine görece bir güvenlik sundu u görü üne katılmaktadır.¹²

Ortaça ticareti, Sombart'ın da i aret etti i üzere, çok sayıda çok küçük i adamı tarafından yürütülüyordu. Toptan ve perakende satı lar henüz birbirinden ayrılmamı tı; North German Hanse'nin üyeleri gibi yabancı ülkelere giden tacirler bile ayrıca perakende satı yapıyorlardı. Sermaye birikimi de, on be inci yüzyılın sonuna dek hızlanma göstermedi. Dolayısıyla küçük i adamlarının, büyük sermayenin ve tekelci ticaretin büyük önem kazandı ı ortaça sonlarının ekonomik durumuna kıyasla baya ı güvenlik içindeydiler. Profesör Tawney, bir ortaça kentindeki ya am konusunda, " imdi mekanik olan pek çok ey," diyor, "o dönemde ki isel, özel ve dolaysızdı; bireylere uygulanan ölçütlere fazlasıyla büyük gelecek bir örgüte ve ku kulan silecek, son ekonomik çare arayı larını bir kenara bıraktıracak ö retiyeye pek yer yoktu."¹³ Bu bizi, ortaça toplumundaki bireyin konumunu, ve yalnız Katolik Kilisesi ö retilerinde de il, laik yasalarda da dile geti Kulischer, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit, Druc und

Verlag von R. Oldenbuurg, Münih ve Bertin, 1928.

Andreas, Deutschland vor der Reformation, Deutsche Verlags Anstalt, Stuttgart ve Berlin 1932. Weber, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, Charles Scribner's Sons, New York, 1930.

Schapiro, Social Reform and the Refonmation, Tezler, Columbia University, 1909. Pascal, The Social Basis of the German Reformation, Martin Luther and His Times,

Londra, 1933. Tawney, Religion and the Rise of Capitalism, Harcourt, Brace and Co., New York, 1926.

Brentano, Der wirtschaftende Mensch in der Geschichte, Meiner, Leipzig, 1923. Kraus, Scholastic, Puritanismus und Kapitalismus, Dunken & Humblot, Münih 1930. 12

Bkz. Bu konuyla ilgili olarak J. Kulischer'in, yukarda anılan kitabının 192. sayfasından ba layan alıntısı.

Tawney, a.g.y., s. 28.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

57

rildi i ekliyle ekonomik etkinliklerle ilgili törel görü leri anlamada, çok önemli bir noktaya götürmektedir. Tawney'nin durumu, ortaça dünyasını idealize etmeye ya da romantikle tirmeye kalkı tı ı ku kusunu uyandırmaya

elveri li olmadı ından, bu konuda, onun görü lerinden yararlanaca ız. Ekonomik ya amla ilgili iki temel varsayım bulunmaktaydı: "Ekonomik çıkarlar, ya amdaki gerçek i ten, günahsız ya amak görevinden daha önemli de ildir, ekonomik tutumda da tıpkı, parçası oldu u ki isel tutumun bütün yönlerinde oldu u gibi ahlâk kuralları geçerlidir."

Tawney bundan sonra, ekonomik etkinlikler konusundaki ortaça görü ünü irdeliyor: "Maddi zenginlikler gereklidir; ancak, bunlar olmaksızın insanlar kendilerini ayakta tutamayaca ından ve birbirlerine yardım edemeyece inden ikincildirler. ...Ama ekonomik yönselimler netlikten uzaktır. Bunlar, güçlü istekler oldu undan, insanlar ondan korkar, ama onları övecek kadar da katı de illerdir... Ortaça da, bir ahlaksal amaçla ili kisi bulunmayan ekonomik etkinlik kuramına yer yoktur. Ekonomik kazanım i tahının sürekli ve ölçülebilir bir güç oldu u, di er do al güçler gibi, kaçınılmaz ve kendini apaçık belli eden bir bilgi birimi oldu u varsayımına dayandırılmı bir toplumbilim in a etmek, ortaça dü ünme biçimine göre, toplumsal felsefe alanını, kavgacılık ve cinsel içgüdü gibi gerekli insan özelliklerinin sınırsız i ledi i bir alan haline getirmekten daha az usdı ı ve daha az ahlakdı ı görünmez... Aziz Antonio'nun söyledi i üzere, servet insan için vardır, insan servet için de il.. Dolayısıyla her noktada ekonomik çıkarların, ciddi i lere engel olmasını önleyecek sınırlar, kısıtlamalar, uyanlar vardır. Bulundu u konuma uygun bir ya am sürmesine yetecek servetin pe ine dü mek bir insanın hakkıdır. Daha fazlasını aramak, giri imcilik de il, oburluktur ve oburluk, ölümcül bir günahdır. Ticaret, me rudur; çe itli ülkelerdeki birçok kaynak, bunun Tann tarafından ortaya atıldı nı göstermektedir. Ama bu tehlikeli bir i tir, însan, ticareti ancak ve ancak kamu yararına bir i olarak yapmalı ve sa ladı ı kâr, eme inin ücretinden fazla olmamalıdır. Özel mülkiyet en azından dü mü bir dünyada, gerekli bir kurumdur; mallar, özel ki ilere ait oldu unda, insanlar, ortak oldu undan daha fazla çalı ır ve daha az kavg ederler. Ama özel mülkiyet, kendi içinde arzu edilir bir ey olarak yüceltilmemek', insanın zayıflı na verilen bir ödün olarak

58

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ho görülmelidir; insan do ası yeterince geli ebilse, ideal olan komünizmdir. 'Communis enim', diyor Roma imparatoru Gratianus, 'usus omnium quae sunt in hoc mundo, omnibus hominibus esse debuit.' Gerçekten de, en iyi olasılıkla, mülkiyet kösteklenmi tir. Me ru olarak elde edilmelidir. Mümkün olan en çok sayıda ki inin elinde olmalıdır. Yoksulların ya amlarını kazanmasında yeterli aracı olu turmalıdır. Özel mülkiyet, elden geldi ince ortakla a kullanılmalıdır. Sahipleri, ma dur taraf olmamakla birlikte, mülkü gereksinimi olanlarla payla maya hazır olmalıdırlar. "14

Bu görü ler, de er ölçülerini dile getirmi ler ve ekonomik ya amdaki gerçekli in eksiksiz bir tablosunu olu turmamı lardır gerçi ama, ortaça toplumunun gerçek ruhunu bir ölçüde yansıtmı lardır.

Zanaatçıların ve tacirlerin konumundaki ortaça kentine özgü o görece denge,

ortaça sonlarına do ru yava yava geri plana itilmi , on altıncı yüzyılda da tümüyle çökmü tür. Daha on dördüncü yüzyılda —hatta daha bile önce— loncalar arasında giderek artan bir farklıla ma ba lamı ,bütün durdurma çabalarına kar ın sürüp gitmi tir. Bazı lonca üyelerinde, di erlerinden daha fazla sermaye vardı ve bir iki kalfa çalı tıracakları yerde be , altı kalfa çalı tırıyorlardı. Derken, bazı loncalar yalnızca belli bir miktar sermayesi olanları i e almaya ba ladılar. Di erleri, tekelci konumlarının getirebilece i bütün üstünlüklerden yararlanarak çok güçlü tekeller haline geldiler ve mü terilerini elden geldi ince sömürmeye ba ladılar. Öte yanda pek çok lonca üyesi yoksul dü tü ve kendi geleneksel u ra lan dı ında para kazanma yollar aramak zorunda kaldı; ço u kez, kıyıda kö ede kalan küçük tacirler durumuna itildiler. Geleneksel ekonomik ba ımsızlık idealine umarsızca tutunmaya çalı ırken, pek ço u ekonomik ba ımsızlı ını ve güvenli ini yitirdi.¹⁵

Lonca sistemindeki bu geli me içinde, kalfalann durumu kötüyken daha kötü oldu. italya ve Finlandiya sanayilerinde, daha on üçüncü yüzyılda, hatta daha bile önce, durumundan memnun olmayan bir i çi sınıfı vardı gerçi ama, zanaat loncalanndaki kalfalann durumu on lannkine kıyasla hâlâ daha iyiydi. Her kalfanın usta olabilece i söylenemezdi gerçi ama pek ço u oldu. Ama bir patrona ba lı kalfa

J

REFORM ÇA İNDA ÖZGÜRLÜK

59

lann sayısı arttıkça, patron olmak için daha çok para gerekli oldu, loncalar daha tekelci ve daha özel bir niteli e büründükçe, kalfalar için i bulma fırsatlan daha azaldı. Ekonomik ve toplumsal konumun kötüye gidi i, çalı anlann giderek artan ho nutsuzluklannda, kendi örgütlerini kurmalarında ve grevlerle hatta iddetli ayaklanmalarla kendini gösteriyordu. Zanaatçı loncalanndaki artan kapitalist geli me konusunda söylenenler, ticaret alanında daha da açık bir ekilde kendini gösteriyordu. Ortaça ticareti genelde kent içinde gerçekle en önemsiz bir i ken, ulusal ve uluslararası ticaret on dördüncü ve on be inci yüzyıllarda hızla büyüdü. Gerçi tarihçiler, büyük ticaret irketlerinin tam olarak ne zaman geli meye ba ladı ı konusunda görü birli i içinde de iller ama, on be inci yüzyılda, bu irketlerin giderek güçlendi i ve üstün sermaye güçleriyle, tüketiciyi oldu u kadar küçük i adamlannı da tehdit eden tekellere dönü tü ü konusunda birle iyorlar. On be inci yüzyılda, Kral Sigismund'un getirdi i yenilikler, tekellerin gücünü yasalarla kırmaya çabaladı. Ama küçük perakendecinin durumu giderek daha güvensiz hale geldi; " ikayetini duyurmaya yetecek kadar etkisi vardı ama bir önlem alınmasını sa layacak kadar güçlü de ildi."¹⁶

Küçük tacirlerin tekellere kar ı duydu u öfke ve küskünlü ü, Lut her, 1524 yılında basılan "Ticaret ve Tefecilik Üzerine"¹⁷ adlı kitapçı ında çok güzel dile getirmi tir. "Bütün metalar, onlann denetimi altında, ve sözü edilen bütün hileleri apaçık, hiç gizlemeden yapmaktan çekinmiyorlar, fiyatlan keyiflerine

göre indiriyor ya da yükseltiyorlar, Tanrının yaratıklarını yöneten efendileri gibi, inanç ve sevginin hiçbir kuralını tanımazcasına ve de turna balı ının küçük balıkların yutması misali, bütün küçük tüccarları eziyor, yok ediyorlar." Luther'in bu sözleri, bugün yazılmı olabilirdi. On be ve on altıncı yüzyıllarda, orta sınıfın zengin tekeller kar ısında duydu u öfke ve korku, birçok bakımdan, günümüzde orta sınıfın tekeller ve güçlü kapitalistler kar ısındaki tutumuna benziyor.

Sermayenin rolü, sanayide de artıyordu. Bunun en a ılası örneklerinden biri, maden sanayii olmu tur. Ba langıçta, madencilik lon A.g.y., s.31 ve devamı.

' Bkz. Lamprecht, a.g.y., s.207; Andreas, a.g.y., s. 303.

16, 17,,

Schâpiro, a.g.y., s.59.

Works of Martin Luther (Martin Luther'in Yapıdan), A.J. Holman Company, Philadelphia, IV. Cüt, s. 34

60

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

casımn bütün üyeleri yaptıkları i miktarıyla orantılı hisselerle sahipti. Ama on be inci yüzyıla gelindi inde, ço u durumda, paylar, kendileri çalı mayan sermaye sahiplerinin eline geçmi bulunuyordu, ve i ler, kurulu ta hissesi olmayan, ücretle çalı an i çiler tarafından yapılıyor, bu durum her geçen gün biraz daha yaygınla ıyordu. Aynı kapitalist geli me, di er sanayilerde de göründü ve zanaatkar loncalarıyla ticaret alanında sermayenin rolünün artması sonucu ortaya çıkan e ilimi, yani zenginle yoksul arasındaki bölünmeyle, yoksul sınıflardaki ho nutsuzlu un artması e ilimini körükledi.

Tarihçilerin köylülerin durumuyla ilgili görü leri birbirini tutmuyor. Ama Schapiro'nun u çözümlemesi, ço u tarihçilerin bulgularıyla yeterince destekleniyor: " nllık kanıtlarına kar ın, köylülü ün

ko ulları hızla kötüle rr altıncı yüzyılın ba ında, ortaça da

ba ımsızlı ın ve e itli, sayılan yerel kurultayda k ısil

edilme hakkına ve de, ek . .. topra a tek ba ına sahip olan köylü sayısı çok azdı. Büyük bir ço unluk Hoerige denilen, ki isel özgürlü e sahip ama topra ı vergiye tabi, anla maya göre hizmet veren bir sınıfı olu turuyordu. Bütün tarım ayaklanmalarının belkemi ini bu Hoerige'ler olu turuyordu. Efendinin mülkünün yakınında yan ba ımsız bir toplulukta ya ayan bu orta sınıf köylüsü, vergilerdeki ve i lerdeki bu artı ın kendisini düpedüz köleye, köyün ortak mallarını da efendinin malikanesinin bir parçasına dönü türdü ünün farkına varmaya ba ladı."18

Kapitalizmdeki ekonomik geli me, psikolojik ortamda gözle görülür de i iklikleri birlikte getirdi. Ortaça ın sonlarına do ru, bir huzursuzluk havası esmeye ba ladı. Ça da anlamda zaman kavramı geli meye ba ladı. Dakikalar de erli hale geldi; bu yeni duyguyu somutla tıran en çarpıcı olgu, Nürnberg'de saatlerin on altıncı yüzyıldan sonra her on be dakikada bir çalmasıdır.19 Tatillerin, bayramların fazlalı ı bir talihsizlik olarak görünmeye ba ladı. Zaman öylesine de erliydi ki, herkes, yararlı olmayan bir amaç için

zamanı asla har camamaya özen gösteriyordu. Çalı mak giderek çok üstün bir de er haline geldi, i e kar ı yeni bir tutum geli ti; bu öylesine güçlüydü ki, 1819

Schapiro, a.g.y., s. 54,55. Lamprecht, a.g.y., s. 200.

REFORM ÇA İNDA ÖZGÜRLÜK

61

orta sınıf, Kilise kurumlarının ekonomik kısırlı ına sinirlenmeye ba ladı. Ba ı talepleri üretken olmadıkları, dolayısıyla da ahlakdı ı sayıldıkları için tepkiyle kar ılandı.

Verimlilik ve beceriklilik fikri, ahlaksal erdemlerin en büyü ü olarak görüldü. Bu arada, servet sahibi olmayı istemek ve maddi ba arıya ula mak, en büyük tutku haline geldi. "Bütün dünya," diyor rahip Martin Butzer, "en büyük kazancı getirecek i ve mesleklerin pe inde ko makta. Bilim ve sanat, en a a ı el i leri u runa bir kenara bırakıldı. Tanrının soylu çalı ma yetisiyle donattı ı bütün zeki kafalar, bugünlerde, onurlu bir ki iye hiç yakı mayan hileyle a zına dek dolu olan ticarete daldılar."20

Anlatmakta oldu umuz ekonomik de i ikliklerin önemli sonuçlarından biri, herkesi etkiledi. Ortaça toplumsal dizgesi ve onunla birlikte, denge ve bireye verdi i görece güvenlik yok oldu. İmdi, kapitalizmin ba lamasıyla toplumun bütün sınıfları hareketlilik kazandı. Ekonomik düzende, do al, kesin sayılabilecek sabit bir yer yoktu artık. Birey yalnız bırakılmı tı; her ey, geleneksel konumunun sa ladı ı güvenli e de il, kendi çabasına ba lıydı.

Öte yanda, bu geli me, her sınıfı farklı biçimde etkiledi. Kentlerdeki yoksullar, i çi ve çıraklar için, sömürünün ve yoksulla manın artması anlamına geliyordu; köylüler için de, ekonomik ve ki isel baskının artması anlamına geliyordu; soylulann alt tabakalanysa, farklı bir biçimde de olsa, yıkımla kar ı kar ıydılar. Bu yeni sınıflar için yeni geli me temelde daha kötü bir duruma geçme anlamına geliyordu gerçi ama, kentli orta sınıf için durum çok daha karma ıktı. Bu sınıfın saflarında olu an ve giderek büyüyen farklıla madan söz etmi tik. Bu sınıfın büyük kesimleri, giderek daha da kötüle en kötü bir konuma dü mü tü. Birçok zanaatçı ve küçük tacir, tekellemlerle, daha çok sermaye sahibi di er rakiplerin üstün gücüyle kar ı kar ıya kaldı ve ba ımsızlı ını koruma sava ımında giderek artan güçlükler içine dü tü. Bunlar ço u kez, yenilmesi olanaksız ölçüde güçlü engellerle sava ıyorlardı; birço u için bu çaresiz ve umutsuz bir sava tı. Orta sınıfın di er kesimleri, daha zengindi ve yükselen kapitalizmin, genel çıkı ına ayak uyduruyorlardı. Ama sermayenin, pazarın ve rekabetin, giderek artan rolü kar ısında, bu anslı kesimde bile ki isel durumlar de i ti, bireyler güvensiz, soyutlanmı , kaygılı hale geldi.

20

Schapiro'nun alıntısı, a.g.y., s. 21,22.

62

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Sermayenin be irleyici bir önem ta ıması, insanların ekonomik durumunun dolayısıyla da yazgısının, ki iyi a an bir güç tarafından saptanması anlamına

geliyordu. Sermaye, "artık bir u ak de il, efendiydi. Apayrı ve ba ımsz bir canlılık ta ıyan sermaye, ekonomik örgütlenmeyi kendi kaçın lmaz gereklerine uygun hale getirmek üzere egemenli ini kurmu 5 r ortak olma hakkım elinde tutuyordu."21

Pazarın yeni i Levinin de benzer bir etkisi vardı, i leyi i bilinegelen ve kabullenilmi olan ortaça pazarı görece olarak küçüktü. Taleple arz arasında dolay sız ve somut bir ili ki olu turmu tu. Bir üretici a a ı yukarı ne kadar üiîmesi gerekti im biliyor, ürünlerini uygun bir fiyata satabilece inden az çok emin olabiliyordu. İmdi artık giderek büyüyen bir pazai için üretim yapmak gerekiyordu, ve satı olasıklarını önceden saptamak mümkün de ildi. Dolayısıyla yararlı mallar üretmek her ey' çözümleniyordu. Gerçi bu, ürünleri satmanın ko ullarından biriydi ama ürünlerin satılıp satılamayaca ını ve kaç para kârla satılaca ını belirsiz pazar yasaları tayin ediyordu. Yeni pazarın i leyi i, bireye, iyi olmak için her çabayı harcaması gerekti ini ö ütleleyen ancak kurtarılıp kurtanılmayaca ma daha do umundan bile önce karar verildi ini öne süren Calvinci yazgı ö retisine benziyordu. Pazar günü, insan çabasının ürünleri için kıyamet günü, hüküm günü oluyordu.

Bu ba lamda bir ba ka önemli etmen, rekabetin giderek artan rolüydü. Ortaça toplumunda rekabet hiç yok de ildi elbet ama, feodal ekonomik dizge, birli i ilkesine dayandırılmı tı ve rekabeti tıkayan yasalarla düzenlenir ya da denetlenirdi. Kapitalizmin yükselmesiyle bu ortaça ilkeleri, yerlerini her geçen gün biraz daha bireysel giri imcilik ilkesine bıraktılar. Her birey kalkıp ansını denemeliydi. Ya yüzecek, ya da batacaktı. Ba kaları, ortak bir giri imde onun yanda ı de illerdi, rakiple i durumuna geçtiler, birey ço u kez, yok olmak ya da onlar tarafından yok edilmek seçene iyle kar ı kar ıydı.22

Sermayenin, pazarın ve bireysel rekabetin rolü, on altıncı yüzyılda, daha sonraki yıllarda oldu u kadar önemli de ildi ku kusuz. Öte yan

21 Tawney, a.g.y., s. 86.

Bu rekabet sorununu, M. Mead'in Co operation and Competition among Primitive Peoples (İkel Halklarda Birli i ve Rekabet), (McGraw Hill Book Company, New York, 1937) adlı kitabıyla L. K. Frank'ın Plan Age'in VI. Cilt, 1940, Kasım Aralık sayısındaki The Cost of Competition (Rekabetin Bedeli) adlı yazısıyla kar ıla tırın.

REFORM ÇA İNDA ÖZGÜRLÜK

63

da, ça da kapitalizmin bütün tayin edici ö eleri, varlık kazanımı ve birey üzerindeki ruhbilimsel etkileri görünmeye ba lamı bulunuyordu.

Tablonun bir yüzünü betimledik, ama bir de öbür yüzü var: kapitalizm bireyi özgürle tirdi. insanı i birlikçi dizgenin denetiminden, "tasnifinden" kurtardı; kendi ayakları üzerinde durmasına ve ansını denemesine izin verdi, insan kendi yazgısının efendisi haline geldi, risk de, kazanç da kendisinin artık. Bireysel çaba onu ba arıya ve ekonomik ba ımsızlı a götürebilirdi. Para insanları e itle tiren bir ö eydi İmdi, ve do u tan da kasttan da daha güçlü

oldu unu göstermi ti.

Kapitalizmin bu yönü, tartı makta oldu umuz erken dönemde henüz geli meye ba lıyordu. Zengin kapitalistlerin olu turdu u küçük grup üzerinde, kent orta sınıfındakinden daha büyük rol oynadı. Bununla birlikte, o dönemdeki sınırlı etkilili ine kar ın, insano lunun ki ili inin olu masındaki etkisi büyük oldu.

imdi, toplumsal ve ekonomik de i ikliklerin on be inci ve on altıncı yüzyıl bireyleri üzerindeki etkisi konusundaki tartı mamızı özetleyecek olursak, öyle bir görünüm çıkar ortaya:

Daha önce sözünü etti imiz iki anlamlı özgürlü ü burada da görüyoruz. Birey, ekonomik ve siyasal ba ların boyunduru undan kurtulmu tur. Yeni dizgede oynadı ı etkin ve ba ımsız rol sayesinde olumlu özgürlük de kazanmı tır. Ama aynı anda, kendisine eskiden güvenlik ve ait olma duygusu veren ba lar da çözülmü tür. Ya am artık merkezini insanın olu turdu u kapalı bir dünyada ya anmamaktadır; dünya sınırsız, aynı zamanda da tehdit edici hale gelmi tir. Kapalı bir dünyadaki sabit yerini yitirmekle insan, ya amının anlamı sorusuna vermeye alı tı ı yanıtı da yitirir; bunun sonucu olarak, kendisi ve ya amdaki amacı konusunda ku ku dü mü tür içine. Ki ili ini a an çok büyük güçler tarafından, sermaye ve pazar tarafından tehdit edilmektedir. Herkes bir potansiyel rakip oldu undan, çevresindeki insanlarla olan ili kisi, dü mansı ve yabancı bir ili kidir artık; özgürdür, yani yalnız, soyutlanmı ve dört bir yandan gelen tehditlerin or tasındadır. Rönesans kapitalistinin elindeki servet ve güç onda olmadı ından, ayrıca insanlarla ve evrenle bir olma duygusunu da yitirdi inden, bir bireysel hiçlik ve çaresizlik duygusu sarar içini. Cennet, bir daha bulunmamak üzere yitirilmı tir, birey tek ba ına, dünyaya

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

kar ı durmaktadır—sınırsız ve tehdit edici bir dünyaya fırlatılmı bir yabancıdır o. Yeni özgürlük, derin bir güvensizlik, güçsüzlük, ku ku, yalnızlık ve kaygı yaratacaktır. Bireyin ba arıyla ayakta durabilmesi için, bu duyguların hafifletilmesi gerekmektedir.

2. REFORMASYON DÖNEM

Geli menin bu noktasında, Luthercilik ve Calvencilik ortaya çıktı. Yeni dinler, zengin üst sınıfın de il, kentli orta sınıfın, kentlerdeki yoksulların ve köylülerin diniydi, izleyicilerini saran güçsüzlük ve kaygı duygularım oldu u gibi, yeni özgürlük ve ba ımsızlık duygularını da dile getirdi inden, bu gruplara sesleniyorlardı. Ancak yeni dinsel ö retiler, de i en ekonomik düzenin yarattı ı duygulara anlatım kazandırmakla kalmıyorlardı. Ö retileri sayesinde bu duygulan artırıyorlar, aynı zamanda bireyin dayanılmaz güvensizlik duygusuyla ba edebilmesini sa layacak öneriler getiriyorlardı.

Yeni dinsel ö retilerin toplumsal ve ruhsal önemini çözümlenmeye ba lamadan önce yakla ım yöntemimiz konusunda birkaç ey söylemek, bu çözümlenmenin daha iyi anla ılmasını sa layabilir.

Bir dinsel ya da siyasal ö retinin ruhsalbilimsel önemini incelerken, önce,

ruhbilimsel çözümlenmenin, çözümlenmesi yapılan ö retinin ha kikiyle ilgili bir yargı içermedi ini göz önünde bulundurmalıyız. Hakikat konusu üzerinde bir karar vermek için sorunun kendi mantıksal çerçevesi içinde incelenmesi gerekir. Belli ö reti ya da fikirlerin ardındaki ruhbilimsel ortamı hazırlayan nedenlerin çözümlenmesi, bir ö retinin gerçek anlamının daha iyi kavranmasına yol açabilir ve bunun sonucu olarak ki inin de er yargısını etkileyebilir, ama asla ö retinin ve onun getirdi i de erlerin geçerlili i konusunda usçu bir yargının yerini alamaz.

Ö retilerin ruhbilimsel çözümlenmesi, ki inin belli sorunların farkına varmasını sa layan ve onu belli yönlerde yanıtlar aramaya iten öznel itici güçleri ortaya çıkarabilir, ister yanlı olsun ister do ru, geleneksel fikirlerle yüzeyin biraz üzerinde bir uyum sa layan her dü ünçe, dü ünen insanın öznel gereksinimleri ve çıkarları yönünde boy gösterir. Bazı çıkarlar hakikatin bulunmasıyla, bazılarıysa onun yok edilmesiyle geli ir. Ama her iki durumda da, ruhbilimsel itici

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

65

güçler, belli sonuçlara ula mada önemli çıkı noktalarını olu tururlar. Hatta, biraz daha ileriye gidip, ki ili in güçlü gereksinimlerine kök salmamı fikirlerin, o ki inin etkinliklerinde, ve ya amında pek etkili olmayaca ını bile söyleyebiliriz.

Dinsel ya da siyasal ö retileri, ruhbilimsel önemleri açısından çözümlenmek için iki sorun arasındaki farkı belirlemeliyiz. Yeni bir ö reti yaratan bireyin ki ilik yapısını inceleyebilir ve dü ünncesinin bu yönde geli mesinden sorumlu ki ilik özelliklerini anlamaya çalı abiliriz. Somut konu mak gerekirse, bu, örne in, ki iliklerindeki hangi e ilimlerin onları belli sonuçlara varmaya ve belli ö retileri formüle etmeye itti ini bulmak üzere, Luther ya da Calvin'in ki ilik yapısını çözümlenmeliyiz demektir. Di er sorun, bir ö retiyi yaratandaki de il, bu ö retiyi cevap veren toplumsal kümedeki ruhbilimsel itici güçleri incelemektir. Bir ö reti ya da fikrin etkisi, hedef aldı ı ki ilerin ki ilik yapısındaki ruhbilimsel gereksinimlere ne ölçüde yanıt verdi ine ba lıdır. E er fikir, belli toplumsal kümelerin derin ruhbilimsel gereksinimlerine yanıt veriyorsa tarih içersinde etkili bir güç haline gelecektir.

Önderin ruhsal durumu olsun, izleyicilerinin ruhsal durumu olsun, her iki sorun da, elbet birbirine sıkı sıkıya ba lıdır, ikisine de aynı fikirler seslendi ine göre, ki ilik yapılarının önemli yönleri de birbirinin aynı olsa gerektir. Liderin ki ilik yapısı liderlere özgü özel bir dü ünme ve harekete geçme yetene i dı ında, genellikle çok daha a ın ve net bir ekilde ö retilerinin kabul gördü ü ki ilerin ki ilik y?pısını sergileyecektir; önder, izleyicilerinin zaten ruhsal olarak ka b illenmeye hazır oldu u fikirleri çok daha açık ve çok daha yürekli bir ekilde formüle edebilir. Önderin ki ilik yapısındaki bazı özellikleri çok daha keskin bir ekilde göstermesinin nedeni, u iki etmeden ya da her ikisinden dolayı olabilir: birincisi, önderin toplumsal konumu, bütün bir kümenin ki ili ini kalıba sokan ko ullann tipik

bir örne ini olu turur; ikincisi, grupta, toplumsal konumdan dolayı geli en bu özellikler, önderde, yeti mesi sırasındaki rastlantısal ko ullarla bireysel deneyimleri sayesinde, öne çıkmı tır.

Protestancılık ve Calvencilik ö retilerinin ruhbilimsel öneminin çözümlenmesini yaparken, Luther'in ya da Calvin'in ki iliklerini de il, fikirlerinin hedef aldı ı toplumsal sınıfları ruhbilimsel durumunu tartı ıyoruz. Luther'in dinbiliminin tartı masına geçmeden önce, yal

66

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

nızcı kısaca, Luther'in ilerde de anlatılaca ı üzere, bir ki i olarak, "yetkeci ki ilik" in tipik bir örne i oldu unu belirtmek istiyorum. Ola andı ı katı bir babanın yeti tirdi i Calvin, çocuklu unda çok az sevgi ya da güvenlik tattı ndan, yetkeye kar ı, sürekli olarak kar ık duygular beslemi tir; yetkeden nefret etmi , ona kar ı durmu , aynı zamanda da ona hayran olmu ve boyun e me e ilimi göstermi tir. Bütün ya amı boyunca, bir kar ı durdu u bir de hayran oldu u yetke vardı: gençli inde babası ve manastırdaki kıdemliler; daha sonra da Papa ile prensler. A ır ı bir yalnızlık, güçsüzlük ve kötülük duygusuyla, ama aynı zamanda büyük bir egemenlik tutkusuyula doluydu. Ku kuları, yalnızca zorlayıcı bir ki ili in ya ayaca ı türden acılar veriyordu ona ve sürekli olarak kendisini bu belirsizlik i kencesinden kurtaracak, ona içsel güvenlik duygusu verecek bir eylerin pe indeydi. Ba kalarından, özellikle de "güruh"tan, kendisinden ve ya amdan nefret ediyordu: bütün bu nefretin sonucu olarak, müthi bir sevilme tutkusuyula yanıp tutu uyordu. Bütün varlı ı, korkuyla, ku ku ve içsel terk edilmi likle doluydu, i te, bu ki isel temel, onu ruhbilimsel olarak kendisinininkine çok benzeyen durumda olan toplumsal kümelerin ampiyonu haline getirdi.

A a ıdaki çözümlenme yöntemiyle ilgili olarak bir noktayı daha belirtmek gerekiyor. Bir bireyin dü üncelerinin ya da bir ideolojinin ruhbilimsel çözümlenmesi, bu dü ünce ya da fikirleri ye erten ruhbilimsel köklerin anla ılması hedefine yöneliktir. Böyle bir çözümlenmenin ilk ko ulu, bir fikrin mantıksal ba lamını anlamak ve yazarının bilinçli olarak ne söylemek istedi ini ortaya koymaktır. Ne var ki, bir ki inin, öznel bir içtenlik ta ısa bile, ço u kez bilinçsiz olarak, pe ine dü ece ini sandı ndan farklı bir itici güce kapılabilece ini, mantıksal olarak belli bir anlamı olan ve ona göre bilinçsiz olarak bu "resmi" anlamdan ba ka bir anlam ta ıyan bir kavramı kullanabilece ini biliyoruz. Ayrıca, bu ki inin kendi duygulanndaki belli çeli kileri, ideolojik bir yapıyla uyumlu hale getirmeye giri ebilece ini, ya da bastırdı ı bir fikri, o fikrin tam tersini dile getiren bir mantık yaratarak örttü ünü de biliyoruz. Bilinçaltı ö elerin i leyi inin kavranması, bize, sözcüklere kar ı ku kulu yakla mamızı ve onları göründükleri ekliyle algılamamızı ö retmi tir.

Fikirlerin çözümlenmesinde kar ımıza iki temel görev çıkar: biri bir fikrin, bir ideolojik dizgenin bütünü içinde ta ıdı ı belli a ırlı ı

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

67

saptamak; ikincisiyse, dü üncelerin gerçek anlamından farklı bir ussalla tırmayla kar ı kar ıya olup olmadı ımızın saptanmasıdır. Birinci noktaya öyle bir örnek verilebilir: Hitler ideolojisinde, Versailles anlaşmasındaki haksızlı ın vurgulanması büyük bir etkidir, ve Hitler'in, bu barı anlaşmasında içtenlikle öfkelenmiş olduğunu düşünür. Ancak, siyasal ideolojisinin bütününe çözümlediğimizde, bunun temelinde, yo un bir iktidar ve fetih arzusunun yattığını Hitler'in, daha sonra Almanya'ya yapılan haksızlı ı büyük ölçüde öne çıkarmasına kar ın, bu dü üncenin, onun dü ünme biçiminin bütününe pek bir rolü olmadığını görürüz. Bir dü ünceye bilinçli olarak yüklenen anlamla onun gerçek ruhbilimsel anlamı arasındaki fark, Luther'in bu bölümde ele aldığımız ö retilerinin çözümlenmesinden çıkarılabilir.

Luther'in Tanrıyla ilişkisinin, insanın güçsüzlü ü temeline dayalı bir boyun eğme ilişkisi olduğunu söylüyoruz. Kendisi, bu boyun eğme medeni, bilerek, isteyerek yapılan, korkudan değil, sevgiden kaynaklanan bir ilişki olarak söz ediyor. Ancak ruhbilimsel olarak, Luther'in dü ünce yapısının tamamı ele alındığında, bu türden sevgi ya da inancın aslında boyun eğme olduğu sonucu çıkıyor; Luther Tanrıya "boyun eğme"sini bilinçli olarak gönüllü ve sevgi içeren özelliikle algılıyor gerçi ama, Tanrıyla olan bu ilişki, kendisinin bir güçsüzlük ve perianlık duygusuyla dopdolu olması nedeniyle bir boyun eğme ilişkisi niteliindedir. (Tıpkı bir kişinin bir başka kişiye bilinçli olarak sadistçe baskınlı olmasının, ço u kez "sevgi" olarak algılanması gibi.) Demek ki, ruhbilimsel çözümlenme açısından, Luther'in, söylediği şeylerin (bilinçsiz de olsa) aslında anlatmak istediğini inandığımız şeylerden farklı olduğunu yolundaki kar ı çıkmanın pek bir önemi yoktur. Biz, bu dizgedeki bazı çelişkilerin, yalnız ve yalnız kavramlarının ruhbilimsel anlamının çözümlenmesiyle anlaşılabilir olduğunu inanıyoruz.

Ayrıca Protestanlığın ö retileri çözümlenmesinde, dinsel ö retileri, bütün bir dizgenin baskınlı içinde tanıdıkları anlamı göre yorumladım. Luther'in ya da Calvin'in ö retilerindeki bazı bölümlerle çelişen cümleleri, ayrıntıları ve anlamları gerçek çelişkiler oluşturmadığı kanısına vardığım durumlarda buraya almadım. Ama sunduğum yorum, benim yorumuma uyan belli cümleleri seçme yöntemine değil, Luther'in ve Calvin'in sistemlerinin bütün olarak, ruhbilimsel temelde

68

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

incelenmesi ve dolayısıyla, içerdiği tek tek ö elerin bütün bir dizgenin ruhbilimsel yapısının ı ı ı altında yorumlanması esasına dayandırılmıştır.

Reform ça ı ö retilerinin getirdiği yenilikleri anlamak için her şeyden önce, ortaça Kilisesi dinbilimindeki temel ö eleri ele almamız gerekir.²³ Bunu yapmaya çalışırken, "ortaça toplumu" ve "kapitalist toplum" kavramlarıyla ilgili tartışmamızda kar ılaştığımız yöntemsel güçlük gene kar ımıza çıkacak. Tıpkı ekonomik alanda bir yapıdan diğerine ani değişimlik bulunmadığı gibi, dinbilimsel alanda da ani bir değişimlik söz konusu değildir. Luther'in ve Calvin'in bazı ö retileri ortaça kilisesi Ö retilerine öylesine

benzer ki, bazen aralarında büyük fark görmek güçtür. Tıpkı Protestanlık ve Calvincilik gibi, Katolik Kilisesi de her zaman için insanın kendi öz erdemlerinin ve yeteneklerinin gücüyle, Tanrı inayetini, kurtulu u için vazgeçilmez bir araç olarak kabul etmeksizin kurtulu a ula aca ını yadsımı tır. Ancak, eski ve yeni dinbilimlerde aynı olan bütün ö elere kar ın, Katolik Kilisesi ruhu, temel olarak, özellikle de insan onuru ve özgürlü ü sorunuyla insan etkinliklerinin kendi kaderi üzerindeki etkisi sorunu konusunda Reform ruhundan farklıdır.

Reform ça ından önceki uzun dönemde, bazı ilkeler, Katolik din bilimin belirleyici özelli ini olu turuyordu: insan do ası, Adem'in günahıyla yozla mı tı gerçi ama, gene de güdüsel olarak iyiye ula ma çabası içindedir; insan iradesi, iyiyi isteme özgürlü üne sahiptir; insanın kendi çabası, kurtulu u için gereklidir; ve Kilisenin, isa'nın ölümündeki erdemlere dayalı ayinleri sayesinde günah i leyen kur tanlabılır, gibi ilkeler, bunlar arasındaydı.

Ancak Augustine ve Thomas Aquinas gibi bazı önemli dinbilimci ler, az önce dile getirilen görü leri ta ımakla birlikte, özleri çok farklı ö retileri yaydılar. Ama Aquinas yazgının önceden., belirlendi ini savunan bir ö reti yaymakla birlikte, temel ö retilerinden birinin irade özgürlü ü oldu unu her fırsatta dile getirir. Özgürlük ö retisiyle yazgının önceden belirlenmesi ö retisi arasındaki çeli kiyi törpülemek

23 Burada daha çok R. Seeberg'in Lehrbuch der Dogmengeschichte, (Deutsche Verlagsbuchhandlung, Leipzig. III. Cilt, 1930, IV. Cilt, 1, 1933, IV. Cilt, 2, 1920) adlı yapıtıyla B. Bartmann'ın Lehrbuch der Dogmatik, (Herder, Freiburg, 1911) adlı yapıtlarından yararlandım.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

69

için, son derece karma ık yapılar kullanmak durumundadır; ancak, bu yapılar çeli kileri gerekti i ekilde çözmekle birlikte, irade özgürlü ü ve insan çabasının, insanın kurtulu u için gerekli oldu u savından iradenin, Tanrının lütfuna gerek duymasına kar ın geri adım at

maz.24

irade özgürlü ü konusunda, Aquinas, insanın karar verme özgürlü üne sahip olmadığını varsaymanın, Tannın ve insanın do asının özüyle çeli ece ini, insanın, kendisine Tanrı tarafından sunulan lütfü bile geri çevirme özgürlü ünün bulundu unu söyler.25

Di er dinbilimciler, insano lunun kurtulu u çabalarında kendisinin rolünün büyük oldu una, Aquinas'tan bile daha fazla dikkat çeker. Bonaventura'ya göre, Tann, nsano luna lütuf sunmaya hazırdır, ancak buna, yalnızca erdemleri sayesinde kendilerini hazırlayan insanlar el uzatabilir.

Bu nokta, on üç, on dört ve on be inci yüzyıllarda, Duns Scotus, Ockam ve Biel'in dizgelerinde daha da öne çıkarılmı tır; Luther'in saldırıları, özellikle, "Sau Theologen" (A a ı Dinbilimciler) diye adlandırdı ı ortaça sonlarının bilimcilerine yöneldi inden, Reform ça ının bu yeni ruhunun anla ılmasında

bu gelişme çok önemlidir.

Duns Scotus, iradenin rolünü vurgulamıştır, irade özgürdür, insanolu iradesini gerçekleştirmekle kendi bireysel benliğini gerçekleştirir, ve bu benliğini gerçekleştirmek, birey için doyumların en büyüğüdür, iradenin, bireysel benliğin bir edimi olduğu Tann buyruğu sayıldıktan sonra, Tann bile, insanın kararlarını doğrudan doğruya etkileyemez.

Biel ve Ockam, insanın kurtuluşunda, kendi erdemlerinin oynadığı rolü öne çıkarır; onlar da Tanrının yardımından söz ederler gerçi ama, onun daha önceki örneklere yüklediği önemi bir kenara bırakmışlardır.²⁶ Biel insanın özgür olduğunu, ve lütfü yardımına koşan Tanrı

İnsan çabası konusunda şöyle der: "Dolayısıyla, yazgısı önceden belirlenmiş olan insanolu, hem iyilere hem de duaya tutunmalıdır, çünkü takdiri ilahi ancak bu şekilde yerine getirilebilir ... ve dolayısıyla takdiri ilahi, yaratıklar tarafından gerçekleştirilebilir, artırılabilir, ama asla denetlenemez." The Summa Theologica of St. Thomas Aquinas (Aziz Thomas Aquinas'ın Dinbilimi), çev.: İngiliz Dominik Cumhuriyeti Rahipleri, ikinci düzeltilmiş baskım, Burns Oates Washbourne, Ltd., Londra, 1929, I. Kısım, Soru 23, Madde 8.

. Summa contra Gentiles, III. Cilt, 73, 85 ve 159. Bölümler. . Seeberg, a.g.y., s. 766.

70

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

riya her zaman başarabileceğini varsayar. Ockam, insan doğasının, aslında günahla yozlaşmış olduğunu görüyor; ona göre günah, insanın özünü de etkilemeyen tek bir edimdir yalnızca. Roma Katolik Kilisesinin Trent Konseyi Kararları, özgür iradenin Tanrının inayetiyle birlikteliğinde bulunduğunu ama iradenin, bu yardımla maya girmeyebileceğini açıkça belirtmektedir.²⁷ Ockam'ın ve geç dönemin diğer bilginlerinin çizdiği insan tablosu, insanı zavallı bir günahkar olarak değil, bizzat doğası sayesinde iyi olan her şeyi yapabilme yetisine sahip, iradesi doğaya da herhangi diğer güçten bağımsız bir özgür birey olarak gösterir.

Ortaçağ sonlarında rolü giderek önem kazanan ve Luther'in saldırılarının başlıca hedeflerinden biri olan af belgesi satın alma, insan iradesinin ve insan çabalarının gerekliliği olgularının giderek artan ölçüde öne çıkmasıyla ilgiliydi. İnsanlar Papa'nın temsilcisinden af belgesi satın almakla, ebedi ve ezeli cezanın yerine geçtiği kabul edilen geçici cezadan kurtulmuş oluyorlardı, ve Seeberg'in belirttiği üzere²⁸ bütün günahlardan kurtulmayı beklememeleri için hiçbir neden yoktu.

İnsanın Papadan araf cezası affını satın alabilmesi, Kilisenin yetkelerine ve ayinlerine bağlı olmayı gerektirdiğinden, ilk bakışta kendisi kurtuluşu çabalardan sonuç alamayacağı fikriyle çeliyor gibi görünebilir. Bu, bir ölçüde doğru olmakla birlikte, bir umut ve güvenlik ruhu içerdiği de doğrudur; insan kendini cezadan böylesine kolay kurtarabiliyorsa, suçluluk yükü büyük ölçüde hafiflemi demektir, insan, kendisini geçmişin yükünden görece bir kolaylıkla sıyrabilir ve onu saran kaygılardan kurtulabilirdi. Bundan başka, Kilisenin apaçık ya da örtülü kuralına göre, af belgesinin

etkisinin, alıcısının suçunu itiraf etmesi ve pi manlık duymasına ba lı oldu u da unutulmamalıdır.²⁹

Bkz. Bartmann, a.g.y., s. 468.

'A.g.y., s. 624.

29 Af mektubu kuramı ve uygulayımı, geli en kapitalizmin etkisini gösteren güzel

bir örnektir. Ki inin para kar ılı ında cezadan kurtulaca ı fikri, paranın çok önemli bir rol oynadı ı yolunda yeni bir duyguyu dile getirmekle kalmamı tır, 1343 yılında VI. Clemens'in ortaya attı ı af mektubu kuramı, yeni kapitalistçe dü ünme ruhunu da sergilemektedir. VI. Clemens, sa'nın ve Azizlerin, Papaya sınırsız erdemler verdi ini ve bu hazinenin bir kısmını inananlara da itabilece ini söylemi ti (kr . R. Seeberg, a.g.y., s. 621). Burada, Papa kavramını, müthi bir ahlaksal sermayeyi elinde bulunduran ve bunu kendi mali çıkarları için — "mü terinin" ahlaksal çıkan için— kullanan bir tekelci olarak görüyoruz.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

71

Reform ruhuna büyük ölçüde aykırı dü en fikirler, gizemcilerin yazılarında, vaızlarda ve günah çıkarmayla ilgili a dalı kurallarda da kendini göstermektedir. Bunlarda, insan onurunun onaylandı ı ve kendi benli ini tamamen dile getirmenin me rulu u duygulan egemendir. Bu yakla ımın yanısıra. daha on ikinci yüzyılda yaygın olan isa'ya öykünme kavramı ve insanın Tanrı gibi olmaya heves edebilece i inancı vardır. Günah çıkaranlar için konan yasalarda, bireyin somut durumu anlayı la kar ılanmı ve öznel bireysel farklılıklar dikkate alınmı tır. Bunlar, günahı, bireyin tartılaca ı ve a a ılanaca ı bir ölçü olarak de il, anlayı ve saygıyla kar ılanacak bir insan zayıflı ı olarak de erlendirmi lerdir.³⁰

Özetleyecek olursak: Ortaça Kilisesi, insan onurunu, iradesinin özgürlü ünü ve çabalarının yararsız olmadı ını vurgulamı tır: Tanrı ile insan arasındaki benzerli i ve ayrıca insanın. Tanrının sevgisine güvenme hakkını da vurgulamı tır, insanlar, tanrıya olan benzerlikleri içinde, e it ve karde olarak kabul edilmi lerdir. Ortaça ın sonlarında kapitalizmin ba lamasına ba lı olarak, a kınlık ve güvensizlik ortaya çıkmı tır; ama aynı zamanda, iradenin ve insan çabasının rolünü öne çıkaran e ilimler giderek daha güçlü hale gelmi lerdir. Gerek Rönesans felsefesinin, gerek ortaça Katolik ö retisinin, ekonomik konuları, kendilerine güç ve ba ımsızlık getiren toplumsal gruplardaki ruhu yansıttı ını söyleyebiliriz. Öte yanda Luther'in dinbilimi. Kilisenin yetkesine kar ı sava an, yeni para sahibi olmu sınıfa öfke duyan, yükselen kapitalizmin tehdidi altında, bir güçsüzlük ve bireysel önemsizlik duygusuna kapılan orta sınıfın duygularını dile getiriyordu.

Luther'in dizgesinin Katolik geleneklerden farklı yönlerinin iki yüzü vardı; Protestan ülkelerde genellikle çizilen tabloda, bu yüzlerden biri, di erinden daha çok öne çıkarılıyordu. Dizgenin bu yönü. Luther'in insano luna dinsel konularda ba ımsızlık tanıdı ina; yetkeyi Kiliseden alıp bireye verdi ine: kendi inanç ve kurtulu kavramının, bir öznel bireysel deneyim oldu una, bu

deneyimde bütün sorumluluğunu, kendi başına sağlayamayacağı için ona veren bir yetkede de il de ki inin kendisinde oldu una i aret ediyordu. Luther'in ve Calvin'in ö retilerinin bu yönünü övmemiz için yeterli neden var, çünkü bunlar, ça da toplumda siyasal ve tinsel özgürlü ün geli me Gizemcilerle vaiz yazınının önemine daha da fazla e ilmemi sa layan ve bu paragraftaki bazı özel bilgileri veren Charles Trinkhaus'a te ekkür ederim.

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

sinde kaynaklardan birini olu turmu lardır; ve bu geli me, özellikle Anglo Saxon ülkelerinde, Püritanizm fikirleriyle ayrılmaz bir ekilde ba lantılıdır. Ça da özgürlü ün di er yönü, bireye getirdi i soyutlanmı tık ve güçsüzlüktür ve bu yönün kökleri de tıpkı ba ımsızlı ın kökleri gibi, Protestancılıkta yatmaktadır. Bu kitap aslında özgürlü ü bir yük ve tehlike olarak ele aldı na göre, bilerek tekyönlü geli en a a ıdaki çözümlemede, Luther'in ve Calvin'in, özgürlü ün bu olumsuz yönünün kök saldı ını gösteren tabloları ele alınacak, bu ö retilerdeki, insanın temel kötülü ü ve güçsüzlü ü savı öne çıkarılacaktır.

Luther, insanın do asında, onun kötülük yapma iradesini yönlendiren ve hiçbir insanın, do al olarak herhangi bir iyi i yapmasına olanak tanımayan do u tan gelme bir kötülü ün varlı na inanıyordu, insan do ası kötü ve eytansıdır ("naturaliter et inevitabiliter mala et vitiosa natura"), insan yapısının kötülü ü ve do ru eyi seçme özgürlü ünden tümüyle yoksun olu u, Luther'in bütün dü ünncesinin temel kavramlarından biridir. Paul'ün Romalılara mektubu üzerindeki görü leri bu ekilde ba lar. "Bu mektubun özü udur: Kendi gözlerimize ve de ba kalannınkine ne kadar e siz ve içten gözükse de, tenin bütün bilgeli ini ve adaletini yok etmek, kökünden sökmek ve hiçe saymak. . Önemli olan, gözlerimizin önünde geli en adaletimizin ve bilgeli imizin yıkılmakta ve yüreklerimizle ölümlü benliklerimizden sökülmekte oldu udur. "31

Bu, insanın kendi başına, kendi yetenekleriyle iyi bir ey yapamayacak kadar berbat ve kötü oldu u inancı, Tanrının lütfü için gerekli temel ko ul. E er insan kendisini a a ılar ve bireysel irade ve gururunu yok ederse Tanrının lütfü ona ba ı lanacaktır. "Çünkü Tanrı, bizi kendi adaletimiz ve aklımız sayesinde de il, yabancı (fremde), kendi içimizden gelmeyen ve kendi içimizden kaynaklanmayan, bize bir ba ka yerden gelen bir adalet ve bilgelikle kurtarmak istemektedir... Yani, özellikle ve tümüyle dı ardan gelen ve bize tamamen yabancı olan bir adalet ö retilmelidir."32

Martin Luther, Vorlesung über den Römerbrief, I. Bölüm, i. (Bu kitabın İngilizce çevirisi bulunmadı ından, çeviriyi ben yaptım.)

32A.g.y., I. Bölüm, i.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

73

nsanın güçsüzlü ü, yedi yıl sonra, Luther'in, Erasmus'un irade özgürlü ünün savunusuna kar ı yazdı ı "De servo arbitrio" adlı kitapçıkta daha da köklü bir

ekilde dile getirilmidir. "...Görülüyor ki, insan iradesi, ikisinin arasında kalmı bir hayvandır. E er hayvana Tanrı binmi se, o ister, hayvan onun istedi i yere gider; Ayetin dedi i gibi, 'senin önünde bir hayvandım, ama gene de sürekli seninleyim.' (Ayet 73, 22, 23.) E er eytan binmi se, o ister ve eytanın istedi i ekilde gider. Hangi sürücüye ko aca ı, hangisini arayaca ı konusunda bir seçme yapmak onun iradesi dahilinde de ildir; ama hayvana kimin binece ini ve üzerinde gidece ini seçen, bunun için çeki en, sürücülerdir."33 Luther, "Bu özgür irade konusunu bir yana bırakmak istemeyen (bu en güvenli,ve aynı zamanda en sofuca davranı tır) olursa," diyor, "gene de insana, kendisinden üstün olanlar konusunda de il, ama yalnızca kendisinden a a ı olan varlıklarla ilgili olarak bir 'özgür irade' kullanmasını, gönül rahatlı ı içinde ö retiliriz... Kendisini Tanrının korumasına bırakmı bir insanın 'özgür iradesi' yoktur, o ya Tanrı iradesinin ya da eytan iradesinin tutsa ı, kölesi ve de u a ıdır."34 insano lunun Tanrının ellerinde güçsüz bir aygıt ve temelinde kötü oldu u, tek görevinin Tanrı iradesine boyun e mek oldu u, Tanrının, anla ılması olanaksız bir adalet edimiyle onu kurtaraca ı ö reteleri, umutsuzluk, kaygı ve ku kuya bo ulmu bir insanın, özellikle de de Luther gibi hırsla kesinlik pe inde ko an bir adamın verece i kesin yanıtları olu turamazdı. Sonunda ku kularını giderecek yanıtı buldu. 1518'de, ani bir vahiy indi. insano lu, erdemleri sayesinde kurtarılamaz; yaptı ı i lerin Tanrıyı ho nut edip etmedi ini dü ünmemeliydi bile; ama inancı varsa, kurtulu a kavu abilirdi. inanç insana Tanrı tarafından verilmi ti. Birey, Tanrıyla olan bu ili ki içinde temelde alıcı durumdaydı, inancı sayesinde Tanrının lütfuna bir kez kavu tu mu, do ası de i iyordu, çünkü inanç edimi içinde kendisini isa'yla birle tirmi oluyordu ve isa'nın adaleti, Adem'in dü ü üyle yitirdi i adaletinin yerini alıyordu. Ama insandaki do al kötülük hiçbir

Martin Luther, *The Bondage of the Will* (radenin Zincirleri), Çev. Henry Cole, M.A. B. Eerdmans Publishing Co, Grand Rapids, Michigan, 1931, s. 74.

34

A.g.y., s. 79. Bu kar ıtlık —yukardaki güçlere boyun e me ve a a ıdakilere hükmetme— daha sonra da görece imiz üzere, yetkeci ki ili in davranı na özgü bir durumdur.

74

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

zaman tümüyle ortadan kalkmayaca ından, o ya amı süresince, hiçbir zaman tümüyle erdemli hale gelemezdi. 35

Luther'in inancı ku ku götürmez bir öznel kurtulu deneyimi olarak ele alan ö retisi, ilk bakı ta, Luther'in ki ili inin ve 1518'e ka darki ö retelerinin belirleyici özelli i olan derin ku ku duygulanı a ır ı bir çeli ki olu turuyor gibi görünebilir. Oysa ruhbilimsel olarak bu ku kunun yerini kesinli e bırakması ekindeki de i iklik, çeli ik olmak bir yana, nedensel bir ili ki içindedir. Bu ku kunun niteli i hakkında söylenenleri anımsayalım: kökleri dü ünme özgürlü ünde bulunan ve yerle ik görü leri sorgulamaya kalkı an o akılcı ku ku de ildi bu. Dünyaya kar ı tutumu kaygı ve nefret dolu bireyin

güçsüzlü ünden ve soyutlanmı lı ından fı kıran usdı ı ku kuydu. Bu usdı ı ku ku, asla ussal yanıtlarla giderilemez; ancak ve ancak, bireyin anlamlı bir dünyanın ayrılmaz parçası haline gelmesiyle ortadan kalkar. E er Luther'in ve temsil etti i orta sınıfın durumunda oldu u gibi bu gerçeğe mezse, ku ku ancak susturulabilir, deyi yerindeyse yeraltına itilebilir ve bu da ancak, kesinlik vaat eden bir formülle gerçeğe tirilebilir. Luther'de gördü ümüz zorlanındı kesinlik aray ı, gerçek inancın bir anlatımı de ildir, dayanılmaz ku kuyu fethetme, yenme gereksiniminden kaynaklanır. Luther'in çözüümü, bugün, din bilimsel çerçeve içinde dü ünmeyen pek çok bireyde gördü ümüz bir çözümdür: Buysa, soyutlanmı bireysel benli i safdı ı bırakarak, bireyin dı ındaki yenilmez ölçüde güçlü bir erkin elinde bir araç haline gelerek kesinli i bulmak ekinde dile getirilebilir. Luther için bu erk Tanrıydı, nedensiz, kayıtsız artsız bir boyun e mi lik içinde, kesinli i aradı. Bu ekinde ku kularını bir ölçüde susturmayı ba ardı gerçi ama, ku kular hiçbir zaman tümüyle yok olmadı; ya amının son gününe dek, yeni boyun e me çabalarıyla alt etmeye çalı tı ı ku ku bunalımlarına girdi. Ruhbilimsel olarak, inancın birbirinden tamamen farklı iki anlamı vardır, insanın insanlıkla ve ya amın olumlanmasıyla içsel bir ili kisinin anlatımı olabilir; ya da bireyin soyutlanmı lı ından ve ya ama kar ı olumsuz tutumundan kaynaklanan büyük bir ku ku duygusuna kar ı olu turulan bir tepki olabilir. Luther'in inancı, i te bu telafi edici türdendi.

35

Kr . "Sermo de duplici institia" (Luthers Werke, Weimar bas. II. Cilt.)

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

75

Ku kunun önemiyle onu susturma giri imlerini iyi de erlendirmek özellikle önemlidir, çünkü bu yalnızca Luther'in ve az sonra görece imiz üzere Calvin'in dinbilimiyle ilgili bir sorun olmakla kalmamakta, ça da insanın da temel sorunlarından biri olma niteli ini korumaktadır. Ku ku, ça da felsefenin ba lama noktasıdır; onu susturma gereksinimi, ça da felsefe ve bilimin geli mesi üzerinde çok güçlü bir yönlendirici etki yaratmı tır. Ancak pek çok ussal ku kulanıl ussal yanıtlarla giderilmi olmasına kar ın, usdı ı ku ku ortadan kalkmamı tır, ve insano lu olumsuz özgürlükten olumlu özgürlü e do ru bir geli me gerçeğe tirmedi i sürece de yok olmayacaktır. Bunu susturma yönündeki ça da giri imler, olguları sınırsız ölçüde bilmenin kesinlik aray ına yanıt verece i inancıyla yürütülebilir, "kesinlik" sorumlulu unu yüklenen bir öndere boyun e me konusunda durdurulmaz bir ba arı sa lama iste i içerebilir — bu çözümler, ancak ve ancak ku kunun farkında olma niteli ini yok edebilirler, insan, soyut lanmı lı ım yenmedi i ve ki inin dünyadaki yeri kendi insansal gereksinimleri açısından anlamlı hale gelmedi i sürece, asıl ku ku yok olmayacaktır.

Luther'in ö retileriyle. ortaça sonlarına do ru ya ayan zengin ve güçlüler dı ında herkesin ruhbilimsel durumu arasındaki ba lantı nedir? Gördü ümüz gibi o sıralarda eski düzen yıkılmaktaydı. Birey, emin olma güvenli ini yitirmi ti, yeni ekonomik güçler, kapitalistler ve tekeller

tarafından tehdit ediliyordu; lonca ilkesinin yerini rekabet alıyordu: a a 1 sınıflar, giderek artan sömürünün baskısını hissediyorlardı. Luthercili in a a 1 sınıflarda uyandırdı ı ilgi, orta sınıf lardakinden farklıydı. Kentlerdeki yoksullar, hatta daha çok köylüler, çaresizlik içindeydi. Bunlar acımasızca sömürülüyor, geleneksel hak ve ayrıcalıklarından yoksun bırakılıyordu. Köylü ayaklanmalarıyla ve kentlerdeki devrimci hareketlerle dile getirilen bir ruh hali içindeydiler, incil, tıpkı erken Hıristiyanlık döneminde kölelerin ve emekçilerin umutlarını dile getirdi i gibi, bunların umut ve beklentilerini dile getiriyor, özgürlük ve adalet arayan yoksullara yol gösteriyordu. Lut her, yetkeye saldırdı ı ve ö retilerini incil etrafında toplayarak dile getirdi i ölçüde tıpkı kendisinden önce gelen tutucu dinsel hareketlerin yaptı ı gibi, bu sabırsız kitleleri kendine çekebiliyordu.

Luther, yı ınların yanda lı ını kabulleniyor ve onları destekliyordu ama bunu ancak belli bir ölçüde yapabiliyordu; köylüler, Kilise yet

76

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

kesine saldırmaktan ve yalnızca kendi durumlarının iyile tirilmesi için ufak tefek taleplerde bulunmaktan daha da ileri gitti inde, Luther bu yanda lı ı bozmak durumunda kaldı. Bu kitle, yetkeyi devirme ve ko , runması orta sınıf için ya amsal önem ta ıyan toplumsal düzenin temellerini yıkma tehdidiyle devrimci bir sınıf olma yolunda ilerliyordu. Çünkü, daha önce anlattı ımız bütün güçlülere kar ın, orta sınıf, hatta onun daha a a ı tabakası, yoksulların taleplerine kar ı savunma yapma ayrıcalı ına sahipti; dolayısıyla yalnızca soylulu un, Kilisenin ve tekellerin de il, kendilerinin ayrıcalıklarını da yok etmeyi amaçlayan devrimci hareketlere kar ı büyük bir tepki gösteriyorlardı.

Orta sınıfın, çok zenginlerle çok yoksulların arasındaki konumu, bu sınıfın tepkisini çok karma ık, ve birçok bakımdan çeli kili hale getiriyordu. Yasayı ve düzeni korumak istiyorlardı, ama yükselen kapitalizm bizzat kendileri için ya amsal tehlike olu turuyordu. Orta sınıfın ba arılı üyeleri bile büyük kapitalistlerden olu an küçük grup kadar zengin ve güçlü de ildi. Ya amlarını ve konumlarını sürdürmek ve geli ebilmek için büyük bir mücadele vermeleri gerekiyordu. Paralı sınıfın lüksü, onlardaki küçüklük duygusunu arttırıyor ve bu insanları kıskançlık ve öfkeyle dolduruyordu. Sonuçta, orta sınıf, feodal düzenin çökmesinden ve kapitalizmin yükselmesinden faydadan çok zarar görüyordu.

Luther'in insan tablosu, bu ikilemi aynen yansıtıyordu. nsan, kendisini tinsel yetkililere ba layan bütün ba lardan kurtulmu , ba lı olmama özgürlü üne kavu mu tu ama onu yapayalnız ve kaygılı hale sokan, yüre ini, bireysel önemsizlik ye güçsüzlük duygusuyla "sarsan bu özgürlü ün ta kendisiydi. Bu özgür, soyutlanmı birey, bireysel önemsizli i içinde unufak olmu tu. Luther'in dinbilimi, bu çaresizlik ve ku ku duygularını dile getiriyordu. Dinsel araçlarla çizdi i insan tablosu, bireyi, mevcut toplumsal ve ekonomik evrimin getirdi i durum içinde betimlemektedir. Orta sınıf üyesi, tıpkı, Luther'in, insanı Tanrısıyla ili kisi içinde gösterdi i gibi, yeni ekonomik güçler

kar ısında umarsızdı.

Ancak Luther, seslendi i toplumsal sınıflarda, zaten var olan önemsizlik 'duygusunu gözler önüne sermekle kalmadı, onlara bir çözüm de önerdi. Birey, yalnızca kendi önemsizli ini kabul etmekle kalmayıp kendisini olabildi ince a a ılamakla, bireysel iradeden en küçük kısıntısına dek vazgeçmekle, kendi bireysel gücünü yadsıyıp ayıplamakla Tanrı önünde uygun bir birey olmayı umabilirdi. Lut

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

11

her'in Tanrıyla ili kisi tümüyle boyun e me esasına dayanıyordu. Ruhbilimsel anlamda, bu inanç kavramı u ekilde açıklanır: E er tümüyle boyun e ersen, bireysel önemsizli ini kabul edersen, her eye kadir Tanrı seni sevmeye ve kurtarmaya razı olabilir. Kendini silip yok ederek bütün eksikleri ve ku kulanyla bireysel benli inden kur tulursan, kendini, kendi hiçlik duygundan kurtarmı olursun ve böylece Tanrının utkusunda yer alabilirsin. Görülüyor ki, Luther insanları Kilisenin yetkesinden kurtarıırken, onları, çok daha buyurgan bir yetkeye, kurtulu larının temel ko ulu olarak insanların tamamen boyun e mesinde ve bireysel benli in yok edilmesinde ısrar eden Tanrının yetkesine boyun e mek durumunda bırakıyordu. Luther'in "inancı" teslim olmak ko uluyla sevmek konusunda ikna olma tı, buysa, bireyin devlete ve "önder"e tümnden boyun e mesi ilkesiyle pek çok ortak yönü olan bir çözümdü.

Luther'in yetkeden korkması ve onu sevmesi siyasal inançlarında da kendini göstermektedir. Kilisenin yetkesine kar ı sava makla birlikte — bir bölümü Kilise hiyerar isinin üst tabakası olan— yeni para'lanmı sınıfa kar ı öfke duymakla, ve gene, köylülerin devrimci e ilimlerini belli bir noktaya kadar desteklemekle birlikte, dünyasal yetkelere, prenslere en a dalı biçimde boyun e meyi ö ütleme tir. "Yetke sahipleri kötü ya da inançsız bile olsalar, yetke ve onun gücü iyidir ve Tanrıdan gelmektedir... Dolayısıyla, nerde güç varsa, ve nerde o güç kendini göstermi se, oradadır ve orada kalır, çünkü onu Tanrı buyurmu tur." 36 Ya da öyle der: "Tanrı, ne kadar haklı olurlarsa olsunlar, güruhun ayaklanmasına izin vermektense, ne kadar kötü olursa olsun hükümetin varlı na dayanmayı ye ler... Bir prens ne kadar buyurgan olursa olsun, prens olarak kalmalıdır. Yönetici olabilmek için uyruklara gereksinimi vardır, bu yüzden kaçınılmaz olarak yalnızca birkaç ki inin kafasını keser."

Luther'in yetkeye ba lılı ı ve onun kar ısındaki korkusu, nefretinde ve özellikle devrimci giri imlerinde belli sınırların ötesine geçtiklerinde, güçsüz kitlelere, "güruha" kar ı duydu u nefrette iyice aç ı a çıkar. Derslerinden birinde, u ünlü sözleri yazar: "Dolayısıyla, hiçbir eyin ayaklanmadan daha zehirleyici, acı verici ya da kötücül oldu unu akıldan çıkarmayarak, bırakın yapabilen herkes, gizlice ya

36

'Römerbrief, 13, 1.

78

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

da açık açık itilip kakılsın, kesilsin ya da süngülensin. Tıpkı bir kuduz köpe in öldürülmesi gerekti i gibi; e er siz onu öldürmezseniz, o size ve sizinle birlikte bütün ülkeye zarar verecektir." 3?

Luther'in ö retileri gibi ki ili i de yetkeye kar ı kararsız bir tutum içindedir. Bir yandan yetkeden —dünyasal yetkeden de buyurgan Tanrının yetkesinden de— müthi korkar, öte yanda, yetkeye kar ı —kilisenin yetkesine kar ı— isyan eder. Kitlelere kar ı tutumunda da aynı ikilik vardır. Kendi koydu u sınırların içinde isyan ettikleri sürece onların yanındadır. Ama onayladı ı yetkelere saldırdıklarında kitlelere kar ı yo un bir kin ve a a ılama duygusu öne çıkarır. Kaçı n ruh bilimsel i leyi ini ele alan bölümde, bir yanda yetkeye sevgi, öte yanda ve aynı anda güçsüzlere kar ı kin duymanın, "yetkeci ki ilik"in tipik özellikleri oldu unu gösterece iz.

Bu noktada, Luther'in dünyasal yetkeye kar ı tutumunun, dinsel ö retileriyle çok yakından ili kili oldu unu anlamamız önem ta ımaktadır. Bireyin, erdemleri açısından kendisini de ersiz ve önemsiz hissetmesini sa lamakla, onu Tanrının elinde güçsüz bir aletmi gibi hissederek duruma sokmakla, Luther, baskıcı bir dünyasal yetkeye kar ı kesin tavır almak için insanda mutlaka bulunması gereken özgüveni ve insanlık onuru duygusunu yok ediyordu. Birey, onur ve gurur duygusunu yitirdi mi, ruhbilimsel olarak, ortaça dü ünme biçiminin belirleyici özelli i olan duyguyu da, yani ya amının amacının, insan, onun tinsel kurtulu u ve tinsel ereklere oldu u duygusunu yitirmeye hazır demektir; ya amının, kendi dı ındaki amaçlara, ekonomik üretkenlik ve sermaye birikimi amaçlarına alet oldu u bir rolü üstlenmeye hazırdı. Luther'in ekonomik sorunlar konusundaki görü leri, Calvin'inkilerden daha da tipik ekilde ortaça a özgü görü lerdir. nsan ya amının ekonomik amaçlara hizmet eden bir araç olması fikrine iddetle kar ı çıkardı. Ama ekonomik konulardaki görü leri geleneksel olmakla birlikte, bireyin hiçli ini vurgulaması, insanın dünyasal yetkeye boyun e mekle kalmayıp, ya amını ekonomik ba arılar u runa ikinci plana itmesi eklende ortaya çıkan geli meye ters dü üyor ve de bu geli meye zemin hazırlıyordu. Günümüzde, bu e ilim fa istlerin, ya amın

"Against the Robbing and Murdering Hordes of Peasants" (Soyan ve Öldüren Köylü Sürülerine Kar ı) (1525); Works of Martin Luther, çev., CM. Jacobs, A.T. Hol man Company, Philadelphia, 1931. Cilt, XIV, s. 411. Kr . Marcuse'ün Luther'in Au toritdt undFamilie adlı yapıtında (F. Alcan, Paris, 1926) özgürlü ü ele alı ı.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

79

amacının, daha "yüksek" güçler u runa, önder ya da ırksal topluluk u runa feda edilmesini savunan görü lerinde doru una ula mı tır.

Anglo Saxon ülkelerinde, Luther dinbiliminin Almanya'da kazandı ı önem kadar önem kazanan Calvin kuramı, gerek ruhbilimsel açıdan, gerek dinbilimsel açıdan, temelde Luther'in özünü yansıtmaktadır. O da Kilisenin yetkesine ve ö retilerinin körü körüne kabul edilmesine kar ı olmakla birlikte dinin, insano lunun güçsüzlü ünden kaynaklandı ını savunur; ki inin

kendisini a a ılaması ve insan onurunun yok edilmesi, dü üncelerinin ana motifini olu turur. Ancak ve ancak, kendini küçük gören ki i gelecekteki dünyaya hazırlanmaya adayabilir kendisini.³⁸

Ona göre biz kendimizi a a ılamalıyızdır ve Tannın gücüne güvenmenin tek aracı i te bu kendini a a ılamadır. "Çünkü, kendimize olan güvensizli imiz ve kendi peri anlı ımızın bilincinde olmaktan kaynaklanan kaygı kadar hiçbir ey, aklımızın tüm güvenini Tanrıya yöneltmemize neden olamaz."³⁹

Bireyin, kendisinin efendisi oldu unu sanmamasını ö ütler. "Biz, kendimize ait de iliz; öyleyse, yapmak istediklerimize ne aklımız ne de irademiz egemen olmalıdır. Kendimize ait de iliz; öyleyse tenimize göre elveri li olabilecek eyi aramamız amaçlarımızın nesnesi olmasın. Kendimize ait de iliz; öyleyse, bizim olan her eyi, ve de kendimizi, mümkün oldu u kadar unutalım. Tersine, biz Tanrıya aitiz; öyleyse onun için ya ayalım ve ölelim. Çünkü, açıkça görüldü ü üzere, insanların ba ına gelebilecek en büyük felaket, kendi kendilerine boyun e mektir, kurtulu un tek yoluysa, önümüzde yürüyen Tannın pe inde gitmekten ba ka hiç bir ey bilmemek ve de istememektir."⁴⁰

John Calvin'in Institutes of the Christian Religion adlı yapıtı. Çev. John Ailen, Presbyterian Board of Christian Education, Philadelphia, 1928, III. Kitap, Bölüm IX, 1.

39 A.g.e., III. Kitap, Bölüm II, 23.

40 A.g.y., III. Kitap, Bölüm 7, 1. "Çünkü açıkça görüldü ü..." sözleriyle ba layan

bölümü Latince aslından (Johannes Calvini tstitutio Christianae Religionis, Editionem curavit, A. Tholuk,. Berelini, 1835, I. Bölüm, s. 445.) ben çevirdim. Bunun nedeni, Al len'in çevirisinin, özgün metni, Calvin'in dü ünçesindeki kesinli i yumu atacak yönde azıcık de i tirmesidir. Ailen bu tümceyi öyle çeviriyor: "Çünkü kendi e ilimlerine uymak, insanları çok etkin bir yıkıma götürece inden, kendi bilgi ya da irademize dayanmamak, ama yalnızca Tanrının çizdi i yolu izlemek, tek güvenli yoldur." Ancak,

80

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

insano lu, salt erdemli olmak u runa erdem pe inde ko mamalıdır. Bu insanı bencillik ve kibirden ba ka hiçbir yere götürmez: "Çünkü insanın ruhunda gizli bir kötülükler dünyası bulundu u çok eskilere dayanan, gerçek bir gözlemdir. Kendini yadsımdan ve bütün dikkatini, Tanrının senden istedi i ve yalnız ve yalnız bu nedenle yerine getirilmesi kaçınılmaz olan ve de onun ho una gidecek eylerin pe inde ko maya yöneltmekten ba ka çaren yoktur."⁴¹

Calvin de iyi i lerin ki iyi kurtulu a götürece ini yadsır. Bizde iyi eylerin hiçbiri yoktur: "Hiçbir dinibütün insanın, Tanrının katı yargısı önünde incelendi inde, lanetlenesi nitelik ta imayacak hiçbir i i, hiçbir zaman görülmemi tir."⁴²

Calvin dizgesinin ruhbilimsel önemini anlamaya çalı tı ımızda, Luther'in ö retileri konusunda söylediklerimizin, ilkesel olarak aynen geçerli oldu unu

görürüz. Calvin de tutucu orta sınıfa, müthi yalnız ve korkulu insanlara, duygulan, Calvin'in bireyin önemsizli i, güçsüzlü ü ve çabalarının yararsızlı ı ö retisinde dile gelen insanlara vaaz vermi tir. Bununla birlikte, küçük bir farklılı n bulundu unu varsayabiliriz; Luther döneminde Almanya genel bir ayaklanma durumundaydı, yalnızca orta sınıf de il, köylüler de, yoksul kent toplumu da, kapitalizmin yükseli inin getirdi i tehlikelerle kar ı kar ıydı, oysa Cenevre görece olarak varsıl bir topluluktu. Onbe inci yüzyılın ilk yansında Avrupa'nın en önemli alı veri merkezlerinden biriydi; Calvin döneminde, Lyon onu gölgede bıraktıysa da,43 ekonomik bütünlü ünü büyük ölçüde korumu tu.

Latinedeki sibi ipsis obtemperanî "insanın kendi e ilimlerini izlemesi" anlamına de il, "kendine itaat etmesi" anlamına gelir. Bir kimsenin e ilimlerini izlemesini yasaklamak, insanın kendi do al e ilimlerini bastırmasını ve bunu yapmakla bilincinin buyruklarını izleni i gerekti ini öneren Kantçı ahlâkın hafifletilmi bir eklidir. Öte yanda kendine itaat etmenin yasaklanması, insanın özerkli inin yadsınmasıdır. Aynı anlam esnekle mesi ya da de i ikli i, ita unicus est salutis portis nihil nec sapere, nec velle per se ipsum sözlerinin "kendi bilgimize ya da irademize dayanmamak" ekinde çevrilmesinde de görülmektedir. Özgün metni açıkça çevirmek, aydınlanma felsefesinin sloganı olan sapere aude —bilmeye cesaret etmek kavramıyla çeli mektedir, oysa Allen'in çevirisi yalnızca insanın kendi bilgisine ba lı olması konusunda bir uyanda bulunmaktadır, buysa modem dü ünçeyle çok daha az çeli ir. Özgün metinden çevirideki bu sapmaları belirtmemin nedeni, bir yazarın ruhunun "ça da la tı nı" ve —elbette kasıtsız— bulandı mı gösteren iyi bir örnek olu turmalarıdır.

41A.g.y., III. Kitap, Bölüm 7, 2.

]A.g.y., III. Kitap, Bölüm 14, 11. 'Bkz. J. Kulischer, a.g.y., s. 249.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

81

Genelde, Calvin taraftarlarının, daha çok tutucu orta sınıftan M geldi i Fransa'da da, Hollanda ve ingiltere'de de, ona ba lı olanların ileri kapitalist gruplardan de il, bazıları daha o zaman di erlerinden daha varsıl, ama bir küme olarak, kapitalizmin yükseli inin getirdi i tehlikelerle kar ı kar ıya bulunan zanaatkar ve küçük i adamlarıdan olu tu u rahatça söylenebilir.45 Calvincilik, bu toplumsal sınıfta da daha önce Luthercilikle ilgili olarak tartı tı mız ruhbilimsel etkiyi yarattı. Özgürlük duygusunu, ama aynı zamanda bireyin önemsizlik ve güçsüzlük duygusunu dile getiriyordu. Bireye, tümünden boyun e mek ve kendini a a ılamakla, yeni bir güvenlik bulma umuduna kavu aca nı ö reten bir çözüm sundu.

Calvin'le Luther'in ö retileri arasında, bu kitapta izlenen dü ünçe çizgisi açısından pek önem ta imayan birkaç önemli fark var. Bunlardan yalnızca ikisini vurgulamak yeterli olacak. Biri, Calvin'in yazgı kuramı. Augustine, Aquinas ve Luther'de gördü ümüz yazgı ö retisinin tersine, Calvin'de bu, temel ta lardan biri, hatta, belki de dizgesinin çekirde i niteli inde. Calvin, Tannın bazı ki ilere lütuf sunmakla kalmadı ı, bazı ki ilerinin yazgısını da

ezeli lanetleme ekinde belirledi i yorumunu getirir.⁴⁶

Kurtanlma ya da lanetlenme, bir insanın ya amı süresince yaptı ı iyi ya da kötü eylerin sonucu de ildir, daha insan dünyaya bile gelmeden Tann tarafından belirlenmi tir. Tanrının neden birini seçti i ve di erini lanetledi iyse, insanın burnunu sokmaması gereken bir gizdir. O bunu sırf böyle istedi i için, bu yönde sınırsız gücü bulundu um^A göstermek için yapmı tır. Calvin'in Tannısı, Tannın adaleti ve sevgisi fikrini koruma yolundaki bütün giri imlere kar ın, sevgi ya da hatta adaletten uzak bir buyurganın bütün özelliklerine sahiptir. Yeni Ahit'in düpedüz tersine, Calvin sevginin üstün rolünü yokumsar ve öyle der: "Bilginlerin inanç ve umuda katkıda bulunmaya öncelik

44r

Bk. Georgia Harkness, John Calvin The Man and His Ethics, Henry, Holt & Co., New York, 1931, s. 151 v.d.

Bkz. F. Borkenau, Der' Übergang vomfeudalen zum bürgerlichen Well bitd, F Alcan, Paris, 1934, s. 156 v.d.

46

'A.g.y, II. Kitap, Bölüm 21, 5.

82

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

tanımak konusunda yaptı ı geli meler, huysuz bir imgelemin... sayıklamalarından ba ka bir ey de ildir,"⁴⁷

Yazgı ö retisinin ruhbilimsel önemi iki taraflıdır. Bireysel güçsüzlük ve önemsizlik duygusunu dile getirir ve arttırır, insan iradesinin ve çabasının de ersizli ini bundan daha güçlü bir ekilde anlatan bir ba ka ö reti yoktur, insanın yazgısı üzerinde karar, onun ellerinden tümüyle alınmı tır ve insanın bu kararı de i tirmek için yapabilece i hiçbir ey yoktur. Tanrının elinde güçsüz bir alettir. Tıpkı Luther'inki gibi bu ö retinin de di er anlamı her iki dinbilimcide de görülen bir i levde, usdı ı ku kuyu susturma i levinde yatmaktadır, ilk bakı ta yazgının önceden belirlenmesi ö retisi, ku kuyu susturmak de il de güçlendirmek i levi yüklenmi gibi görünür. Birey, lanetlenmesine ya da kurtanlmasma daha do madan önce karar verildi ini ı ö renince eskisinden daha büyük ku kular içinde kıvranmaz mı? Kısmetine neyin dü tü ünü nerden bilebilir? Calvin, bu konuda emin olmak için somut bir kanıt bulundu unu söylememi ti ama, kendisi de, izleyicileri de kendilerinin seçilmi ler arasında oldukları kanısın daydılar. Bu kanıya, Luther in ö retisiyle ilgili olarak çözümledi imiz benli ini a a ılama mekanizması sayesinde varmı lardı. Böyle bir inanç olunca, yazgının önceden belirlenmesi ö retisi, hemen hemen kesinlikle geçerli oluyordu; insan, kurtulu u için kendi edimlerine güvenemezdi, bu kendisi daha do madan kapatılmı bir konuydu, bu yüzden de kurtulu durumunu tehlikeye atacak hiçbir ey yapamazdı. Gene Luther'de oldu u gibi, temel ku ku, de i mez kesinlik aray ının sonucuydu; ama yazgının önceden belirlenmesi ö retisinin kesinlik göstermesine kar ın, ku ku alttan alta varlı ını sürdürüyordu ve ki inin ait oldu u dinsel mezhebin, Tanrı tarafından seçilmi insano ul

larının mezhebi oldu u yolunda giderek artan bir fanatik inançla tekrar tekrar yatı tırılmak durumundaydı.

Calvin'in yazgının önceden belirlenmesi kuramının, Nazi ideolojisinde çok canlı bir ekilde ayakta tutulan, bu yüzden de burada açıkça belirtilmesi gereken bir etkisi var: Bu, insanların temelde e it olmadığı ilkesidir. Calvin için iki tür insan vardır — kurtarılmı olanlar ve ezeli lanetle cezalandırılmı olanlar. Bu yazgı insanlar daha do madan ve onların ya amlarında unları yapmaları ya da bunları

47

A.g.y., III. Kitap, Bölüm 2,41.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

83

yapmamalarıyla de i tirmesine olanak olmaksızın tayin edildi inden, insanlı ın e itli i temelde yadsınmı tır, insanlar e it yaratılmamı tır. Bu ilke, aynı zamanda insanlar arasında dayanı ma bulunmadı ı anlamına da gelir, çünkü insanlararası dayanı manın en güçlü temellerinden biri olan bir etmen yani insan yazgısının e itli i etmeni, yadsınmı tır. Calvinciler, büyük bir saflıkla, seçilmi lerden olduklarını sandılar ve kendileri dı mdakileri, Tanrının lanetlenmi likle cezalandırdı ı insanlar olarak gördüler. Bu inancın, ruhbilimsel olarak di er insanlara kar ı derin bir a a ılama ve nefret —hatta, Tanrıya yüklediklerinin tıpatıp aynı bir nefret duygusu— içerdi i açıktır. Ç a da dü ünçe, insan e itli ini giderek daha fazla öne çıkarırken, Calvincilerin ilkesi de tümüyle susturulmu de ildir, insanların ırksal geçmi lerine göre temelde e it olmadığı ö retisi, farklı bir akıl yürütmeye aynı ilkenin onaylanmasıdır. Ruhbilimsel amaç ve özleri birbirinden farksızdır.

Luther'in ö retilerinden ayrılan çok önemli bir yön de, ahlaksal çaba ve erdemli ya amın öneminin daha fazla vurgulanmasıdır. Bireyin, yaptı ı herhangi bir i le yazgıyı de i tirebilmesi öyle dursun, yalnız ve yalnız çaba, onun kurtarılmı oldu unun i aretidir, insanın sahip olması gereken erdemler, alçakgönüllülük, uyumluluk (sobrie tas), herkese kendisine dü enin verilmesi anlamında adalet (iustitia), ve insanı Tanrıyla birle tiren dindarlık (pietas)tu.4S Calvincili in daha sonraki geli melerinde, erdemli bir ya am ve çabaların artırılmasının önemi vurgulanmı , özellikle de dünyasal ya amda bu çabaların sonucu olan ba arının kurtarılmının bir i areti oldu u fikri dile getirilmı tır. 49

Ancak Calvincili in belirleyici özelliklerinden olan erdemli ya amın özellikle vurgulanması olgusu, özel bir ruhbilimsel önem de ta ımaktadır. Calvincilik, insan çabalarının hiç durmamasının gereklili ini vurgulamı tır, insano lu, Tanrının sözüne göre ya ama çabası içinde olmalı ve bu çabayı hiçbir zaman kesmemelidir. Bu ö reti, insan çabasının, insan kurtulu unda bir rolü olmadığı ö retisine ters . dü er gibi görünmektedir. Hiçbir çaba göstermeme eklindeki yazgıcı

1A.g.y., III. Kitap, Bölüm 7, 3.

M. Weber incelemesinde, bu son noktayı, Calvin ö retisiyle kapitalizm ruhu

rlaki tek önemli hallra r,1™/ ^»x«,i«~j:
arasındaki tek önemli halka olarak de erlendirmi tir.

84

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

tutumun çok daha uygun bir tepki oldu u söylenebilir. Ancak bazı ruhbilimsel açıklamalar, bunun böyle olmadığını kanıtlamaktadır. Kaygı durumu, güçsüzlük ve önemsizlik duygusu, özellikle de ki inin ölümden sonraki gelece ile ilgili ku kulan, aslında kimsenin kat lanamayacağı bir ruhsal durumdur, Bu korkuya kapılmı hiç kimse, ra hatlayamaz, ya amdan zevk alamaz ve daha sonra olacıklara kar ı umursamasız kalamaz. Bu dayanılmaz belirsizlik durumundan ve ki inin insanı felce u ratan önemsizlik duygusundan kaçmanın bir olası yolu, Calvincilikte çok önemli hale gelmi bir özelli i olu turmu tur: Tela lı bir etkinli in ve bir eyler yapma iste inin geli mesi. Bu anlamda etkinlik, zorlayıcı bir nitelik gösterir: birey ku ku ve güçsüzlük duygusunu yenmek için etkin olmak durumundadır. Bu türden çaba ve etkinlik, içsel gücün ve özgüvenin sonucu olarak ortaya çıkmaz; kaygıdan umarsızca kaç ı simgeler.

Bu i leyi , bireylerde kaygı nöbetleri ekinde kendini gösterir. Birkaç saat içinde doktorun hastalı ı konusundaki —belki de ölümcül— kararını bekleyen biri elbette kaygı içinde olacaktır. Ço u kez oturup sessiz sakin bekleyemez. Kaygısı felce u ramamı sa, onu az çok tela lı bir etkinli e sürükleyecektir. Volta atmaya, sorular sormaya, önüne gelen herkesle konu maya ba layacak, masasını temizleyecek, mektup yazacak, mutlaka bir eyler yapacaktır. Ola an i lerini yapmayı sürdürebilir, ama imdi daha etkin, daha hırslı ve ate lidir. Çabaları hangi ekilde ortaya çıkarsa çıksın, kaygıyla harekete geçmi tir ve tela lı bir etkinlikle güçsüzlük duygusunu yenme e ilimi içindedir.

Calvinci ö retide çabanın bir ruhbilimsel anlamı daha vardır. Sürekli çabadan usanmama, dünyasal i lerde oldu u gibi ahlaksal alanda da ba arıya ula ma, az çok, seçilmi ler arasında bulunmanın belirtisidir. Bu türden zorlanımlı çabanın akıld ı ü ı surda yatmaktadır: etkinlik, istenen bir sonuca ula mak için de il, ki inin kendi etkinli i ya da denetiminden ba ımsız olarak daha önceden saptanmı bir eyin meydana gelip gelmeyece ini belirlemek için yapılır. Bu i leyi zorlanımlı sinir hastalarının bilinen bir özelli idir. Bu tür kimseler, önemli bir görevin sonucundan korktuklarında, yanıtı beklerken evlerin pencerelerini, ya da sokaktaki a açlan sayarlar. E er sayı tek se, i lerin yolunda gidece ine i arettir; çiftse, bâ ansızlı a u rayacaklarına inanırlar. Bu ku ku ço u kez belli bir olayla ilgili de ildir,

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

85

insanın bütün ya amını yönetir ve "belirti" arama zorlanımı bütün ya amını kaplar. Ço u kez ta lan sayma, fal açma, kumar ve saire, ve saire ile, kaygı ve ku ku arasındaki ba lantı bilinçli de ildir. Bir insan belli belirsiz bir huzursuzluk içinde olması nedeniyle oturup iskambil falı açabilir, ancak bu etkinli in gizli i levi gelece i aç ı a çıkarmaktır ve ancak bir ruhçözümleme bu

gerçek i levi ortaya çıkaracak perdeyi kaldırabilir.

Calvincilikte, çabanın bu anlamı, dinsel ö retinin bir parçasını olu turuyordu. Ba langıçta çaba denilince temelde ahlaksal çaba anla » ılıyordu ama daha sonra, ki inin u ra ıyla ilgili çaba, ve bu çabanın sonucu, yani i hayatında ba arı ya da ba arısızlık anlamı öne çıka nldı. Ba arı, Tanrı lütfunun i areti sayıldı, ba arısızlıksa, lanetlen mi li in belirtisiydi.

Bütün bunlar, bitmez tükenmez bir çaba ve çalı ma zorlanımının, insanın güçsüz oldu u yolundaki temel kanısıyla çeli medi ini, fakat bunun ruhbilimsel sonucu olarak ortaya çıktı nı göstermektedir. Bu anlamda çaba ve i . tümüyle usdı ı bir niteli e bürünmü tür. Yazgı, önceden Tanrı tarafından belirlendi ine göre, çalı ma ya da çaba yazgıyı de i tirecek de ildir. Yalnızca önceden saptanmı yazgıyı tahmin etme aracı olabilirler; öte yanda, aynı zamanda, bu çabayı gösterirken müthi bir tela a dü mekse, ba ka türlü katlanılamayacak güçsüzlük duygusuna kar ı bir güvencedir. Çaba ve çalı mayı ba lı ba ina bir amaç olarak ele alan bu yeni tutum, ortaça sonlarından bu yana, insanda meydana gelen en önemli ruhbilimsel de i iklik olarak kabul edilebilir. Her toplumda insanlar ya amak için çalı mak zorundadır. Pek çok toplum, i i kölelere yaptırmak ve böylece de özgür insanı, kendisini "daha soylu" u ra lara adayabilecek duruma getirmekle bu sorunu çözmü tür. Bu toplumlarda, çalı mak, özgür bir insana yakı maz. Ortaça da da, çalı ma yükü, toplumsal hiyerar ide çe itli sınıflar arasında e it ölçüde da ıtılmı tı ve bir hayli kaba sömürü görölüyordu. Ama i e, çalı maya kar ı tutum, daha sonra modern ça da geli en tutumdan çok farklıydı. Çalı ma, pazarda kâr sa layacak ekilde satılabilecek bir meta üretmek ekinde soyut bir anlam ta ımıyordu. İnsan, somut bir talebe yanıt vermek amacıyla çalı ıyordu ve bunun somut bir anlamı vardı: hayatını kazanmak. Max Weber'in özellikle i aret etti i üzere, geleneksel ya am standardını

86

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

korumak için gerekli oldu undan fazla çalı ma itkisi yoktu. Ortaça toplumlarındaki bazı gruplarda, çalı ma, üretken yetene in gerçekle tirilmesi olarak zevk veren bir eydi belki; grupların pek ço uysa, zorunlu oldukları için, bu gereklili in dı ardan gelen baskılarla yönlendirildi ini hissettikleri için çalı ıyorlardı. Modern toplumdaki yeni geli me, insanların dı baskıların etkisiyle de il de içten gelen bir zorlamayla çalı maya itilmeleri idi; bu zorlama onları, di er toplumlarda son derece katı bir efendinin buyru u altında çalı an insanlar kadar a ır ve çok çalı maya itiyordu.

içsel zorlanım, bütün enerjileri çalı maya yöneltmede herhangi bir dı zorlanımdan çok daha etkiliydi. Dı zorlamma kar ı her zaman için çalı manın etkilili ini engelleyen ya da insanları zeka, giri imcilik, sorumluluk gerektiren herhangi bir farklı i i yapamayacak duruma sokan belli bir ba kaldırı vardır, insanı kendisinin köle a asına döndüren çalı ma zorlanımı, bu nitelikleri engellemiyordu, insan enerjisinin en büyük bölümü çalı ma yönünde akıtılmasaydı, kapitalizm geli emezdi ku kusuz. Tarihte,

özgür insanın, enerjisini oldu u gibi tek bir amaca, yani çalı maya yöneltti i bir ba ka dönem yoktur. Bıkıp usanmadan çalı ma itkisi, sınai dizgemizin geli mesinde, buhar ve elektrikten daha az önemli olmayan temel üretken güçlerden biriydi.

Buraya dek daha çok orta sınıf üyesinin ki ili ini saran güçsüzlük duygusuyla kaygıdan söz ettik. İmdi artık kısaca de inip geçti imiz bir ba ka özelli i, dü manlık ve öfkeyi tartı malıyız. Orta sınıfın büyük bir öfke geli tirmesi a irtıcı de ildir. Co kularını ve duygularını dı avurması engellenmi ve bizzat kendi var olu u tehdit edilen herkes normalde dü manlık tepkisi gösterir; daha önce de gördü ümüz üzere, bir bütün olarak orta sınıf ve özellikle de yükselen kapitalizmin sa ladı ı üstünlüklerden henüz yararlanmayan üyeleri, büyük bir engellenme ve ciddi bir tehdit altında bulunuyorlardı. Onlardaki dü mansı duygulan arttıracak bir ba ka etmen de, Kilisedeki önemli görevde bulunanlar da içinde olmak üzere, küçük bir kapitalist grubun ya ayıp sergiledi i lüks ve güçtü. Onlara kar ı büyük bir kıskançlık duymak do al bir sonuçtu. Ancak dü manlık ve kıskançlık geli irken, orta sınıf üyeleri, a a ı sınıflar için olanaklı olan duygulan dolaysız açı a vurma yolunu bulamıyorlardı. A a ı sınıflar kendilerini sömüren zenginlerden nefret ediyor, onlann iktidannı devirmek is

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

87

tiyorlardı, nefretlerini ancak böyle hissedebiliyor ve dile getirebili yorlardı. Üst sınıf da iktidarı ele geçirme isteklerini, saldırganlı ıyla dile getirebiliyordu. Orta sınıf üyeleri genelde tutucuydu, toplumu yıkmayı de il, dengede tutmayı istiyorlardı; her biri daha zengin olmayı ve genel geli mede yerlerini almayı umuyorlardı. Dolayısıyla dü manlık, açık açık dı avuruimadı ı gibi, bilinçli olarak hissedilmiyordu bile; bu duygu bastırılmak durumundaydı. Ancak dü maı\ sıh ın bastırılması, bu duyguyu yalnızca bilinçli olarak fark etmemeyi sa lıyor, tümünden yok etmiyordu. Üstüne üstlük, do rudan dı avurul ma olana ı bulmayan bastırılmı dü manlık, giderek artar ve öyle bir noktaya gelir ki, bütün ki ili i, ki inin kendisiyle ve ba kalarıyla ili kisini etkisi altına alır — ancak bu, kılık de i tirmi ve akla uydurulmu , ussalla tırılmı biçimlerde kendini gösteren bir duygu haline gelmi tir artık.

Luther ve Calvin, insanın bütün benli ini saran, ili kilerini etkileyen dü manlı ı yansıtırılar. Yalnızca bu iki insanın ki isel olarak tarihin belli ba lı önderleri arasında, nefret duygulan en fazla olanlar safında yer almaları bakımından de il, daha da önemlisi, ö retilerinin, bu dü manlık duygusuyla dolu olması ve yalnızca yo un, bastırılmı bir dü manlık duygusuna kapılmı bir gruba seslenmesi açısından da dü manlı ı çizen bir tablo olu tururlar. Bu dü manlı ın en çarpıcı anlatımı —özellikle Calvin'in ö retisinde— onların Tann kavramında görülür. Hepimiz bu kavramla tanı mı ızdır gerçi ama gene de, Cal vin'in insanlı ın bir kısmını, bu edimin. Tanrının gücünün bir anlatımı oldu u dı ında hiçbir haklı nedene dayanmaksızın ezeli lanetlen mi li e mahkum eden Tanrısı kadar acımasız ve keyfi bir Tanrı kavramı

olu turmanın ne anlama geldi ini ço u kez tam olarak anlayamayız. Elbet Calvin de bu eklede algılanan bir Tanrı kavramına kar ı çıkanlar konusunda kaygılıydı; ama adil ve seven bir Tanrı kavramını ayakta tutabilmek için kurdu u az çok akla yatkın dizgeler, hiç de inandırıcı olmadı. Bu, insanlar üzerinde kayıtsız artsız egemenlik isteyen, onlann boyun e mesini ve kendilerini a a ılamasını isteyen bu yurgan Tanrı tablosu, orta sınıfın kendi öz dü manlı ının ve kıskançlı ının bir yansımasıydı.

Dü manlık ve öfke, ba kalarıyla ili kelerde de dile geldi. Bu duy

88

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

gular, Luther döneminden Hitler dönemine dek a a ı orta sınıfların hepsinde belirleyici özelliklerden olan ahlaksal öfke biçiminde kendini gösterdi. Bu sınıflar aslında servet ve iktidar sahibi olan, ya amın tadını çıkararak grupları kıskanıyorlardı ama, bu öfke ve kıskançlı ı ahlaksal kar ı çıkı eklede dile getirerek ussalla tırıyor ve bu üstün insanların sonsuza dek acı çekerek cezalandırılacaklarına inanıyorlardı.⁵⁰ Ancak ba kalarına kar ı duyulan dü manca gerginlik farklı biçimlerde dile getirilmi di. Cenevre'de, Calvin'in düzeni, herkesin herkese ku kuyla bakması ve dü manlık duyması özellikleriyle öne çıkıyordu ve elbette, bu buyurgan düzende, sevgi ve karde lik ruhundan pek eser yoktu. Calvin servet sahiplerine ku kuyla bakıyor ama bu arada yoksullara da pek acımıyordu. Calvincili in daha sonraki geli melerinde, yabancılara dostça yakla maya kar ı uyarılar, yoksullara kar ı acımasız bir tutum ve genel bir ku kuculuk havası görüldü.⁵¹ Dü manlı ın ve kıskançlı ın Tanrıya yansıtılmasından ve bunların ahlaksal öfke eklede dolaylı olarak dile getirilmesinden ba ka, dü manlı ı dü manlı a kar ı yöneltmek de bu duygunun dı avurumlarından biri oldu. Luther'in de, Calvin'in de, insanın sefaletini nasıl hararetle vurguladı ını ve bütün erdemlerin temeli olarak kendini a a ılama ve küçümsemeyi ö ütdiklerini görmü tük. Bilinçli olarak dü ündükleri, a ırı bir alçakgönüllülükten ba ka bir ey de ildi elbet. Ancak ruhbilimde kendini suçlama ve kendini a a ılama mekanizmalarının nasıl i ledi ini bilen herkes, bu türden "alçakgönüllülü ün" u ya da bu nedenle dı dünyaya yöneltilmesi engellenmi ve ki inin kendisine kar ı i leyen iddetli bir kinden kaynaklandı ını bilir. Bu görüngüyü tam olarak anlayabilmek için ki inin ba kalarına ve kendine kar ı tutumunun çeli kili olmak bir yana, ilkesel olarak birbirine ko ut oldu unu kavramak gereklidir. Ama ba kalarına kar ı dü manlık, genellikle bilinci olarak, açıkça dile getirilirken, ki inin kendine kar ı dü manlı ı (hastalıklı durumlar dı ında) ço u kez bilinçsizdir ve ancak dolaylı ve akla uydurulmu , ussalla tınlmı biçimlerde dı avu

50,

Bkz. Ranulf un Moral Indignation and Middle Class Psychology adlı incelemesi. Bu ahlaksal öfkenin otta sınıfın, özellikle de a a ı orta sınıfın tipik özelli i oldu u savma önemli bir katkı olu turmaktadır.

Bkz. Max Weber, a.g.y., s. 102; Tawney, a.g.y., s. 190; Ranulf, a.g.y., s. 66 v.d.

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

rulur. Bu biçimlerden biri, ki inin sözünü etti imiz de ersizli ini ve önemsizli ini etkin olarak ön plana çıkarmasıdır; di eriyse vicdan ya da yükümlülük kılı nda kar ımıza çıkar. Kendinden nefret etmeyle hiçbir ilgisi olmayan alçakgönüllülük oldu u gibi, kökleri dü manlıkta yatmayan vicdan ve görev duygusu da vardır. Bu gerçek vicdan ya da bilinç, bütünle mi bir ki ili in bir parçasını olu turur; onun sesini dinlemek, isteklerini yerine getirmek, bütün benli in onaylanmasıdır. Ancak dinsel ya da dünyasal ussalla tırmalarda Reform döneminden günümüze dek modern insanın ya amına egemen olan bu "görev" duygusu, ki inin kendine kar ı duydu u dü manlı ın büyük etkisi altındadır. Vicdan, insanın kendi içine kendi elleriyle yerle tirdi i bir köle a asıdır. Onu, kendisine ait oldu unu sandı ı isteklere göre hareket etmeye yöneltir, oysa bu istekler, aslında dı tan gelen toplumsal taleplerin içselle tirilmesidir. Sert ve acımasızdır, insanın bütün ya amını gizemli bir günahın kefareti haline getirerek, zevki ve mutlulu u yasaklar.⁵² Ayrıca, Calvencili in ilk dönemleriyle Püritanizmin son dönemlerine özgü "içsel dünyasal çilecilik" in de temelini olu turur. Bu modern alçakgönüllülük ve görev duygusunun kayna ı olan dü manlık, tersi durumda biraz a irtıcı gelebilecek bir çeli kiyi de açıklar: bu türden alçakgönüllülük ba kalarını a a ılamayla ko ut geli ir ve dürüstlük, aslında sevgi ve acımanın yerini almı tır. Gerçek alçakgönüllülük ve ki inin ba kalarına kar ı besledi i gerçek görev duygusu, buna neden olamazdı; ama kendini a a ılama ve kendini olumsuzlayan "vicdan", dü manlı ın yalnızca bir yüzüdür, di er yüzünde ba kalarına kar ı kin ve onları küçük görme duygusu vardır.

Özgürlü ün, Reform dönemindeki anlamının bu kısa çözümlemesine dayanarak, özgürlük sorunu ve, toplumsal süreç içindeki ekonomik, ruhbilimsel ve ideolojik etmenlerin etkile imlerini ele alan genel sorunla ilgili olarak vardı ımız sonuçları özetlemek yerinde olacaktır.

Feodal toplumda ortaça dizgesinin çökü ü, toplumun bütün sınıf Freud, insanın, üst ben diye adlandırdı ı eyin içerdi i kendine kar ı dü manlı ı görmü tür. Ayrıca, üst ben'in aslında tehlikeli bir dı yetkenin içselle tirilmesi oldu unu da görmü tür. Ama benli in parçası olan kendili inden ideallerle benli i yöneten içselle tirilmi buyruklar arasında aynm gözetmemi tir. Burada sunulan görü , yetke ruhbilimi konulu incelememde (Autoritât und Famile, ed. M. Horkheimer, Alcan Paris, 1934) daha ayrıntılı olarak tartı ılmı tır. Karen Homey, New Ways in Psycho analysis'de, üst ben taleplerinin zorlayıcı niteli ine i aret etmi tir.

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

lan için u bakımdan büyük önem ta ıyordu: birey yalnız bırakılmı , soyutlanmı tı. Özgürdü. Bu özgürlü ün ikili bir sonucu vardı, insan daha önce tadını çıkardı ı güvenlikten, ku ku götürmez ait olma duygusundan yoksun bırakılmı tı, hem güvenlik bakımından hem de ekonomik ve tinsel açıdan onun isteklerini doyuran bir dünyadan koparılmı tı. Yalnız ve kaygılı

hissediyordu kendini. Ama öte yanda ba ımsız dü ünme ve davranma özgürlü üne, kendi kendisinin efendisi olma ve ya amını söylendi i gibi de il, diledi i gibi ya ama özgürlü üne kavu mu tu.

Ne var ki, farklı toplumsal sınıf üyelerinin gerçek ya amlarında, bu iki özgürlük türü birbirine e it a ırlıkta de ildi. Yalnızca toplumun en ba anl sınıfı kendilerine gerçek servet ve güç getiren kapitalizmde bir noktaya kadar kârlı çıkıyorlardı. Kendi etkinliklerinin ve akılcı hesaplarının sonucu olarak geli ebilir, fethedebilir, yönetebilir ve servetler toplayabilirlerdi. Bu yeni para aristokrasisi, do u tan soyluluk ayn calı ıyla birle ince, insanların yeni özgürlü ün meyvalarını topla yacakları, yeni bir efendilik ve bireysel giri imcilik kazanabilecekleri bir durum yaratıyordu. Öte yanda kitlelere egemen olmak ve birbirlerine kar ı sava mak zorundaydılar, bu yüzden onların konumu da, temel bir güvensizlik ve kaygıdan kurtulmu de ildi. Ama yeni kapitalist, genelde olumlu özgürlü ün egemenli i altındaydı. Bu durum, yeni aristokrasinin topraklarında geli en yeni kültürde dile getirilmi ti. Sanatı ve felsefesi, umutsuzluk ve ku kuculu a da yeterince yer veriyordu gerçi ama, bu yeni insan onuru, iradesi ve üstünlü ü ruhu Rönesans kültüründe dile getirildi. Ortaça Katolik Kilisesinin din bilimsel ö retlerinde de bireysel etkinlik ve iradenin gücü ö ne çıkanl mı tı. O dönemin bilim adamları, yetkeye kar ı ba kaldırmadılar, onun önderli ini kabullendiler; ama özgürlü ün olumlu anlamını, yazgısını belirlemede insanın rolü oldu unu, insanın gücünü, onurunu ve irade özgürlü ünü vurguladılar.

Öte yanda a a ı sınıflar, kentlerde yoksul nüfus, özellikle de köylüler, yeni bir özgürlük aray ı içine girmek durumunda kaldılar, giderek artan ekonomik ve ki isel baskıya son vermek için tutunacak bir umut aradılar. Kaybedecek eyleri çok az, kazanacaklanysa çoktu. Dogmatik aldatmacalar de il, incilin temel ilkeleri, karde lik ve adalet

REFORM ÇA INDA ÖZGÜRLÜK

91

ilgilendiriyordu onları. Umutlan, Hıristiyanlı ın ta ba langıç dönemine özgü ödün tanımaz nitelik gösteren dinsel hareketlerle birkaç siyasal ayaklanma ekinde etkinle ti.

Ancak bizi burada asıl ilgilendiren, orta sınıfın gösterdi i tepkidir. Yükselen kapitalizm, onlann ba ımsızlı ını, kendi kendine karar verme ve giri imcilik gücünü arttırdı gerçi ama, daha çok bir tehdit olu turuyordu. On altıncı yüzyılın ba larında, orta sınıf bireyi, yeni özgürlükten pek fazla bir güç ve güvenlik sa lamadı. Özgürlük, güç ve güvenden çok soyutlanma ve ki isel önemsizlik duygusu getirdi onlara. Bundan ba ka Roma Kilisesi hiyerar isi de içinde olmak üzere varlıklı sınıfların gücü ve lüksü kar ısında müthi bir öfkeyle dolmu tu. Protestanlık, önemsizlik ve öfke duygulannı dile getirme olana ı verdi: insanlann Tanrının kayıtsız artsız sevgisine olan güvenlerini yok etti; onlara kendisini ve ba kalannı küçük görmeyi, onlara —ve kendisine— güvenmemeyi ö retti; onu bir amaç yerine bir araç haline getirdi; dünyasal gücün, ahlaksal ilkelerle çeli mesi nedeniyle, varlı ının bile adaletsiz olmasına yetece i ilkesini bir kenara atarak mal mülk sahipli i

önünde e ildi; ve bütün bunlan yaparken de, Yahudi Hıristiyan gelene inin temellerini olu turan ö eleri yok saydı. Protestanlık ö retilerinin birey, Tanrı ve dünyayı yansıtan tablolarında, insanın duyumsadı ı önemsizlik ve güçsüzlük, insan olmanın do al niteli i olarak kabul ediliyor ve bireyin kendini zaten böyle hissetmek zorunda oldu u inancıyla haklı çıkarılıyordu. Böylece yeni dinsel ö retiler, orta sınıfın ortalama bireyinin hissettiklerini dile getirmekle kalmadı, bu tutumu ussalla tırıp bir dizgeye oturtarak söz konusu duygulan arttırdı ve güçlendirdiler. Bundan daha fazlasını da yaptılar ve bireye, kaygılarıyla ba a çıkmanın bir yolunu da gösterdiler. Ona, kendi güçsüzlü ünü ve do asının kötülü ünü kabul etmekle, bütün ya amını, günahları kar ılı nda ödenecek bir bedel olarak görmekle, kendini en a ın ölçüde a a ılamakla ve ayrıca, çabalannı arttırmakla, ku ku ve kaygılarından kurtulaca ını ö rettiler: Tannya tam anlamıyla boyun e mekle, Tann tarafından sevidebilece ini ve hiç de ilse Tanrının kurtarmaya karar vermi ol duklan arasına katılmayı umabileceklerini ö rettiler. Protestanlık, kendisini yeni bir dünyaya yöneltmek ve o dünyanın bir parçası olmak

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

zorunda kalan korkutulmu , sarsılmı ve soyutlanmı bireyin insansal gereksinimlerine bir yanıt olu turuyordu. Buna kar ılık yeni ekonomik ve toplumsal de i ikliklerin sonucu olan ve dinsel ö retilerle güçlendirilen yeni ki ilik yapısı, daha sonraki toplumsal ve ekonomik geli menin biçimlenmesinde önemli bir etmendi. Bu ki ilik yapısında kök salmı olan nitelikler —zorlanındı bir çalı ma iste i, tutumluluk tutkusu, ki inin ya amını fazladan bir ki isel güç elde etme amacına ula mak için bir alet durumuna sokmaya hazır olması, çilecilik ve zorlayıcı görev duygusu— kapitalist toplumun üretici güçleri haline gelen, ekonomik ve toplumsal geli menin dü ünülebilmesi için bile kaçınılmaz olan ki ilik özellikleri haline geldiler; bunlar, insan enerjisinin biçimlendirdi i ve toplumsal süreç içersinde üretici güçlerden biri haline getirdi i özel kalıplardı. Yeni biçimlenmi ki ilik özelliklerine uygun davranmak, ekonomik gereklilikler açısından bir üstünlük getiriyordu; ayrıca, ruhbilimsel olarak da doyurucuydu; çünkü bu davranı biçimi, bu yeni tür ki ili in gereksinimlerine ve kaygılarına yanıt veriyordu. Aynı ilkeyi daha genel bir çerçeve içine yerle tirecek olursak, toplumsal süreç, bireyin ya am biçimini yani ba kalarıyla ve i le olan ili kisini tayin etmekle onun ki ilik yapısını biçimlendiriyordu; yeni —dinsel, dü ünsel ya da siyasal— ö retiler, bu de i mi ki ilik yapısından kaynaklanıyor ve aynı zamanda ona sesleniyor, böylece de, onu perçinliyor, doyuruyor ve dengede tutuyordu; yeni olu turulmu ki ilik özellikleriyse, daha ilerdeki ekonomik geli melerde önemli etmenleri olu turdu ve toplumsal süreci etkiledi; ba langıçta yeni ekonomik güçlerin yarattı ı tehlikelere bir tepki olarak geli mi olan bu özellikler, yava yava yeni ekonomik geli meyi destekleyen ve hızlandıran üretici güçler haline geldiler. 53

Sosyo ekonomik, ideolojik ve felsefesal etmenler arasındaki etkile im, kitabın

sonundaki Ek'te daha ayrıntılı olarak tartışılmı tır.

IV. BÖLÜM

ÇA DA İNSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ĞÜN K YÖNÜ

E^A R ÖNCEK bölüm, Protestanlık ana ö retilerinin ruhr bilimsel anlamlarının çözümlenmesine ayrılmı tı. Bu çözümlenmede, yeni dinsel ö retilerin, kendi içlerinde ortaça toplumsal dizgesinin çökü ü ve kapitalizmin ba langıcıyla ortaya çıkan ruhsal gereksinimlere verilen bir yanıt oldu u gösterildi. Çözümlenmenin merkezini, iki yönlü anlamı bulunan özgürlük sorunu olu turuyordu; ortaça toplumunun geleneksel ba larından kurtulmak, ya da olumlu anlamda özgür olmak, bireye yeni bir ba ımsızlık duygusu vermekle birlikte, kendisini yalnız ve soyutlanmı hissetmesine yol açıyor, bireyi ku ku ve kaygıyla dolduruyor, onu yeni bir boyun e me ile, zorunlu ve usdı ı etkinli in içersine sürüklüyordu.

Bu bölümde kapitalist toplumda daha sonra gerçekleş en geli melerin, ki ili i, Reform döneminde ba layan yönde etkilemi oldu unu göstermek istiyorum. Protestanlık ö retileri insanları ça da sınai dizge içersinde oynayacakları role ruhrbilimsel olarak hazırlamı lardı. Uygulamada ve uygulamadan geli en özde, bu dizge ya amın her bir yönüne ula ıyor, insanın bütün ki ili ini ekillendiriyor ve daha önceki bölümde tartış tı ımız çeli kileri keskinle tiriyordu: Bireyi ortaya çıkardı ama onu daha da umarsız duruma soktu; özgürlü ü arttırdı ama yeni türden ba ımlılıklar yarattı. Biz, bu genel sorunun yalnızca bir yönü üzerinde, yani özgürlü Ğün artması sürecinin diyalektik niteli i üzerinde duraca ımızdan, kapitalizmin, insanın ki ilik yapısının tümü üzerindeki etkisini anlatmaya giri meyece iz. Burada bizim amacımız, ça da

94

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

toplum yapısının insanı aynı anda iki yönde etkiledi ini göstermek olacaktır: bir, insan daha ba ımsız, kendine yeterli ve ele tirel bir yapıya kavu ur; iki, daha soyutlanmı , yalnız ve korkulu hale gelir. Özgürlük sorununu, sürecin her iki yönünü de görebildi imiz ve bir tarafı izlerken, di erinin izini yitirmedim iz ölçüde bütünüyle anlayabiliriz.

Diyalektik dü ürme gelene ine sahip bulunmadı ımızdan ve tek bir nedenden aynı anda iki çeli ik e ilimin çıkarılabilece ine ku kuyla bakmaya yatkın oldu umuzdan, bu zor bir i tir. Üstelik, özgürlü Ğün olumsuz yanını, in sanın üzerine bindirdi i yükü kavramak da, yürekleri özgürlük davasıyla çarpanlar için kolay de ildir. Çünkü modern tarihte özgürlük sava larında, eski yetke ve kısıtlamalar asıl hedef olarak görülmü , bu g ;leneksel kısıtlamaların ne kadar ço u kaldırılırsa o kadar çok özgürlük kazanılaca ı do al kabul edilmi tir. Ancak, insano lunun özgür ü Ğün eski dü manlarından kendini kurtarmasına kar ın, farklı türden yeni dü manların, temelde dı sal kısıtlama olu turmayan ancak ki ilik özgürlü Ğünün tam olarak gerçekleş mesi yolunu tıkayan içsel etmenlerden olu an dü manların ortaya çıktı ı olgusunu yeterince kavramayı ba aramıyoruz. badet özgürlü Ğünün, özgürlü Ğün son utkularından birini olu turdu unu sanıyoruz örne in, insanın kendi vied

«una göre ibadet etmesine izin vermeyen Kilise ve Devlet yetkeleri ki r ısmda kazanılmı bir utku oldu unu, ama ça da bireyin, do al bilim yöntemleriyle kanıtlanamayan herhangi bir eye inanması yetisini büyük ölçüde yitirdi ini gere ince göremiyoruz. Ya da ba ka bir örnek seçmek gerekirse, konu ma özgürlü ünün, özgürlü ün zafer yürüyü ündeki son adım oldu unu sanıyoruz. Konu ma özgürlü ünün, eski kısıtlamalara kar ı sava ta önemli bir zafer olmasına kar ın, ça da insanın "kendi" dü ündü ü ve söyledi i eylerin ço onun, herkesin dü ündü ü ve söyledi i eyler oldu unu, günümüz insanının bu duruma geldi ini unutuyoruz; kendi dü üncelerinin dile getirilmesi i ine kimsenin kar ı amayaca ı savına anlam kazandıracak tek ey olan özgün dü ünme —yani kendisi adına dü ünme— yeti il i kazanamadı ını unutuyoruz. Gene aynı ekilde, insanın, hayatını ya arken ona ne yapaca ını ve ne yapmayaca ım söyleyen dı yetkelerden kurtulmu olmasından gurur duyuyoruz.

JÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 95

insanların bizden beklediklerini yerine getirmeye dünden hazır olmamız ve ba kalarından farklı olmaktan müthi korkmamız nedeniyle etkileri büyük olan kamuoyu ve "sa duyu" gibi adsız yetkelerin rolünü gözardı ediyoruz. Ba ka deyi le, kendi dı ımızdaki güçlerden kopma özgürlü ümüzün artması kar ısında büyük hayranlık duyar, özgürlü ün geleneksel dü manlarına kar ı kazanmı oldu u zaferlerin önemini bir kenara itme e ilimi gösteren içsel kısıtlamalara, zor lanımlara, korkulara, gözlerimizi kapatırız. Dolayısıyla, özgürlük sorununu, yalnız ve yalnız ça da tarihin geli mesi sürecinde kazandı ımız özgürlüklerden daha fazlasını elde etmeye çalı mak ekinde de erlendirir, ve yapılması gereken tek eyin, özgürlü ü, bu tür özgürlükleri yadsıyan güçlere kar ı savunmak oldu unu sanırız. Kazanmı oldu umuz ba ımsızlıkların her birinin, canla ba la savunulmasının kaçınılmaz olmasına kar ın özgürlük sorununun yalnızca niteliksel bir sorun de il, aynı zamanda niceliksel bir sorun oldu unu unuturuz; geleneksel özgürlü ü korumak ve arttırmak yükümlülü üyle yerinmememiz gerekti ini, bize, kendi bireysel benimizi gerçekle tirme, bu ben'e ve ya ama inanma yetisi verecek yeni türden bir özgürlü ü elde etmek durumunda oldu umuzu gözardı ederiz.

Sanayi dizgesinin bu türden içsel özgürlük üzerindeki etkisiyle ilgili dikkatli bir de erlendirmeye giri meden önce, kapitalizmin, insan ki ili inin geli mesi üzerinde yapmayı amaçladı ı korkunç büyüklükteki etkinin tam olarak anla ılması gerekmektedir. Hatta, ça da toplumu dikkatle de erlendirirken, konunun bu yönünü hiç ele almamı her çalı ma, usdı ı bir romantizmden kaynaklansa gerektir; bu durumda kapitalizm, bir geli meye ula mak amacıyla de il, insanın ça da tarih sürecindeki en önemli ba arılarının yok edilmesi amacıyla incelenmi , ele tirilmi demektir.

Protestanlı ın, insan ruhunu kurtarma yolunda yapmaya ba ladıklarını, kapitalizm, zihinsel, toplumsal ve siyasal açıdan yapmayı sürdürmü tür. Ekonomik özgürlük, bu geli menin temeli, orta sınıfsa ampiyonuydu. Birey artık, gelenekler temeline dayalı, ve geleneksel sınırlan a an bir ki isel geli meye görece olarak az olanak tanıyan belli bir toplumsal dizgenin tutsa ı

de ildi. Çalı kanlı ının, zekâsının, cesaret ve beceriklili ının, ya da ansının kendisine izin verdi i ölçü

96

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

de bireysel ekonomik kazançlar sa lamada ba arıya ula ması bekleniyor ve buna olanak tanınıyordu. Ba arıya ula ma fırsatı önündeydi, kaybetmek ve herkesin birbiriyle çarpı tı ı o korkunç ekonomik sava ta yaralanmak ya da ölmek tehlikesi de önündeydi. Feodal dizgede ya amının geni leme sınırları, daha kendisi do madan çizilmi ti; ama kapitalist dizgede, birey, özellikle de orta sınıf bireyi, —pek çok kısıtlamalara kar ın— kendi edimlerine ve kendi ki isel özelliklerine dayanarak ba arıya ula abilirdi. Gözlerinin • önünde, ula maya çabalayabilece i ve ço u kez de elde etme ansı yüksek bir hedef bulunuyordu. Kendine güvenmeyi ö rendi, sorumlu kararlar almayı, yatı tırıcı ya da ürkütücü körinançlarından vazgeçmeyi ö rendi, insano lu do anın ba larından giderek daha fazla sıyrıldı; do a güçlerini daha önce tarihte hiç görülmedik, duyulmadık ölçüde denetimi altına aldı. insanlar artık e itti; bir zamanlar, insan ırkının birle mesi yolunu tıkayan do al sınırlar olarak varlı ını sürdüren kast ve din farklılıkları ortadan kalktı ve insanlar, birbirini insan olarak görmeyi, tanımayı ö rendiler. Dünya, mistik ö elerden giderek daha fazla kurtulmaya ba ladı; insan, kendisini nesnel olarak görmeye ba ladı, yanılsamalar, giderek azaldı. Siyasal özgürlük de arttı. Yükselen orta sınıf, ekonomik konumunun gücü sayesinde siyasal gücü ele geçirebilirdi artık; yeni kazanılmı siyasal güç, ekonomik geli me sa lamada giderek artan olanaklar yaratıyordu, ingiltere ve Fransa'daki büyük devrimlerle, Amerikan ba ımsızlı ı sava ları, bu geli meyi simgeleyen temel ta lan olmu tur. Bütün insanların e itli i ilkesiyle, herkesin kendi seçti i temsilcilerle hükümete katılması e itli ini sunan ilkeye dayalı ça da demokratik devlet, siyasal alanda özgürlük evriminin doru unu olu turdu. Her birey aynı zamanda ulusun ortak selametini gözeterek kendi çıkarları do rultusunda hareket etme hakkına sahip sayılıyordu.

Tek kelimeyle, kapitalizm, insanı geleneksel ba larından koparmakla kalmamı , olumlu özgürlü ün artmasına, etkin, ele tirel, sorumlu ki inin geli mesine çok büyük katkılarda bulunmu tu.

Ancak, kapitalizm, özgürlü ün artması sürecine bu yönde bir etkide bulunurken, aynı zamanda bireyi daha yalnız, daha soyutlanmı hale getirdi, onda bir önemsizlik, güçsüzlük duygusu ye ertti.

ÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 97

Burada belirtilmesi gereken ilk etmen, kapitalist ekonominin genel özelliklerinden birini olu turmaktadır: bu, bireysel etkinlik ilkesidir. Herkesin düzenlenmi ve effaf bir toplumsal dizgede de i mez bir yere sahip oldu u ortaça ların feodal dizgesinin tersine, kapitalist ekonomi, bireyi yalnız ve yalnız kendi ayaklan üzerinde durmak durumunda bıraktı. Bireyin ne yaptı ı, bunu nasıl yaptı ı, ba arıya ula ıp ula madı ı, tümüyle kendisini ilgilendiriyordu. Bu ilkenin, bireysel le me sürecini ileriye götürdü ü açıkça ortadadır ve bu olgu, ça da kültürün olumlu yönleri arasında sayılmaktadır.

Ama "olumsuz özgürlükle daha ilerilere gidildi inde, bu ilke, bireyler arasındaki ba ların zedelenmesine yardım etti ve böylece, bireyi, kendi çevresinden ayırdı. Bu geli meyi hazırlayan, Reform ö retileriydi. Katolik Kilisede, bireyin Tanrıyla ili kisi, Kilise üyeli i temeline dayanıyordu. Kilise, bireyle Tanrı arasındaki ba dı, dolayısıyla bir yandan bireyselli ini kısıtlarken, öte yandan da bireyin, bir grubun ayrılmaz bir parçası olarak Tanrı kar ısına çıkmasına olanak veriyordu. Protestanlık, bireyi Tann kar ısına tek ba ına çıkmak durumunda bıraktı. Luther'e göre inanç, tümüyle öznel bir deneyimdi, Calvin'in kurtulu a inanmak ö esi de bu nesnel niteli i ta ıyordu. Tanrı'nın gücü kar ısına tek ba ına çıkan bireyin, kendisini ezilmi hissetmekten ve kurtulu u eksiksiz bir ba e mede aramaktan ba ka çaresi yoktu. Ruhbilim sel açıdan, bu tinsel bireysellik, ekonomik bireysellikten — onunla kıyaslanamayacak kadar— farklı de ildir. Her iki durumda da birey tümüyle yalnızdır ve ister Tanrı olsun, ister rakipleri ya da soyut ekonomik güçler olsun, soyutlanmı lı ı içinde, üstün güçle kar ı kar ıyadır. Tanrıyla olan bireysel ili ki, insanın dünyasal etkinliklerinin bireysel niteli ine ruhbilimsel açıdan hazırlanmasıydı.

Ekonomik dizgenin bireysel niteli i tartı ma götürmez bir olgudur ve yalnızca bu ekonomik bireyselli in bireyin yalnızlı ının artmasında giderek daha fazla etkili oldu u ku ku götürür gibi görünse de, imdi tartı aca ımız nokta, kapitalizme ili kin bazı çok yaygın geleneksel kavramlarla çeli mektedir. Bu kavramlar, ça da toplumda insanın bütün etkinliklerin merkezi ve de amacı haline geldi ini, bireyin yaptı ı her eyi kendisi için yaptı ını, bireysel çıkar ilkesiyle bencilli in insan etkinli ini harekete geçiren çok güçlü ö eler oldu unu

98

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

öngörürler. Bu bölümün ba langıcında söylenenler çerçevesinde, bu, bir ölçüde do rudur. nsano lu, bu son dört yüz yılda, kendi için, kendi amaçlan yönünde pek çok ey yapmı tır. Ama gene de, ona kendi amacı gibi görünenlerin ço u —kendisi, derken i çiyi, üreticiyi de il de, bütün co kusal, zihinsel ve duygusal gizilgüçleriyle somut insano lunu anlatmak istiyorsak— kendisinin olmamı tır. Kapitalizmin ortaya çıkardı ı bireyin onaylanması olgusundan ba ka, Protestan ruhunun düpedüz devamı olan kendini yadsımaya ve çilecili e de yol açmı tır.

Bu savı açıklamak için ilkin bir önceki bölümde dile getirilen bir olgudan söz etmek gerekir. Ortaça dizgesinde, sermaye, insanın hiz metindeydi, ça da dizgedeyse, onun efendisi oldu. Ortaça dünyasında ekonomik etkinlikler, belli bir ere e yönelik araçlar durumundaydı; erek, ya amın kendisi, ya da Katolik Kilisenin anlayı na göre, insanın tinsel kurtulu uydu. Ekonomik etkinlikler gerekliydi, zenginler bile Tanrı'mn amaçlarına hizmet edebilirlerdi ama bütün dı sal etkinlikler, ya amın amaçlarını bir adım öte götürdü ü ölçüde önem ta ıyor ve onur veriyorlardı. Ekonomik etkinli in ve kazanmak için kazanma iste inin yoklu u, ça da dü ünçeye ne denli usdı ı görünüyorsa, bunların varlı ı da ortaça dü ünürüne o denli usdı ı

görünüyordu.

Kapitalizmde ekonomik etkinlik, basan, maddi kazanç birer amaç haline gelirler. Ekonomik dizgenin gelişmesine katkıda bulunmak, sermaye biriktirmek, insanın kendi mutluluğu ya da kurtuluşu için de il, kendi başına birer amaç olarak insanın yazgısı haline gelir, insanolu, sonsuz ekonomi çarkında bir dilli haline gelmiştir —sermayesi varsa önemli, yoksa önemsiz bir dildir o— ama ne olursa olsun, kendisi dışında bir amaca hizmet eden bir dildir... Ekonomik etkinliklerinin üstün tutulması fikri, Luther'in de, Calvin'in de aklının alamayacağı şeylerdi gerçi ama, kişinin kendi beninin insan ötesi amaçlara boyun eğmeye hazır olması, aslında Protestanlığın yarattığı bir durumdu. Ne var ki, onlar, dinbilimsel öretilerinde, insanın tinsel belkemi ini, onur ve gurur duygusunu kırarak, ona etkinliğini, kendisi dışında hiçbir amacı bulunmadığını öretmekle, bu gelişmenin temellerini attılar.

Daha önceki bölümde gördüğümüz üzere, Luther'in öretilerinin ana noktalarından biri, insan doğasının kötülüğü, iradesinin ve çaba

ÇA DA İNSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜĞÜN İKİ YÖNÜ 99

lanın yararsızlığı üzerinde durmasıydı. Calvin de, insanın kötü olduğunu aynı şekilde savunuyor, ve insan olunun, kendi gururunu sonuna dek yerle bir etmesi gerektiği fikrine dayanan bir dizge oluşturuyordu; ona göre, insan ya amının tek amacı, kendisinin de il, Tanrının utkuya ulaşmasıydı. Dolayısıyla Luther ve Calvin, insanı, ruhsal olarak çağda toplumda oynayacağı role hazırlıyordu: Yani ki i, kendi beninin önemsiz olduğunu hissedecek, ya amını yalnız ve yalnız kendisine ait olmayan amaçları runa ayaklar altına sermeye hazır olacaktı, insan, ne adaleti ne de sevgiyi temsil etmeyen bir Tanrının zaferi için bir araç olmayı kabullendikten sonra, ekonomik çarkın — ve daha sonra da bir "Führer" in— u ağı olma rolünü kabul etmeye yeterince hazır demektir.

Bireyin, ekonomik amaçların aracı olarak boyun eğmesi, sermaye birikimini ekonomik etkinliğini amacı ve hedefi haline getiren kapitalist üretim biçiminin garipliklerinden kaynaklanmaktadır. Ki i, kâr sağlamak için çalışır, ama sadece kâr, harcanmayacak, yeni sermaye olarak yatırıma dönüşecektir; bu artan sermaye gene yatırıma dönüşerek yeni kârlar getirir, bu döngü böyle gider. Elbet, lükse, ya da "gösteriş savurganlığına" para harcayan kapitalistler vardır, ama kapitalizmin klasik temsilcileri, harcamayı de il çalışmayı sevmezlerdir daha çok. Sermayeyi tüketim amacıyla kullanmak yerine biriktirme ilkesi, çağda sanayi dizgemizin büyük başarılarının önko uludur. insanın çalışmaya karşı yaklaşımı böylesine tutucu olmasaydı ve çalışmasının meyvalarını, ekonomik dizgenin üretim kapasitesini geliştirme amacı u runa yatırım yapma isteği bulunmasaydı, doğaya egemen olma yolunda bir gelişme asla sağlanamazdı; tarihte ilk kez, maddi gereksinimlerin doyurulması u runda durup dinlenmeksizin sürdürdüğümüz mücadelenin sona ereceği bir geleceği gözümüzün önüne getirmemize izin veren olgu, işte bu toplumdaki üretici güçlerin gelişmesi olgusudur. Ama gene de, yalnızca sermaye birikimi u runa çalışma ilkesi nesnel olarak insan olunun gelişmesi açısından çok büyük bir önem

ta imakta, ancak öznel olarak insanı ki isel olmayan amaçlar için çalı mak durumunda bırakmakta, kendi elleriyle in a etti i makinanın kölesi haline getirmekte ve böylece onu bir ki isel önemsizlik ve güçsüzlük duygusuyla doldurmaktadır.

100

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Buraya kadar ça da toplumda sermaye sahibi olup da kârlarını yeni sermaye yatırımlarına dönü türebilen bireyleri ele aldık. Bunlar ister küçük ister büyük kapitalist olsunlar, ya amları, ekonomik i levlerinin yerine getirilmesine, yani sermaye biriktirme i ine adanmış tır. Ama elinde sermayesi bulunmayan, ya amlarını emeklerini satarak kazananlar ne durumdadır? Bunların ekonomik konumlarının ruh bilimsel etkisi, kapitalistlerdekinden pek farklı de ildir. Her ey bir yana, bir kimse hesabına çalı mak demek, çalı anların pazar yasalarına, bolluk ve çökü dönemlerine, i verenlerince uygulandı ı kadarıyla teknik geli melere ba lıydı. Onları yönlendiren yalnızca i verendi ve i veren, boyun e mek durumunda oldukları bir üstün gücün temsilcisi haline geldi. On dokuzuncu yüzyıla dek ve bu yüzyıl boyunca, i çilerin durumu böyleydi. Daha sonra sendika hareketi, i çiyeye biraz güç kazandırdı, imdi artık, bir yönlendirilme, kullanılma nesnesinden ba ka hiçbir ey olmama durumunu de i tirmeye ba layabilirdi.

çinin i verene böyle do rudan do ruya ve ki isel olarak ba ımlı olmasından ba ka, toplumun tümü gibi sermaye sahibinin belirleyici özellikleri olarak tanımlanı oldu umuz çilecilik ve ki isel olmayan amaçlara boyun e me ruhuyla dolması da söz konusudur. Bunda a ılacak bir ey yoktur. Toplumlarda, kültürün özünü olu turan ö e, o toplumda en güçlü olan grupların ruhu, ya da dü ünme biçimidir.. Bunun nedeni, kısmen, bu grupların e itim dizgesini, okulları, kiliseyi, basını, tiyatro sinemayı denetleme ve böylece bütün bir nüfusa kendi fikirlerini benimsetme gücüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır: üstelik, bu güçlü gruplar ünlü ve üstün konumda olduklarından, a a ı sınıflar onların de erlerine öykünmeye, bunları kabullenmeye ve kendilerini onlarla özde le tirmeye dünden hazırdırlar.

Buraya kadar kapitalist üretim biçiminin insanı, ki isel olmayan ekonomik amaçların bir aracı haline getirdi ini ve ruhbilimsel temelleri Protestanlık tarafından atılan çilecilik ve bireysel önemsizlik ruhunu arttırdı ını savunduk. Ancak bu say, ça da insanın, kendini feda etme ve çilecilik tutumuyla de il, tersine, a ır ı bir bencillik ve ki isel çıkar pe inde ko ma yakla ımıyla harekete geçirildi i olgusuyla çeli mektedir. nsanın, nesnel olarak kendisine ait olmayan amaçların hizmetine girerken, öznel olarak kendi ki isel çıkarlarının

ÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 101

itici gücüyle hareket etti ini sanması olgusunu nasıl açıklayabiliriz? Protestanlık ruhu ve bunun özgecili e verdi i önemle Machiavelli'nin anlatımıyla, bencilli in insan davranı nda en önemli itici güç oldu unu savunan, ki isel çıkar sa lama arzusunun bütün törel kaygılardan daha güçlü

oldu unu, insanın servetini yitirdi ini görmektense, öz babasının öldü ünü görmeyi ye ledi ini öne süren ça da bencillik ö retisini nasıl uzla tıraca ız? Bu çeli ki, özgecili in vurgulanmasının, altta yatan bencilli i örtbas etmek için ortaya atılmı bir ö reti oldu u varsayımıyla açıklanabilir mi? Bu, bir ölçüde do ru olabilir gerçi ama bunun eksiksiz bir yanıt oldu unu sanmıyoruz. Yanıtın hangi yönde aranaca ını belirtmek için bencillik sorununu ruhbilimsel karma ıklı ını incelememiz gerekmektedir.

Luther ve Calvin'in hatta, Kant ve Freud'un dü ünme biçimleri altında yatan varsayım udur: Bencillik özünü sevmek ile aynıdır. Ba kalarını sevmek bir erdem, kendini sevmekse günahtır. Dahası, ba kalarını sevmek ile kendini sevmek bir arada ya ayan duygular de ildir, ikisi de birbirlerini dı larlar.

Kuramsal olarak burada, sevginin yapısıyla ilgili bir yanılısamayla kar ı kar ıyayız. Sevgi, her eyden önce özgün bir nesnenin "neden oldu u" bir duygu de il, insanda, yalnızca belli bir "nesne"nin ya ama geçirdi i kolay kolay ölmeyen bir duygudur. Nefret, tutkulu bir yok etme arzusudur: sevgiyse, bir "nesne"nin tutkuyla olumlanmasıdır. sevgi bir "etki" de il, amacı mutluluk olan, nesnesinin geli mesi ve özgürlü ü olan etkin bir özlem, bir içsel ilgililiktir.2 ilkesel olarak kendimiz de dahil herhangi bir ki i ya da nesneye yönelebilecek bir hazır olma durumudur. Dı layan sevgi kendi içinde çeli kilidir. Nitekim, belli bir ki inin, açıklanan sevginin "nesnesi" haline gelmesi bir rastlantı de ildir. Böylesi özel bir seçmeyi olu turan etmenler sayılamayacak kadar çok ve burada tartı ılamayacak kadar karma ıktır.

Bu sorun, yazarın, Psychiatry dergisinin Cilt 2, No. 4. Kasım 1939 sayısında yayımlanan "Bencillik ve Özünü Sevme" ba lıklı yazısında ayrıntılı olarak ele alınmı tır.

"Sullivan verdi i derslerde bu açıklamaya de inmi tir. Ergenlik öncesi ça ın belirleyici özelli inin, ki isel ili kilerde bir ba ka ki inin (sevgilinin) yerini alan yeni bir doyum ekli olu turan dürtülerin ortaya çıkması oldu unu söyler Sullivan. Ona göre sevgi, sevilenin doyumuna ulaşmasının, sevenin doyumuna ulaşması kadar önemli ve gerekli görüldü ü bir durumdur.

102

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Ancak önemli olan nokta udur: belli bir "nesne"ye kar ı duyulan sevgi, bir ki inin içinde var olan ba ka bir ki iye yönelik bir sevginin ya am bulması ve yo unlaşmasıdır; romantik sevgi görü ünde oldu u gibi, insanın dünyada sevebilece i yalnızca bir tek ki i bulunabilece i, o ki iyi bulmanın ya amın en büyük fırsatı oldu u ve ki inin sevmesinin, tüm di er insanlardan uzaklaşması sonucunu do uraca ı do ru de ildir. Yalnız ve yalnız tek bir ki iyle ya anabilecek türden sevgi, bu özelli i nedeniyle sevgi de il, sadomazo ist bir ba lılıktır. Sevginin içerd i temel olumlama, temel insansal niteliklerin ya ama geçirilmesi olarak sevilen ki iye yöneltilir. Bir ki iyi sevmek, bütün insanları sevmek anlamını içerir. Bu ba lamda insanı sevmek, ço u kez sanıldı ı üzere, belli bir insana kar ı duyulan sevgiden "sonra" gelen bir soyutlama ya da belli bir "nesne" ile ya anan deneyimin büyütülmü ekli de ildir; somut bireylerle ili ki sonucu do ar ama insanları sevmek, belli bir

ki iyi sevmenin önko uludur.

Bundan da u sonuç çıkıyor: lkesel olarak, benim kendim, tıpkı bir ba ka ki i kadar benim sevgimin nesnesi olabilir. Kendi ya amımın, mutlulu umun, geli memin ve özgürlü ümün olumlanması, böyle bir olumlama yetene imin varlı ı ve temelde buna hazır olu umdan kaynaklanır. Bireyde bu hazır olma durumu varsa, kendisine kar ı da vardır; e er yalnızca ba kalarını "sevebiliyorsa", sevme edimini hiç gerçeğe tiremiyor demektir.

Bencillik, kendini sevmeye de il, tam tersiyle aynı anlama gelir. Bencillik, oburlu un bir türüdür. Bütün oburluklar gibi bu da doy makbilmezlik niteli i içerir, bunun sonucu olarak da hiçbir zaman gerçek bir doyuma ula mak söz konusu olmaz. Oburluk, ki iyi, hiçbir zaman doyuma ula maksızın, bir gereksinimi doyum üzere sonu gelmez çabalar içinde tüketen dipsiz bir kuyudur. Yakın gözlemler, bencil ki inin daima kaygı içinde kendisiyle ilgilendi ini, hiçbir zaman doyuma ula madı ını, daima huzursuz oldu unu, her zaman yeterince alamama korkusuyla, bir eyleri kaçırma, bir eylerden yoksun kalma korkusuyla hareket etti ini göstermi tir. Daha fazlasına sahip olabilecek herhangi bir ki iyi kıskanma duygusuyla yanmaktadır. Daha da yakından gözlendi inde, özellikle de bilinçdi ı i leyi incelendi inde, bu tür ki inin kendisinden ho nut olmadı ı, tersine kendisini hiç sevmedi i görülür.

ÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 103

Çeli ik gibi görünen bu bilmeceyi çözmek kolaydır. Bencillik, i te bu kendini be nemekten, kendinden ho nut olmamaktan kaynaklanmaktadır. Kendisinden ho nut olmayan, kendisini onaylamayan ki i, sürekli olarak kendi benli iyle ilgili bir kaygı içindedir. Ancak ve ancak gerçek bir ho nutluk ve onaylama temelinde var olabilecek içsel güvenlik duygusundan yoksundur. Temelde güvenlik ve doyum duygularından yoksun oldu undan, sürekli kendisiyle ilgilenmeli, her eyin kendisinin olması açgözlülü ünü ya amalıdır. Aynı ey, her eyi kendine istemekten çok kendisine hayranlık duymayla u ra an narsisist diye niteledi imiz ki iler için de geçerlidir. Yüzeyde bu ki iler kendilerine müthi â ık görünürler gerçi ama aslında kendilerinden pek ho lanmazlar ve —tıpkı bencillikleri gibi— narsisizmleri, temeldeki kendini sevme yoksunlu unu dengeleme görevi görür. Freud nar sisist ki inin, sevgisini ba kalarından çekip kendi ahsına yöneltti ine i aret etmi tir. Bu tümcenin ilk kısmı do rudur gerçi ama ikinci bölümü yanlı tır. Böyle bir ki i ne ba kalarını ne de kendini sever.

imdi, gene bizi bencilli in bu ruhbilimsel çözümlemesine giri meye götüren soruna dönelim. Tıpkı Calvin'in insan varolu unun tek amacının kendisi de il. Tanrının utkusu oldu unu sanması gibi, ça da insanın da ki isel çıkarları do rultusunda yönlendirildi ini ve hareket etti ini sandı ını ama aslında ya amının kendisine ait olmayan amaçlara adandı ını söylemi , bunun bir çeli ki oldu unu belirtmi tik. Bencilli in, gerçek benli e, yani bütün gizilgüçleriyle eksiksiz somut insano luna yönelik onaylama ve sevginin yoklu undan kaynaklandı ını göstermeye çalı tık. Ça da insanın çıkarlarına hizmet etti i, çıkarlarına uygun davrandı ı "benlik", toplumsal benliktir, bireyin oynaması beklenen ve temel olarak, gerçeklikte yalnızca

toplumda yaayan insanın, nesnel toplumsal i levlerinin öznel giysilere bürünmü görüntüsünden ba ka bir ey olmayan rolünün olu turdu u bir benliktir bu. Ça da bencilik, gerçek benli in çarpıtılmasından do an ve nesnesi toplumsal benlik olan oburluktur, hırstır. Ça ımızda insan benli ini sonuna dek ortaya koymasıyla tanımlanıyor gibi görünse de, aslında insanın benli i zayıflatılmı , ki ilik bütününün tüm di er parçalan bir kenara bırakılarak, zekâ ve irade gücünden olu an bir benlik, bütünün küçük bir parçasına indirgenmi tir.

104

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Bu do ru olsa bile, do aya giderek artan ölçüde egemen olmak, bireysel benli in gücünün artması sonucunu yaratmamı mıdır? Bu bir ölçüde do rudur ve do ru tarafları, izini yitirmekten sakındı ımız bireysel geli menin olumlu yönünü ilgilendirmektedir. Ancak insan do aya müthi egemen olmu tur gerçi ama, toplum, yarattı ı güçlerin denetiminde de ildir. Üretim dizgesi teknik açıdan akla uygundur ama toplumsal açılardan bunun tam tersi bir durum ya anmaktadır. Ekonomik bunalımlar, i sizlik, sava insanın gelece ini belirlemektedir, insano lu, dünyasını kurmu tur, fabrikalar, evler kurmu tur, otomobiller, giysiler üretmekte tahıl ve meyva yeti tirmektedir. Ama kendi elleriyle üretti i ürüne yabancı hale gelmi tir, artık in a etti i dünyanın efendisi de ildir; tersine, bu kul yapısı dünya onun efendisi olmu tur, insan dünyanın önünde e ilmekte, elinden geldi i kadar onu mutlu etmeye, e itmeye, düzeltmeye çalı maktadır. Kendi elleriyle yaptı ı ey, insanın Tanrısı haline gelmi tir. Ki isel çıkarların pe inde gidiyor gibi görünse de gerçeklikte bütün benli i ve onunla birlikte bütün somut gizilgüçleri, kendi elleriyle in a etti i makinanın amaçlarına hizmet eden bir araç haline gelmi tir. Dünyanın merkezi oldu u yanılısamasını sürdürür ama gene de bir zamanlar atalarının Tanrıya kar ı bilinçli olarak hissetti i duygu ile, yo un bir önemsizlik ve güçsüzlük duygusu ile doludur.

Ça da insanın soyutlanmı lık ve güçsüzlük duygusu, bütün in sansal ili kilerinin büründü ü nitelikle daha da artmı tır. Bir bireyin bir ba ka bireyle olan somut ili kisi dolaysızlık ve insansallık özelli ini yitirmi , bir kullanma ve araç olarak görme havasına bürünmü tür. Bütün toplumsal ve ki isel ili kilerde, piyasa yasaları kural haline gelmi tir. Rakipler arasındaki ili kinin kar ılıklı insanca ilgisizli e dayanmak durumunda oldu u açıktır. Böyle olmasaydı, birbirleriyle sava mak ve gerekti inde birbirlerini ekonomik yıkıma u ratmaktan sakınmamak ekindeki ekonomik yükümlülüklerini yerine getiremezlerdi.

i verenle i çi arasındaki ili kide de aynı umursamazlık ruhu egemendir, "i veren" (employer = kullanan) sözcü ü her eyi açıkça anlatmaktadır: Sermaye sahibi, tıpkı bir makinayı "kullanır" gibi bir ba ka insanı kullanır. Her ikisi de, ekonomik çıkarlar pe inde bir

ÇA DA tNSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN İK YÖNÜ 105

birlerini kullanırlar; aralarındaki ili ki her birinin bir di eri için araç durumunda oldu u bir amaca do ru yürümektedirler. Bu ortak yararlılık

dı ında birbirlerine ilgi duyan iki insanın ili kisi de ildir onlarınki, i adamıyla mü terisi arasındaki ili kide de aynı kural, araç olarak kullanma kuralı geçerlidir. Mü teri, i adamının gereksinmelerini giderme amacı ta ıdı ı somut bir ki i de il, sömürülecek, yararlanılacak bir nesnedir, i e, çalı maya kar ı tutum da bir kullanım anlayı ı içinde yürütülür; bir ortaça zanaatçısının tersine, ça da üretici temelde üretti i eyle ilgilenmez; sermaye yatırımından bir kazanç sa lamak üzere üretim yapar ve neyi üretece i, sermayesini hangi dala yatırmasının kazançlı olaca ını belirleyen pazara ba lıdır.

Yalnızca ekonomik ili kiler de il, insanlar arasındaki ki isel ili kiler de yabancıla mı durumdadır. Ancak bu kullanma ve yabancıla ma ruhunun belki de en önemli ve en yıkıcı örne i, bireyin kendi benli iyle olan ili kisinde görülmektedir.³ İnsan yalnızca meta satmaz, kendisini de satar ve kendisini bir meta olarak görür. Eliyle koluyla çalı an i çi, fiziksel enerjisini satar; i adamı, doktor, memur, "ki iliklerini" satarlar. Ürünlerini ya da hizmetlerini satabilmek için "ki ilik" sahibi olmaları gerekir. Bu ki ili in ho a gitmesi gerekir, ama ayrıca onun sahibinin daha ba ka nitelikleri de olmalıdır: Yaptı ı i in durumuna göre enerjik, giri imci olmak, bu, u, ya da o özelliklere sahip olmak gereklidir. Tıpkı di er metalarda oldu u gibi, bu in sansal niteliklerin de erini biçen, hatta ve hatta, var olup olmadıklarını saptayan pazarın ta kendisidir. Bir ki inin sundu u nitelikler i e yaramıyorsa, bunların kullanım de eri yoksa, o insanın hiçbir niteli i yok demektir; tıpkı, kullanım de eri ta ımasına kar ın satılamayan bir metanın de ersiz olması gibi. Dolayısıyla özgüven, "benli ini hissetme" ba kalarının o ki i hakkında biçti i de erin göstergesinden ba ka bir ey de ildir. Pazardaki ba arısı ne olursa olsun, ba kaları tarafından sevilsin ya da sevilmesin, kendi de erini biçen ki inin kendisi de ildir. Aranıyorsa, bir kimsedir; ba kaları ondan ho lanmıyorsa, hiç kimse de ildir. Ki inin kendine de er vermesinin, "ki ilik" in ba arısına ba lı olması, ça ımız insanı için popüler olmanın neden büyük

Hegel ve Marx, yabancıla ma sorununun anlaşılması yolunda ilk temelleri atmı lardır. Bkz. özellikle Marx'm "e ya feti izmi" ve "eme in yabancıla ması" kavramları.

106

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

bir önem ta ıdı ını açıklamaktadır. Yalnızca ki inin günlük ya an tısındaki ba arısı de il, kendine olan saygısını, güvenini koruyup koruyamayaca ı, ya da a a ılık duygusunun uçurumuna yuvarlanıp yuvarlanmayaca ı buna—popüler olup olmadı ına—ba lıdır.⁴

Kapitalizmin bireye getirdi i yeni özgürlü ün, Protestanlı ın ona zaten vermi oldu u dinsel özgürlü ün birey üzerindeki etkisini arttırdı ını göstermeye çalı tık. Birey daha yalnız, daha soyutlanmı hale geldi, kendi dı ındaki ezici büyük güçlerin elinde bir araç haline geldi; bir "birey"e dönü tü ama a kın ve güvenlik duygusundan yoksun bir birey oldu. Alta yatan bu güvensizli in apaçık dı avurulmasını yenmesine yardımcı olacak

etmenler yok de ildi. Her eyden önce mülkiyet, benli ini destekliyordu. Bir ki i olarak "o" ve sahip oldu u mülk, birbirinden ayrılamazlardı. Ki inin bedeni nasıl benli inin bir parçasıysa, giysileri ya da evi de aynı ekilde benli inin parçalarıydı. Bir kimse oldu u konusundaki güveni azaldıkça mülkiyet sahibi olma gereksinimi arttı. Bireyin mülkü yoksa, ya da onu yitirdiyse, kendi "benli inin" önemli bir parçasından yoksun demektir ve bir anlamda, ne kendisi, ne de ba kaları onu dört ba ı mamur bir birey olarak görmüyorlardı.

Benli i destekleyen di er etmenler, saygınlık ve güçtür. Bunlar, kısmen mülkiyet sahipli inin, kısmen de rekabet alanlarında ba arıya ula manın dolaysız sonucudurlar. Ba kalarının hayranlı ını kazanmak ve onlar üzerinde yetke sahibi olmak mülkiyetin verdi i deste e katkıda bulunmu , güvenlikten yoksun bireysel benli i desteklemi tir.

Malları ve toplumsal üstünlü ü az olanlarda, aile, bireysel üstünlü ün bir kayna ıydı. Burada birey kendisini "birisi" olarak duyum sayabilirdi. Kendisine itaat eden karısı ve çocukları vardı, sahnede ba rolü oynuyor ve saf saf, bu rolü do al hakkı olarak kabul ediyordu. Toplumsal ili kilerinde adamdan sayılmayabilirdi, ama evde bir kraldı. Aileden ba ka ulusal gurur da (Avrupa'da genellikle sınıf gururu) ona bir önemlilik duygusu veriyordu. Ki sel olarak bir kimse olmasa da, di er gruplara kıyasla içinde kendisini üstün hissetti i bir gruba ait olmaktan gurur duyuyordu.

Kendine saygı konusundaki bu çözümler, Ernest Schachtel'in, "Benlik duygusu ve Ki ili in 'satılması'" üzerine yazdı ı yayımlanmamı bir dersinde, açıkça ve ayrıntılı bir ekilde dile getirilmi tir.

ÇA DA İNSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 107

Zayıflatılmı benli i destekleyen bu etmenler, bu bölümün ba ında sözünü etti imiz olgusal ekonomik ve siyasal özgürlük, bireysel girişimcilik fırsatı, ulusal aydınlanmanın artması gibi etmenlerden ayrı de erlendirilmelidir. Bu son etmenler, aslında benli i güçlendirmi ve bireysellik, ba ımsızlık ve ussal ın geli mesine yol açmı tır. Öte yanda destekleyici etmenler, yalnızca güvensizlik ve kaygı duygularını hafifletmeye yararmı tır. Bu duyguların kökten sökülmemesi , yalnızca örtbas etmi , bunun sonucu olarak da bireyin kendisini bilinçli olarak güvenlik içinde hissetmesine yardımcı olmu lardır; ancak bu duygu kısmen yüzeyde kalmı ve ancak destekleyen etmenler var oldu u sürece ya amını sürdürmü tür.

Avrupa ve Amerika tarihinin Reform Ça ıyla günümüz arasındaki kesitini kapsayan ayrıntılı bir çözümler, "olumsuz özgürlükten olumlu özgürlü e" ("yapmama özgürlü ünden yapma özgürlü üne") geçi evriminin do asında var olan bu iki çeli ik e ilimin, birbirine ko ut oldu unu ya da daha do rusu sürekli olarak birbiri içine geçti ini gösterecektir. Ne yazık ki böyle bir çözümler, bu kitabın kapsamı dı ında kalmaktadır ve ba ka bir yayma konu olmak üzere bir kenara konulacaktır. Bazı dönemlerde ve bazı toplumsal gruplarda olumlu anlamında —güçlü ve onurlu bir benlik anlamında— insan özgürlü ü egemen etmen olmu tu; genel olarak bu, İngiltere'de, Fransa, Amerika ve Almanya'da orta sınıfın daha eski bir düzenin temsilcilerine kar ı

ekonomik ve siyasal zafer kazanmasıyla kendini gösterdi. Bu olumlu özgürlük savaşında orta sınıf Protestanlığı insan özerkliği ve onurunu vurgulayan yönüne yanıt verebiliyordu; öte yanda Katolik Kilisesi, kendi çıkarlarını korumak için insanın bağımsızlığını savan savaşın zorunda kalan grupları yanında yer alıyordu.

Modern çağın felsefesinin tarihinde de özgürlüğün bu iki yönünün tıpkı Reform döneminin dinbilimsel öngörülerinde daha önce olduğu gibi birbiri içine geçmesi görülmektedir. Nitekim Kant ve Hegel, sistemlerini bireyin özerkliği ve özgürlüğü ilkesine dayandırmıştı ama bu dizgelerde bile birey bütün güçleri elinde tutan bir devletin amaçlarından daha önemli değildi. Fransız Devrimi dönemi filozofları ve on dokuzuncu yüzyılda Feuerbach, Marx, Stirner ve Nietzsche, yine çok kesin bir dille, bireyin kendi gelişmesi ya da mut

108

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

lulu olduğu savaşta herhangi bir amacın nesnesi olmaması gerektiği fikrini savundular. Ama aynı yüzyılın gerici düşünürleri, bireyi, açıkça tinsel ve dünyasal yetkenin altında, ikincil konumda göstermişlerdir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla yirminci yüzyılın başlangıcında, olumlu anlamda insan özgürlüğünü savunma eğilimi doruğuna ulaştı. Bu eğilime yalnızca orta sınıftan değil, işçi sınıfı da, kendi ekonomik amaçları ve aynı zamanda insanlığın daha geniş kapsamlı amaçları savan savaşarak, onun etkin ve özgür bir ögesi haline gelmiştir.

Son on yıllarda gelişmesi artarak hızlanan kapitalizmin tekelleri karşısında, insan özgürlüğünün her iki eğiliminde de ayrı ayrı birbirine oranla değeri düşmüştür. Bireysel benliği zayıflatma eğilimindeki etmenler ayrı ayrı kazandı, bireyi güçlendiren etmenlerse görece olarak zayıfladı. Bireydeki güçsüzlük ve yalnızlık duygusu arttı, bütün geleneksel değerlerden "özgürlük" (kopmuşluk) daha açık hale geldi, bireysel ekonomik başarı olasılıkları daraldı. İmdi artık birey, dev güçleri tarafından tehdit edilmekte ve durumu, birçok bakımdan on beşinci ve on altıncı yüzyıldaki durumlara benzemektedir.

Bu gelişmedeki en önemli etmen, tekelleri sermayenin giderek artan gücüdür. (Servetin değeri) sermayenin ekonomik dizgimizdeki belli kesimlerde toplanması, bireyin girişimcilik, cesaret ve zekâsıyla başarıya ulaşma olasılıklarını kısıtlamıştır. Tekelleri sermayenin zafer kazandığı alanlarda, pek çok kişinin ekonomik bağımsızlığı yok edilmiştir. Mücadeleye devam edenler, özellikle de orta sınıfın büyük bir bölümü için, savaş, öylesine garip bir niteliğe bürünmüştür ki, girişimcilik ve cesarete olan güven duygusunun yerini, bir güçsüzlük ve umutsuzluk duygusu almıştır. Gizli olmakla birlikte korkunç büyük güç, bütün bir topluma egemen olmuş, toplumun büyük bir kısmının geleceği, bu gücü elinde tutan küçük bir grubun kararlarına bağımlı hale gelmiştir. 1923 Almanya'sında ya da 1929 Amerika bu nalımındaki enflasyon, güvensizlik duygusunu artırmış, birçok kişinin, kendi çabalarıyla ilerleme umuduyla, o geleneksel sınırsız basan olasılıkları inancını sarsmıştır.

Büyük sermayenin ezici gücünün tehdidi altında bulunan küçük ya da orta çaplı i sahipleri, kâr etmeyi ve ba ımsızlıklarını korumayı sürdürebilirlerdi, ama ba lannda asılı duran gözda ı, güvensizliklerini

ÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 109

ve güçsüzlüklerini, eskiden oldu undan çok daha fazla artınıyordu. Eskiden e itleriyle sava makta olan küçük ya da orta çaplı i adamı, tekelci rakiplerine kar ı sürdürdü ü bu sava ta, ya amını devlerin önüne seriyordu. Ama ça da sınai geli menin kendileri için yeni i levler yarattı ı ba ımsız i adamlarının ruhsal durumu da eski ba ımsız i adamlarınkinden farklıydı. Bazen yeni tür bir orta sınıfın geli mesine örnek olarak gösterilen bir ba ımsız i adamı tipinde, yani benzin istasyonu sahiplerinde bu farklılık çok açık görülmektedir. Bunların ço u ekonomik açıdan ba ımsızdır. Tıpkı geçmi günlerin dükkan sahibi bir bakkalı, ya da giysi diken terzi gibi i sahibidirler. Ama eski ba ımsız i adamıyla yeni tür ba ımsız i adamı arasında öyle büyük farklar var ki... Eskiden bakkalık bilgi ve beceri gerektiren bir i ti. Bakkalın mallarını satın alabilece i çok sayıda toptancı tüccar bulunur, kendine göre en elveri li fiyatla en uygun malı alırdı; tek tek neye gereksindiklerini bilmek durumunda oldu u mü terileri vardı, alı veri lerinde onlara önerilerde bulunur, kime veresiye verebilece ine, kime vermeyece ine karar verirdi. Kısacası, modası geçmi i adamının oynadı ı rol, yalnızca ba ımsızlık de il, beceri, bireysel hizmet, bilgi ve etkinlik gerektiren bir roldü. Oysa benzin istasyonu sahibinin durumu tümüyle farklıdır. Yalnızca tek bir mal satar: benzin ve mazot. Petrol irketleriyle yapabilece i pazarlık sınırlıdır. Tıpkı bir makina gibi, benzin ve mazot doldurma eylemini tekrar tekrar sürdürür. Geçmi in bakkal dükkanı sahibinin sahip oldu u beceriye, giri mcilik ve bireysel etkinlik gibi özelliklere pek gerek yoktur. Yapaca ı kân belirleyen iki etmen vardır yalnızca: benzin ve mazota verece i para ve istasyonuna depo doldurmaya gelecek sürücü sayısı. Bu iki etmen de, büyük ölçüde onun denetimi dı ındadır; toptancıyla mü teri arasında bir aracı görevi görmekle yetinir. Ruhbilimsel olarak, bir i veren tarafından çalı tırılmasıyla "ba ımsız" bir i adamı olması arasında pek bir fark yoktur; adam, uçsuz bucaksız da ıtım çarkında bir di liden ba ka bir ey de ildir.

Büyük sermayenin geni lemesiyle sayılan artan büro çalı anlarına, beyaz yakalılara gelince, bunların konumunun eski günlerin, küçük, ba ımsız i adamlarınkinden çok farklı oldu u açıktır. Bunların artık resmi anlamda ba ımsız olmamakla birlikte, eski moda bakkal ya da terziye oranla zekâ ve giri mcili e dayalı basan olanaklarının daha

110

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

fazla oldu u öne sürülebilir. Bu elbet bir anlamda do rudur, ama ne ölçüde do ru oldu u ku ku götürür. Ancak ruhbilimsel açıdan büro i çisi farklıdır. O, büyük bir ekonomik çarkın bir parçasıdır, yaptı ı i , uzmanlık ister, kendisiyle aynı konumda olan yüzlerce ki iyle korkunç bir rekabet içindedir, ve geride kalması halinde acımasızca i ten atılır. Kısacası, ba arı ansı bazen

daha fazladır belki ama, eski i adamında bulunan güvenlik ve ba ımsızlı ın büyük bir bölümünü yitirmi tir; o da aynı ekilde kendi denetiminde olmayan, bazen küçük, bazen de çok büyük bir çarkın, çarka kıyasla son derece önemsiz bir di lisine dönü türülmü tür.

Büyük kurulu un dev boyutlarının ve üstün gücünün i çi üzerinde de ruhbilimsel etkisi vardır. Eskiden, küçük kurulu larda i çi patronunu ki isel olarak tanır ve inceleme olana ına sahip bulundu u kurulu u karı karı tanırdı; pazar yasalarına uygun olarak i e alınır ve i ten çıkarılırdı gerçi ama, patronuyla, ve i iyle arasında, ona kendi konumunu iyi bildi i duygusunu veren somut bir ili ki vardı. Bin i çi çalı tıran bir fabrikadaki i çinin durumu farklıdır. Patronu soyut bir ekil haline gelmi tir — onu asla görmez; "yönetim" dolaylı ili ki içinde bulundu u ve önünde kendisinin, bir birey olarak önemsiz sayıldı ı adsız bir güçtür. Kurulu öylesine büyüktür ki, i çi kendi i iyle ilgili küçük bölüm dı ında hiçbir yeri göremez.

Bu durum, i çi sendikaları sayesinde bir ölçüde dengelenmi tir. Sendikalar, i çinin ekonomik durumunu iyile tirmekle kalmamı lar, ona i ili kisi içinde bulundu u devlere kıyasla belli bir güçlülük ve önemlilik duygusu vermekle önemli bir ruhbilimsel etki olu turmu lardır. Ne yazık ki, sendikalardan pek ço u, üyelerine giri imde bulunma hakkı tanımayan dev kurulu lara dönü mü bulunmaktadır, i çi, ödene ini verir ve zaman zaman oyunu kullanır, ama burada da gene büyük bir çarkın küçük bir di lisi durumundadır. Sendikaların, her üyenin etkin i birli iyle desteklenen, ve üyelerini, her üyenin etkin ekilde örgütün ya amına katılmasını ve olan bitenden kendisini sorumlu hissetmesini sa layacak ekilde örgütlemeleri büyük önem ta ımaktadır.

Ça ımızda bireyin önemsizli i, onun yalnızca bir i adamı, kafa i çisi, ya da kol i çisi olarak yüklendi i rolü de il, bir mü teri olarak rolünü de etkiler. Son on yıllar içinde mü terinin rolü büyük ölçüde

ÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN İKi YÖNÜ 111

de i ime u ramı tır. Ba ımsız bir i adamının sahibi bulundu u bir perakendeciye giden mü teri, ki isel bir ilgiyle kar ılanaca ından emindir: onun bireysel alımı, dükkan sahibi için büyük önem ta ımaktadır; önemli bir ki i gibi kar ılanır, istekleri dikkatle incelenir; satın alma edimi, ona bir önemlilik ve onur duygusu verirdi. Oysa günümüz büyük ma azalarında bir mü terinin ma azayla ili kisi ne kadar farklıdır. Bir kere, binanın büyüklü ü kar ısında ezilir, çalı anların çok sayıda olması, sergilenen malların çe itlili i onu a kına çevirir. Bir birey olarak, büyük ma aza için hiç önem ta ımamaktadır. "Sıradan" bir mü teri olarak önemlidir o; ma aza onu kaybetmek istemez, çünkü bu, ma azanın i leyi inde bir hata oldu unu belirtebilir, buysa, i letmenin aynı nedenlerle ba ka mü terileri de yitirebilece i anlamına gelebilir. Soyut bir mü teri olarak önemlidir, somut bir mü teri ola raksa hiç, ama hiçbir önem ta ımamaktadır. Onun geldi ine sevinen yoktur, hiç kimse onun isteklerine özel bir ilgiyle yakla mamaktadır. Satın alma edimi, postaneye gidip posta pulu almaktan farksızdır artık. Ça da reklam yöntemleri bu durumu daha da belirgin kılmı tır. Eski moda

i adamının satı konu maları, temelde akla uygundu. Malını tanıyordu, mü terinin gereksinimlerini biliyordu, bu bilgilere dayanarak malını satmaya çalı ıyordu. Bu satı konu ması tümüyle nesnel de ildi elbît, elinden geldi ince alıcıyı ikna etmeye çabalıyordu; ama gene de, etkin olabilmek için akılcı ve mantıklı konu mak zorundaydı. Ç a da reklamcılı ın büyük bir bölümü çok farklı; mantı a de il, duygulara sesleniyor; her uyutucu, uyu turucu etkileme ve inandırma gibi o da nesnel olarak duygusal olarak etkilemeye, sonra da zihinsel olarak boyun e dirtmeye çalı ıyor. Bu tür reklam, mü teriyi etkilemek için çe it çe it araç kullanır. Aynı sözleri tekrar tekrar söyler örne in; u marka sigarayı içen ünlü bir boksör ya da sosyete kadını gibi herkes tarafından kabul edilmi bir ünlüyü kullanır; güzel bir kızın cinsel çekicili ini gözler önüne sererek mü terideki ele tirme yetilerini zayıflatıp onun ilgisini çeker; onu "ter kokusu" ya da "a ız kokusu" tehlikesiyle korkutur; ya da belli bir sabun ya da gömle i almakla, ki inin hayatında ansızın büyük bir de i iklik olaca ı yönünde hayaller kurmasına ortam hazırlar. Bütün bu yöntemler temelde usdı ıdır; malın nitelikleriyle uzak yakın ilgileri yoktur, mü terinin ele tirme yetilerini, tıpkı afyon gibi ya da hipnoz gibi köreltir ve öldürür

112

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ler. Tıpkı filmlerin yaptı ı gibi, hayalci yönlerini bir ölçüde doyururlar ama aynı zamanda küçüklük ve güçsüzlük duygularını arttırırlar.

Aslında, bu ele tirel dü ünçe yetisini köreltme yöntemleri, demokrasimiz için, ona yönelik apaçık saldırılardan çok daha tehlikeli — insanın bütünselli i açısından— yayımlanmasını yasakladı ımız ya da cezalandırdı ımız açık saçık edebiyattan çok daha büyük ölçüde ahlâka aykırıdır. Tüketici hareketi, mü terinin ele tiri yetisini, onurunu ve önemlilik duygusunu koruma giri iminde bulunmu ve dolayısıyla, i çi sendikaları hareketine benzer bir yönde i lemeye ba lamı tır. Ancak imdilik, bu hareketin kapsamı, ufak tefek çıkı lar olmaktan öte gidememi tir.

Ekonomik alanda geçerli olanlar, siyasal alanda da geçerlidir. Demokrasinin erken dönemlerinde, belli bir kararın alınmasında, ya da belli bir adayın göreve getirilmesinde somut ve etkin olarak varlık göstermesi için çe itli düzenlemeler vardı. Üzerinde karara varılacak sorunlar, adayların oldu u gibi bireyin de bildi i sorunlardı; genellikle bir kasabanın bütün halkının bir araya toplanmasıyla yapılan oylamalarda, bireyin gerçekten adam yerine konuldu unu gösteren bir somutluk niteli i vardı. Bugün seçmenler, sanayideki dev örgütler kadar uzak ve etkileyici olan dev partilerle kar ı kar ıyalar. Konular karma ık, konuları bulandırmak için uygulanan çe itli yöntemler onları daha da karma ık hale getiriyor. Seçmen, adayı seçim döneminde biraz görebilir: ama radyonun yaygınla masından sonra onu da eskisi kadar sık göremez olmu , dolayısıyla "kendi" adayını de erlendirmede kullanabilece i son aracı da yitirmi tir. Aslında parti makinaları, seçmene iki ya da üç aday arasında bir seçme yapma olana ı sunmaktadır; ancak bu adaylar, "onun" seçmesi sonucu ortaya çıkmı de illerdir, birbirlerini

tanımamaktadırlar ve ilikileri, günümüzde tüm di er ilikilerin büründü ü soyut niteli i ta ıtmaktadır.

Reklamın mü teri üzerindeki etkisi gibi, siyasal propaganda yöntemleri de, geçmen bireyinin önemsizlik duygusunu arttırma e ilimindedirler. Sloganların tekrarlanması ve asıl önemli konuyla uzak yakın ilikisi bulunmayan etmenlerin vurgulanması, bireydeki ele tiri yetilerini köreltir. Demokratik ülkelerde bile, siyasal propagandada bireylerin akılcı dü ünmesine yönelik etkinlikler, kural olmaktan çok istisnadır. Partilerin, propagandalarında yansıttıkları güçleri ve boyutları

ÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 113

kar ısında bireyin kendisini küçük ve önemsiz hissetmesi kaçınılmazdır.

Bütün bunlar reklam ve propagandanın açık açık bireyin önemsizli ini vurguladı ı anlamına gelmez. Tam tersine, onu önemli göstererek, ele tirel yargısına, ayrımcılık duygusuna sesleniyormu gibi yaparak onu pohpohlarlar. Ancak bu aldatmacalar, temelde bireyin ku kularını köreltmek ve verdi i kararın bireysel oldu u konusunda" kendini aldatmasına yardımcı olmak üzere uygulanan yöntemlerdir. Sözü nü etti im propagandanın tümüyle usdı ı olmadı ına ve birbirinden farklı adaylarla farklı partilerin propagandasında farklı a ırlıklarda ussal etmenlerin var oldu una i aret etmek gereksiz sanırım.

Bireyin giderek artan güçsüzle mesine ba ka etmenler de katkıda bulundu. Ekonomik ve siyasal görünüm, eskisine göre çok daha karma ık ve büyük; bireyin bu sahneyi derinlemesine görebilme yetisi azaldı. Gö üslemek durumunda oldu u tehditlerin boyutları da büyüdü. Milyonlarca insanın içinde bulundu u yapısal i sizlik, güvensizlik duygusunu arttırdı, i sizli in do urdu u sorunları çözümlenmek yolunda kamu araçlarının verdi i destek, yalnızca ekonomik açıdan de il ruhsal olarak da durumu hayli iyile tirdi gerçi ama, halkın büyük ' bir ço unlu u için i sizlik yükü, ruhsal olarak dayanılması çok güç bir durum olu turmakta ve bunun yarattı ı korku, insanların bütün hayatını gölgelemektedir. Pek çok ki i, —ne tür olursa olsun— i sa hibi olmayı, hayattan beklenecek, ve de ükranla kar ılanacak tek ey olarak görmektedir, i sizlik ya lılık korkusunu da arttırmı tır. Ço u i te, genç, hatta, tecrübesiz de olsa, kolayca uyarlanma ya ını geçmemi ki iler aranmaktadır; yani, belli bir düzende, kolaylıkla küçük birer di liye dönü türülebilecek, kalıba dökülebilecek insanlar ye lenmektedir.

Sava korkusu da bireysel güçsüzlü ün artmasına katkıda bulunmu tur. On dokuzuncu yüzyılda da sava lar ya andı elbet. Ama ikinci Dünya Sava ı'ndan bu yana, yok etme olasılıkları öyle korkunç boyutlarda arttı —sava tan etkilenecek insanlar yelpazesi herkesi, ama herkesi içine alacak ölçüde öylesine geniledi ki— sava tehdidi bir karabasan haline geldi, insanlar, kendi ulusları tam anlamıyla sava a girmeden bunun bilincine varmayabilirler gerçi ama, gene de sava tehdidi, ya amlarını karartmakta, korkularını, bireysel güçsüzlük duygularım arttırmaktadır.

114

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Bütün bu dönemin "üslubu", yukarda çizdi im tabloya uymaktadır. Bireyin içinde kayboldu u kentlerin büyüklü ü, da lar kadar yüksek olan binalar, radyodan gelen sürekli ses bombardımanı, günde üç kez de i en ve insana neyin önemli oldu u konusunda karar verme fırsatı tanımayan gazete ba lıkları, bireyi ortadan kaldırmak için saat gibi a maz bir tempoyla yeteneklerini sergileyen, pürüzsüz çalı an güçlü bir makina gibi hareket eden yüz kızın rol aldı ı ovlar, cazın bangır bangır kafalara inen ritmi — bütün bunlar ve daha birçok ayrıntı, denetlenemez boyutlarıyla bireyi içine aldı nda, ona bu bütünün minicik bir zerresiyimi duygusunu veren bir yıldızlar kümesini andırır. Bireyin elinden gelen tek ey, taburda bir asker ya da fabrikada yürüyen bantın ba nda görevli bir i çi gibi, olan bitene ayak uydurmaktır. Edimde bulunabilir, ama ba ımsızlık, önemlilik duygulan çekip gitmi tir.

Amerika'da ortalama bireyin bu korku ve önemsizlik duygusuyla ne ölçüde doldurulmu oldu u, en çarpıcı anlatımını, Mickey Mouse filmlerinin herkes tarafından sevildi i olgusunda bulmaktadır. Bu filmlerde —pek çok çe itlemeyle— u tema i leniyor: küçük bir ey kendisini öldürme ya da yutmakla tehdit eden, yenilmez ölçüde güçlü bir ey tarafından kovalanıyor. Küçük ey kaçıyor ve sonunda dü manına zarar vermeyi bile ba ararak kurtuluyor. Kendi co kusal ya amlarında buna çok yakın bir eye dokunmasaydı, insanlar, bu tek temanın binbir çe itlemesini sürekli olarak izlemeye hazır olamazlardı. Bu durumda güçlü dü man tarafından korkutulan küçük ey, izleyicinin ta kendisi olsa gerektir; o böyle hissediyor, kendi konumunu bu durumla özde le tiriyor demektir. Ama elbet, mutlu son olmazsa, film, sürekli çekici olmayacaktır. zleyici, film boyunca kendi korku ve küçüklük duygularını ya amakta, sonunda her eye kar ın kurtuldu u hatta, güçlüyü alt etti i duygusuyla rahatlamaktadır. Ne var ki birey kurtulu u ço u kez kaçmakta ve canavarın kendisini yakalamasını olanaksız kılan rastlantılarda bulacaktır — i te "mutlu son"un en önemli ve en acıklı bölümü de budur.

Günümüzde bireyin böyle bir duruma dü ece i, on dokuzuncu yüzyılın ileri görü lü dü ünürlerince öngörölmü tü bile. Kierkegaard, ku kuların verdi i acıyla kıvranan, yalnızlık ve önemsizlik duygularıyla ezilmi çaresiz bireyi betimlemekteydi. Nietzsche, Nazizmde

ÇA DA NSAN AÇISINDAN ÖZGÜRLÜ ÜN K YÖNÜ 115

ortaya çıkan hiççili in yakla makta oldu unu öngörmü , ve gerçeklikte gördü ü önemsiz, yönsüz bireyi yadsıyan bir "üstüninsan" tablosu çizmi ti, insanın güçsüzlü ü teması, Franz Kafka'nın yapıtlarında en kesin anlatımını buluyordu. ato adlı yapıtında, bir atoda ya ayan ve kendisine ne yapması gerekti ini söyleyecek, ona dünyadaki yerini gösterecek gizemli insanlarla ili ki kurmaya çalı an bir adamı betimlemektedir. Adamın bütün ya amı, onlara ula ma yönündeki akıl almaz çabayla geçer, ama o asla ba arıya ula amaz ve müthi bir yarar . sizlik ve çaresizlik duygusuyla yapayalnız kalır. Soyutlanmı lık ve güçsüzlük duygusunu, Julian Green a a ıdaki parçada çok güzel dile getirmektedir:

Evrenin yanında çok küçük kaldı imızı biliyordum, bir hiç oldu umuzu biliyordum; ama böylesine ölçsüz derecede hiç olmamız, bir bakıma ki iyi hem eziyor hem de güven veriyor, insan dü üncesinin sınırları dı na ta an ekiller ve boyutlar, çok, ama çok güçlü. Tutunabilece imiz herhangi bir ey yok mu bu evrende? içine tepeleme daldırıldı imız o yanılısamalar karma ası içinde, bir hakikat heykeli olarak dikilmi tek bir ey var, o da sevgi. Gerisi hiçlik, bombo bir hiçlik. Kocaman, karanlık bir uçurumdan a a ı bakmaktayız. Ve, korkuyoruz.⁵

Ancak bu yazarların dile getirdi i ve sinirli dedi imiz birçok ki ide bulunan bu bireysel soyutlanmı lık ve güçsüzlük duygusu, ortalama normal insanın farkında oldu u bir ey de ildir. Ondaki, etkinliklerinin günlük gidi i altında, özel ya da toplumsal ili kilerinde buldu u güvenlik ve onaylanmalar ardında, i ya amındaki ba arıyla, çe itli oyalanmalarla, "ho ça vakit geçirmek", "ili kiler kurmak", "sa a sola gitmek" gibi etkinlikler sayesinde gizlenmi tir bu duygu. Ama karanlıkta ıslık çalmak ortalı ı aydınlatmaz. Yalnızlık, korku ve ürküntü oldu u yerde kalır; insanlar buna sonsuza dek dayanamazlar. "Olumsuz özgürlü ün" yükünü sürekli ta ıyamazlar; olumsuz özgürlükten olumlu özgürlü e do ru bir geli me gösteremedikleri sürece,

⁵Julian Green, Personal Record (Ki isel Tarih), 1928 1939, çeviren J. Godefroi, Harper & Brothers, New York, 1939.

116

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

özgürlük denen eyi tümüyle feda etmek ve ondan kaçmaya çalı mak zorunda kalırlar. Günümüzde var olan temel toplumsal kaçma yolu, fa ist ülkelerde oldu u gibi bir öndere boyun e mek, ve demokrasimizde görüldü ü üzere zorunlu uyum sa lamak, razı olmaktır. Toplumsal olarak biçimlenmi bu iki kaçı yolunu tanımlamaya geçmeden önce, okurdan bu ruhbilimsel kaçı mekanizmalarının i leyi indeki karma ıklı ı anlatmama izin vermesini isteyece im. Bu i leyi lerden bazılarını önceki bölümlerde ele almı bulunuyoruz; ama fa izmin ve ça da demokraside insanın makinala masının ruhbilimsel önemini iyice anlamak için, bu ruhbilimsel görüngüyü yalnızca genel olarak de il, en ince ayrıntılarıyla anlamak ve bunların i leyi indeki somutlu u görmek gerekmektedir. Bu bir tekrar gibi görünebilir, ama aslında, tartı mamızın kaçınılmaz bir parçasını olu turmaktadır. Toplumsal ve kültürel geçmi ini bilmeksizin ruhbilimsel sorunları gerekti i ekilde anlayamayaca imız gibi, toplumsal görüngüyü de altta yatan ruhbilimsel i leyi i bilmeden kavrayanlayız. Bundan sonraki bölümde, bu i leyi leri çözümlmeye, bireyin iç dünyasında olup bitenleri ortaya çıkarmaya ve yalnızlıkla güçsüzlükten kaçma çabalan içinde, yeni yetke biçimlerine boyun e meye ya da kabul edilmi kalıplara zorunlu olarak uyarak bireysel benli imizden kurtulmaya hazır hale nasıl geldi imizi göstermeye çalı aca ız.

V. BÖLÜM

KAÇI MEKAN ZMALARI

ARTI MAMIZI içinde bulundu umuz döneme getirdi imize göre, sıra,

fa izmin ruhbilimsel önemini ve yetkeci dizgellerle kendi demokrasimizde özgürlü ün ne anlam ta ıdı nı incelemeye gelmi tir. Ancak, tartı mamızın bütünü nün geçerlili i, ruhbilimsel önermelerimizin geçerlili ine ba lı oldu undan, genel dü ünçe akı nı burada kesip, daha önce biraz de indi imiz ve ilerde tartı aca ımız ruhbilimsel mekanizmaları daha ayrıntılı ve daha somut ele alan bir bölümü araya sokmakta yarar vardır. Bu önermeleri ayrıntılı ekilde incelemek gerekir, çünkü hepsi de bilinçdi i güçlerle, bu güçlerin, ussalla tırmalarda ve ki ilik özelliklerinde kendilerini ortaya koyu ekilleriyle ilgili kavramlara —birçok okura yabancı olmamakla birlikte, hiç de ilse derinlemesine de erlendirme gerektiren kavramlara— dayanmaktadırlar.

Bu bölümde bireysel ruhbilime ve ruhçözümleme süreci içinde bireylerin incelenmesi sırasında yapılan gözlemlere özellikle de inece im. Gerçi ruhçözümleme uzun yıllar boyunca akademik ruhbilimin ideali olan sonucu, do al bilimlerin deneysel yöntemlerine benzer bir yakla ımı gerçeikle tirememi tir ama gene de ba tan sona, bireyin sansürsüz dü üncelerinin, dü lerinin ve dü lemlerinin inceden inceye gözlenmesine, incelenmesine dayanan bir deney yöntemidir. îster bir bireyi, ister bir kültürü çözümlmeye giri elim, bu i te kar ıla tı ımız karma ık ussalla tırmaları ya da neden uydurmaları ancak ve ancak, bilinçaltı güçler kavramını kullanan bir ruhbilimin ı ında anlayabiliriz. nsanların kendilerini harekete geçirdi ini sandı i güçle

118

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

rin, onları gerçeikle tirdikleri edimlerde bulunmaya, hissetmeye ve dü ünmeye iten nedenlerin ya da güçlerin ta kendisi oldu u fikrinden vazgeçersek, çözülmeyen gibi görünen birçok sorun, bir anda ortadan kalkacaktır.

Bireylerin gözlenmesiyle elde edilen bulguların, grupların ruhbilimsel de erlendirilmesinde ölçüt olarak ele alınıp alınamayaca nı soran okurlar olacaktır. Bu soruya yanıtımız, kesin bir evettir. Gruplar bireylerden ve yalnızca bireylerden olu ur; dolayısıyla bir grupta i leyen ruhbilimsel mekanizmalar, yalnız ve yalnız bireylerde i leyen mekanizmalardır. Toplumsal ruhbilimi anlamaya temel olu turmak üzere bireysel ruhbilimi inceledi imizde, bir nesneyi mikroskop altında incelemeye benzer bir i yapıyoruz demektir. Bu, toplumsal süreçte, boyutu daha büyük olan ruhbilimsel i leyi lerin her bir ayrıntısını ortaya çıkarabilmemizi sa lar. Toplumsal ruhbilimsel görüngü nün çözümü, ayrıntılı bir birey davranı ı incelemesine dayandırılmamı sa, deneysel nitelikten, dolayısıyla da geçerlilikten yoksun demektir.

Ama, birey davranı ı incelemesinin bu önemini kabul etmemize kar ın, halk arasında sinir hastası diye anılan bireylerin incelenmesinin, toplumsal ruhbilimin sorunlarının ele alınmasında i e yarayıp yaramayaca ı sorulabilir. Bu soruya verilecek yanıtın da olumlu olması gerekti i kanısındayız. Nevrozlu ki ide gözlemedi imiz görüngü, temelde, normal insanda gördü ümüzden

farklıdır. Yalnızca biraz daha vurgulanmış, daha net ve çoğu kez incelenmesi gerekli herhangi bir sorunu olduğu unun farkında olmayan normal insana göre, nevrozlu kişinin daha çok farkında olabileceği görüngülerdir.

Bunu daha anlaşılır hale sokmak için, nevroz ve normal ya da sağlıklı terimleri üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır.

Normal ya da sağlıklı terimi, iki şekilde tanımlanabilir. Birincisi, ilgili bir toplum açısından, belli bir toplum içinde kendisinden beklenen toplumsal rolü yerine getirebilen kişiyi normal ya da sağlıklı denebilir. Daha somut olarak, bu, o insanın o toplumda beklenen şekilde çalışabildiği, hatta, toplumun yeniden üretilmesine katkıda bulunabildiği, bir aile kurabildiği anlamına gelir, ikincisi, birey açısından sağlıklı ve normalliği, bireyin en ileri noktada gelişmesi ve mutluluğu olarak görürüz.

KAÇI MEKAN ZMALLARI

119

Belli bir toplumun yapısı, bireysel mutluluk için en uygun ortamı sağlayan bir yapıysa, her iki görüş de çakışırdı. Ne var ki, bizimki de içinde olmak üzere, bildiğimiz çoğu toplumda durum böyle değildir. Bunlar, bireysel gelişme amaçlarını destekleme ölçüleri açısından birbirlerinden farklı olsalar da, toplumun pürüzsüzleşmesi amaçlarıyla bireyin tam olarak gelişmesi amaçları arasında bir karışıklık bulunmaktadır. Bu olgu, iki sağlık kavramı arasında kesin bir çizgi çizilmesini zorunlu kılmaktadır. Bunlardan biri toplumsal gereksinimler, diğeri ise, bireysel varoluşun amaçlarıyla ilgili değer ve ölçütler tarafından yönetilirler.

Bu farklılık, ne yazık ki çoğu kez göz ardı edilir. Ruhbilimcilerin çoğu, kendi toplum yapılarını öylesine olağan, öylesine doğal bir yapı olarak görürler ki, bu topluma uyum sağlamayan herkese, daha az değerli damgasını vururlar. Öte yanda iyi uyum sağlamak için, insansal değer ölçüleri açısından, daha değerli kabul edilir. Normal ve nevroz dediğimiz bu iki kavramı birbirinden ayıracak olursak, sonuçta varırız: iyi uyum sağlamak anlamında normal olan kişiyi, insansal değerler açısından, nevrozlu bir kişiden daha az sağlıklıdır. Çoğu kez kendisinden beklendiğini sandığı için kendini benlikini feda etmek pahasına iyi uyum sağlamıştır. Ondaki gerçek bireysellik ve kendiliğindenlik yitirilmiş olabilir. Öte yanda nevrozlu kişi, benlik savaşında tümüyle teslim olmaya hazır bulunmayan biri olarak öne çıkar. Bireysel benliğini koruma girişiminde başarısız olmamıştır çünkü kusuz ve kendisini üretken olarak dile getirmek yerine, kurtuluşu nevrozlu belirtilerde ve kendisini bir dülem dünyasına çekmekte bulmuştur. Ama gene de, insansal değerler açısından, bireyselliğini tümüyle yitirmiş normal kişiden daha az kötürümdür. Söylemek gereksiz, nevrozlu olmayan, ama gene de, kendi bireyselliklerini uyum sağlamak süreci içinde bozmuş kişiler de vardır. Ama nevrozlu kişiyi vurulan damga, bize göre temelsizdir ve ancak, toplumsal verimlilik açısından haklı görülebilir. Nevrozlu terimi, bütün bir toplum için, bu ikinci anlamında kullanılamaz, çünkü üyeleri, toplumsal rollerini yerine getirmediği bir toplumdan söz edilemez. Ancak insansal değerler açısından, bir topluma, üyelerinin kişilik gelişmelerinin sakat olması anlamında nevrozlu

toplum denilebilir. Nevrotik terimi, toplumsal i leyin bulunmadı ını belirtmede çok sık

120

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

kullanıldı ından, bir toplumu nevroitik olu u açısından de il de, insan mutlulu una ve benli in gerçekte tirilmesine ters dü mesi açısından de erlendirmeyi ye leyece iz.

Bu bölümde tartı aca ımız mekanizmalar, soyutlanmı bireyin güvenlik duygusundan yoksun olu unun sonucu olarak ortaya çıkan kaç ı mekanizmalarıdır.

Bireye güvenlik veren temel ba lar koparıldıktan, birey kendisi dı ındaki dünyayı tümüyle ayn bir varlık olarak görmeye ba ladıktan sonra, dayanılmaz güçsüzlük ve yalnızlık durumunu yenmek zorunda olan bireyin önünde iki yol vardır. Birinci yolda ilerlerse, "olumlu özgürlük" dedi imiz geli me gerçekte ir; birey, sevgi ve çalı ma ile, co kusal, duygusal ve zihinsel yetilerinin içten anlatımıyla, dünyayla kendili inden bir ili ki kurabilir; böylece bireysel benli inin ba ımsızlı ından ve bütünselli inden vazgeçmeksizin, bir kez daha, insanla, do ayla ve kendisiyle bir bütün haline gelir. Önünde uzanan ikinci yol, geride kalmak, özgürlü ünü feda etmek ve bireysel beniyle dünya arasında olu an bo lu u ortadan kaldırarak yalnızlı ını yenmeye çalı maktır. Ayrılmı olma olgusu tersine çevrilemeyece inden, birey, bu ikinci yoldan gitmesi halinde, bir "birey" olarak ortaya çıkmadan önce dünyayla kurmu oldu u ili kiye ula amaz, asla dünyayla yeniden birle emez; bu yol, uzatılması halinde ya amı olanaksız kılacak dayanılmaz bir durumdan kaç ı tır. Dolayısıyla bu kaç ı yolunun belirleyici özelli i, tehdit eden bir ani korkudan kaç ı nın ola an özelli i olan zorlayıcılıktır; bir di er belirleyici özelli i de bireyselli in ve benli in bütünselli inin az çok tümünden teslim edilmesidir. Dolayısıyla, bu, mutlulu a ve olumlu özgürlü e yol açan bir çözüm de il, temelde, bütün nevroitik görüngülerde görülen bir çözümdür. Dayanılmaz bir kaygıyı yatı tırır ve pani e kapılmayı engelleyerek ya amı olanaklı kılar; ama alta yatan sorunu çözmez ki i, bunun kar ılı ını, genellikle yalnızca otomatik ya da zorunlu etkinliklerden olu an bir ya amla öder.

Bu kaç ı mekanizmalarından bazıları, görece olarak fazla bir toplumsal önem ta ımazlar; yalnızca, a ır zihinsel ve co kusal rahatsızlıkları olan bireylerde göze çarpacak ölçüde görülürler. Bu bölümde, yalnızca kültürel açıdan önem ta ıyan ve anla ılmaları, ilerdeki bö

KAÇI MEKAN ZMALARI

121

lümelerde ele alaca ımız, fa ist dizge ile ça da demokrasi dedi imiz toplumsal görüngülerin ruhbilimsel çözümlenmeleri için gerekli bir öncül olan mekanizmaları tartı aca ım.1

1. YETKECİLİK

Ele alaca ım ilk özgürlükten kaç ı mekanizması, bireysel benin yoksun oldu u gücü elde etmek ya da, ba ka bir deyi le, yitirilm ı bulunan temel

ba ların yerine geçecek yeni "ikincil ba lar" aramak için, ki inin kendi bireysel beninin ba ımsızlı ından vazgeçmesi ve kendi benini, kendi dı ında bir ey ya da bir kimse ile kayna tırması e ilimi olacaktır.

Bu mekanizmanın daha belirgin biçimleri, boyun e me ve egemenlik kurma iste inde, ya da daha do rusu, normal ve nevrotik ki ilerde de i ik ölçülerde var olan mazo ist ve sadist isteklerde görülmektedir. Önce bu e ilimleri betimleyecek, sonra da bunların dayanılmaz bir yalnızlıktan kaç ı oldu unu göstermeye çalı aca ız.

Mazo ist e ilimlerin ortaya çıkt ı en yaygın biçimler, a a ılık duygusu, güçsüzlük ve bireysel önemsizlik duygularıdır. Bu duygulara kapılm ı ki ilerın çözümlenmesi, bu ki ilerın bilinçli olarak bu duygulardan yakındıklarını ve bunlardan kurtulmak istediklerini, bilinçsiz olaraksa, içlerinde bulunan bir gücün onları yetersiz ya da önemsiz hissetmeye itti ini göstermektedir. Duygulan, ço u kez bir neden uydurma, bir ussalla tırma yardımıyla yalnızca gerçek zayıflıkların ve eksikliklerin anlatımı olarak kabul edilse de, aslında bunların gerçekle tirilmesi de ildir; bu ki iler kendilerini küçültme, zayıflatma ve olaylara egemen olmama e ilimindedirler. Bu insanlar oldukça düzenli olarak, kendileri dı ındaki güçlere, di er ki i ya da kurumlara, ya da do aya büyük ölçüde ba ımlı olduklarını belli ederler. Kendi istedikleri eyi yapmaya de il de, bu dı güçlerin olgusal ya da sözde buyruklarına boyun e ecek konumda olmaya hazırdırlar. Ço u kez, "Ben isterim", ya da "Ben varım," duygusunu ya ama yetisinden yok

Karen Homey, bir ba ka açıdan benim "kaç ı mekanizmaları" kavramıyla benzerlikler gösteren, "nevrotik e ilimler" diye and ı bir kavram ortaya atm ı tır. (New Ways in Psychoanalysis — Ruhçözümlemede Yeni Yöntemler.)

ki kavram arasındaki temel farklar unlardır: Normal e ilimler, bireysel nevrozda itici güçleri, kaç ı me kanizmalarıysa normal insandaki itici güçleri olu turmaktadır. Ayrıca Homey, daha çok kaygıyı öne çıkarırken, ben bireyin soyutlanmasını daha önemli bulmaktayım.

122

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

sundurlar. Bunlar için ya am bütünüyle ezici ölçüde güçlü, denet leyemeyecekleri, ya da egemen olamayacakları bir eydir.

Daha a ın durumlarda —ki bunlar çoktur— bu e ilimlerden ba ka kendini küçük görme ve dı güçlere boyun e me, kendini incitme ve ac ı çekme e ilimi de görülür.

Bu e ilim çe itli biçimlerde ortaya çıkabilir.. En amansız dü manlarının bile onlara yöneltemeyece i ele tiri ve suçlamaları kendilerine yak ı tıranlar vardır. Zorlanımlı nevrotikler gibi bazıları da zorlamalı kuttören ve dü üncelerle kendilerine i kence etme e ilimindedirler. Bazı nevrotik ki ilik tiplerinde, bedensel olarak hastalanma ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak, tanrıların arma an ıym ı çasına hastalı ı bekleme e ilimi görürüz. Bunlar ço u kez, bilinçd ı bir e ilimin olmamas ı halinde ba larına gelmeyecek kazalara u rarlar. Kendilerine kar ı yöneltildi mi bu e ilimler ço u kez daha da üstü kapalı ya da dramatik biçimlerde ortaya çıkarlar. Örne in, bir sınavdaki

soruların yanıtlarını çok iyi bilmelerine karşın, sınav sırasında hatta sınavdan sonra bile sorulan yanıtlayamayan kişiler vardır. Bazılarına, sevdikleri ya da baskınlı oldukları kişilere karşı dostça duygular besledikleri halde istemeden kinli sözler söylerler. Bu tür insanlar, kendilerine en çok zarar verecek şekilde davranmalarını övmeyen birinin önerilerini izliyor gibidirler.

Mazoist duygular, çoğu kez düpedüz hastalıklı ya da usduşu duygular olarak hissedilir. Bunlar çoğu kez ussallaşır, duygulara neden uyandırılır. Mazoist baskınlık, sevgi ya da baskınlık ekinde, ağırlık duygusu olgusal eksiklik ya da yetersizliklerin uygun anlatımı olarak algılanır; acı çekmenin de iğmesi olanaksız koşullardan kaynaklandığı nedeni uyandırılır.

Bu tür kişilerde, mazoist duygulardan baskınlık, bunun tam tersi yani sadist duygular da görülür. Bunların ağırlıklı nedeni, az ya da çok bilinçlidirler ama mutlaka varlık gösterirler. Birbirine az çok gömülmüş üç çeşit sadist duygular vardır. Bunlardan biri, onları yalnız ve yalnız birer araç, "yok etmek hamuru" durumuna getirmek üzere, diğerlerini kendine baskınlı kılmak ve onları üzerinde kesin, sınırsız bir yetke uygulamaktır. Diğer bir sadist duyguda, baskınlı yalnızca katı bir yetkeyle yönetmek güdüsü de il, onları sömürmek, kullanmak, onlardan çalmak, derilerini yüzmek, kısacası, yenecek yutulacak neleri varsa almak itkisi vardır. Bu istek kişinin verebileceği duygusal ya da

KAÇI MEKAN ZMALAR

123

zihinsel özellikler gibi maddi olmayan şeyler yanında maddi şeyleri de hedef alabilir. Üçüncü bir sadist duyguda, baskınlı acı çektirmek ya da acı çektiklerini görmek isteğidir. Bu acı bedensel de olabilir ama daha çok zihinsel acı çektirmekten hoşlanılır. Burada amaç, baskınlı etkin bir şekilde acı vermek, ağırlamak, utandırmak ya da onları utanç verici ve ağırlayıcı durumlarda görmektir.

Bilinen nedenlerden ötürü sadist duygular, genellikle daha az bilinçlidir ve toplumsal olarak daha az zararlı mazoist duygulara göre daha fazla ussallaşır. Çoğu kez ağırlıklı iyilik ya da baskınlı ile ağırlıklı ilgilenme ekindeki tepki olumsuzluklarıyla örtülürler. Çok sık rastlanan neden uyandırma ya da ussallaşmalar bunlardır: "Seni yönetiyorum çünkü senin için en iyi olanı biliyorum, hiç karşı durmadan beni izlemek senin yarana olacaktır." Ya da, "Ben öylesine harikulade ve e sizim ki, diğer insanların bana baskınlı olmasını istemeye hakkım var." Sömürme duygularını örten diğer bir ussallaşma da şudur: "Senin için çok şey yaptım, şimdi senden istediğimi almayı hak kazandım." Sadist itkilerin daha da saldırgan türleri, çoğu kez iki şekilde ussallaşır: "Baskınlı bana zarar verdi, benim onlara zarar verme isteğim, onlara karşılık vermektense baskınlı şey de ildir," ya da "Kendimi ve dostlanımı gelecek zararlara karşı korumak için, önce ben saldırıyorum."

Sadist kişilerle sadizminin nesnesi arasındaki ilişkide, çoğu kez göz ardı edilen ve bu yüzden burada özellikle vurgulanması gereken bir etmen vardır: sadist kişinin, sadizminin nesnesine baskınlı olması.

Mazo ist ki inin ba ımlılı ı açıktır, sadist ki iden bekledikleri mizse, bunun tam tersidir: öylesine güçlü ve egemen görünür, ve sadizminin nesnesi öylesine zayıf ve itaatkârdır ki, güçlü olanın, yönetti i ki iye ba ımlı oldu unu anlamak güçtür. Bununla birlikte, derinlemesine çözümlenmeler, bunun do ru oldu unu göstermektedir. Sadist, yönetti i ki iye gereksinim duyar, ona ölesiye gereksinim duyar çünkü kendi güçlülük duygusu bir ba ka ki inin efendisi oldu u olgusundan kaynaklanmaktadır. Bu ba ımlılık tümüyle bilinçsiz olabilir. Nitekim, örne in bir erkek, kansına çok sadistçe davranır ve ona tekrar tekrar diledi i zaman çekip gidebilece ini, gitmesinin onu çok sevindirece ini söyler. Ço u durumda kadın gitme giri iminde bulunmaya cesaret edemeyecek kadar ezilmi tir, dolayısıyla her ikisi de

124

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

erke in söylediklerinin do ru oldu una inanmayı sürdürürler. Ama kadın, adamı terk edece ini açıklama cesaretini bulabilirse, ikisinin de beklemedi i bir ey olabilir: erkek yıkılır, çaresizlik içinde kıvranmaya ve kendisini bırakmaması için kadına yakarmaya ba lar; kadına onsuz ya ayamayaca ını, onu ne kadar sevdi ini falan söyler. Genellikle, kadın zaten kendini ortaya koymaktan, fikrini savunmaktan korkan bir ki i oldu undan, ona inanmaya hazırdır, fikrini de i tirir ve kalır. Bu noktada oyun yeniden ba lar. Adam eski davranı ını tekrarlar, kadın onunla kalmanın giderek daha güçle ti ini görür, gene patlar, adam gene yıkılır, kadın kalır, ve bu böyle devam eder durur.

Bu döngünün durmadan tekrarlandı ı binlerce ve binlerce evlilik ve di er ki isel ili ki ya amını sürdürmektedir. Adam, kadını çok sevdi ini, onsuz ya ayamayacak kadar sevdi ini söylerken yalan mı söylüyordu? Sevmek açısından ele alındı ında, sevgi sözcü üyle neyin anlatılmak istendi ine ba lıdır bu. Onsuz ya ayamayaca ı konusuna gelince, —sözcük anlamıyla almazsak elbet— adamın söyledi i kesinlikle do rudur. Adam onsuz —ya da en azından, ellerinde çaresiz bir araç oldu unu hissedemedi i biri olmaksızın— ya ayamaz. Böyle durumlarda sevme duygusu yalnızca ili ki çözülmek tehlikesi gösterdi inde ortaya çıkar; öte yanda, sadist ki inin üzerinde egemenlik kurdu u ki ileri açıkça, "sevdi i" durumlar da vardır. Bu ister karısı ya da çocu u olsun, ister yardımcısı, bir garson ya da sokaktaki dilenci olsun, egemenli ine nesne olanlara kar ı bir "sevgi" hatta ükran duygusu besler. Onları çok sevdi i için ya amlarını yönlendirmeyi istedi ini sanabilir. Aslında, onlara egemen oldu u için onları "sevmektedir." Maddi eyler, övgü, sevme güvencesi, zekâ, akıl ya da ilgisiyle onları satın alır. Onlara her ey verebilir; ancak, özgür ve ba ımsız olma hakkı kesinlikle verilemez. Bu durum, ço u kez, özellikle ana babalarla çocuklar arasındaki ili kide gözlenir. Egemenlik altına alma —ve sahiplenme— tutumu ço u kez çocu a kar ı duyuldu u sanılan "do al" ilgi ya da koruyuculuk duygusu gibi bir e ilimle örtülür. Çocuk, altın bir kafese konmu tur, kafesi terk etmek istemedi i sürece istedi i her eye sahip olabilir. Bunun sonucu olarak, ço u kez, çocuk büyüdü ünde, köklü bir sevme korkusu ile dolu olur, çünkü ona

göre "sevgi", kendi özgürlük arayışında kısıtlanmak ve engellenmek anlamına gelmektedir.

KAÇI MEKAN ZMALAR

125

Sadizm birçok gözlemciye mazo izminden daha az karmaşık görünmüştür. Bir kimsenin baskılarını incitmek ya da onlar üzerinde egemenlik kurmak istemesi, "iyi" olmasa da hayli doğaldır. Hobbes, "yalnızca ölümlerle birlikte son bulan sürekli ve kaygılı güç elde etme isteğinin varlığını, "bütün insanlığın genel bir eylemi" olarak görüyordu.² Ona göre güç arzusundaki şeytani bir nitelik yoktur, tersine, insanın zevk ve güvenlik isteğinin son derece akla uygun bir sonucudur. Hobbes'dan, egemenlik kurma arzusunu, en elverişli olanın yaşamını sürdürmesi yolunda verilen biyolojik olarak koşullandırılmış savaşımın mantıksal sonucu diye açıklayan Hitler'e de birçok kişi, güç ya da erk sahibi olma hırslarını, insan doğasının, görüneninde bir açıklama gerektirmeyen bir parçası olarak değerlendirirdi. Ancak mazoist istekler, kişinin kendisine yöneltilmiş eylemler, bir bilmece olarak kaldı, insanların kendilerini incitmek ve zayıflatıp küçük görmek istemekle kalmadı, üstüne üstlük bunları yapmaktan hoşlandı. Bu olgusu nasıl anlaşılabilir? Mazoizm görünüşü, zevk alma ve kendini korumaya yönelik insan ruhu tablomuzla çelişmez mi? Hepimizin köle bucağı kaçtı, önlemek için çaba gösterdiği acı çekme ve üzüntü duyma olgularını bazı insanların çekici bulduğunu ve bunları gerçekleştirmeye istekli olduğunu nasıl açıklanabilir? Ama, acı çekme ve zayıflığın, insan çabasının amacı olabileceğini kanıtlayan bir görünüşü var: Mazoist sapkınlık. Burada insanların hayli bilinçli olarak ya da bu şekilde acı çekmek ve bundan zevk almak isteğini gösterdiğini görüyoruz. Mazoist sapkınlıkta, kişi, bir baskı karşısında kendisine acı vermesi sırasında cinsel heyecan duyar. Ancak mazoist sapkınlığının görülen tek biçimi de ildir bu. Çoğu kez istenen gerçek acı çekme değil, fiziksel olarak baskılanmak, çaresiz ve zayıf hale getirilmekle heyecan ve doyumun meydana gelmesidir. Mazoist sapkınlıkta genellikle istenen "ahlaksal" olarak zayıflatılmak, küçük bir çocuk gibi görmek ya da çenitli kişilerde azarlanıp aşağılanmaktır. Sadist sapkınlıkta, benzer kaynaklardan, yani diğer insanları fiziksel olarak incitmekten, onları ip ya da zincirle baskılamaktan ya da söz ve hareketle onları aşağılamaktan doyum ulaşıldığını görüyoruz.

² Hobbes, Leviathan, Londra, 1951, s.47.

126

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Acı çekme ya da aşağılanmadan bilerek isteyerek zevk alma durumu olan mazoist sapkınlık, ruhbilimcilerin ve yazarların dikkatini mazoistlikten (ya da ahlaksal mazoizmden) daha önce çekti. Ancak baskıya anladığımız türden mazoist eylemlerin cinsel sapkınlıktan ne kadar yakından benzediğini ve her iki mazoizm tipinin de temelde aynı görünüşü olduğunu giderek daha çok kişi tarafından kabul edildi.

Bazı ruhbilimciler, boyun eğmeye ve acı çekmeye istekli olan insanlar bulunduğuna göre, bu amaca yönelik bir "içgüdü" olsa gerek, diye

dü ündüler. \ ierkand gibi toplumbilimciler de aynı sonuca vardı. Derinlemesine bir kuramsal açıklama getirmeye giri en ilk ki i Freud oldu. Ba langıçta, sado mazo izmin temelinde bir cinsel görüngü oldu unu sandı. Küçüc çocuklardaki sado mazo ist edimleri gözleyerek sado mazo izmin tinsel içgüdünün geli mesinde düzenli olarak ortaya çıkan bir "kısmi ilki" oldu unu dü ündü. Yeti kinlerdeki sado mazo iste ilimlerin, ki inin ruhsal cinsel geli iminin erken bir düzeyde çakılıp kalmasından, ya da daha sonra o düzeye gerilemesinden kaynaklandı ını sandı. Freud daha sonra ahlaksal mazo izm diye adlandırdı ı fiziksel olarak de il de zihinsel olarak acı çekme e ilimi görüngüsünün önemini giderek daha iyi kavradı. Mazo ist ve sadist e ilimlerin görünürde çeli ik olmalarına kar ın her zaman için bir arada buldukları olcusunu vurguladı. Ancak, mazo ist görüngüyle ilgili kuramsal açıklamasını de i tirdi. Ki inin kendisine ya da ba kalarına yöneltilebilecek do u tan gelme bir yok etme e iliminin var oldu unu varsayan Freud, mazo izmin ölüm içgüdüğü denen eyin bir ürünü oldu unu öne sürdü. Hatta, dolaysız olarak gözlemleyemedi imiz bu ölüm içgüdüğü nün, cinsel içgüdüğü le birle ti ini ve bu bile imde, ki inin kendisine yöneltildi inde mazo izm, ba kalarına yöneltildi indeyse sadizm eklindedi göründü ünü öne sürdü. Bu cinsel içgüdüğü le olu an karı ımı t insano lunu hiçbir eyle karı mamı ölüm içgüdüğü nün yaratabilece i tehlikeli etkilerden korudu unu varsaydı. Kısacası, Freud'a göre insan, yıkıcı ı cinsellikle karı tırıp bir bütün olu turmayı ba aramaması halinde kendini yok etmekle ba kalarını yok etmek arasında bir seçme yapmak durumunda kalıyordu. Bu kuram temel olarak Freud'un ba langıçtaki sado mazo izm görü ünden farklıydı. O ilk savında sado mazo izmı temelinde cinsel bir görüngü olarak ele alınıyordu; oysa yeni kuramda, cinsel olmayan bir görüngüydü ve

KAÇI MEKAN ZMALARİ

127

kuramdaki cinsellik etmeni yalnızca ölüm içgüdüğü nün cinsel içgüdüğü le karı masından kaynaklanıyordu.

Freud, uzun yıllar cinsel nitelik ta ımayan saldırganlı a pek önem vermemi tir gerçi ama, Alfred Adler burada tartı makta oldu umuz e ilimleri, dizgesinin merkezi olarak almı tır. Ancak o, bu e ilimleri sado mazo izm olarak de il, "a a ılık duygusu" ve "güç arzusu" olarak ele alır. Adler, bu görüngünün yalnızca akılcı yönünü görür. Kendini a a ılama ve küçük görme e ilimlerini burada usdı ı e ilimler olarak anıyoruz; oysa Adler, a a ılık duygusunu, organik aksaklıklar ya da bir çocu un genel çaresizli i gibi gerçek yetersizliklere uygun tepkiler olarak de erlendiriyordu. Biz, güç sahibi olma iste ini usdı ı bir ba kalarını yönetme güdüğü nün anlatımı olarak alıyoruz, Adler'se bu görüngüye tümüyle ussal yönden bakıyor ve yetke ya da güç iste ini insanı güvensizli inden ve a a ılı ndan kaynaklanan tehlikelere kar ı koruma i levi gören uygun bir tepki olarak de erlendiriyor. Burada Adler, her zaman oldu u gibi insan davranı ının amaçlı ve ussal sonuçlarının ötesini görememektedir; ve harekete geçirme güdüğü lerinin karma ık inceliklerine de erli katkılarda bulunmu sa da her zaman için

yüzeyde kalmı ve Freud'un yaptı ı gibi usdı ı içgüdüler uçurumuna inmemi tir.

Wilhelm Reich,³ Karen Horney⁴ ve ben,⁵ ruhçözümsel literatürde, Freud'unkinden farklı bir görü ortaya koyduk.

Reich'in görü leri Freud'un ba langıçtaki libido kuramına dayandırılmı tı ama o, mazo ist ki inin aslında haz pe inde ko tu una ve acının kendi içinde bir amaç de il yan ürün oldu una i aret etmi ti. Nevrotik ki ilikte mazo ist isteklerin ba rol oynadı nı kabul eden, mazo ist ki ilik özelliklerinin ayrıntılı ve eksiksiz tanımını yapan ve bunların kuramsal olarak bütün bir ki ilik yapısının sonuçlan oldu unu belirten ilk ruhbilimci Karen Horney olmu tur. Benimkilerde oldu u gibi Horney'in yazılarında da, mazo ist ki ilik özelliklerinin cinsel sapkınlıklardan kaynaklanmadı ı öne sürülmü , cinsel sapkın

5Kişilik Çözümlemesi, Viyana, 1933, (stanbul, 1991).

The Neurotic Personality of Our Time (Günümüzün Nevrotik Ki ili i), Kegan Paul, Londra, 1936.

Psychologie der Autoritat in Autoritat und Familie, ed. Max. Hoikheimer, Alcan, Paris, 1936.

128

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

lıklar, belli bir tür ki ilik yapısına yerle mi ruhsal e ilimlerin cinsel anlatımları olarak ele alınmı tır.

imdi asıl soruya geliyorum: Mazo ist sapkınlıkla mazo ist ki ilik özelliklerinin kayna ı nedir? Ayrıca, mazo ist isteklerin ve de sadist isteklerin ortak kayna ı nedir?

Bu yanıtın hangi yönde aranaca ı, bu bölümün ba langıcında belirtilmi ti. Mazo ist istekler de sadist istekler de, bireyin o dayanılmaz yalnızlık ve güçsüzlük duygularından kaçmalarına yardım etme e ilimindedirler. Mazo ist ki iler üzerinde yapılan ruhçözümsel ve di er deneysel gözlemler, bu ki ilerinin yalnızlık ve önemsizlik korkusuyla dopdolu oldu unu gösteren (bu kitabın sınırlannı a maksızın burada veremeyece im) pek çok kanıt sunmaktadır. Bu duygu ço u kez bilinçli de ildir; genellikle ödünleyici özellik gösteren önemlilik ve kusursuzluk duygularıyla örtülüdürler. Ancak, böyle bir insanın bilinçaltı i leyi ine yeterince derinlemesine dalındı nda, bu duygu kesinlikle kar ımıza çıkar. Birey kendisini olumsuz anlamda "özgür" hisseder, yani, yabancıla mı , dü mansı bir dünya kar ısında kendi beniyle yapayalnızdır. Bu durumda, Dostoyevski'nin Karamazof Karde ler'^ indeki anlamlı betimlemeyle, ki inin "kendisinin, bu talihsiz yaratı nın do u tan getirdi i o özgürlük yetene ini elden geldi ince çabuk ellerine teslim edece i bir kimse bulmaktan daha ivedi bir gereksinmesi yoktur." Korkmu birey, kendisini ba layacak bir kimse ya da bir ey arar; artık kendi bireysel beni olmaya dayanamaz, ve panik içinde ondan kurtulmaya, bu yükü, yani benli ini yok ederek yeniden güvenlik duymaya çabalar.

Mazo izm, bu amaca giden yollardan biridir. Çe itli ekillerde görülen mazo ist isteklerin tek bir amacı vardır: bireysel benden kurtulmak, kendini

kaybetmek; ba ka deyi le, özgürlük yükünden kurtulmak. Bu amaç, bireyin ezici ölçüde güçlü oldu unu sandı ı bir ki i ya da güce boyun e me aray ı içinde bulundu u mazo ist isteklerde çok açık görülür. (Bu arada unu da söylemek gerekir ki, bir ba ka ki inin üstün güce sahip oldu u inancı, her zaman için görece bir üstünlük çerçevesinde algılanmalıdır. Bu, di er ki inin gerçek gücünden de kaynaklanabilir, ki inin kendi önemsizli ine ve güçsüzlü üne olan inancından da. Bu ikinci durumda, bir fare ya da yaprak bile ürkütücü özellikleri ta ıyabilir.) Di er mazo ist istek biçimlerinde de amaç aynıdır. Küçüklük duygusu ekindeki mazo ist duyguda,

KAÇI MEKAN ZMALARI

129

ba langıçtaki önemsizlik duygusunu artırmaya yarayan bir e ilim görürüz. Bunu nasıl de erlendirece iz? Bir korkuyu daha da ürkünç kılmakla ki inin korkusuna çare bulmaya çalı tı ını söyleyebilir miyiz? Evet, i te, mazo ist ki inin yaptı ı budur. Ben, ba ımsız ve güçlü olma isteklerimle önemsizlik ya da güçsüzlük duygularım arasında bocaladı ım sürece, i kenceden farksız bir çeli ki içine dü erim. E er bireysel benimi hiçe indirgemekte ba arıya ula ırsam, bir birey olarak ayrı oldu um bilincini yenebilirim, kendimi bu çeli kiden kurtarabilirim. Onulmaz ölçüde küçük ve çaresiz hissetmek, bu amaca giden yollardan biridir; bir ba ka yolsa, acı içinde kıvranmaktır; bir di eriyse, sarho lu un etkileri altında silinmektir. Canına kıyma dü lemi, bütün di er araçların yalnızlık yükünden kurtarmaması halinde ba vurulacak son umuttur.

Bu mazo ist çabalar, bazı ko ullarda, görece olarak ba arılıdır. E er birey, bu mazo ist isteklerini doyuracak (fa ist ideolojide, "li der"e boyun e mek gibi) kültürel kalıplar bulabilirse, kendisini, bu duyguları payla an milyonlarla birle mi görerek bir ölçüde güvenlik kazanacaktır. Ama bu durumlarda bile, nevrozlu dı avurumlar ne ölçüde bir çözümse, mazo ist "çözüm" de ancak o ölçüde bir çözüm olu turur. Birey, ortada görünen acıyı ortadan kaldırmayı ba arır, ama altta yatan çeli kiyi ve suskun mutsuzlu u yok etmeyi ba aramaz. Mazo ist istekler uygun kültürel ortamı bulamadı ında, ya da niceliksel olarak bireyin toplumsal grubundaki mazo izmin ortalama miktarından fazla oldu unda, mazo ist çözüm, görece olarak bile hiçbir sorunu ortadan kaldırmaz. Mazo ist istek, dayanılmaz bir durumdan kaynaklanır, o durumun a ılmasına yarıyor gibi görünür, ve bireyi yeni bir acıya kısıvrak yakalanmı duruma getirir, insan davranı ı daima akılcı ve bir amaca yönelik olsaydı, mazo izm de tıpkı nevrozlu dı avurumlar gibi genelde açıklanması olanaksız bir görüngü olurdu. Ancak co kusal ve zihinsel rahatsızlıkların incelenmesi sayesinde unu ö renmi bulunuyoruz: insan davranı larını, kaygılar, ya da di er bazı dayanılmaz ruhsal durumların neden oldu u istekler yönlendirebilir. Bu istekler, söz konusu co kusal ruh halini a ma e ilimi gösterirler ama ancak onun en göze görünür dı avurumlarını örtebilir, hatta bazen bunu bile ba aramazlar. Nevrozlu dı avurumlar, bir panik halindeki usdı ı davranı lara benzerler. Nitekim, evi yanan bir adam, odasının penceresinde dikilir ve onu hiç kimsenin duymayaca ını, bir

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI KAÇI MEKAN ZMALARİ

kaç dakika sonra alevler içinde kalacak olan merdivenden kaçma olasılığının bulunduğunu tümüyle unutarak imdat ister. Kurtarılmak istediği için bağırmaktadır ve o anda bu davranışı, kurtarılmaya giden yolda atılan bir adım gibi görünür — oysa kesin bir felaketle sonuçlanacaktır. Aynı şekilde mazozun istekleri de, bir yılın eksiklikleriyle çelişkileri, tehlikeleri, kullanılamaz ve dayanılmaz yalnızlıkla bireysel benlikten kurtulma isteklerinden kaynaklanır, ama ancak ve ancak, en göze görünür acıyı hafifletmeye yarar, ya da hatta daha da büyük acılara yol açarlar. Mazozun izminin usulü, tüm diğer nevrozlu durumlarda olduğu gibi, savunulması olanaksız bir ruhsal durumu çözmek için geliştirilen araçların işe yaramaz olmaktadır. Bu açıklamalar, nevrozlu etkinlik ile akılcı etkinlik arasındaki önemli bir farkı ortaya koymaktadır. Akılcı etkinlikte, sonuç bir etkinliğin itici gücüne uygundur — ki işi, belli bir sonuca ulaşmak amacıyla hareket eder. Nevrozlu isteklerde, işi, temelde olumsuz özelliği olan, dayanılmaz bir durumdan kaçma amacıyla olan bir zorlanımla harekete geçer, istek ya da çaba, yalnızca yalandan bir çözüm getirecek yönde gelişir. Aslında işi, ulaşmak istediğinin tam tersi bir sonuca ulaşır; dayanılmaz bir duygudan kurtulma zorlanımı öylesine güçlüdür ki, işi ancak hayalde, yalandan bir çözüm getirecek hareket yönünü seçmeyi başarabilir.

Bu durum mazozun izminde, bireyin dayanılmaz bir yalnızlık ve önemsizlik duygusuyla itilmesi şeklinde kendini gösterir. Mazozun istekleri, (bedensel de değil, ruhsal bir varlık olarak) kendi benliğinden kurtulmakla bu duygulanımla yenmeye girişir: bunu başarmak için izleyeceği yol, kendini küçümsemek, acı çekmek, kendisini bütünüyle önemsiz kılmaktır. Ancak istediği şey, acı ve sıkıntı değildir; acı ve sıkıntı, karlı durulmaz bir zorlanımla ulaşmak istediği amaç için ödediği bedeldir. Bedel, çok yüksektir. Hep, daha fazla ödemek durumunda kalır ve efendisine borç ödeyen köle gibi, ödediklerinin karşılığı olan iç huzuruna ve dinginliğe hiçbir zaman kavuşamaz; her geçen gün daha fazla borca girer.

Acı çekmenin aranan bir şey olabileceğini düşünmeye yer bırakmadan göstermesi nedeniyle mazozun istekleri sapkınlıktan söz ettim. Ancak, ahlaksal mazozun izminde olduğu gibi, mazozun istekleri sapkınlıkta da gerçek amaç acı çekmek değildir; her iki durumda da acı çekmek, amaca, yani kendini unutmaya sonucuna ulaşma aracıdır. Sapkınlıkla mazozun istekleri

kişilik özellikleri arasındaki fark temelindedir: Sapkınlıkta kişiliğinden kurtulma eğilimi, beden aracılığıyla dile getirilir ve cinsel duygularla bağlantılıdır. Ahlaksal mazozun izmindeyse, mazozun istekleri eğilimleri, kişiyi bütünüyle ele geçirir ve ben'in bilinçli olarak gerçekleştirmek istediği bütün amaçları yıkar; sapkınlıkta, mazozun istekleri çabalar az çok fiziksel alanla sınırlıdır; ayrıca da, bu istekler cinsellikle birleşerek cinsel alanda meydana gelen gerginliğin kalkmasına katkıda bulunur ve böylece doğrudan rahatlamaya

sa larlar.

Bireysel benli in yok edilmesi ve bu yolla dayanılmaz güçsüzlük duygusunun yenilmesi giri imi, mazo ist isteklerin yalnızca bir yönüdür. Di er yönüye, kendisi dı nda ve kendisinden daha büyük ve daha güçlü bir bütünün parçası haline gelmesi, onun içinde erimesi ve ona katılması giri imidir. Bu güç, bir ki i olabilir, bir kurum, Tanrı, ulus, bilinç ya da ruhsal bir zorlanım olabilir. Sarsılmaz ekilde güçlü, sonsuz ve görkemli oldu u sanılan bir gücün parçası haline gelmekle ki i onun gücüne ve görkemine katılmı olur. Ki i kendi benli ini bütüne teslim eder, benli inin bütün güçlerini ve onurunu reddeder, bir birey olarak bütünselli ini yitirir ve özgürlü ünden vazgeçer; ama içine karı tı ı güce katkıda bulunmakla yeni bir güvenlik ve yeni bir gurur kazanmı olur. Ku ku i kencesine kar ı da bir güvenlik kazanmı tır. Mazo ist ki i, efendisi kendisi dı nda bir yetke de olsa, efendiyi, bilinç ya da ruhsal zorlanım olarak içselle tirmi de olsa, karar vermekten kurtulmu tur, kendi beninin yazgısı için nihai sorumlulu u üzerinden atmı tır, dolayısıyla ne karar alaca ı konusunda ku ku duy m aktan kurtulmu tur. Ayrıca kendi ya amının anlamının ne oldu u ya da "kendisinin" kim oldu u ku kusundan da kurtulmu tur. Bu sorular, kendisini ba ladı ı güçle olan ili kisi çerçevesinde yanıtlanacaktır. Ya amının anlamı ve kendi benli inin kimli i, benli ini içine kattı ı büyük bütün tarafından saptanır artık.

Mazo ist ba larla birincil ba lar arasında temel farklar vardır. Birincil ba lar, bireyselle me süreci tamamlanmadan önce var olan ba lardır. Birey hâlâ "kendi" do al ve toplumsal dünyasının bir parçasıdır, kendi çevresinden tümüyle sıyrılıp ortaya çıkmamı tır. Birincil ba lar ona gerçek güvenlik ve nereye ait oldu unu bilmek duygusunu verir. Mazo ist ba larsa kaç ı tır. Bireysel benlik ortaya çıkmı tır, ama kendi özgürlü ünü gerçekte tirme yetisinden yok

132

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

sundur; kaygıyla, ku ku ve güçsüzlük duygusuyla dopdoludur. Benlik, mazo ist ba lar da diyebilece imiz "ikincil ba lar"da güvenlik bulmaya giri ir, ancak bu giri im asla ba arıyla sonuçlanmaz. Bireysel benli in ortaya çıkı ı, geri döndürülemez bir süreçtir; bilinçli olarak birey kendisini güvenlik içinde, ve sanki bir yere ya da eye "ait"mi gibi hisseder, ama temelde kendi benli inin çökü ü kar ısında acı çeken güçsüz bir atom olarak kalır. Kendisi ve tutundu u güç, hiçbir zaman bir "tek" haline gelmemi lerdir, bir ana çeli ki, onunla birlikte de hiç bilinçli olmasa da, mazo ist ba ımlılı ı yenmek ve özgür olmak güdüsü yerli yerinde durmaktadır.

Sadist dürtülerin özü nedir? Burada da, ba kalarına acı vermek dürtünün özünü olu turmamaktadır. Gözlemleyebildi imiz çe itli sa dizm biçimlerinin hepsi de tek bir temel dürtüden kaynaklanır. Bu, bir ba ka ki i üzerinde eksiksiz bir egemenlik kurmak, onu kendi iradesinin çaresiz bir nesnesi haline getirmek, mutlak yöneticisi olmak, tanrısı haline gelmek ve onu istedi i ekilde kullanmak dürtü üdür. Onu a a ılamak, esir almak, bu amaca ula tıran yolları olu turur, en köklü amaçsa ona acı çektirmektir, çünkü, bir

ba ka insana acı vermekten, onu kendisini koruma yetisinden yoksun bir halde acıya katlanmak zorunda bırakılmaktan daha büyük bir güç yoktur. Bir ba ka ki i (ya da di er canlı nesnelere) üzerinde tam egemenlik kurmaktan zevk almak, sadist dürtünün özünün ta kendisidir.6

Ki inin kendisini bir ba kasının mutlak efendisi durumuna getirmesi e ilimi, mazo ist e ilimin tam tersi gibi görünür, bu iki e ilimin böylesine içice birbirine ba lı olması da a ırtıcıdır. Ku kusuz, ba ımlı olma ya da acı çekme iste inin uygulamadaki sonuçları egemen olma ve ba kalarına acı çektirme iste inin getirdiklerinin tam tersidir.

Marquis de Sade, // . Juliette'den alınan u bölümde, sadizmin özünün egemenlik oldu u görü ünü savunmu tur (G. Gorer'ın, Marquis de Sade adlı yapıtında alıntı, Li veright Publishing Corporation, New York, 1934): "Kar ındakinin hissetmesini istedi in ey zevk de il, vermek, yaratmak istedi in izlenimdir; acının yarataca ı etki, zevkin yarataca ı etkiden çok daha fazladır ...ki i bunu anlar, kullanır ve doyuma ula ır." Gorer, Sade'ın çalı masını çözümlerken, sadizmi "gözleyenin, dı dünyada yarattı ı de i iklikleri gözlemlemekten duydu u zevk" olarak tanımlıyor. Bu tanımlama, benim sa dizm anlayı ıma, di er rahbilimcilerinkinden daha yakın geliyor. Ancak bence Gorer. sadizmi yetkinlikten ya da üretkenlikten alman hazla özde le tirmekle yanılıyor. Sadistçe yetkinli in belirleyici özelli i, sadistin nesneyi kendi ellerinde iradeden yoksun bir araç haline getirmek istemesidir, öte yanda ba kalarını sadistçe olmayan hazla etkilemede etkilenenin bütünselli ine saygı gösterilir ve etkileme bir e itlik duygusu temeline dayandırılır. Gorer'ın tanımında sadizm, kendi özgün niteli ini yitirir ve herhangi bir üretkenlikle özde duruma gelir.

KAÇI MEKAN ZMALARİ

133

Ancak ruhbilimsel olarak, her iki e ilim de ki inin kendi benli inin zayıflı ına ve soyutlanmı lı ına katlanamamasından kaynaklanan tek bir temel gereksinimin sonuçlarıdır. Gerek sadizmin gerek mazo izmin temelinde bulunan amaca, burada ortakya ama (symbiosis) demeyi öneriyorum. Buradaki ruhbilimsel anlamıyla ortakya ama, bir bireysel benli in bir ba ka benlikle (ya da kendi benli i dı ında herhangi ba ka bir güçle) her biri kendi benli inin bütünselli ini yitirecek ve birbirine tümüyle ba ımlı hale gelecek ekilde birle mesi anlamına gelmektedir. Mazo ist ki i nesnesine ne kadar gereksinim duyarsa, sadist ki i de kendi nesnesine o kadar gereksinim duyar. Yalnız, sadist, yutulmakla güvenlik aramak yerine, bir ba kasını yutmakla güvenlik kazanır. Her iki durumda da, bireysel benli in bütünselli i yitirilmis tir. Bir durumda kendimi bir dı güç içinde eritiyorum, kendimi yitiriyorum. Di er durumda, ba kasını kendimin bir parçası haline getirerek kendimi büyütüyorum ve böylece, ba ımsız bir benlik olarak yoksun bulundum gücü kazanıyorum. Bir ba kasıyla ortakya amsal bir ili kiye girme itkisine yol açan ey, her zaman için, ki inin bireysel benli inin yalnızlı ına katlanma yetisinden yoksun olu udur. Bu da mazo ist ve sadist e ilimlerin daima birbiri içinde erimesinin nedenini açıklar. Yüzeyde bunlar

çeli kili gibi görünürler gerçi ama, aslında aynı temel gereksinimden kaynaklanırlar. İnsanlar sadist, ya da mazo ist de ildir, ancak, ortakya amsal ikilinin etkin ve edilgin yönü arasında öylesine sürekli bir gelgit vardır ki, ço u kez, belli bir anda hangi yönün i lemekte oldu unu saptamak güçtür. Her iki durumda da bireysellik ve özgürlük yitirilmi tir.

Sadizmi dü ündü ümüzde genellikle sadizmle çok yakından ili kili olan yıkıcılık ve dü mansılık aklımıza gelir. Sadist e ilimlerde, küçük ya da büyük ölçülerde yıkıcılık vardır ku kusuz. Ama bu mazo izm için de geçerlidir. Mazo ist özellikler incelendi inde, bu dü mansılık kesinlikle görülmektedir. Aradaki asıl fark, olsa olsa, sa dizimde dti mansılı ın genellikle daha bilinçli ve dolaysız edimde dile getirilmesi, mazo izimde ise ço u kez bilinçsiz oldu u ve dolaylı dile getirildi idir. lerde, yıkıcılı ın, bireyin duygusal, co kusal ve zihinsel geli mesinin engellenmesinin sonucu oldu unu ve bu yüzden ortakya amsal gereksinimi olu turan ko ulların bir sonucu olması gerekti ini göstermeye çalı aca ım. Burada altını çizmek istedi im nokta, sadiz

134

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI KAÇI MEKAN ZMALARİ

135

i!

min yıkıcılıkla büyük ölçüde içice olmasına kar ın, bu özelli in aynı olmadığıdır. Yıkıcı ki i, nesneyi yok etmek, yani onu öldürmek, ondan kurtulmak ister. Sadist, nesnesi üzerinde egemenlik yürütmek arzusundadır, dolayısıyla nesnesi yok olursa onu yitirmekten acı duyar.

Kullandı ımız anlamıyla sadizm, aynı zamanda görece olarak yıkıcılıktan yoksun olabilir, nesnesine kar ı dostça bir yakla ımla gerçekle ebilir. Bu türden "sevgi içeren" sadizm, Balzac'ın Yitik Hayaller'inde klasik anlatımını bulmu tur. Bu betimleme aynı zamanda, ortakya ama gereksinmesi demekle anlatmak istedi imiz özelli i de ortaya koymaktadır. Bu bölümde Balzac, genç Lucien'le ke i kılı ındaki Bagno mahpusu arasındaki ili kiyi betimler. Ke i , az önce canına kıyma giri iminde bulunan genç adamla tanı tıktan kısa bir süre sonra öyle der:

...Bu genç adamla az önce ölen ozan arasında hiçbir benzerlik yok. Seni yerden kaldırdım, sana hayat verdim, imdi sen, yaratıkların yar adana ait olması, ya da —do u masallarındaki gibi— frit'in ruha ait olması, bedenin ruhla ait olması gibi bana aitsin. Güçlü ellerle seni güçlülü e giden yolda dimdik tutaca ım; bununla birlikte, sana haz larla, onurla, sonsuz ölenlerle dolu bir ya am vaat ediyorum. Hiçbir zaman parasız kalmayacaksın, pırıl pırıl parlayacak, ı ılıtar saçacaksın; seni yükseltmenin pislikleri içinde çökmü duran ben, senin ba arılarının parlak binasını ayakta tutaca ım. Ben, güç u runa gücü severim! Ben, nazlardan vazgeçmek zorunda kalaca ım ama senin haz duymandan ho nut olaca ım. Seninle tek bir ki i olaca ım, senin aynın olaca ım... Yaratı ımı sevece im, onu bir babanın çocu unu sevdi i gibi sevmek için, kalıba dökece im, ve benim hizmetimde olacak ekilde biçimlendirece im. Arabanda senin yanında gidece im yavrum, kadınlarla

ula tı ın ba arılarımla kıvanç duyacağım. Diyeyim ki: Bu genç, yakı ıklı adam ben'im. Bu Marquis de Rubempre'yi ben yarattım ve onu aristokratların arasına yerle tirdim; onun ba arısı benim ürünümdür. O suskundur, benim sesimle konu ur ve her konuda benim ö ütlerime uyar.

Sado mazo izm, yalnızca halk arasında de il, di er kullanım alanlarında da sevgiyle kar ıtılır. Özellikle mazo ist görüngüye sevginin anlatımı olarak bakılır. Bir ba ka ki i u runa kendini tümüyle yadsıma ve kendi hak ve taleplerini bir ba ka ki iye teslim etme tutumları, "büyük a k"ın örnekleri olarak gösterilir. A kın, sevilen ki i u runa kendini feda etmek ve özveride bulunmaktan daha iyi bir kanıtı yoktur sanki. Aslında, bu durumlarda "sevgi", temelde mazo ist bir ö zlemdir ve söz konusu ki inin ortakya ama gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Sevgi derken belli bir ki inin özüne yönelik tutkulu onaylamayı, etkin ba lılı ı söz konusu ediyorsak, bununla, ki iler in ba ımsızlı ı ve bütünselli i bozulmaksızın iki ki inin birle mesini anlatıyorsak, mazo izmle a k ya da sevgi, birbirinin kar ıtıdır. Sevgi, e itlik ve özgürlük temeline dayanır. E er taraflardan birinin boyun e mesi ve bütünselli ini yitirmesi temeline dayanıyorsa, ili ki nasıl ussalla tırılırsa ussalla tınsın, hangi kılıf altında gösterilirse gösterilsin, mazo ist bir ba ımlılıktır. Sadizm de ço u kez sevgi görünümünde ortaya çıkar. Ki i, bir ba ka ki iyi onun kendi iyili i için yönetti ini.öne sürebiliyorsa, bu yönetme, ço u kez, sevginin anlatımı olarak gözükür ama temel etmen egemenlikten alınan hazdır.

Bu noktada, ço u okurun aklına u soru gelecektir: Burada anlattı ımız ekliyle sadizm yetke ya da güç sahibi olma tutkusuyula aynı de il mi? Bu soruya verilecek yanıt udur: Amacın bir ba ka ki iyi incitmek ve ona i kence etmek oldu u yıkıcı sadizm biçimleri, yetke ya da güç elde etme iste iyle aynı de ildir gerçi ama, güç tutkusu, sa dizmin en belirgin anlatımıdır. Sorunun önemi günümüzde daha da artmı tır. Hobbes'dan bu yana, yetke ve güç, insan davranı ının en temel güdüsü olarak görülmü tür; ancak daha sonraki yüzyıllarda, yetkeyi sınırlama e ilimi gösteren yasal ve ahlaksal etmenlere a ırlık verilmeye ba lanmı tır. Fa izmin tırmanmasıyla iktidar hırsı ve bunun bir hak oldu u inancı yeni boyutlara ula mı tır, iktidar utkuları milyonları etkilemi ve insanlar bunu güç simgesi olarak kabul etmi tir. Ba kaları üzerinde iktidar sahibi olmak, tümüyle maddi anlamda üstün gücün anlatımıdır ku kusuz. Bir ba kasını öldürme yetkesi bendeysen, ben ondan "daha güçlü"yümdür. Ama ruhbilimsel anlamda, yetke tutkusu, güçlülükten de il, zayıflıktan kaynaklanır. Bireysel benli in tek ba ına ayakta kalma ve ya amını sürdürme yetisinden yoksun oldu unun anlatımıdır. Gerçek gücün olmadı ı yerde ikinci bir gücü kazanma yolunda gösterilen umarsız bir çabadır.

136

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

"Güç" sözcü ünün ikili bir anlamı vardır. Biri, bir ba kası üzerinde güç sahibi olmak, onun üzerinde egemenlik kurma yetisine sahip olmak; di er anlamıysa, bir ey yapabilme gücüne sahip olmak, yapabilir olmak, iktidar

sahibi olmaktır. Bu ikinci anlamın, egemenlik kurmayla hiçbir ilgisi yoktur; yeterlilik, yapabilirlik anlamında ustala mı lı 1, beceribilirli i dile getirir. Güçsüzlükten söz etti imizde, sözcü ün bu anlamını dü ünürüz; ba kaları üzerinde egemenlik kurma yetisinden yoksun bir ki iyi de il, istedi ini yapma yetisinden yoksun bir ki iyi anlatmak isteriz. Demek ki, güç, bu iki eyden, egemenlik kurma ile iktidar sahibi olma kavramlarından birini anlatmada kullanılan bir sözcük. Bu iki nitelik, birbirine benzemek öyle dursun, birbirini dı lar. Deyi i yalnızca cinsel alanla ilgili olarak de il, insan gi zilgüçlerinin, insansal yeterliliklerin her alanıyla ilgili olarak kullandı mızda iktidarsızlık, egemenlik kurmak için sadistçe çabalar gösterme sonucunu do urur. Bir birey, iktidar sahibi oldu u ölçüde, yani kendi olanaklarını kendi benli inin özgürlü ü ve bütünselli i temelinde gerçekle tirme yetisine sahip oldu u ölçüde, egemenlik kurma gereksinimi duymayacak, iktidar hırsı beslemeyecektir. Cinsel sadizm, cinsel sevginin saptırılmı ekli oldu u gibi, egemenlik anlamında güç de iktidarın, yapabilme yetisinin sapmı eklidir.

Sadist ve mazo ist özellikler belki de herkeste bulunabilir. Bir uçta, ki ili i bu özelliklerin egemenli i altında bulunan bireyler, di er uçtaysa sado mazo ist özelliklerin ki iliklerinde belirleyici özellik olu turmadı ı bireyler vardır. Burada "ki ilik" deyimini, Freud'un ki ilikten söz ederken kullandı ı dinamik anlamıyla kullanılmaktadır. Bu anlamıyla ki ilik, yalnızca bir ki iye özgü davranı kalıplarının toplamını de il, davranı ı harekete geçiren, yönlendiren egemen itkileri de kapsamı içine almaktadır. Freud, temel yönlendirici güçlerin, cinsel güçler oldu unu varsaydı ndan, "oral", "anal" ya da "genital" ki ilikler gibi kavramlara ula mı tır. Bu varsayıma katılınmadı nda, ba ka ki ilik türleri geli tirmek zorunda kalınır. Ama dinamik kavram de i mez, itici güçler, ki ili i bu güçlerin egemenli i altında olan bir ki ide oldu u gibi bilinçli olmayabilir. Bir ki i tümüyle sadistçe arzuların egemenli i altında olabilir ve bilinçli olarak yalnızca görev duygusunun onu yönlendirdi ini sanabilir. Hatta açık açık herhangi bir sadist edim de gerçekle tirmez ve yüzeyde, sadist olmayan bir ki i gibi görünmesini sa layacak ölçüde bu itkilerini bastırabilir. Ama

KAÇI MEKAN ZMALARI

137

gene de, davranı ları, dü lemleri, dü leri ve hareketleri yakından incelendi inde, ki ili inin derin tabakalarında sadistçe güdülerin i lemekte oldu u görülür.

Sado mazo ist itkilerin egemen oldu u ki ilerin ki iliklerinde sado mazo ist özelliklerin belirleyici oldu u söylenebilir gerçi ama bu ki iler her zaman nevrotik de ildir. Belli bir ki ilik yapısının "nevrotik" ya da "normal" olu u, büyük ölçüde, insanların kendi toplumsal konumlarında yerine getirmekle yükümlü oldukları görevlere ve kültürlerindeki duygu ve davranı kalıplarına ba lıdır. Hatta, Almanya'da ve di er Avrupa ülkelerindeki a a ı orta sınıflarının büyük bölümlerinde, sado mazo ist ki ilik yapısı tipiktir ve daha sonra gösterece imiz üzere, bu tür ki ilik yapısı Nazi ideolojisinin en fazla

etkiledi i yapı olmu tur. "Sado mazo ist" terimi sapkınlık ve nevroz fikirleriyle birlikte dü ünüldü ünden, özellikle nevrozlu insandan de il de normal ki iden söz ederken sado mazo ist ki ili i, "yetkeci ki ilik" ekinde kullanmak istiyorum. Bu terminoloji do rudur, çünkü sado mazo ist ki i her zaman için yetkeye yönelik tutumuyla tanımlanır. Yetkeye hayrandır ve ona boyun e me e ilimindedir, ama aynı zamanda kendisi de bir yetke olmak ister, ba kalarının kendisine boyun e mesini ister. Bu terimi seçmemizin bir ba ka nedeni daha var. Fa ist dizge, toplumsal ve siyasal yapısında yetkenin ya da otari , tenin egemen olması nedeniyle kendisini yetkeci, otariter olarak adlandırıyor. "Yetkeci ki ilik" terimiyle, bu sözcü ün, fa izmin insansal tabanı olan ki ilik yapısını da temsil etti ini belirtmi oluyoruz.

Yetkeci ki ili i tartı maya geçmeden önce, "yetke" sözcü üne biraz açıklık getirmek gerek. Yetke, bir insanın, mülke, ya da fiziksel niteliklere sahip olması anlamında "sahip olunan" bir nitelik de ildir. Yetke, ki inin bir di erini, kendisinden üstün gördü ü bir ki ilerarası ili kidir. Ancak, mantıklı yetke diyebilece imiz üstünlük a a ılık ili kisiyle engelleyici yetke diye tanımlayabilece imiz yetke türleri arasında büyük fark vardır.

Ne demek istedi imi bir örnekle açıklayaca ım. Ö retmenle ö renci arasındaki ili kiyle köle sahibi ve köle arasındaki ili kiler, birinin di erinden üstün olması temeline dayanır. Ö retmenin çıkarıyla ö rencinin çıkarı aynı do rultudadır. Ö retmen, ö renciyi ileriye götürmeyi ba arırsa mutlu olur; bunu ba aramadı ında, ba arısızlık, hem kendisinin hem de ö rencinindir. Oysa köle sahibi, köleyi elinden gel

138

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

di ince sömürmek ister; ondan ne kadar çok ey koparırsa o kadar mutlu olur. Aynı zamanda köle, asgari ölçüde mutlulu a kavu mak için gerekli isteklerini elinden geldi ince savunma yollan arar. Bu çıkarlar, kesinlikle birbirinin kar ıtıdır, çünkü, birinin çıkarına olan di erinin zarannadır. Bu iki durumda üstünlü ün i levleri birbirinden farklıdır. Birincisinde üstünlük yetkeye nesne olan ki iye yardım etmenin ko uludur; ikincisindeyse, onu sömürmenin ko ulu olmaktadır.

Bu iki yetke tipinde, yetkenin dinamikleri de farklıdır: ö renci ne kadar fazla ö renirse, kendisiyle ö retmen arasındaki bo luk o kadar daralır. Ö renci giderek ö retmen gibi olur. Di er bir deyi le, yetke ili kisi, kendi kendini eritir. Ama üstünlük, sömürmenin temeli olmaya yaradı ında, bu uzaklık uzun süren ili kide daha da artacaktır.

Bu yetke durumlarının her birinde ruhbilimsel durum farklıdır, ilkinde, sevgi, hayranlık ya da minnet ö eleri ö ne çıkmı tır. Yetke aynı zamanda ki inin kendisini kısmen ya da tümüyle özde le tirmek istedi i bir örnektir, ikinci durumda, kendi çıkarlarına ters dü tü ü halde sömürene boyun e en ki ide, sömürene kar ı tepki ya da dü manlık geli ir. Ama ço u kez, köle örne inde oldu u gibi bu nefret köleyi, kazanma ansı olmaksızın acıların nesnesi haline getirecek çatı kılara yol açmaktan ba ka i e yaramaz. Dolayısıyla, burada yapılacak davranı , nefret duygusunu bastırmak ve hatta bazen onun yerine

körü körüne hayranlık duygusu geçirmek yönünde olacaktır. Bunun iki i Levi vardır: bir, acı veren tehlikeli nefret duygusunu yok etmek, ve iki, a a ılanma duygusunu hafifletmek. Beni yöneten insan böylesine harikulade ya da kusursuz oldu una göre, ona boyun e mekten utanmamalıyım. Onunla boy ölçü emem, çünkü o benden çok daha güçlü, akıllı, iyi ve saire. Sonuç olarak, engellenen yetke türünde yetkeye ya da yetke sahibine oldu undan fazla de er verme ve hayranlık duyma ö esi artma e ilimindedir. Ussal ya da akılcı yetke türünde, bu ö e yetkenin nesnesi olan ki inin daha güçlü hale gelmesi ve böylece yetkeye daha çok benzemesi ölçüsünde ve bununla do ru orantılı olarak azalacaktır.

Ussal yetkeyle engelleyici yetke arasındaki fark görece bir fark olmaktan öte gitmemektedir. Köleyle efendisi arasındaki ili kide bile kölenin yararına olan ö eler vardır. Öte yanda yalnızca ö retmenle ö renci arasındaki ideal ili kide hiçbir çıkar çeli kisinin bulunmadı nı görebiliriz, iki a m uçtaki bu durumlar arasında örne in bir fabrika

KAÇI MEKAN ZMALARİ

139

i çisiyle patronu, ya da bir çiftçinin o luyla babası, ya da evkadınıyla kocası arasındaki ili kilerde oldu u gibi pek çok basamak vardır. Ama gene de, gerçeklikte iki yetke tipi de birbirine kan mı sa da, temelde farklıdırlar ve somut yetke durumunun çözümlenmesi, mutlaka iki yetke türünden her birinin ne a ırlıkta oldu unu göstermelidir.

Yetke, unu yapmalısın, unu yapmana izin yok, diyen bir ki i ya da kurum olmayabilir. Gerçi bu yetke tipine dı sal yetke denebilir ama, yetke yükümlülük, bilinç, ya da üst ben adları altında, içsel yetke olarak da ortaya çıkabilir. Aslında Protestancılıktan Kant felsefesine giden yolda ça da dü üncenin gerçekle tirdi i geli me, içsel yetkenin yerine dı sal yetkenin konulması ekinde tanımlanabilir. Tırmanan orta sınıfın siyasal utkularıyla dı sal yetke saygınlı nı yitirmiş ve insanın kendi bilinci, eskiden dı sal yetkenin aldı ı yeri almı tır. Bu de i iklik pek çok ki iye özgürlü ün zaferi gibi görünmü tür. Dı sal (en azından tinsel konularda dı sal) buyruklara boyun e mek, özgür bir insana yakı ır bir tutum olarak görülmemi tir; ancak, insanın do al e ilimlerinin fethedilmesi ve bireyin bir bölümünün do asının, bir di er bölümünün aklının, irade ya da bilincinin egemenli i altına girmesi, özgürlü ün özünün ta kendisi olarak algılanmı tır. Yapılan incelemeler, bilincin tıpkı dı yetkeler kadar büyük bir kabalıkla ki iyi yönetti ini göstermi tir, hem ayrıca, insan bilincinin buyruklarının içeri ini, ço u kez bireysel benli in talepleri de il, etik ölçütlerin onurunu olu turan toplumsal talepler belirlemektedir. Bilincin yöneticili i, dı sal yetkelerinkinden daha sert bile olabilir, çünkü birey onun buyruklarını kendi öz buyrukları olarak görmektedir; insan kendisine kar ı ba kaldırabilir mi?

Son on yıllarda, "bilinç", öneminden pek çok ey yitirdi. Bireyin ya amında ne içsel yetkeler ne de dı sal yetkeler önemli rol oynamı yormı gibi görünüyor. Herkes tümüyle "özgür", yeter ki ba kalannın yasal haklarına kan masınlar. Ama aslında, yetkenin ortadan kalkmasından çok, kendini daha da görünmez

kıldı ina tanık oluyoruz. Açık yetke yerine "adsız" yetke hüküm sürüyor. Ve bu, sa duyu, bilim, ruh sa lı 1, normallik ve kamuoyu kılıklannda kar ımıza çıkıyor. Açıkça ortada olanın dı ında hiçbir ey istemiyor. Baskı uygulamıyor gibi görünüyor, yumu ak ikna yöntemi uyguluyor, ister bir anne kızına, "Bu çocukla çıkmak istemeyece ini biliyorum," desin, ister bir reklam, " u marka sigarayı için, verdi i serinli i seveceksiniz," desin,

140

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

her iki durumda da aslında söz konusu olan, bütün toplumsal ya amımızı ku atan kurnazca önerme havasının yaratılmasıdır. Adsız yetke açık yetkeden çok daha etkilidir, çünkü etkilenen, izlemesi beklenen bir buyru un var olabilece ini aklına bile getirmez. Dı sal yetkede, bir buyru un var oldu u ve bunu veren ki i ya da kurum açıkça bellidir; ki i yetkeye kar ı sava abilir ve bu sava ta ki isel ba ımsızlık ve ahlaksal cesaret geli ebilir. Ama içsel yetkede, buyruk içsel de olsa görülebilirli ini korurken, adsız yetkede, hem buyruk hem de buyuran görünmez olmu lardır. Görülmez bir dü manın ate ine hedef olmak gibi bir eydir bu. Kar ılık verilecek, ate edilecek hiç kimse ve hiçbir ey yoktur.

imdi gene yetkeci ki ili in incelenmesine dönersek, söylenmesi gereken en önemli özellik, bu ki ili in güce kar ı olan tutumudur. Yetkeci ki ilik için, deyi yerindeyse iki cinsiyet vardır: Güçlü olanlar ve güçsüz olanlar, ister bir ki iden gelsin ister bir kurumdan, güçle kar ıla tı ında bu ki ili in sevgisi, hayranlı ı ve boyun e me iste i kendili inden kaban verir. Güç, belli bir gücün temsil etti i herhangi bir de erden dolayı de il, yalnız ve yalnız güç oldu u için onu büyüler. Tıpkı, güç kar ısında "sevgi"sinin otomatik olarak kabarması gibi güçsüz insan ya da kurumlar da onda kendili inden bir a a ılama duygusu yaratır. Güçsüz ki iyi gördü ü anda ona saldırmak, egemen olmak, ve onu a a ılamak ister. Farklı bir ki ilik umarsızlara saldırma fikri kar ısında deh ete dü erken, yetkeci ki ilik nesnesinin umarsız oldu u ölçüde kendini uyarılmı hisseder.

Yetkeci ki ili in ço u gözlemciyi yanıltan bir özelli i vardır: yetkeye kafa tutma ve "yukardan" gelen her türden etkiye kar ı koyma e ilimidir bu. Bazen bu kar ı durma, bütün görüntüyü gölgeler ve boyun e me e ilimleri geri planda kalır. Bu tür ki iler sürekli olarak her türden yetkeye, aslında kendi çıkarlarını koruyan ve baskı ö esi ta ımayan yetkelere bile kar ı koyarlar. Bazen yetkeye kar ı tutum bölünmü tür. Bu tür ki iler, özellikle güçsüzlü ü kar ısında dü kırıklı ına u radıkları birtakım yetkelere kar ı sava ırken, aynı zamanda ya da daha sonra, daha fazla güç ya da vaat içerdi inden kendi mazo ist özelemlerini doyuracakmı gibi görünen ba ka bir yetkeler demetine boyun e erler. Son olarak da, kar ı koyma e ilimlerinin tümüyle bastırıldı ı ve ancak bilinçli denetim zayıfladı ında yüzeye çıkarıldı ı bir ki ilik tipi vardır; bunlardaki kar ı koyma e ilimleri bazen son

KAÇI MEKAN ZMALAR

141

radan gücü zayıflayan ya da sarsılmaya ba layan bir yetke kar ısında ortaya

çıkan bir nefretle de kendilerini belli edebilirler, isyancı yaklaşımların ki ilik tablosunun ortasında yer aldığı birinci tip insanlarda bunların ki ilik yapısının boyuna en mazoist tip yapısının tam karşılığı olduğu yanılığın kolayca dönebilir. Bu insanların, aynı bir bağımsızlık duygusundan kaynaklanan bir tepkiyle her türden yetkeye karşı durdukları sanılabilir. Bu tipler, kendi içsel güç ve bütünselliklerine dayanarak özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını engelleyen güçlere karşı savaşan tiplere benzerler. Ancak, yetkeci ki ilik in yetkeye karşı savaşta temelde yadsımadır, ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, boyuna en me özlemi olduğu yerde durmaktadır gerçi ama, yetkeye karşı savaşmak istenen şey, kendini kabul ettirmek ve kendi güçsüzlük duygusunu yenmektir. Yetkeci ki ilik hiçbir zaman bir "devrimci" değildir; ona bir "isyancı" demeyi uygun bulurum. Yüzeysel gözlemciye "köktencilik"ten, aynı yetkeciye geçişin açıklanması olanaksız bir olgu gibi görünmesi nedeniyle çok ayrırtıcı gelen sayısız bireyler siyasi hareket bulunmaktadır. Bu insanlar, ruhsal açıdan tipik birer "isyancı"dır.

Yetkeci ki ilik in yaklaşımı, bütün dünya görüşü, çok kutsal öğretileriyle belirlenir. Yetkeci ki ilik, insan özgürlüğünü sınırlayan koşullara bağlıdır, yazgıya boyun eğmeyi sever. "Yazgı"nın onun için ne anlamı geldiği kendi toplumsal konumuna bağlıdır. Bir asker için sevinerek boyun eğdiği üstünün iradesi ya da kaprisi olabilir bu. Küçük adamına göre, ekonomik yasalar onun yazgısıdır. Ona göre buhran ve bolluk insan etkinliğiyle de değerlendirilecek bir toplumsal görünüşü de il, ki ilik in boyun eğme durumunda olduğu daha büyük bir gücün anlatımıdır. Durum piramidin tepesindekiler için de temelde pek farklı değildir. Tek farklılık, bağımlılık duygusunun kendisinde de il, boyun eğilen gücün boyutlarında ve genelliğindedir.

Yalnızca insanın yazgısını dolaysız olarak belirleyen güçler de il, genel olarak yaklaşımı belirliyor gibi görünen güçler de de il mez yazgı olarak algılanır. Savaşların olması, insanlığın bir bölümünün bir diğer bölüm tarafından yönetilmesi de yazgıdır. Çekilen acının her zamankinden az olamayacağı da yazgıdır. Yazgı, felsefi olarak "doğal yasa" ya da "insanın yazgısı" olarak, dinsel açıdan, "Tanrının iradesi" olarak, ve ahlaksal açıdan "görev" olarak ussallaştırılır; yetkeci ki ilik için karşısında boyun eğmekten başka hiçbir şey yapıla

142

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

KAÇI MEKAN ZMALLARI

143

mayacak tek şey, daima bireyin dışındaki bir büyük güçtür. Yetkeci ki ilik geçmişini tapar. Daha önce var olmaması bir şey istemek ya da ona kavuşmak için çaba harcamak cinayet ya da çılgınlıktır. Yaratma mucizesi —yaratma her zaman için bir mucizedir— onun çok kutsal deneyimlerinin alanı dışındadır. Schleiermacher'ın dinsel deneyimi mutlak bağımlılık deneyimi ekinde tanımlaması genel olarak mazoist deneyim tanımlamasıdır; bu bağımlılık

duygusunda, günah, özel bir rol üstlenmiştir. Gelecekteki bütün kuşakların omuzlarına konulan ilk günah kavramı, yetkeci deneyimin tipik özelliğidir. Tüm insan barışsızlıkları gibi ahlâk, insanın hiçbir zaman kaçamayacağı bir yazgı haline gelir. Bir kez günahı leyen herkes, demir prangayla sonsuza dek günahına zincirlenmiş demektir. İnsanın kendi yaptıkları, onu yöneten ve asla özgür olmasına izin vermeyen güce dönüşmüştür. Suçluluğun getireceği sonuçlar, pişmanlıkla hafifletilebilir, ama pişmanlık, suçu ortadan kaldıramaz.⁷ Yeşaya'nın "Günahların kıpkırmızıysa bile, kar gibi beyaz olacaktır," sözleri, yetkeci felsefenin tam karıtını dile getirmektedir.

Bütün yetkeci düşüncelerin ortak özelliği, ya amanın, insanın kendi benliğinin içindeki, çıkarları ve istekleri içindeki güçler tarafından belirlendiğidir. Olası tek mutluluk, bu güçlere boyun eğmekle elde edilebilir. İnsanın güçsüzlüğü, mazoist felsefenin temel özelliğidir. Nazizmin ideoloji babalarından Moeller van der Bruck, bu duyguyu çok açık bir şekilde dile getirmiştir. Öyle yazar: "Tutucu daha çok felakete, insanın onu önlemeye gücü olmadığına, felaketin gerekliliğine ve barışın çıkarılmı iyimserin korkunç bir düşünceliğine uyarıya inanır."⁸ Hitler'in yazılarında da aynı anlayışın diğer örneklerini göreceğiz.

Yetkeci kişilik, etkinlik, cesaret ya da inançtan yoksundur. Ama ona göre bu nitelikler, boyun eğme özlemi duymayan bir kişi için olduğundan çok farklı anlamları taşırlar. Çünkü yetkeci kişilik etkinliği, etkinliğin yenmeye çalışıldığı temel bir güçsüzlük duygusundan kaynaklanır. Bu anlamda etkinlik, kişinin kendisinden daha yüksek bir şey adına edimde bulunması anlamına gelir. Belki Tann adına, geçmişi,

⁷Victor Hugo, suçtan kaplamayacağı fikrini, *Seftller'ddd Javert* tipinde çok anlamlı bir şekilde dile getirmiştir.

⁸Moeller van der Bruck, *Das Dritte Reich*, Hanseatische Verlag anstralt, Hamburg, 1931, s. 223,224.

doğru ya da görev adına etkinlik gösterebilir, ama asla gelecek adına, doğmamış bir şey adına, güçten ya da yarımandan yoksun bir şey adına değildir. Yetkeci kişilik edimde bulunma gücünü üstün güce dayanmaktan alır. Bu dokunulmazlığı olan bir güçtür ve hiçbir zaman değişmez. Yetkeci kişilik için güçsüzlük her zaman suçluluğun ve ahlâkî belirtisidir ve eğer inandığı yetke, zayıflık belirtisi gösterirse, sevgi ve saygısı ahlâkî ilama ve nefrete dönüşür. Önce bir barış ve daha büyük bir güce boyun eğme duygusu geliştirmeksizin, var olan güce saldırmasını sağlayacak "saldırgan yetiden" yoksundur. . Yetkeci kişiliğin cesareti, temelde yazgısının ya da kişisel "önder"inin, ya da temsilcisinin kendisi için uygun gördüğü acılara katlanma cesaretidir. En büyük erdemi —acıyı sona erdirmeye ya da en azından azaltmaya çalışması cesaretini göstermek değil— yakınmaksızın acı çekmektir. Yazgıyı değiştirmemek, tersine, ona boyun eğmek, yetkeci kişiliğin gözünde kahramanlıktır.

Yetkeci kişilik, güçlü ve buyurucu olduğu sürece yetkeye inanır, inancı aslında kuşaklarında yatmaktadır; kuşaklarını hafifletme görevi de gene inancına

dü er. Ama inanç derken, imdi yalnızca bir gizilgüç olarak var olanların gerçekle tirilmesine inanmayı anlıyorsak, yetkeci ki ili in inancı yoktur. Yetkeci felsefe sık sık görececili i fethetti ini ate li bir ekilde savunmasına ve etkinlik gösterisi yapmasına kar ın, temelde görececi ve hiççidir (relativist ve nihilisttir). Kökleri a ırı umarsızlı a, inançsızlı a dayanır ve nihilizme, ya amın yadsınmasına yol açar.9

Yetkeci felsefede e itlik kavramı yoktur. Yetkeci ki ilik ya alı kanlıkla ya da amaçlarına uygun dü tü ü için bazen e itlik sözcü ünü kullanabilir. Ama bu kavram, onun co kusal deneyimlerinin ula abilece i alanın dı ında bir eyleri ilgilendirdi inden onun için gerçek anlamı ya da önemi olan bir sözcük de ildir. Ona göre dünya, güçlü insanlarla güçsüzlerden, üstünlerle a a 1 insanlardan olu ur. Sado ma zo ist isteklerinden dolayı, yalnızca egemenlik ya da boyun e me deneyimleri ya ar, hayatında dayanı maya yer yoktur. ster cinsel olsun, ister ırksal, farklılıklar onun için kaçınılmaz olarak üstünlük ya da a a ılık belirtileridir. Bunlarla ilgili olmayan bir farklılı ı dü ünemez.

Q

Rauschning, Germany's Revolution öf Destruction (Almanya'nın Yıkım Devrimi) adlı yapıtında (Alliance Book Corp., Longmans, Green & Co., New York, 1939.) fa izmin nihilist özelli ini çok güzel betimlemi tir.)

144

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Sado mazo ist isteklerin ve yetkeci ki ili in tanımını, çaresizli in daha a ın biçimleriyle buna ko ut olarak tapınma ya da hükmetme nesnelere ile olan ortakya amsal ili ki sayesinde bu çaresizlikten kaçma biçimlerini yansıtır.

Bu sado mazo ist istekler yaygın olmakla birlikte, yalnızca belli bireyleri ve toplumsal grupları tipik sado mazo ist,olarak de erlendirebiliriz. Ancak kültürümüzde bulunmaması, çok ayrı bir durum sayılacak kadar yaygın olan daha hafif bir ba ımlılık biçimi de vardır. Bu ba ımlılık, sado mazo izmdeki tehlikeli ve tutkulu nitelikleri içermez ama burada, tartı mamızın dı ında bırakılamayacak kadar önemlidir.

Burada, ya anılan, gizli bir biçimde kendileri dı ında bir güçle ilintili olan ki ileri söz konusu ediyorum.10 Bu tip insanlar, bu güçle öyle ya da böyle ilgili olmayan hiçbir ey hissetmez, yapmaz ya da dü ünmezler. Kendilerini "onun" korumasını beklerler, kendilerine "onun" bakmasını isterler, ve kendi öz edimlerinin sonuçlarından "onu" sorumlu tutarlar. Ço u kez söz konusu ki i bu ba ımlılı ının farkında de ildir. Belli belirsiz bir farkındalık olsa bile, ba ımlı olunan ki i ya da güç, ço u kez belli de ildir. Bu gücün ba landı ı kesin bir imge yoktur. Temel niteli i, belli bir i levi, yani koruma, yardım etme ve bireyi geli tirme, onunla birlikte olma ve asla onu yalnız bırakmama i levini temsil etmektedir. Bu niteliklere sahip olan "X"e, sihirli yardımcı denebilir. Elbet ço u kez, bu. sihirli yardımcı ki üe tirilir. Tann olarak algılanır, bir ilke olarak, ya da ana babası, kocası, kansı ya da üstü, amiri gibi gerçek ki iler olarak kendini gösterir. Burada, u olguyu kabul etmek büyük önem ta imaktadır: Gerçek ki iler, sihirli yardımcı rolünü üstlendiklerinde, kendilerine sihirli nitelikler yakı ünlmı tır ve önemleri, sihirli yardımcının

ki ile tirilmi ekli ol malandan kaynaklanır. Sihirli yardımcının bu ki ile tirilmesi süreci, "âlık olmak" denen olguda sık sık gözlenir. Sihirli yardımcıya o türden bir ba lılı ı olan ki i, onu somut olarak görmek ister. u ya da bu nedenle —ço u kez cinsel isteklerin destekledi i nedenlerle— belli bir ki i, ona göre bu sihirli nitelikleri üstlenir, ve yardımcı arayan, bu ki iyi bütün ya amının ba lı ve ba ımlı oldu u bir varlı a dönü türür. kinci ki inin de birinci ki iyi sihirli yardımcısı olarak seçmi olması,

10n

uBu konuda bkz. Karen Homey, *New Ways in Psychoanalysis* (Ruhçözümlemede Yeni Yöntemler), W.W. Norton & Co., New York, 1939.

KAÇI MEKAN ZMALARİ

145

durumu de i tirmez. Yalnızca, bu ili kinin "gerçek a k" oldu u izlenimini güçlendirmeye yarar.

Sihirli yardımcıya olan bu gereksinim, ruhçözümsel süreçte, deney benzeri ko ullar altında incelenebilir. Ço u kez, çözümlenen ki i, ruhçözümçüye kar ı derinden bir ba lılık geli tirir ve tüm ya amını, edimlerini, dü ünçe ve duygulannı, çözümçüye ba lar. Çözümlenen ki i, bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendisine u soruyu sorar: Acaba o (çözümçü) undan ho lanır mı, bunu kabul eder mi, unu onaylar mı, bundan dolayı beni azarlar mı? Sevgi ili kilerinde, bir ki inin kendisine e olarak u ya da bu ki iyi seçmesi, özellikle bu ki inin salt o ki i oldu u için sevildi ine kanıt olarak gösterilir; ancak ruhçözümlemesinde, bu yanılısma savunulamaz. Aralarındaki fark çok büyük olan ki iler, birbirinden çok farklı ruhçözümçüler için aynı duygulan beslerler, ili ki sevgi ili kisini andırır; bu duygulara ço u kez cinsel istekler de e lik eder; ama gene de temelde ki ile tirilmi sihirli yardımcıyla olan bir ili kidir ve belli bir yetke sahibi herkes (doktor, rahip, ö retmen) gibi bir ruhçözümçünün, ki ile tirilmi sihirli yardımcıyı arayan ki i için doyurucu bir ekilde oynayabilece i bir roldür.

Bir ki inin bir sihirli yardımcıya ba lanmasına yol açan nedenler, temelde, ortakya amsal itkilerin temelinde buldu umuz nedenlerin aynıdır: Yani tek ba ına ayakta kalabilme, kendi bireysel gizilgüçleri ni tam anlamıyla ortaya çıkarma yetersizli i. Sado mazo ist isteklerde, bu yetersizlik ki inin, sihirli yardımcıya ba ımlı olarak kendi bireysel benli inden kurtulmasına —u anda sözünü etti im ba ımlılı ın daha hafif biçimlerinde yalnızca yönetilme ve korunma iste ine—yol açar. Sihirli yardımcıyla olan ba ın yo unlu u, ki inin kendi zihinsel, co kusal ve duygusal gizilgüçlerini kendili inden, anında dile getirme yeterlili iyle ters orantılıdır. Yani, ki i ya amdan bekledi i her eyi, kendi edimleri yoluyla de il de, sihirli yardımcının aracılı ıyla almayı umut eder. Bu durum yo unla tıkça, ya amın merkezi, ki inin kendisinden sihirli yardımcıya ve onun ki ile tirilmi biçimlerine kayar. imdi asıl sorun, kendi ya amını nasıl ya ayaca ı de il, yardımcıyı yitirmemek için "onu" idare etmenin ve isteklerini yerine getirmesini sa lamanın, hatta, kendisinin sorumlu oldu u eylerden onu sorumlu tutmanın yollarını aramaktır.

146

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Daha a mın durumlarda, ki inin bütün ya amı, yalnızca "onu" idare etme giri imleriyle doludur; bunun için herkes kendine göre bir araç kullanır: bazıları için itaat, bazıları için "iyilik", bazıları içinse, acı çekme, idare etme ya da kullanma araçları olur. Demek ki, "onu" idare etme gereksinimi izi ta ımayan bir duygu, dü ünçe ya da co ku, söz konusu de il; yani, gerçekten kendili inden ya da özgürce geli en bir ruhsal edim yok. Kendili indenli in engellenmesinden kaynaklanan ve aynı zamanda engellenmesine yol açan bu ba ımlılık, belli bir güvenlik duygusu vermekle kalmıyor, bir zayıflık ve ba lılık duygusu geli tiriyor. Bu böyle olunca, sihirli yardımcıya ba ımlı olan ki i de, "onun" tarafından —ço u kez bilinçsizce— kölele tirildi ini hissediyor ve az ya da çok ölçüde, "ona" kar ı isyan ediyor. Ki inin güvenlik ve mutluluk umutlarını ba ladı ı ki inin ta kendisine kar ı geli tirdi i isyan duyguları, yeni çeli kiler yaratır. "Onu" yitirmemek için bu duygunun bastırılması gerekir, ama altta yatan çatı kı, sürekli olarak bu ili kide aranan güvenli i tehdit eder.

Sihirli yardımcı, gerçek bir ki i ekinde somutla tılmı sa, bu ki iden beklenenleri yerine getirememesi halinde u ranılan dü kink lı ı —beklenti bir yanılısama oldu undan, gerçek ki i kaçınılmaz olarak onu dü kırıklı ına u ratacaktır— o ki iye olan kendi köleli inin getirdi i tepkiyle de birle ince, sürekli çatı kılara yol açar. Bu çatı kılar, bazen yalnızca ayrılmayla sonuçlanır; ayrılma genellikle, sihirli yardımcıya ba lanan bütün umutları gerçekle tirece i beklenen bir ba ka nesnenin seçilmesinden sonra olur, Bu ili ki de ba arısızlıkla sonuçlanırsa, bir kez daha bozulabilir, ya da sözkonusu ki i, "hayaf'ta her ey ba a gelir, deyip bir kenara çekilebilir. Ba arısızlı ının uygun sihirli ki iyi seçmemesinden kaynaklanmadı ını anlayamaz; oysa bir birey olarak, kendili inden etkinli i sayesinde elde edebilece i eyi, bir sihirli gücü kullanarak sa lamaya çalı tı ı için ba arısızlı a u ramı tır.

Ki inin kendi dı ında bir nesneye ömür boyu ba ımlı olması görüngüsü Freud tarafından ortaya konmu tur. O bu görüngüyü, anne babayla ki i arasında erken ya larda geli en, temelde cinsel nitelik ta ıyan ba ların devamı olarak yorumlamı tır. Hatta bu görüngü onu öylesine etkilemi tir ki, bütün nevrozların çekirde ini, Oedipus kompleksinin olu turdu unu öne sürmü , normal geli menin ana sorununun, Oedipus kompleksinin ba arıyla a ılmasında yattı ını savunmu tur.

KAÇI MEKAN ZMALARİ

147

Freud, Oedipus kompleksini, ruhbilimin merkezî görüngüsü olarak görmeye, ruhbilimdeki en önemli bulu lardan birini yapmı tır. Ancak yeterli bir yorum yapmayı ba aramamı tır; çünkü ana babayla çocuklar arasında cinsel çekim görüngüsü vardır; bundan kaynaklanan çatı kılar bazen nevrotik geli menin bir bölümünü olu tururlar gerçi ama, çocukların ana babalanna dü kün olmasında ne cinsel çekim, ne de bunun sonucu olan çatı kılar belirleyici rol oynar. Çocuk küçük oldu u sürece, do al olarak ana babaya ba ımlıdır ama bu ba ımlılık, çocu un kendili indenli inin kısıtlanması anlamına gelmez.

Ancak, toplumun temsilcileri olarak hareket eden ana babalar, çocuğun kendi kendini ve bağımsızlığını bastırmaya başladığında, büyüyen çocuk, kendi ayakları üzerinde durma yetisinin giderek azaldığını hissederek; bunun sonucu olarak da sihirli yardımcıyı arar ve genellikle "onu" ana babasında ki ile tirir. Daha sonra birey bu duyguları bir babasına, örneğin bir öğretmene, kocaya ya da ruhçözümçüye aktarır. Gene burada da, bu türden bir yetki simgesine bağlı olma gereksinmesi, anaya ya da babaya bağımlı olarak duyulan cinsel çekimin devam etmesinden dolayı, çocuğun gelişiminin ve kendiliğindenliğinin engellenmesinden ve bunun sonucu olan kaygıdan kaynaklanmaktadır.

Normal gelişimin olduğu kadar, bütün nevrozların çekirdeğinde, özgürlük ve bağımsızlık savaşımını görmekteyiz. Birçok normal insana göre, bu savaşım, iyi uyum sağlamaları ve normal sayılmaları yolunda bireysel benlerinin tümüyle bir kenara bırakılmasıyla sonuçlanmıştır. Nevrotik kişi, tümüyle boyun eğmeye karşı savaşmayı bırakmamı, ama aynı zamanda, hangi biçim ya da şekilde görünürse görünsün, sihirli yardımcı figürüne bağlı kalmıktır. Onun nevrozu, her zaman için temel bağımlılıkla özgürlük arayışı arasındaki çatışmayı çözümüleme yolunda atılan ve temelde başarısız olan bir adım olarak anlaşılmalıdır.

2. YIKICILIK

Sadomasoistik isteklerle yıkıcılığın çoğu kez iç içe bulunsalar da birbirlerinden ayrı tutulmaları gerektiğini daha önce belirttik. Yıkıcılık, etkin ya da edilgin ortakya ama ereğini de il, nesnesinin yok edilmesi ereğini gütmeleri açısından farklıdır. Ama o da bireysel güç •

148

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

özgürlük ve soyutlanmıllı dayanılmazlıktan kaynaklanır. Dünyadaki dünyaya kıyasla güçsüz olduğum duygusundan o dünyayı yok etmekle kaçabilirim. Onu yok etmeyi başarısam yalnız ve soyutlanmı olarak kalacağım, ama benimki, benim dünyadaki nesnelere yenilmez gücü karşısında ezilmeme olarak tanımayan harika bir soyutlanmadır. Dünyanın yok edilmesi, kendimi, onun tarafından unutulmaktan kurtarmak için yapabileceğim son, neredeyse umarsız girişimdir. Sadomasoistik nesnenin kendisiyle birlikteliğini etmeyi, onunla bütünleşmeyi amaçlar; yıkıcılıksa nesnenin yok edilmesini hedef alır. Sadizm, çok küçük kalmı bireyi, babalarının üzerinde egemenlik kurarak, yıkıcılıksa, ardından gelebilecek tehditleri ortadan kaldırarak güçlendirmeye çalışır.

Toplumsal ya da antımızdaki kişisel ilişkileri gözlemleyen herkes, her yerde görülen yıkıcılığın yaygınlığı karşısında mutlaka şaşırır. Genellikle, yıkıcılığın, yıkıcılık olduğunun bilincine varılmaz, çeşitli şekillerde ısrarla ısrarla. Hatta aslında, yıkıcılığın ısrarla ısrarla, ona neden uydurmada kullanılmayan hiçbir şey yoktur. Sevgi, görev, vicdan, yurtseverlik, babalarının ya da kendisinin yıkılması için kılıf olarak kullanılmıttır ve de kullanılmaktadır. Ancak, iki ayrı yıkıcı eylem türü arasında ayırım yapmamız gerekmektedir. Belli bir durumun sonucu olarak ortaya çıkan

yıkıcı e ilimler vardır; örne in, ki inin kendisinin ya da ba kalarının ya amına ve bütünselli ine ya da ki inin özde le ti i fikirlere yapılan saldırılara tepki olarak yıkıcılık görülebilir. Bu tür yıkıcılık do aldır ve ki inin ya amı onaylamasının kaçınılmaz bir ö esidir.

Ancak burada tartı ılan yıkıcılık bu ussal —ya da diyelim "tepkisel"— dü manlık de il, bir ki ide sürekli olarak bulunan ve deyi yerindeyse dile getirilme fırsatı kollayan e ilimdir. Yıkıcılı ın dile getirilmesi için nesnel bir "neden" yoksa (gerçi ki i genellikle u ya da bu türden bir ussalla tırma, bir neden bulmu tur ama), ki iye zihinsel ya da duygusal açıdan hasta deriz. Ama ço u durumda yıkıcı güdüler, öyle bir ekilde ussalla tırılmı tır ki, ussalla tıran ki i dı ında hiç de ilse birkaç ki i ya da bütün bir toplumsal grup, ussalla tırmayı, ya da uydurulan nedeni payla ır ve grubunun üyesi gözünde bu nedenin, "gerçekçi"ymi gibi görünmesine yol açarlar. Ama usdı ı yıkıcılı ın nesnelere ve onların seçilmesi nedenleri birinci derecede önem ta ımaz; yıkıcı güdüler, ki inin içinde bir tutkudur ve bir nesne bulmada her zaman için ba arıya ula ırlar. E er herhangi bir nedenle di er

KAÇI MEKAN ZMALARİ

149

ki iler bir bireyin yıkıcılı ının nesnesi olamazlarsa, ki inin kendi benli i kolaylıkla nesne haline gelir. Bu ileri derecede olu tu unda, ço u kez bedensel hastalıkla sonuçlanır, hatta bazen cana kıyma giri imleri bile görülür.

Yıkıcılık bireyin kendisiyle kıyaslamak durumunda oldu u bütün nesnelere ortadan kaldırılmasını amaçladı ından, dayanılmaz güçsüzlük duygusundan bir kaç ı oldu unu varsaydık. Ama yıkıcı e ilimlerin, insan davranı ında oynadı ı rolün büyüklü ü göz önüne alındı ında, bu yorum yeterli bir açıklama gibi görünmeyecektir; soyutlanma ve güçsüzlük ko ullan iki yıkıcılık kayna ı daha yaratırlar: kaygı ve ya amın engellenmesi. Kaygının rolüyle ilgili olarak pek bir ey söylemeye gerek yoktur. ster maddi olsun ister co kusal, ya amsal çıkarılara yöneltildi her tehdit, kaygı yaratır; bu türden kaygıya gösterilen en yaygın tepkiyse, yıkıcı e ilimlerdir. Tehdit, belli bir durumda, belli ki iler tarafından belirlenebilir. Bu durumda bu ki ilere kar ı yıkıcılık duygusu uyanır. Dı ı dünya tarafından sürekli tehdit edilme duygusu da —bilinçli olmasa da— sürekli bir kaygı yaratabilir.¹¹ Bu türden sürekli kaygı, soyutlanmı ve güçsüz bireyin konumundan do ar ve ki inin içinde geli en yıkıcılık deposunun kaynaklarından birini olu turur.

Aynı temel konumun bir di er önemli sonucu da az önce ya amın engellenmesi dedi im eydir. Soyutlanmı ve güçsüz birey, kendi duygusal, co kusal ve zihinsel gizilgüçlerini gerçekle tirme konusunda engellenir. Bu türden bir gerçekle tirme için gerekli ko ul olan içsel güvenlik ve kendili indenlikten yoksundur. Bu içsel engelleme. Reform döneminden bu yana orta sınıfın dinsel ve geleneksel davranı ölçütlerinde kendini göstermekte olan tabular gibi kültürel haz ve mutluluk tabularıyla daha da arttırılmı tır. Bugünlerde, dı sal tabu tam anlamıyla ortadan kalkmı tır; ancak duygusal zevkin bilinçli olarak onaylanmasına kar ın, içsel engel oldu u

gibi kalmı tır.

Ya amı engellemeyle yıkıcılık arasındaki bu ilişki sorununa Freud de inmiştir, onun kuramını tartışırken, konuyla ilgili kendi görüşlerimizi dile getirme olanağı bulacaktır.

Freud, cinsel güdüyle kendini koruma güdülerinin insan davranışındaki iki temel itkiyi oluşturduğu yolundaki ilk varsayımında, yıkıcı

Bkz. Bu konuda Karen Homey'nin *New Ways in Psychoanalysis* (Keagan Paul, Londra, 1939) adlı yapıtındaki tartışması.

150

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

güdülere hak ettikleri önem ve ayrıcalığı vermediğini sonradan anladı. Daha sonra yıkıcı eğilimlerin cinsel eğilimler kadar önemli olduğunu gördü ve insanda iki temel istek bulunduğundan hareket etti. Bunlardan biri ya amaçla yöneltilmiş bir itkiydi ve az çok libidoyla aynıydı; diğeri ise, amacı ya amaçla yıkmak olan ölüm güdüsüydü. Bu ikincisinin cinsel enerjiyle birleştirilebileceğini ve sonra da ya amaçla inin kendi ya amına ya da kendisi arasındaki nesnelere yöneltililebileceğini varsaydı. Ayrıca ölüm güdüsünün ya amaçla bütün organizmalarda doğuştan gelen bir biyolojik nitelikten kaynaklandığını ve dolayısıyla ya amının kaçınılmaz ve de değiştirilemez bir bölümünü oluşturduğunu öne sürdü.

Ölüm içgüdüleri varsayımı, Freud'un daha önceki kuramlarında dikkate alınmamış olan yıkıcı eğilimlerin önemini ele alması açısından doyurucudur. Ama yıkıcılık ölçüsünün bireyden bireye ve toplumsal gruptan gruba korkunç farklılıklar gösterdiği olgusunu yeterince hesaba katmayan biyolojik bir açıklamaya sınılanması bakımından doyurucu değildir. Freud'un varsayımları doğru olsaydı, ki inin gerek kendisine, gerek başkalarına karşı gösterdiği yıkıcılık ölçülerinin, az çok sürekli olduğunu kabul etmemiz gerekirdi. Oysa gözlemlerimiz, bunun tam tersini göstermektedir. Kültürümüzdeki bireyler arasında yıkıcılık boyutları büyük farklılıklar gösterdiği gibi, toplumsal gruplar arasındaki yıkıcılık boyutları da değişmektedir. Nitekim, örnek olarak Avrupa'daki aşağı orta sınıf üyelerinin kişiselindeki yıkıcılık miktarı, işçi sınıfı ve üst sınıflardaki yıkıcılık miktarından çok daha fazla olacaktır. İnsanbilimsel incelemeler, bazı halklarda yıkıcılığın çok fazla olmasının bunların belirleyici özelliğini oluşturduğunu, öte yanda bazı halklarda istedikleri şeylerin kendilerine, istedikleri başkalarına yönelik olsun, yıkıcılıktan izlenmediğini öğrenmemize olanak vermiştir.

Yıkıcılığın köklerini ortaya çıkarma yolundaki girişimlere, bu farklılıkları saptamak ve başkalarına hangi ayırıcı etmenlerin bulunabileceği sorunuyla, bu etmenlerin yıkıcılık boyutundaki farklılıkları saptamada hesaba alınıp alınmayacağı sorununu ele almakla başlamak gerektiğini kanıslındayım.

Ancak bu sorun, kendine özgü çok ayrıntılı bir inceleme gerektirdiğinden, burada ele alamayacaktır. Bununla birlikte, yanıtın hangi yönde aranacağını önermek isterim. Öyle görünüyor ki, bireylerde görülen yıkıcılığın derecesi ya amının oluşturulması, serpilmesi ya da

KAÇI MEKAN ZMALAR

geli tirilmesinin engellenmesi ölçüsüyle orantılıdır. Bunu derken, bireyin u ya da bu içgüdüsel iste inin baskı altına alınmasını de il, bütün bir ya amın engelleni ini, insanın duyusal, co kusal ve zihinsel yetilerinin geli me ve dile getirilmesindeki kendili indenli in engellenmesini anlatmak istiyoruz. Ya amın kendine özgü bir iç dinamizmi vardır; bu büyüme, dile getirilme ve ya anma e ilimindedir. Bu e ilimin engellenmesi halinde, ya ama yöneltilen enerjinin, bir parçalanma süreci geçirdikten sonra, yıkıcılı a yöneltildi mi enerjilere dönü tü ü anla ılmaktadır. Ba ka ekilde söyleyecek olursak: Ya ama yönelik itkiyle yıkıcılı a yönelik itki, aynı ölçüde ba ımsız etmenler de ildir, tersine i leyen bir içsel ba ımlılık içindedirler. Ya ama yönelik itki ne ölçüde engellenirse, yıkıma yönelik itki o ölçüde güçlenecektir; ya am ne kadar gerçeikle tirilirse, yıkıcılı ın gücü o ölçüde azalacaktır. Yıkıcılık, ya anmamı ya amın sonucudur. Ya amın bastırılmasını hazırlayan bireysel ve toplumsal ko ullar —ki inin kendisine ya da ba kalarına kar ı— belli dü mansı e ilimlerini besleyen, deyi yerindeyse depoyu olu turan yıkıcılık tutkusunu üretirler.

Toplumsal süreçte yıkıcılı ın oynadı ı dinamik rolün ne denli önemli oldu unu anlamak kadar bu duygunun yo unlu unu etkileyen ko ulların neler oldu unu anlamak da önemlidir ku kusuz. Reform ça ında orta sınıfı saran ve Protestancılıktaki belli dinsel kavramlarda, özellikle de çilecilik anlayı ında ve Calvin'in çizdi i, insano lunun bir kısmını i lenmemi suçlardan ötürü ezeli lanetlenmi li e mahkum etmeyi ho nutlukla kar ılayan acımasız bir Tanrı tablosunda anlatım bulan dü mansılı ı daha önce söz konusu etmi tik. O dönemde, daha sonra da oldu u gibi orta sınıf dü manlık duygularını daha çok ya amdan zevk alma olana ına sahip ki ilere kar ı duyulan yo un kıskançlı ı ussalla tıran, bu kıskançlı a kılıf olu turan ahlaksal öfke eklinde dı a vuruyordu. Ça ımızdaki görünümdeyse, a a ı orta sınıflardaki yıkıcılık duygusu bu yıkıcı isteklere seslenen ve onları yıkıcılı ın dü manlarına kar ı sava ta kullanan Nazizmin yükseli inde önemli bir etmen olu turdu. A a ı orta sınıflardaki yıkıcılı ın kökeninin, bu tartı mada kabul edilen kökenin aynısı oldu u kolayca görülebilir. Yani bu, a a ı orta sınıflarda, yukarı ve a a ı sınıflara göre daha büyük boyutlarda görülen, bireyin soyutlanması ve bireysel geni lemenin bastırılması olgularında yatmaktadır.

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI 3. ROBOT UYUMLULU U

Tartı tı ımız bütün i leyi lerde, birey, kendi dı ındaki dünyanın ezici gücü kar ısındaki önemsizlik duygusunu ya kendi bireysel bütünlü ünü yadsıyarak, ya da dünyanın tehdit olu turmasını durdurmak üzere ba kalarını yok ederek yenmektedir.

Di er kaç ı mekanizmaları, ki inin, (bazı ruhsal durumlarda gördü ümüz üzerei²) dünyanın kendisini tehdit etmesi olgusunu tümüyle yok etmek üzere dünyadan el etek çekmesi ve dı ındaki dünyayı çok küçük kılacak ölçüde kendisini büyütmesi eklinde ortaya çıkar. Bu kaç ı mekanizmaları bireysel

ruhbilim için önemlidir gerçi ama, kültürel açıdan pek önem ta ımazlar. Dolayısıyla onları burada tartı mak yerine, toplumsal önemi çok büyük olan bir ba ka kaçı mekanizmasına geçece im.

Ele alaca ım bu mekanizma, ça da toplumdaki normal bireylerin büyük bir ço unlu unun buldu u çözümü olu turur. Kısaca özetlemek gerekirse, birey, kendi olmaktan çıkar; kültürel kalıpların kendisine sundu u ki ili i tümüyle benimser; böylece tıpkı di erleri gibi ve onların kendisinden bekledi i gibi olur. "Ben" ile dünya arasındaki tutarsızlık ve onunla birlikte de, bilinçli yalnızlık ve güçsüzlük duygusu ortadan kalkar. Bu mekanizma, bazı hayvanların kendilerini korumak üzere renk de i tirmesiyle kıyaslanabilir. Onlar da kendi çevrelerine o kadar benzerler ki, çevrelerinden nerdeyse ayırt edilemezler. Kendi bireysel benli inden vazgeçen ve bir robot haline gelen ki i, çevresindeki milyonlarca di er robotla aynı olur, ve artık kendini yalnız hissetmez, kaygı duymaz. Ama ödedi i bedel yüksektir; kendi benli ini yitirmi tir.

Yalnızlı ı yenmenin "normal" yolunun bir robot haline gelmek oldu u görü ü, kültürümüzdeki insanın en yaygın görü lerinden biriyle çeli mektedir. Ço umuz, dü ünme, hissetme ve diledi i gibi davranma özgürlü üne sahip bireyler olarak dü ünülürüz. Ku kusuz bu, ça da bireycilik konusundaki genel görü olmakla kalmamakta, aynı zamanda her birey, kendisinin "kendisi" ve dü üncelerinin, duygu ve

Bkz. H. S. Sullivan, a.g.y., s. 68 ve devamı ile Research in Schizophrenia, American Journal of Psychiatry, Cilt IX, No 3; ayrıca Frieda Fromm Reichmann, Transference Problems in Schizophrenia, The Psychoanalytic Quarterly, Cilt VIII, No 4.

KAÇI MEKAN ZMALARI

153

isteklerinin "kendisine ait" oldu una içtenlikle inanır. Bununla birlikte, aramızda gerçek bireyler vardır gerçi ama, ço u durumda bu inanç bir yanılsama, hatta bu durumdan sorumlu ko ulların ortadan kaldırılmasına giden yolu tıkaması açısından, tehlikeli bir yanılsamadır.

Burada, ruhbilimin, bir dizi soruyla çabucak ortaya konulabilecek en temel sorunlarından biriyle kar ı kar ıyayız. Bu sorular öyle sıralanabilir: Benlik nedir? Ki inin kendi öz edimleriymi yanılsamasını yaratan edimlerin yapısı nedir? Kendili indenlik nedir? İlk zihinsel edim neyi anlatır? Ve son olarak, bütün bunların özgürlükle ne ilgisi vardır? Bu bölümde dü üncelerin ve duygulann nasıl olup da hem dı ardan yaratıldı ını, hem de aynı zamanda nesnel olarak ki inin kendi öz duygu ve dü üncesiymi gibi ya andı ını ve ki inin kendi duygu ve dü üncelerinin bastırılıp, ki inin benli inin bir parçası olmaktan çıkması sürecinin nasıl i ledi ini göstermeye çalı aca ız. Burada ortaya atılan soruların tartı masınıysa "Özgürlük ve Demokrasi" bölümünde sürdürece iz.

Tartı mamıza "Hissediyorum," "Dü ünüyorum," "13 " stiyorum" sözcükleriyle dile getirdi imiz deneyimin anlamını çözümlenmekle ba layalım. "Dü ünüyorum," dedi imizde, açık ve somut bir ey söylemi oluyoruz.

Sorulabilecek tek soru dü ündü ümün do ru mu yanlı mı oldu udur, benim dü ünüp dü ünmedi im de il. Gene de bir somut deneysel durum, bu sorunun yanıtının bekledi imiz yanıt olmayabilece ini gösterecektir. İmdi bir hipnotizma deneyine katılalım.14 i te A diye anaca ımız özneyi B uyutuyor ve ona uyandıktan sonra kendisine getirildi ini sandı ı bir elyazmasını okumak isteyece ini, onu arayaca ını ve bulamayaca ını, sonra bir ba ka ki inin, C'nin onu çaldı ını sanaca ını, C'ye öfkelenece ini söylüyor. Ayrıca bütün bunların hipnotik uyku sırasında kendisine verilmi uyarılar oldu unu unutmasını da söylüyor. unu eklemek gerekir ki, C, öznenizin o güne dek hiç öfke duymadı ı biridir ve ko ullara göre de öfke duyması için bir neden bulunmamaktadır; üstelik, kendisi de aslında bir elyazması getirmi de ildir.

Bu sözcükleri (I feel, I think) bir metin içinde sırasıyla öyle çevirecektik belki: "Bana öyle geliyor ki, " "Sanırım", (cev.) 14

Hipnoz sorunuyla ilgili olarak M.H. Erickson'un Psychiatry, 1939, Cilt 2, Sayı 3, s. 472'deki yayın listesine bakınız.

154

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

KAÇI MEKAN ZMALARİ

155

I

Ne olur? A uyanır ve bazı konularda kısa bir kar ılıklı konu madan sonra, "Ha, bu bana bir ey hatırlattı, ben bir yazı yazmı tım, size okuyaca ım (okumak isterim)," der. Bakınır, elyazmasını bulamaz, sonra C'ye döner, yazıyı almı olabilece ini söyler; C bu savı reddedince A birden öfkelenir ve C'yi düpedüz yazıyı çalmakla suçlar. Daha da ileriye gider, C'nin bir hırsız oldu unu inandırıcı kılacak nedenler öne sürer. Sa dan soldan duydu una göre, C'nin, bu elyazma sına müthi gereksinimi vardır ve bu anı fırsat bilip almı tır falan filan... Yalnız C'yi suçlamakla kalmamakta, suçlamasını inandırıcı kılacak sayısız "ussalla tırmalar" uydurmaktadır. (Elbet bunlardan hiç biri do ru de ildir ve bunlar daha önce A'mn aklından hiç geçmemi tir.)

İmdi bu noktada odaya bir ba kasının girdi ini dü ünelim. A'mn duydu unu ve dü ündü ünü söyledi inden hiçbir ku ku duymayacaktır; kafasındaki tek soru, suçlamasının do ru olup olmadığı, yani A'nın dü üncelerinin içeri inin, gerçek olgulara uyup uymadı ı olacaktır. Ama sürece ba langıcından bu yana tanık olan bizler, suçlamanın do ru olup olmadığını sormaya gerek görmeyiz.

u anda A'nın duyduklarının ve dü ündüklerinin kendi duygu ve dü ünceleri de il de, kafasına bir ba ka ki i tarafından konulmu yabancı ö eler oldu undan emin oldu umuzdan, sorunun bu oldu unu biliyoruzdur.

Deneyin orta yerinde sahneye çıkan ki inin varabilece i sonuç öyle olabilir: "A, bütün bu dü ünceleri besledi ini açıkça dile getiriyor. Ne dü ündü ünü en iyi kendisi bilir, duygularıyla ilgili olarak kendi söylediklerinden daha geçerli bir kanıt yok ortada. Dü üncelerinin kendisine sonradan benimsetildi ini ve yoktan var olan yabancı ö eler oldu unu söyleyen ba ka ki iler var. Do rusu kimin haklı oldu una karar veremem; içlerinden

herhangi biri yanılıyor olabilir. Bir ki iye kar ı iki ki i bulundu una göre, belki de ço unluk haklıdır." Öte yanda deneyi ba tan sona izlemi olan bizler, ku ku duymayaca ız, yeni gelen de ba ka hipnotik deneylere katılmı olsa, o da ku ku duymayacak. O zaman, bu türden bir deneyin, sayısız kez de i ik ki ilerle de i ik ekillerde tekrarlanabilece im görecektir. Hipnozcu, çi patatesin nefis bir ananas oldu unu söyleyebilir, özne ananası yerken aldı ı tatla patatesi yiyecektir. Ya da öznenin hiçbir ey göremeyece i telkin edilirse, özne kör olacaktır, ya da diyelim, dünyanın yuvarlak de il de dü z oldu u telkin edilirse, özne ate li bir ekilde dünyanın dü z oldu unu savunacaktır. Hipnoz, özellikle de hipnoz sonrası deney neyi kanıtlar? Öznel olarak kendimize ait oldu una inandı mız, dü ünçe, duygu ve isteklerimizin hatta duygusal heyecanlarımızın olabilece ini, öte yanda bu dü ünçe ve duygulan ya amakla birlikte bunların bizim içimize dı ardan konulabilece ini, temelde yabancı olduklarını ve dü ündü ümüz, duydu umuz eyler olmadıklarını kanıtlar.

Giri ti imiz hipnoz deneyi neyi gösterir? (1)Denek bir ey yani elyazmasım okumayı ister, (2) bir ey, yani C'nin elyazmasım aldı ını dü ünür, ve (3) bir ey, yani C'ye kar ı öfke hisseder. Bu zihinsel edimlerin üçünün de —isteme itkisi, dü ünçesi, duygusu— kendi zihinsel etkinli inin sonucu olmak anlamında kendisine ait olmadı ını gördük. Kendisinde olu madı ını, ona dı ardan verildi ini ve sanki kendisininmi gibi öznel olarak hissedildi ini gördük. Denek, hipnoz sırasında kendisine verilmemi birçok dü ünçeyi yani, C'nin elyazmasım çaldı ı varsayımını "açıklamasına" yarayan "ussalla tırmaları" da dile getiriyor. Ama ne olursa olsun, bu dü ünceler, yalnızca biçimsel anlamda onundur. Ku kuyu açıklıyor gibi görünmelerine kar ın, ku kunun daha ba tan bulundu unu ve ussalla tırıcı dü üncelerin, duyguyu inanılır kılmak için uydurulmu oldu unu biliyoruz; gerçekten açıklayıcı dü ünceler de il, olgudan sonra olu mu dü üncelerdir bunlar.

Konuya bu hipnoz deneyiyle girmemizin nedeni, kendi zihinsel edimlerinin kendili indenli ine kesinlikle inanan bir ki ide, bu edimlerin aslında kendisi dı ında bir ki inin etkisinin sonucu olarak, belli ko ullar altında geli ti ini en a maz biçimde gösteren deney olmasındandır. Ancak bu görüngü, yalnız ve yalnız hipnoz durumunda görülüyor de ildir. Dü üncelerimizin, duygularımızın ve isteyi lerimizin içeriklerinin dı ardan bize verildi i ve hakiki olmadıkları olgusu, bu yalancı edimlerin ola an, ki inin kendisinden kaynaklanan gerçek edimlerinse istisna oldu u izlenimini verecek ölçüde varlık göstermektedir.

Dü ünme ediminin bürünebilece i yalancı nitelik, isteme ve hissetme alanındaki aynı görüngüden daha çok bilinir. Dolayısıyla, gerçek dü ünme ile yalancı dü ünme arasındaki farkı ortaya koymakla i e ba lamakta yarar var. Diyelim balıkçıların ve kentten gelmi yazlıkçıların bulundu u bir adadayız. Havanın nasıl olaca ını bilmek istiyoruz ve radyoda hava raporunu dinlemi olduklarını bildi imiz bir

156

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

balıkçıyla iki kentli yazlıkçıya soruyoruz. Hayli deneyimi ve hava sorunu konusundaki ola an ilgi ve kaygısıyla balıkçı, biz ona soruyu sormadan önce bu konuda ne söyleyece ine karar vermedi ini varsayarak dü ünmeye ba lar. Rüzgarın yönünün, ısının, nemin falan, hava tahmininde bulunmada oynadı ı rolü bildi inden, bunların önemine uygun olarak çe itli etmenleri ölçüp biçecek ve az çok kesin bir yargıya varacaktır. Belki de radyodaki hava raporunu anımsayacak ve kendi görü ünü desteklemek ya da çürütmek üzere bize aktaracaktır; radyoda söylenenler kendi tahminiyle çeli iyorsa, görü ünün nedenlerini tartmada özellikle dikkatli davranacaktır; ancak bize söyledikleri, kendi görü ü, kendi dü üncelerinin sonucudur ve i te önemli olan nokta da budur.

ki kent yazlıkçısından ilki bir erkektir ve görü ünü sordu umuzda, havadan pek anlamadı ını bilmekte ve anlama konusunda da pek bir zorlanım hissetmemektedir. "Ben bilemem," diye yanıtlar bizi. "Ben yalnızca radyoda verilen hava raporunun öyle öyle oldu unu biliyorum." Sordu umuz di er kentli, farklı bir tip. Aslında çok az bilmesine kar ın, hava hakkında çok ey bildi ine inanıyor. Her soruya yanıt verebilmesi gerekti ini sanan bir tip. Bir an dü ünür sonra bize aslında radyodaki raporun aynısı olan "kendi" görü ünü söyler. Nedenlerini sordu umuzda, rüzgarın yönünü, sıcaklık derecesini dikkate alarak bu sonuca ula tı ını söyler.

Bu adamın davranı ı, dı ardan görüldü ü ekliyle, balıkçınıninkinin aynı. Ama gene de, yakından inceleyecek olursak, radyodaki hava raporunu dinledi i ve onu kabullendi i açıkça ortaya çıkar. Adamın içindeki duygu, onu bu konuda kendi görü ünü geli tirmek zorunda bırakmı tır, bir ba kasının yetkili görü ünü yineledi ini unuttur ve bu görü ün, kendi dü ünceleri sayesinde ula tı ı görü oldu una inanır. Verdi i nedenlerin kendi görü ünden önce var oldu unu sanır, ama bu nedenleri incelersek, daha önceden bir görü olu turmamı olması halinde, bu nedenlerin onu hava durumu hakkında herhangi bir sonuca ula tı ramayaca ını görürüz. Bunlar aslında, adamın görü ünü, kendi dü üncesinin sonucuymu gibi gösteren yalancı nedenlerden ba ka bir ey de ildir. Kendisi, kendisine ait bir görü geli tirdi i yanılsaması içindedir, ama gerçeklikte, yalnızca, bu sürecin farkında olmaksızın, bir yetkilinin görü ünü benimsemi tir. Belki de hava durumu hakkında

KAÇI MEKAN ZMALARİ

157

söyledikleri do rudur da, balıkçınıninkiler yanlı tır ama bu durumda balıkçı, "kendi öz" görü ü konusunda gerçekten yanılmı olsa da, do ru olan görü ler, adamın "kendi" görü leri olmayacaktır.

insanların bazı konularda, örne in siyaset konusundaki görü lerini inceledi imizde de aynı görüngüyle kar ıla ıyoruz. Ortalama bir gazete okuruna, belli bir siyasal sorun konusunda ne dü ündü ünü sorun. "Kendi" görü ü olarak size, okudu u eyleri az çok eksiksiz bir ekilde aktaracaktır, ama gene de —i te bu nokta önemlidir— söylediklerinin, kendi öz dü ünmesinin sonucu oldukları inancındadır. Siyasal görü lerin, babadan o ula geçti i küçük bir toplulukta ya ıyorsa, "kendi öz" görü ü, bir an için

inanabilece inden çok daha büyük bir kuvvetle, katı bir baba ya da ananın, kalıcı yetkesinin etkisi altındadır. Bir ba ka okurun görü ü, bir anlık utanmanın, bilgisiz sanılma korkusunun sonucu olarak dile gelebilir; burada da "dü ünçe" temelde do al bir deneyim, arzu ve bilgi birle iminin sonucu de il, bir paravandır. Estetik yargılarda da aynı görü ngüye rastlanır. Bir müzeye giden ortalama insan, ünlü bir ressamın, diyelim Rembrandt'ın resmine bakar ve onun güzel ve etkileyici bir resim oldu u yargısına varır. Yargısını çözümlerse, resme kar ı herhangi bir içsel tepkisi bulunmadı ını, ama ondan güzel oldu unu dü ünmesi beklendi i için güzel oldu unu dü ündü ünü görürüz. Aynı görü ngü, insanların müzik konusundaki yargılarında ve ayrıca algılama edimi konusunda da açıkça kendini belli eder. Ünlü bir manzaraya bakan birçok ki i, aslında sayısız kez, diyelim kartpostallarda gördükleri manzaraların kopyasını gözlerinin önüne getirirler; kendilerinin manzarayı gördüklerini sanırlar ama aslında gözleri önünde daha önce gördükleri bu kartpostal manzaralarını canlandırmaktadırlar. Ya da gözleri önünde olan bir kazayı izlerken, olayı, hemen olu turdukları bir gazete haberi ekinde görür ya da duyarlar. Hatta, birçok ki i için, ya adıkları bir deneyim, bir sanatsal gösteri ya da katıldıkları bir siyasal toplantı, ancak olayı gazetede okumalarından sonra gerçek görünür.

Ele tirel dü üncenin bastırılması genellikle erken ba lar. Örne in be ya ındaki bir kız çocu u, annesinin sürekli olarak sevgiden ve dostluktan söz etmesine kar ın aslında so uk ve bencil oldu unu somut olarak anlayarak, ya da daha kaba bir ekilde, annesinin durmadan de erli ahlâk ölçütlerinden söz etmesine kar ın, bir ba ka erkekle serüven ya adı ını fark ederek içtenlikli davranmadı ını görür.

158

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Çocuk bu tutarsızlı ı hisseder. Adalet ve hakikat duygusu incinmi tir, ama gene de, herhangi bir ele tireye izin vermeyen anneye ba ımlı oldu undan, ve diyelim, güvenemeyece i zayıf bir babası bulundu undan, çocuk, ele tirel sa duyusunu bastırmak zorunda kalır. Kısa bir süre sonra, annesinin ikiyüzlülü ünü ya da sadakatsizli ini fark etmez hale gelir. Ele tirel dü ünceyi canlı tutmak hem yararsız hem de tehlikeli görü ndü ünden, çocuk, bu yetisini yitirecektir. Öte yanda, kendisini annesinin içten ve saygın oldu una ve ana babasının mutlu bir evlili i bulundu una inanmak zorunda bırakan kültür kalıbının etkisi altında, bu fikri, kendi fikriymi gibi kabullenmeye hazır olacaktır.

Bütün bu yapay dü ünme örneklerinde sorun, dü ünçe içeri inin do ru olup olmadı ı de il, dü üncenin ki inin kendi öz dü üncesinin yani kendi öz etkinli inin ürünü olup olmadı ıdır. Hava tahmininde bulunan balıkçı olayında da dile getirildi i üzere, "kendi" dü üncesi yanlı bile olabilir ve kendisine verilmi dü ünceyi tekrarlamakla yetinen adamın dü üncesi do ru olabilir. Yapay dü ünme, son derece mantıklı ve ussal da olabilir. Dü üncedeki yapay nitelik, ille de mantıksız ö elerde görünmez. Bu, aslında

mantı a uygun olmayan nesnel etmenler tarafından belirlendi i halde, ussal ve gerçekçi dayanaklarla açıklanmaya çalı ılan edim ya da duyguların ussalla tırılmasında incelenebilir. Ussalla tırma ya da neden uydurma, mantıklı dü ünme kurallarına ya da olgulara ters dü ebilir. Ama ço u kez, kendi içinde mantıklı ve ussaldır; usdı ih ı, yalnızca nedeniymi gibi göründü ü edimin gerçek güdüsü olmayı nda yatmaktadır.

Mantıksız ussalla tırmaya örnek olu turan çok ünlü bir fıkra vardır: Kom usundan bir kavanoz ödünç alan biri, onu kırmı ve geri vermesi istendi inde u yanıtı verdi : "Bir kere ben onu sana geri verdim; ikincisi, hiçbir zaman ödünç almamı tım zaten; üçüncüsü de bana verdi inde kavanoz zaten kırıldı." Bir de "mantıklı" ussalla tırma örne i var. A diyece imiz biri, müthi bir mali sıkıntı içindedir ve B adındaki akrabasından borç para ister. B, iste i reddeder ve ödünç para vermekle, A'nın sorumsuz olma ve ba kalarına sırtını dayama e ilimlerini desteklemi olmamak için böyle davrandı ını söyler. Bu akıl yürütme son derece yerinde görünebilir, ama gene de bir ussalla tırmadır; çünkü B, A'ya nasılsa borç vermek istememi tir ve A'nın iyili ini

KAÇI MEKAN ZMALARİ

159

dü ündü ünden böyle davrandı ına inansa da, aslında kendi cimrilik güdüsü bu nedeni uydurmasına yol açmı tır.

Demek ki, ortada bir ussalla tırma olup olmadı ını anlamak için ki inin söyledi inin mantıklı olup olmadı ına bakmak yetmiyor, ki ide i leyen ruhbilimsel güdülerini de hesaba katmamız gerekiyor. Belirleyici nokta neyin dü ünüldü ü de il, dü ünülen eyin nasıl dü ünüldü üdür. Etkin bir dü ünmenin sonucu olan dü ünçe, her zaman için yeni ve özgündür; ille de ba kalarının bunu daha önce hiç dü ünmedi i anlamında de il, dü ünün ki inin dü ünmeyi, kendi dı ndaki dünyada ya da kendi içinde yeni bir ey ke fetmek için bir alet olarak kullanması anlamında özgün. Ussalla tırmalarda genellikle bu ke fetme ve ortaya çıkarma niteli i yoktur; ki inin içinde var olan co kusal önyargıyı do rularlar. Ussalla tırma, gerçekli e ula ma aracı de il, ki inin kendi arzularını var olan gerçeklikle uyumlu bir ekilde, ve de söz konusu olayın gerçekle mesinden sonra birbirine karı tırması giri imidir.

Dü ünmede oldu u gibi duyumsama ya da hissetmede de, kendi içimizde ye eren gerçek duyguyla, sandı ımız gibi gerçekten bize ait olmayan yalancı duyumsamayı birbirinden ayırt etmemiz gerekir. Günlük ya amımızdan, ba kalarıyla ili kide duygularımızın yapay nitelikli oldu unun tipik bir örne ini olu turan bir olay alalım. Bir partiye katılan bir erke i gözlemliyoruz. Ne eli, gülüyor, dostça söyle iler yapıyor, kısacası, çok mutlu ve ho nut görünüyor. Partiden ayrılma vakti, o ak am ne kadar ho vakit geçirdi ini söylerken dostça bir gülümseme var yüzünde. Ardında kapı kapanır — i te imdi onu çok dikkatle izleyece iz. Yüzünde ani bir de i iklik fark edilir. Gülümsemesi kaybolmu tur; imdi yalnız oldu una ve kendisinde gülümseme iste i uyandıracak hiçbir ey ya da hiç kimse bulunmadı ına göre,

bu beklenen bir durumdur ku kusuz. Ama sözünü etti im de i iklik gülümsemenin kaybolmasından öte bir de i iklik. Yüzünü derin bir hüzün, nerdeyse umarsızlık kaplamı tır. Bu anlatım belki yalnız birkaç saniye sürer sonra yüzde, her zamanki maskemsi anlatım görünür; adam arabasına biner, ya adı ı ak amı dü ünür, iyi bir izlenim bırakıp bırakmadı ını sorar kendine, bıraktı ını hisseder. Ama parti sırasında "kendisi" mutlu ve ne eli miydi? Yüzünde gözlemledi imiz kısa üzüntü ve umarsızlık anlatımı, büyük bir önem ta ımamaktan kaynaklanan anlık bir tepki miydi yalnızca? Bu adamı daha iyi

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

tanımaksızın bu sorunun yanıtı konusunda karar vermek nerdeyse olanaksızdır. Ancak adamın ne elili inin ne anlama geldi ini kavramamızda ipucu olu tı ıracak bir olay vardır.

O gece, dü ür de yine orduda, sava ta oldu unu görür. Dü man hattına girip dü man karargahına sızma emri almı tır. Alman üniformasına benzeyen bir subay üniforması giyer ve ansızın kendisini bir grup Alman sı bayın arasında bulur. Karargahın böylesine rahat olması ve herkesin kendisine dostça davranması kar ısında a ırmı tır ama kendisinin bir casus oldu unu anlayacakları korkusu giderek artar. Genç subaylar arasında, özellikle ho landı ı biri ona yakla ır ve "Kim oldu unuzu biliyorum. Kaçmanızın tek bir yolu var. Fıkralar anlatmaya ba layın ve onları öyle çok güldürün ki, sizin fıkralarınız onları sülüklesin, sij e dikkat edemez hale gelsinler." Bu öneriden dolayı minnet duyar ve lıkralar anlatmaya, gülmeye ba lar. Giderek fıkraları öyle bir ço alır ki, di er subaylar ku ku duymaya ba larlar, onların ku kulan arttıkça fıkralar ve gülü ler daha zoraki görünür. Sonunda adamın içini müthi bir korku kaplar, daha fazla kalmaya dayanamaz hale gelir; birden aya a fırlar, hepsi pe ine dü erler. Derken sahne de i ir, evinin tan önünde dura ı bulunan bir tramvayda oturmaktadır. Sırtında i giysileri vardır ve adam sava ın sona erdi i dü üncesiyle büyük bir rahatlık duymaktadır.

Ertesi gün ona dü ün tek tek ö eleriyle ilgili ne dü ündü ünü sorabilece imizi varsayalım imdi. Bizi ilgilendiren asıl noktanın anla ılmasında özellikle önemli olan birkaç ça rı ımı buraya alaca ız. Alman üniforması dün ak am partide a ır bir Alman aksanıyla konu an bir konuk oldu unu hatırlatıyor. Üzerinde iyi bir izlenim bırakmak için yapmadı ını koymamasına kar ın, kendisine (dü görene) pek ilgi göstermemesinden ötürü bu adamın kendisini rahatsız etti ini hatırlıyor. Bu dü üncelere dalmı ken, partide bir an için Alman aksanıyla konu an t u adamın kendisiyle düpedüz alay etti ini sandı ını, ve söyledi i bir söz üzerine terbiyesizce gülümsedi ini anımsıyor. Karargahın bulundu u rahat salonu dü ündü ünde, dün ak amki partide oturdu u odaya çok benzedi ini ancak pencerelerinin, bir zamanlar ba aramadı ı bir sınava girdi i bir odanın pencerelerini andırdı ını hatırlıyor. Bu ça rı ıma a ırıyor ve partiye gitmezden önce, kısmen konuklardan birinin ilgisini çekmek istedi i bir kızın a abeyi olması ve kısmen de ev sahibinin, kendi mesleksel ba arısı ellerinde olan bir

KAÇI MEKAN ZMALAR

161

müdürle çok sıkı fıkı olması nedeniyle, bırakaca ı izlenim konusunda biraz kaygılı oldu unu hatırlıyor. Müdürden söz edince, ondan hiç ho lanmadı ını, ona kar ı dostça davranmak zorunda olmanın kendisine çok a a ılayıcı geldi ini, daveti yapan ev sahibi hemen hemen farkında olmasa da, ondan da pek ho lanmadı ını söylüyor. Ç a rı ımların biri de kabak kafalı bir adam hakkında gülünç bir olay anlatmı olması ve sonra, kendisi de nerdeyse kabak kafalı olan ev sahibini incitmi olabilece ini hissetmesi. Tramvay ona garip gelmi ti, çünkü ray yok gibiydi. Bu konuda konu urken, okula giderken bindi i tramvayı anımsadı; derken bir ayrıntı daha aklına geldi, vatmanın yerini almı ü ve tramvay sürmeyle otomobil kullanmak arasında pek büyük bir farkın olmadı ını dü ünerek a ırmı tı. Öyle anla ılıyor ki, tramvay, eve gelirken sürdü ü kendi arabasının yerini almı tır ve eve dönü ü de ona okuldan eve dönü ünü anımsatmı tır.

Burada, ç a rı ımlardan yalnızca bir kısmı dile getirilmi ve adamın geçmi ve imdiki durumuyla ilgili, ki ilik yapısıyla ilgili hemen hiçbir ey söylenmemi tir gerçi ama, gene de, dü lerin anlamını anlamaya alı ık herkes, bu dü ün anlamını ve kurulan ç a rı ımların nelerin yerine geçti ini açıkça görmü olsa gerektir. Dü , adamın bir önceki gece partide ya adı ı gerçek, duyguyu açı a çıkarmaktadır. Kaygılıydı, istedi i izlenimi vermeyi ba aramamaktan korkuyordu, kendisini a a ıladıklarını sandı ı ve yeterince ho lanmadı ı birkaç ki iye öfkelenmi ti. Dü , adamdaki ne enin kaygı ve öfkesini örtbas etme ve aynı zamanda öfke duydu u ki ileri yatı tırma aracı oldu unu göstermektedir. Yüzündeki ne e bir maskeydi; kendi içinde varlık kazanmamı , "onun" aslında hissettiklerine, yani korku ve öfkesine örtü görevi görmü tü. Bu durum onun konumunu öylesine güvensiz kılıyordu ki kendini, bir dü man kampında her an açı a çıkabilecek bir casus gibi hissetti. Partiden çıktı ında yüzünde bir an için fark etti imiz üzüntü ve umarsızlık, imdi do rulanmı ve nedenleri ortaya çıkmı bulunmaktadır: "kendisi"aslında ne hissetti inin farkında de ildi ama o anda yüzü "kendisinin" gerçekten hissetti i duyguyu dile getiriyordu. Dü ünde duygularını yöneltti i ki ileri açıkça görmemi ti ama, duygu dramatik ve açık bir ekilde tanımlanıyordu.

Bu adam nevroitik de il, olay sırasında hipnotize edilmi de de ildi; olsa olsa ç a da insanlarda yaygın olan kaygı ve onaylanmak gereksinimi ta ımaktadır. Ne esinin "kendisine" ait olmadı ının farkında

162

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

de ildi; çünkü, belli bir durumda kendisinden beklendi i ekilde davranmaya öylesine alı ıktı ki, herhangi bir eyin "garip" oldu unu fark etmesi ola andı ı bir davranı olurdu.

Dü ünme ve duyumsama için geçerli olanlar, isteme için de geçerlidir. Ço u ki i, bir dı güç kendilerini açık açık bir ey yapmaya zorlamadıkça, kendi kararlarının kendilerine ait oldu unu ve bir ey istediklerinde, isteyenin kendileri oldu una inanırlar. Ama kendimize ili kin büyük yanılgılardan

biridir bu. Kararlarımızın ço u, aslında kendi kararlarımız de il, dı ardan bize önerilmi kararlardır; aslında ba kalarının beklentilerine uygun davrandı ımız, soyutlanma korkusuyla, ya amımıza, özgürlü ümüze ve rahatımıza do rudan gelebilecek tehditlerin yarattı ı korkuyla güdülmü bulunmamıza kar ın, karan verenin kendimiz oldu u konusunda kendimizi ikna etmeyi ba armı ızdır.

Çocuklara hergün okula gitmek isteyip istemedikleri soruldu unda, yanıtları, "Elbet isterim,"olacaktır; bu do ru bir yanıt mıdır? Ço u durumda do ru de il ku kusuz. Çocuk okula hayli sık gitmek isteyebilir, ama gene de zaman zaman, hep okula gitmek yerine oynamak ya da ba ka bir ey yapmak istiyordur. Kendisinden her gün okula gitmek istemesinin beklendi ini hisseder, bu baskı, salt zorunlu oldu u için böylesine sık okula gitti i duygusunu bastırarak denli güçlüdür. Çocuk, okula zaman zaman gitmek istedi inin, zaman zamansa yalnızca zorunlu oldu u için gitti i olgusunun bilincinde olsa kendisini daha mutlu hissedecektir belki. Ama görev duygusunun baskısı, istemesi beklenen eyi "kendisinin" istedi i duygusunu verecek kadar büyüktür.

Genellikle, insanların ço unun kendi istekleriyle evlendi i varsayılır. Bir görev ya da yükümlülük duygusu temeline dayanarak bilinçli olarak evlendikleri olur ku kusuz. nsanların gerçekten "kendileri" istedi i için evlendikleri durumlar vardır. Ama aynı zamanda, bir adamın (ya da kadının) bilinçli olarak belli bir ki iyle evlenmeyi istedi ine inandı ı, oysa aslında, kendisini evlili e yol açan ve bütün kaçı yollarını tıkamı gibi görünen bir dizi olaylar içinde kısıtılmı buldu u durumlar da vardır. Evlenmeden önceki aylar boyunca "kendisinin" evlenmek istedi inden kesinlikle emindir, bunun böyle olmayabilece inin ilk ve de biraz gecikmi belirtisi, dü ün günü, damadın (ya da gelinin) ansızın pani e kapılması ve müthi bir kaçma itkisi

KAÇI MEKAN ZMALARI

163

hissetmesiyle ortaya çıkar. "Sa duyu" sahibi biriye bu duygu yalnızca birkaç dakika ya ar, evlenmeye niyeti olup olmadı ı sorusuna sarsılmaz bir inançla olumlu yanıt verir.

Günlük ya antıda, insanların, karar vermi , bir ey istemi gibi göründü ünü, ama aslında, yapacakları eyi istemelerim "zorunlu" kılan iç ya da dı baskılara uyum sa ladıklarını örnekleyen birçok olay aktarmayı sürdürebiliriz. Ona bakarsanız, insanların karar vermeleri görüngüsünü yakından izledi imizde, ki ilerin, aslında geleneklere, göreve ya da düpedüz baskıya boyun e me olan davranı larını, "kendi" kararları sanma yanlı ına dü tüklerinin pek çok örne ini görürüz. Bireysel karan, varolu unun sözümona temel.ta ı haline getirmi bir toplumda, "özgün" kararlar görece olarak nerdeyse nadir bir görüngü gibi kalıyor.

Nevrotik belirtiler göstermeyen insanlann çözümlenmesinde sık rastlanan bir yalancı isteme olayını içeren bir ayrıntılı örnek daha vermek istiyorum. Bunu

yapmamın bir nedeni, bu bireysel olgunun geni anlamda bu kitapta ele aldı ımız kültürel konularla pek ilgisi olmamasına kar ın, bilinçaltı güçlerin i leyi ini pek bilmeyen okurlara, bu görüngüyle tanı ma fırsatı vermesidir. Ayrıca da, bu örnek, daha önce üstü kapalı de inilen bir noktanın, baskıyla yalancı edimler sorunu arasındaki ba lantı konusunun, daha ayrıntılı bir ekilde ortaya konulmasını sa layacaktır. Baskıya, ço u kez bastırılmı güçlerin, nevrotik davranı larda, dü lerde falan i leyi i açısından bakılmakla birlikte, her bastırmanın ki inin gerçek benli inin bazı kısımlarını ortadan kaldırdı ı ve bastırılanın yerine bir yalancı duyguyu i ler hale getirdi i olgusunu vurgulamak önem ta ımaktadır.

imdi sunaca ım olay, yirmi iki ya ında bir tıp ö rencisiyle ilgili. Kendisi yaptı ı i ten ho lanıyor ve insanlarla da oldukça normal ili kiler içinde. Kendisini sık sık hafif yorgun hissetmesine ve ya ama kar ı özel bir heves duymamasına kar ın, pek mutsuz sayılmaz. Çözümleme istemesinin nedeni kuramsal, çünkü kendisi bir ruhçözümçü olmak istiyor. Tek ikayeti, tıp çalı malarında kar ıla tı ı bir engel. Sık sık okudu u eyleri unutuyor, dersler sırasında a ın yorgunluk hissediyor ve sınavlarda fazla ba arılı olamıyor. Buna a ırıyor çünkü ba ka konular söz konusu oldu unda belle i çok daha iyi i liyor. Tıp okumak istedi i konusunda ku kusu yok, ama sık sık, bunu ba arma yetisi konusunda büyük ku kulara kapılıyor.

164

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Birkaç haftalık bir çözümlemeden sonra, gördü ü bir dü ü anlatıyor. Kendisinin in a etti i bir gökdelenin en üst katodadır, hafif bir zafer duygusuyla daha alçak olan di er binalara bakmaktadır. Birden gökdelen çöker ve kendisini yıkıntılar altında gömülü bulur. Kendisini kurtarmak için enkaz kaldırma çalı malarının yapıldı ının farkındadır; birinin de kendisinin a ır yaralı oldu unu ve doktor ça rıldı ını söyledi ini duyar. Ama doktor gelinceye dek ona sonsuz uzunlukta görülen bir süre beklemek zorundadır. Sonunda doktor geldi inde, aletlerini getirmeyi unuttu unu, bu yüzden ona yardımcı olamayaca ını fark eder. Doktora kar ı müthi bir öfke duyar; sonra birden kendisini ayakta bulur, me er hiçbir yerine bir ey olmamı tır. Doktora alaylı alaylı bakar ve o anda uyanır.

Dü le ilgili pek fazla bir ça rı ımı yok, ama birkaç önemli ça rı ımı buraya alıyorum: in a etti i gökdeleni dü ündü ünde, sıradan bir eyden söz eder mi gibi, mimarlı ın onun her zaman için ilgisini çekti ini söylüyor. Çocukken, yıllarca en sevdi i oyun, tahta kalıplarla oynamak olmu , on yedisine geldi inde, mimar olmayı dü ünüyormu . Bundan babasına söz etti inde, baba, dostça bir havayla, elbet mesle ini seçmekte özgür oldu unu, ama kendisinin (babanın) bu fikrin çocukluk arzularının bir kalıntısı oldu u, o lunun aslında tıp okumayı ye ledi ini söylemi . Delikanlı babasının haklı oldu unu dü ünümü ve o günden sonra bu konuda hiç konu mamı babasıyla; üzerinde hiç dü ünmeden tıp okumaya ba lamı . Doktorun gecikmesi ve de aletlerini unuttu olmasına ilgili ça rı ımları biraz belirsiz ve seyrek. Ancak, dü ün bu bölümünden söz ederken, ruh doktoruyla olan

ola an randevu saatinin de i tirildi ini, ve bu de i ikli i kar ı koymadan onaylamakla birlikte, aslında hayli öfkelenildi ini anımsadı. İmdi konu urken bile öfkesinin kabardı ını hissediyor. Ruh doktorunu keyfi davranmakla suçluyor ve sonra da, "Her neyse, ben zaten istedi imi yapamıyorum," diyor. Öfkesi ve bu söyledi i cümle onu da a ırıyor, çünkü bugüne dek ruh doktoruna ya da çözümlenmeye kar ı herhangi bir terslik duymamı .

Delikanlı bir süre sonra, yalnızca bir kısmını anımsadı ı bir dü daha görür: babası bir araba kazasında yaralanmı tır. Kendisi doktordur ve babasına bakması gerekmektedir. Onu muayene etmeye çalı ırken, birden tutulur, hiçbir ey yapamaz. Korkudan donakalır ve uyanır.

KAÇI MEKAN ZMALARİ

165

Kurdu u ça rı ımlarda son birkaç yıldır babasının birden öle bilece ini dü ündü ünü ve bu dü üncelerin onu ürküttü ünü istemeye istemeye söylediler. Bazen, kendisine kalacak mallan ve kalan parayla ne yapaca ını bile dü ünmedi. Bu dü lemlerini pek ileri götürmemi tir, çünkü ortaya çıkmaya ba ladıkları anda bastırmı tır onları. Bu dü le daha önce anlattı ımız dü ü kar ıla tırırken, birden, her iki durumda da doktorun i ini do ru dürüst yapamadı ını a kınlıkla fark etti. İmdi artık, bir doktor olarak hiçbir i e yarayamayaca ını hiçbir zaman dü ünmedi i ölçüde açık olarak kavramı tı. Birinci dü te doktorun yardımcı olamayı ını öfkeyle ve alayla kar ıladı ına i aret edildi inde, doktorların hastalarına yardımcı olmadı ı durumları okudu unda ya da duydu unda, o zamanlar farkında olmadı ı bir zafer duygusuyla doldu unu anımsadı.

Çözümlemenin ileriki evrelerinde, bastırılmı birçok konu su yüzüne çıktı. Babasına kar ı müthi bir öfke duydu unu, ayrıca da bir doktor olarak duydu u güçsüzlük duygusunun, bütün ya amını kaplayan daha genel bir güçsüzlük duygusunun bir parçası oldu unu a kınlıkla fark etti. Yüzeyde, bütün ya amını kendi tasarılarına uygun olarak düzenledi ini sanmasına kar ın, İmdi, yüre inin derinliklerinde, bir el etek çekme duygusuyla dolu oldu unu hissetti. Kendi istedi ini yapamayaca ına, kendisinden beklenene uymak durumunda kalması gerekti ine inandırıldı ını anladı. Hiçbir zaman bir doktor olmayı istemedi ini, kendisinde yetersizlik ekinde algılananların, edilgin direncinin anlatımından ba ka hiçbir ey olmadı ını giderek daha açık bir ekilde gördü.

Bu olay, bir ki inin gerçek arzularının bastırılmasına ve ba kalarının beklentilerini, kendi öz arzulayımı gibi görünecek ekilde kendine maletmesine, onlara uyarlanmasına tipik bir örnek olu turmaktadır. Bu durumda, özgün arzusunun yerini sahte arzuya bıraktı ını söyleyebiliriz.

Özgün dü ünme, duyma ve arzulama edimlerinin yerine yapay ya da sahtelerini koymak, giderek özgün benli in yerini yapay benli e bırakmasına yol açar. Özgün benlik, zihinsel etkinlikleri ba latan, .., olu turan benliktir. Yapay benlikse, aslında, bir ki inin oynaması beklenen rolü temsil eden bir aracıdır, ancak bu aracı, söz konusu rolü benlik adı altında yerine getirir. Bir insanın pek çok rolü oynaya

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

bilece i ve öznel olarak, her rolde de kendisinin "kendisi" oldu una inandı ı do rudur. Aslında ki i, bütün bu rollerde, kendisinden beklendi ini sandı ı ki idir, ve ço u de ilse de pek çok insanda, özgün, asıl benlik, yapay ya da sahte benlik tarafından tam anlamıyla bo ulmu tur. Bazen bir dü te, dü lemlerde ya da ki i sarho oldu unda, özgün benli in bir kısmı, ki inin yıllardır ya amadı ı duygu ve dü ünceler ortaya çıkabilir. Bunlar ço u kez, ki inin korkusu ya da onlardan utanması nedeniyle bastırdı ı kötü duygu ya da dü üncelerdir. Ancak kimi zaman da, ki inin içinde bulunan, ancak böyle duygu ya da dü üncelere sahip olması nedeniyle alay edilmekten ya da saldırıya u ramaktan korkması nedeniyle bastırdı ı en iyi eyler olabilir.¹⁵ Benli in yitilmesi ve yerine yapay benli in konulması, bireyi yo un bir güvensizlik içinde bırakır. Temelde, ba kalarının kendisinden bekledikleri eyin bir yansıması oldu undan, ku kularla doludur, bir ölçüde kimli ini yitirmi tir. Bu türden bir kimlik yitimi sonucunda ortaya çıkan ani korkuyu yenmek için, uyarlanmak, uyum sa lamak, sürekli olarak ba kaları tarafından onaylanmak ve kabul edilmek suretiyle kimli ini aramak zorunda bırakılmı tır. Kendisinin kim oldu unu bilmedi ine göre — e er onların beklentilerine uygun edimlerde bulunursa, onlar bilecektir; onlar bilince de, kendisi de kim oldu unu bilecektir; bunun içinse, onlara inanması yeterlidir. Ç a da toplumda bireyin robotla ması, ortalama bireyin çaresizli ini ve güvensizli ini artırmı tır. Bu nedenle kendisine güvenlik ve ku kudun kurtulma olana ı sunan yeni yetkelere boyun e meye hazırdır. Bundan sonraki bölümde, Almanya'da, sunulan böyle bir olana ın kabul edilmesi için gerekli olan özel ko ullar tartı ilacaktır; burada, Nazi hareketinin çekirde ini olu turan orta sınıfın en belirleyici özelli inin yetkeci i leyi oldu u görülecektir. Kitabın son bölümünde, robotla mayı demokrasimizdeki kültürel görünüm açısından ele alacak ve tartı mamızı bu ba lamda sürdürece iz.

VI. BÖLÜM

Ruhçözümsel süreç, temelde ki inin kendi özgün ya da asıl benli ini örten perdeyi kaldırmaya çalı tı ı bir süreçtir. "Serbest ç a rı ım" ki inin do ru söyleyerek asıl duygu ve dü üncelerini dile getirmesidir, ancak burada do ru, ki inin dü ündü ünü söylemesi anlamında de il, bizzat dü üncenin özgün oldu u, beklenen bir dü ünceye uyarlanmı olmadı ı anlamına gelmektedir. Freud, "kötü" eylerin bastırıldı ını vurgulamı tı; "iyi" eylerin de ne denli büyük ölçüde bastırıldı ını yeterince görmemi olsa gerek.

NAZ ZM PS KOLOJ S

BÖLÜMDE ilgimizi iki ruhbilimsel tip üzerinde yo unla tırdık: Yetkeci ki ilik ve robot. Bu tiplerin ayrıntılı bir ekilde tartı lmasının, bu bölümle bundan sonraki bölümde ele alman Nazizm psikolojisiyle, ç a da demokrasi sorunlarının anla lmasında yardımcı olaca ını umarım.

Nazizm psikolojisini tartı rken en önce temel bir sorunu —Ruhbilimsel etmenlerin Nazizmin anla lmasıyla olan ilgisi sorununu— ele almamız

gerekir. Nazizmin bilimsel, hatta halk arasında ele alınmışında, ço u kez, birbirinin tersi iki görüş ortaya atılıyor: ilki, psikolojinin, fa izm gibi ekonomik ve siyasal bir görü ngü ye hiçbir açıklama getiremeyece i, ikihcisiyse fa izmin bütünüyle psikolojik bir sorun oldu u.

Birinci görüş , Nazizme ya yalnızca ekonomik dinamizmin, yani Alman emperyalizminin yayılmacı e ilimlerinin, ya da temelde siyasal bir görü ngünün, yani devletin sanayiciler ve Junkerler tarafından desteklenen bir siyasal parti tarafından ele geçirilmesinin sonucu olarak bakıyor; kısacası, Nazizmin zaferi, bir azınlı ın hilelerinin ve, nüfusun ço unlu unu zorlamasının sonucu olarak görülüyor.

İkinci görüş e. Nazizmin yalnızca psikolojik, daha do rusu psikopatolojik ko ullar çerçevesinde açıklanabilece ini savunur. Hitler'e bir ç ılgın ya da "nevrotik" gözüyle bakılır, onu izleyenler de aynı ölçüde deli ve zihinsel açıdan dengesizdirler. L. Mumford tarafından geli tirilen bu açıklamaya göre, fa izmin gerçek kaynakları, "ekonomide de il insan ruhunda" bulunabilir.

öyle devam eder Mumford:

168

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

"fa izmin açıklaması, Versailles Antlaşmasında ya da Alman Cumhuriyetinin yetersizli inde de il, a ın gurur, acımasızlıktan ho lanma ve nevrotik parçalanmada aranmalıdır."1

Bizim görüş ümüze göre psikolojik etmenleri dı layarak siyasal ve ekonomik etmenleri öne çıkaran —ya da bunun tersini yapan— bu açıklamalardan hiçbiri do ru de ildir. Nazizm bir ruhbilimsel sorundur, ancak ruhbilimsel etmenler, toplumsal ekonomik etmenlerin biçimlendirdi i etmenler olarak anla ılmalıdır; Nazizm ekonomik ve siyasal bir sorundur, ama bütün bir halk üzerindeki etkisi ruhbilimsel etmenler olarak de erlendirilmelidir. Bu bölümde üzerinde duraca ımız konu, Nazizmin bu ruhbilimsel yönü, insan temelidir. Buysa iki konuyu gündeme getirir: Nazizmin seslendi i insanların ki ilik yapısı ve bu ideolojinin, Nazizmi, bu insanlara ula an böylesine etkileyici bir araç haline getiren psikolojik özellikleri.

Nazizmin ba arısında ruhbilimsel temellerin oynadı ı rolü ele almadan önce, u ayrımı yapmak gerekir: Nüfusun bir bölümü, herhangi bir büyük direnç göstermeksizin Nazi rejimine boyun e di, ama bunlar, direnç göstermedikleri gibi Nazi ideolojisinin ve siyasal uygulamalarının hayranları haline de gelmediler. Bir ba ka bölüm insansa, yeni ideolojiye iyice kendini kaptırdı ve onu savunanlara fanatik bir tutumla ba landı. Birinci grupta daha çok i ç i sınıfıyla liberal ve Katolik burjuvazi vardı. Özellikle i ç i sınıfının kusursuz bir örgütünün bulunmasına kar ın, bu gruplar, ta ba ından 1933'e dek Nazizme sürekli kar ı oldular gerçi ama, siyasal inançlarının gere i olarak kendilerinden beklenebilecek içsel direnci göstermediler. Direnme istekleri ç abucak söndü ve o andan sonra da rejime pek güçlük çıkarmadılar (bütün bu yıllar boyunca Nazizme kar ı kahramanca sava an küçük azınlı ı saymazsak elbet). Bu, Nazi rejimine boyun e meye hazır olma durumu, ruhbilimsel açıdan, daha çok, içsel bir yorgunluk ve el etek çekmeden kaynaklanmı olsa

gerektir; bu ruhsal durumun, içinde bulunduğumuz ça da da, demokratik ülkelerde bile, bireyin belirleyici özelliğini oluşturdu, bundan sonraki bölümde gösterilecektir. Almanya'da, işçi sınıfının bir özel durumu daha vardı: 1918 devriminin ilk zaferlerinden sonra yenilgiye uğramış işçi sınıfı, *L. Mumford, Faith for Living (Yaşamın Nancı), Seeker and Warburg, Londra, 1941, s.118.

NAZİ ZMİR PSİKOLOJİSİ

169

savaş sonrası döneme, sosyalizmi gerçekleştirmeye, ya da hiç de ilse, siyasal, ekonomik ve toplumsal konumda bir yükselme sağlamak için umutlarıyla girdi; ama nedenleri ne olursa olsun, bütün umutlarını suya düşüren yenilgiler, durmadan birbirini izledi. 1930'ların başlarına gelindiğinde, ilk zaferlerinin meyvaları, hemen hemen tümüyle yok edilmişti; bunun sonucundaysa insanlar derin bir el etek çekmeyle, önderlerine güvensizlik duygusuyla ve her türden siyasal örgütlerle siyasal etkinliğin yaran konusunda kuşkuyla doldular. Ait oldukları partilerdeki üyeliklerini korudular, bilinçli olarak kendi siyasal önderlerine inanmayı sürdürdüler; ama çoğunun yüreklerinin derinliklerinde, siyasal etkinliğin etkili olacağı umudundan eser kalmamıştı. Hitler iktidara geçtikten sonra, nüfusun büyük bir çoğunluğunun Nazi hükümetine gösterdiği bağlılığın bir başka destekleyicisi de etkisini göstermeye başladı. O dönemde, milyonlarca kişi Hitler hükümeti • metni "Almanya" ile özdeşleştirdi. Hitler, iktidarı eline geçirdikten, hükümeti ele aldıktan sonra, ona karşı savaşmak kendini Alman topluluğunun dâvâna atmak anlamına geliyordu; diğer siyasal partiler feshedilip de Nazi partisi Almanya "haline geldiğine" göre, ona karşı olmak, Almanya'ya karşı olmak anlamında anlaşıldı. Ne kadar çok Alman yurttaş Nazizmin ilkelerine karşı olursa olsun, yalnız kalmakla Almanya'ya ait olmak arasında bir seçme yapmak söz konusu olduğunda, çoğunun, ikinci seçeneğe gidecektir. Nazi olmayan kesimlerin yabancıların eleştirileri karşısında, Nazizme saldırının, Almanyaya saldırı anlamına geldiğini düşünmeleri nedeniyle, Nazizmi savunduklarını gösteren pek çok olay gözlemlenmiştir. Soyutlanma korkusuyla ahlaksal ilkelerin gücünü yitireceği korkusu, hangi parti olursa olsun, iktidarı ele geçiren partinin, nüfusun büyük bir bölümünün bağlılığını kazanmasına yardımcı olur.

Bu saptama, siyasal propaganda sorunları açısından çok önemli bir varsayımın oluşmasına yol açmaktadır. Bu koşullar altında Almanya'ya yöneltilebilecek herhangi bir saldırı, "Almanlar"la ilgili her yıkıcı propaganda (son savaşın "Hun" simgesi gibi) Nazi sistemiyle tümüyle özdeşleşmiş olanların bağlılığını artırmaya yarar. Ancak bu sorun, ustalıklı propagandayla değil, bütün ülkelerde, tek bir temel hakikatin zafere ulaşmasıyla çözümlenebilir. Bu hakikat şudur: ahlaksal ilkeler, bir ulusun varlığının üstündedirler ve birey, bu ilkelere

170

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

bağlılığın korunmasıyla, bu inancı paylaşan, paylaşımı olan ve bundan sonra da

paylaacak olanların olu turdu u toplulu un üyesi olabilir.

İçerici sınıfla liberal ve Katolik burjuvazinin olumsuz ve kabu una çekilmi tutumunun tersine, Nazi ideolojisi, orta sınıfın küçük dükkan sahiplerinden, zanaatçılar ve memurlardan olu an a a ı katmanları tarafından hararetle selamlandı.2

Bu sınıfta bulunan eski ku ak üyeleri, daha edilgin kitle tabanını olu turdular; o ullan ve kızları daha etkin sava çılardı. Onlara göre Nazi ideolojisi —lidere körü körüne itaat, ırksal ve siyasal azınlıklara kar ı kin, fethetme ve egemenlik kurma aç ı, Alman halkını ve "Nor dik Irkı" yüceltme— korkunç büyüklükte bir co kusal çekicilik ta ıyordu, ve onlan kazanan, bu insanlan Nazi davasının ate li savunucuları ve sava çüan haline getiren de bu çekicilik oldu. Nazi ideolojisinin a a ı orta sınıfa bu kadar çekici gelmesinin nedeni, a a ı orta sınıfın toplumsal özelli inde aranmalıdır. Bunlann toplumsal nitelikleri, i çerici sınıfının, orta sınıfın daha üst tabakalarının ve 1914 sava ı öncesi soylularının özelliklerinden çok farklıydı. Hatta, güçlüye hayranlık, zayıftan nefret, küçük adamlık, dü man yürekli olma, para konusunda oldu u gibi duygu konusunda da cimrilik ve çilecilik gibi bazı özellikler, tarih boyunca bu orta sınıfın belirleyici niteli i olarak ya amını sürdürdü. Ya ama bakı lan dardı, yabancıya ku kuyla bakıyor, ondan nefret ediyorlardı, tanı lan konusunda meraklı ve kıskançılar, kıskançlıklarını ahlaksal tepki olarak gösteriyorlardı; bütün ya amlan, psikolojik oldu u kadar ekonomik kıtlık ilkesine dayandırılmı tı.

A a ı orta sınıfın toplumsal niteli inin, i çerici sınıfınıninkinden farklı oldu unu söylemek, bu ki ilik yapısının i çerici sınıfında görülmedi i anlamına gelmez. Ama, i çerici sınıfının yalnızca küçük bir azınlı ının, a a ı yukarı aynı belirgin çizgilerle sergiledi i ki ilik yapısı, a a ı orta sınıfın tipik özelli ini olu turuyordu; yetkeye ya da tutumlulu a büyük saygı göstermek gibi bazı özelliklerse, daha az yo un olmakla birlikte,

Bkz. Bu bölümün tamamıyla, Harold D. Lasswell'in, *The Political Quarterly* (Cilt IV, 1933, Macmillan & Co., Londra, s.374) deki "Hitlercili in Psikolojisi" konulu aydınlatıcı yazısı ile, F. L. Schuman'ın *Hitler and the Nazi Dictatorship* (Hitler ve Nazi Diktatörlü ü) (Hale, Londra, 1936) adlı kitabında, a a ı orta sınıfın rolü üzerine yazılanlar.

NAZ ZM PS KOLOJ S

171

i çerici sınıfının ço u üyesinde de görülebilirdi. Öte yanda memur kesiminin büyük bir bölümünün —belki de ço unlu un— özellikleri teknelci kapitalizmin yükselmesine katkıda bulunmayan, tersine onun olu turdu u tehdide hedef olan "eski orta sınıf üyelerinin ki ilik yapısından çok, (özellikle büyük fabrikalarda çalı an) kol i çerilerinin ki ilik yapısına benziyordu. 3

A a ı orta sınıfın toplumsal ki ili inin 1914 sava ından çok daha önce de aynı oldu u do rudur gerçi ama, sava tan sonraki olaylan, Nazi ideolojisinin çekicili ine uygun özellikleri, yani boyun e me iste iyle iktidar tutkusunu yo unla tırdı ı da do rudur.

1918 Alman Devriminden önceki dönemde, eski orta sınıfın a a ı

tabakalarının, küçük i sahipleriyle zanaatkarların ekonomik durumu kötüleşmeye başlamıştı bile; ama durum, umarsız deildi ve dengede durmasını sağlayan birçok etmen vardı.

Krallığın yetkisi tartışılmazdı, ona sırtını dayamak ve onunla özdeşleşmek, aşağı orta sınıf üyelerine bir güvenlik duygusuyla narsisist bir gurur veriyordu. Ayrıca dinin yetkisi ve geleneksel ahlâk anlayışının kökleri hâlâ derinlerdeydi. Aile hâlâ sarsılmamıştı ve dümansı bir dünyada güvenli bir sığınak oluyordu. Birey, içinde kendisinin kesin bir yeri bulunduğuna sağlam bir toplumsal ve kültürel dizgeye ait hissediyordu kendini. Mevcut yetkilerle boyun eğmesi ve başlı başına, mazoist özlemleri için yeterli çözümü sunuyordu; ama gene de kendini teslim etme arzusuyla baş vurmadı, kendi kişiliğinin önemli olduğunu duygusunu korudu. Birey olarak güvenlik ve saldırganlık konusundaki eksikliklerini, boyun eğdiği yetkilerin gücü gideriyordu. Kısacası, ekonomik durumu hâlâ ona bir öz gurur duygusuyla görece bir güvenlik duygusu vermeye yetiyordu, sırtını dayadığı yetkiler de, ona kendi bireysel konumunun sağlamlayamayacağı güvenli i verecek kadar güçlüydü.

Savaş sonrası dönem, bu durumu hayli deşirdi. Her şeyden önce, eski orta sınıfın ekonomik çöküşü daha büyük bir hızla seyretmeye

Burada sunulan görüş, Columbia Üniversitesi, Toplumsal Araştırma Uluslararası Enstitüsü gazetesinde, A. Hartoch, E. Herzog, H. Schachtel ve tarafımdan hazırlanan, (F. Neumann'ın tarihsel bir giriş notunu içeren) ancak yayımlanmamış bulunan "1929-30 Yıllarında Alman işçi ve Memurlarının Kişiliği" adlı bir incelemeye dayandırılmıştır. Ayrıntılı bir ankete altı yüz kişiliğinin verdiği yanıtın çözümlemesi, yanıt verenlerin çok azının yetkeli kişilik özelliklerini tanıdığını, aşağı yukarı aynı sayıda kişiliğinin özgürlük ve başımsızlık arayışında bulunduğunu, büyük bir çoğunluğuna, çizgileri daha az belirgin olan farklı özellikler gösterdiğini ortaya koymuştur.

172

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

başladı; 1923'te doruğuna ulaşan ve yıllarca çalıarak yapılan tasarruftan nerdeyse tümüyle süpüren enflasyon bu düşüşü hızlandırdı.

1924 ile 1928 arasındaki yıllar aşağı orta sınıfa ekonomik düzelme ve yeni umutlar getirdi ama, 1929'dan sonraki bunalım bu kazanımları da silip süpürdü. Enflasyon döneminde olduğu gibi gene işçilerle üst sınıfların arasına sıkı sıkıya orta sınıflar, en savunmasız, ve dolayısıyla en büyük darbeyi yiyen grubu oluşturdular⁴

Ancak bu ekonomik etmenlerden başka, durumu daha da aşağıyla tıran psikolojik nedenler vardı. Savaşta yenilgi ve krallığın çökmesi bu nedenlerden biriydi. Krallık ve devlet, psikolojik anlamında, küçük burjuvanın varlığını üzerinde inşa ettiği sarsılmaz kaya olduğundan, yenilgileri ve başımsızlıkları da kendi yaşamlarını temelden sarstı. Kaiser açıkça aşağılanabildiğine, subaylara saldırılabildiğine, devlet biçiminde iştirip, "kıvılcık kırtmacıları" bakan koltuğuna, semerciyi de bakan koltuğuna oturtabildiğine göre, küçük adam neye güvenecekti? Kendisini kendi

konumuna uygun bir astlık üstlük de erlendirmesi çerçevesinde bütün bu kurumlarla özde le tirmi ti; imdi bu kurumlar yok oldu una göre onun yeri ne olacaktı?

Enflasyon da hem ekonomik hem de psikolojik rol oynamı tı. Devlet yetkesine oldu u gibi tutumluluk ilkesine de öldürücü darbe indirilmi ti. U runda insanların, pek çok küçük zevkten vazgeçti i yılların tasarrufu, ki inin kendi dı ndaki nedenlerle havaya uçuyorsa, para biriktirmenin ne anlamı vardı ki? Devlet, kendi paralan ve tahvilleri üzerine bastı ı sözlerini yerine getirmeyebiliyorsa, artık kimin sözüne güvenilecekti?

Sava tan sonra a a ı orta sınıfın yalnızca ekonomik durumu de il, toplumsal saygınlı ı da hızlı bir dü ü gösterdi. Sava tan önce, insan kendisini i çiden daha iyi biri olarak hissedebiliyordu. Devrimden sonra i ç i sınıfının toplumsal saygınlı ı hayli yükseldi, bunun sonucu olarak da, a a ı orta sınıfın saygınlı ı görece ölçülerde azaldı. Küçük dükkan sahipleriyle benzerlerinin ya amındaki en büyük de erlerden biri olan bir ayncalık, insanlara yukardan bakma ayncalı ı da elden gitmi ti, a a ıda bakılacak kimse yoktu çünkü.

Bu etmenlerden ba ka, orta sınıfın son kalelerinden biri olan ailenin temelleri de sarsılmı bulunuyordu. Almanya'da sava sonrası

Schuman, a.g.y., s 104.

NAZ ZM PS KOLOJ S

173

geli me, babanın yetkesini ve eski orta sınıf ahlâk anlayı ını belki de tüm öteki ülkelerdekinden daha fazla sarstı. Genç ku ak diledi i gibi davranıyor, artık davranı lannın ana babalannca onaylanıp onaylanmamasını umursamıyorlardı.

Bu geli menin nedenleri, burada aynntılı bir ekilde tartı ılma lanna elvermeyecek kadar çok ve de karma ıktır. Yalnızca birkaçına de inece im. Krallık ve devlet gibi eski toplumsal yetke simgelerinin çökü ü, bireysel yetkelerin, ana babamn rolünü de etkiledi. Ana baba lann genç nesillere saygı duymaları gerekti ini ö ütledi i yetkeler çürük çıktı ina göre, ana babalar da saygınlıklarını ve yetkelerini yitirmi oluyordu. Bir ba ka etmen de, de i en ko ullar, özellikle de enflasyon nedeniyle, eski ku a ın a kına dönmü , ne yapaca ını a ırmı durumunda olması ve yeni ko ullara, kendisinden daha zeki genç ku aktan çok daha az uyarlanmı bulunmasıydı. Dolayısıyla genç ku ak, büyüklerine kar ı kendilerini üstün görüyor, onlan, ö rettiklerini, artık ciddiye almıyordu. Üstelik, orta sınıftaki ekonomik çökü , ana babanın, çocuklarının ekonomik gelece inin destekleyicisi rolünü yerine getirmesine engel olmu tu.

A a ı sınıfın eski ku a ı giderek daha tepkili ve acılı hale geldi, ancak bu edilgin bir tepkiydi; genç ku aksa, eyleme giri mek için can atıyordu. Gençlerin ekonomik durumu, ana babalannın eski ekonomik ba ımsızlık tabanının yitirilmi olması nedeniyle bozulmu tu; mesleki pazar doymu tu, bir doktor ya da avukat olarak geçim sa lama ansı pek fazla de ildi. Sava ta çarpı anlar, ellerine geçenden daha iyisini almaya hak kazandıklarını öne sürüyorlardı. Özellikle yıllarca buyruk vermeye ve güçlerini kullanmaya,

yönetmeye alı mı birçok subay, do al olarak memur ya da gezgin satıcı olmayı kendilerine yediremi yorlardı.

Toplumsal bunalımın artması, Nasyonal Sosyalizmin önemli bir kayna ını olu turan bir dü ünçe de i ikli ine, bir yansıtmaya yol açtı. Eski orta sınıf üyeleri, sınıflarının ekonomik ve toplumsal yazgısının farkında olmak yerine, kendi yazgılanm, bilinçli olarak ulusun yazgısı çerçevesinde de erlendirmeye ba ladılar. Ya anan toplumsal bunalımın sorumlulu u, bu kez ulusal yenilginin ve Versailles Antla masının omuzlarına yüklendi; bu antla ma bunalımın simgesi haline geldi.

1918 yılında zafer kazanan tarafın Almanya'ya yaptıklarının, Nazizmin yükselmesinin ana nedeni oldu u sık sık söylenmi tir. Bu

174

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

sözler açıklanmaya, kanıtlanmaya muhtaçtır. Almanların büyük bir ço unlu u, ban antla masının adil olmadı ını dü ünüyorlardı; ancak orta sınıf yo un bir öfkeyle tepki gösterirken, i çi sınıfı Versailles Antla masına daha az tepki gösteriyorlardı. Eski rejime kar ıydılar, sava ın kaybedilmesi, onlar için eski rejimin yenilgiye u raması anlamına geliyordu. Kahramanca sava tıklarını ve utanç duymaları için nedenlerinin olmadı ını dü ünüyorlardı. Öte yanda ancak krallı ın yenilmesiyle elde edilen devrim zaferi, onlara ekonomik, siyasal ve in sansal kazançlar getirmi ti. Versailles'a kar ı tepki göstermenin temeli a a ı orta sınıfta aranabilirdi; milliyetçi tepki, toplumsal a a ılanmayı ulusal a a ılanmaya yansıtan bir ussalla tırmaydı.

Bu yansıtma Hitler'in ki isel geli mesinde açıkça görülmektedir. O, tipik bir orta sınıf adamı, elinde hiçbir fırsat olmayan, gelece i olmayan bir hiçti. Toplum dı ma itilmi lik rolünü yo un bir ekilde hissediyordu. Kavgam adlı kitabında, sıklıkla kendisinin gençli inde "hiçkimse", "bilinmeyen adam" oldu undan söz eder. Bu, temelde kendi toplumsal konumundan kaynaklanıyordu gerçi ama durumunu ulusal simgelerle ussalla tırmaydı.

mparatorlu un dı ında do mu biri oldu undan toplumsal alanda de il de, ulusal alanda dı lanmı hissediyordu kendini, ve bütün evlatlarının dönüp gelece i büyük Alman imparatorlu u, onun için toplumsal saygınlık ve güvence simgesi haline geldi.5

Eski orta sınıfın bu durumdan kaynaklanan güçsüzlük, kaygı ve toplumsal bütünden soyutlanmı tık duygusu ve yıkıcılık e ilimi, Nazizmin tek psikolojik kayna ı de ildi. Köylüler, borçlu oldukları kentli tefecilere kar ı öfkeliydi; i çilerse, 1918'de kazandıkları ilk zaferden sonra tüm stratejik inisiyatifini yitiren bir liderli in yönetiminde ya adıkları sürekli siyasal gerileme kar ısında büyük ölçüde dü kinklı ına u ramı lar ve cesaretlerini yitirmişlerdi. Nüfusun büyük ço unlu u, genel olarak tekelci kapitalizmin tipik sonucu olarak kabul edilen bireysel önemsizlik ve güçsüzlük duygusunun altında eziliyordu.

Bu psikolojik ko ullar, Nazizmin önde gelen "nedeni" de ildi. deolojinin insan temelini olu turuyorlardı, bu temel olmasaydı, Nazizm geli emezdi gerçi, ancak Nazizmin yükseli inin ve zaferinin gö rüngüsünün bir bütün

olarak çözümlenmesinde, psikolojik ko ullann

5Adolph Hitler, Mein Kampf(Kavgam), Hurst and Blacket, Londra, 1939, s.3.

NAZ ZM PS KOLOJ S

175

yanı sıra, ekonomik ve siyasal ko ullar da ele alınmalıdır. Bu konuda yazılmış olanlarla, bu kitabın amaçlarını göz önünde bulundurdu umuzda, burada bu ekonomik ve siyasal sorunları ele almamıza gerek olmadığı görülecektir. Ancak okura, Nazizmin yerleşmesinde büyük sanayi temsilcileriyle yan iflas durumundaki Junkerlerin oynadığı rol anımsatılabilir. Onların desteğinin olmasaydı, Hitler asla kazanamazdı, onların desteğiyse, ruhbilimsel etmenlerden çok ekonomik çıkarıcılarılarından kaynaklanıyordu.

Bu mülk sahibi sınıfın karışısında, milletvekillerinin yüzde kırkı mevcut toplumsal dizgeden hoşnut olmayan grupları temsil eden komünistlerle sosyalistlerden oluşmuş, Alman kapitalizminin en güçlü temsilcilerine yürekten muhalif olan bir sınıfı temsil eden Nazi milletvekillerinin sayısını durmadan artıran bir parlamento vardı. Bu durumda, çoğunluğu, onların ekonomik çıkarlarına karşı yöneltilmiş ilimleri temsil eden bir parlamento, onlar için önünde sonunda tehlikeli olacaktır. Demokrasi işlemiyor, dediler. Aslında, demokrasinin gereğinden fazla işlemeyebileceği söylelenebilirdi. Parlamentoda, Alman nüfusunun farklı sınıflarının çıkarlarını yeterince temsil edecek oran vardı, bu nedenle de, parlamenter sistem, artık büyük sanayinin ve yan feodal toprak sahiplerinin ayrıcalıklarının korunması gereksinimine yanıt verecek durumda değildir. Bu ayrıcalıklı grupların temsilcileri, Nazizmden, kendilerini tehdit eden duygusal tepkiyi başkalarına yöneltmesini ve aynı zamanda ulusu kendi ekonomik çıkarlarına hizmet etmeye itmesini bekliyorlardı. Genelde, dükkânlı inatçı ramadılar. Küçük ayrıntılarda yanılığa düğüler kusuz. Hitler ve bürokrasisi, güçlerini bu bürokrasiyle paylaşmak ve sık sık ona boyun eğmek durumunda kalan Thyssenlerin ve Krupplann buyruklarına selam çakan aletler olamazdı. Ancak, Nazizm ekonomik açıdan tüm öteki sınıflar için yıkım anlamına geldiyse de, Alman sanayisindeki en güçlü grupların çıkarlarını korudu. Nazi sistemi, savaş öncesi Alman emperyalizminin "akılcı kolaylaştırılmış" ekliydi ve krallığın başını sızlı a u radı ı noktadan akılcına devam ediyordu. (Bu arada, Cumhuriyetin Alman tekelleri kapitalizminin gelişmesini kesintiye uğratmadığını, tersine elindeki olanaklarla geliştirdiğini belirtmekte yarar var.)

Bu noktada birçok okurun aklına şu soru gelecektir: Nazizmin psikolojik tabanının eski orta sınıf olduğu yolundaki sözlerle, Nazizmin Alman emperyalizminin çıkartan do rultusunda işlemeyen sözleri nasıl

176

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

başını tınlabilir? Bu soruya verilecek yanıt, temelde, kent orta sınıfının, kapitalizmin yükselmesi dönemindeki rolüyle ilgili soruya verilen yanıtla aynıdır. Savaş sonrası dönemde, tekelleri kapitalizmin tehdidi altında bulunan sınıf, orta sınıf, özellikle de başlıca orta sınıfü. Kaygı, ve bunun sonucunda da

kin duygulan uyanmı tı; insanlar pani e kapıldı, güçsüz olanlara egemen olmak iste inin yanı sıra onlara boyun e me tutkusuyla da doldu. Bu duygular, tümüyle farklı bir sınıf tarafından, kendi çıkarlarına uygun i leyecek bir düzenin kurulmasında kullanıldı. Hitler'in böylesine uygun bir araç olu turmasının nedeni, a a ı orta sınıfın kendisini co kusal ve toplumsal olarak özde le tirebilece i küskün, nefret dolu bir küçük burjuva ki ili iyle, Alman sanayicileriyle Junkerlerin çıkarlarına hizmet etmeye hazır bir çıkararcının özelliklerini üzerinde toplamı olmasıydı. Ba langıçta, orta sınıfın kurtarıcısı kimli ine büründü, büyük ma azaların ortadan kaldırılaca ını, banka sermayesi egemenli inin yıkılaca ını falan vaat etti. Olanlar açıkça ortada. Bu sözlerin hiçbiri yerine getirilmedi. Ama bunun pek önemi yoktu. Nazizmin herhangi bir gerçek siyasal ya da ekonomik ilkesi yoktu ki? Radikal çıkarıcılı ın Nazizmin tek ilkesi oldu unu anlamak ve kabullenmek çok büyük önem ta ımaktadır. Burada önemli olan, geli menin normal gidi i içinde para ya da güç kazanma fırsatı bulamayan yüz binlerce küçük burjuvanın, imdi Nazi bürokrasisinin üyeleri olarak, daha yüksek sınıfları kendileriyle payla maya zorladıkları servet ve saygınlıktan büyük bir pay almı olmalarıydı. Nazi makinasının üyesi olmayanlara, Yahudilerin ve siyasal dü manlann elinden alman i ler verilmi ti; geri kalanlara gelince, onlara daha fazla ekmek verilmiyordu gerçi ama, "meydanları" vardı. Bu sadistçe görünümünün ve insanlara, üstün ırk oldukları duygusunu veren bir ideolojinin sundu u co kusal doyum —hiç de ilse bir süre için— ya amları ekonomik ve kültürel açıdan yoksulla mı insanları avutabilirdi.

Böylece, bazı toplumsal ekonomik de i ikliklerin, özellikle de orta sınıfın çökü üyle, tekelci sermayenin yükseli inin derin psikolojik etki yarattı ını görmü oluyoruz. Bu etkiler, —tıpkı on altıncı yüzyılda dinsel ideolojilerin etkileri gibi —siyasal ideoloji sayesinde artırıldı ya da sistemle tirildi ve bu ekilde ortaya çıkan ruhsal güçler, o sınıfın ba langıçtaki ekonomik çıkarlarının tersi yönde etkili oldu. Nazizm, bir yandan a a ı orta sınıfın eski toplumsal ekonomik durumunun

NAZİZM PS KOLOJ S

177

yıkılmasına katkıda bulunurken, bu insanları psikolojik olarak canlandırıyor. Bu sınıfın co kusal enerjilerini, Alman emperyalizminin ekonomik ve siyasal amaçlan için mücadelede önemli bir güç haline gelecek ekilde harekete geçirdi.

Ileriki sayfalarda, Hitler'in ki ili ini, ö retilerini, Nazi dizgesinin "'yetkeci" diye adlandırdı ımız ki ilik yapısının a ın bir biçimini olu turdu unu ve bu nedenle nüfusun —az çok— aynı ki ilik yapısına sahip bölümlerinde güçlü bir etki yarattı ını göstermeye çalı aca ız.

Hitler'in özya amöyküsü, yetkeci ki ili in çok iyi bir örne ini sergilemektedir, bu Nazi yazını en iyi temsil eden belge oldu undan Nazizm psikolojisini çözümlemede onu temel kaynak olarak ele alaca ım.

Yetkeci ki ili in özü, sadist ve mazo ist etkilerin aynı anda varlık göstermesi eklinde tanımlanmı tır. Sadizm, bir ba ka insan üzerinde az ya da çok

yıkıcılıkla karşı karşıya sınırsız yetke uygulamayı amaçlamak olarak anılır; mazoizm, ki onun kendisini yenilmez büyüklükte bir güç içinde eritmeyi ve onun gücünün ve etkisinin bir parçası olmayı amaçlar. Sadist e ilimler de, mazoist e ilimler de soyutlanmış bireyin tek başına ayakta durabilme yetersizliğiyle bu yalnızlığı yenecek bir ortakya amsal ilmi ki gereksinmesinin sonucudurlar.

Sadistçe egemenlik kurma özlemi, Kavgam'da çeşitli biçimlerde dile getirilmiştir. Hitler'in tipik sadist yaklaşımla küçük gördüğü ve "sevdiği" Alman kuleleriyle olan ilmi kisinde olduğu gibi, sadizminin önemli bir parçası olan yıkıcı öneleri yönelttiği siyasal düzenleriyle olan ilmi kilerinde de bu özlem belirleyici özelliği olmaktadır. Hitler, kitlelerin, egemenlik kurmaktan sadişlan doyumdan söz eder. "Onlar, güçlülerin etkuya ulaşmasını, güçsüzlerinse ortadan kaldırılmasını ya da kölsüz teslim olmasını isterler."6

Zayıf egemen olmak yerine güçlüye boyun eğen ... kadınlar gibi, kitleler yalvaranı de il, yöneteni severler ve içten içe, liberal özgürlüğün verilmesinden başka rakip tanımayan bir öreti onları çok daha fazla doyurur; ço u kez bu özgürlüğü ne yapacaklarını a ırırlar hatta çabucak kendilerini terk edilmiş hissederek. Tinsel olarak ken

6A.g.y., s. 469.

178

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

dilerini de her dü üren küstahlığı da kavrayamazlar, insansal özgürlüklerinin insafsızca engellenmesini de, çünkü ö retideki aldatmaca hiçbir ekilde kafalarına dank etmez?

Propagandada temel etmenin, konumacının, kendi üstün gücüyle dinleyenlerin iradesini yenmesi olduğu anlatılır. zleyicilerin bedensel yorgunluğunun, önerileri kabul etmelerinde olumlu bir etmen olduğu söylenmektedir. Miting için en uygun saatin ne olacağı konusunda da onları söyler:

Sabah, hatta gündüz saatleri, insan iradesinin bir başkasının iradesini ve görüşünü kabule zorlanmaya karşı koyma gücünün en fazla olduğu saatler olarak biliniyor, insanlar, akamları, kendilerinininkinden daha güçlü bir iradenin egemen gücüne daha kolay boyun eğler. Çünkü, bu tür mitingler, birbirine karşı olan iki güç arasındaki bir göre karşılaşması gibidir. Buyururucu bir peygambersilik taşıyan üstün konuma yeteneğine sahip biri, bu saatlerde, direnme güçleri en do al ekilde zayıflamış insanları zihinlerinin ve irade güçlerinin enerjilerini tam anlamıyla denetleyebilen insanlara kıyasla çok daha kolay kazanabilir.8

Hitler boyun eğme özlemi yaratan koşulları, çok iyi bilmekte ve bir mitinge katılan bireyin durumunu çok iyi betimlemektedir:

Yeni bir harekete katılmakta olan, kendini yalnız hisseden ve kolayca yalnız kalmak korkusuna kapılan birey, ya amında ilk kez, daha büyük bir topluluğun tablosuyla, ço u insanda güçlendirici ve yüreklendirici etkisi olan bir görünümle karşılaştacaktır, ite yalnız bu nedenle bile kitle mitingi gereklidir. ...Ya amında ilk kez küçük atel yesinden ya da içinde kendisini

küçük hissetti i büyük kurulu undan çıkıp da, bir kitle mitinginin ortasına adım atan ve aynı inanca sahip binlerce ve binlerce insanla çevrilen ki inin... kendisi de kitle telkini dedi imiz gizemli etkiye yenik dü ecektir. 9

1 A.g.y., s. 56. A.g.y., s. 710 ve devamı. 9A.g.y., s. 715,716.

NAZ ZM PS KOLOJ S

179

Goebbels de yı nları aynı ekilde, tanımlar "insanlar, do ru dürüst yönetilmekten ba ka bir ey istemezler," der Michael adlı romanında10 "Heykeltra için ta neyse" insanlar da odur onun için. "Renk, ressam için ne kadar küçük bir sorunsu, lider için kitle de o kadar küçük bir sorundur."11

Goebbels bir ba ka kitapta da, sadist ki inin nesnelere ba ımlılı nı do ru olarak betimliyor; bir ba ka insan üzerinde yetke kurmaması halinde ne denli zayıf ve bo hissedece ini, bu yetkenin kendisine yeni güç kazandıracasını söylüyor. te Goebbels'in kendi içinde olan bitenin kendi diliyle betimlenmesi: "Ki i bazen derin bir çöküntüye kapılır. Bunu yenmesinin tek yolu, tekrar kitlelerin kar ısına geçmektir. nsanlar, bizim gücümüzün çe meleridirler."12

Nazilerin liderlik diye adlandırdı ı o özel yetke türünün etkileyici bir açıklaması, Alman emekçi cephesi lideri Ley'in sözlerinde dile gelmi tir. Bir Nazi liderinde olması gereken özelliklerden ve liderlerin e itimlerindeki amaçtan söz ederken öyle diyor:

Bu adamların pe inde sürüklenme, yol gösterme, ba kalarının efendisi olma yani tek kelimeyle yönetme iradelerinin olup olmadı na bakıyoruz... Yönetmek, ve bunun zevkine varmak istiyoruz... Bu adamlara ...ya ayan bir canlı üzerinde kesin egemenlik duygusunu vermek için, at binmeyi ö retece iz.13

Hitler'in e itimin amaçlarını anlatan görüşlerinde de gücün önemi vurgulanmı tır. Ö rencinin "bütün e itimi ve geli mesi, ona kesinlikle ba kalarından üstün oldu u inancını vermeye yöneltilmelidir," der.14 Bir ba ka yerde, bir erkek çocu una, haksızlı a kar ı koymaksızın dayanmanın ö retilmesi gerekti ini söylemesi, okura artık —umarım— garip gelmeyecektir. Yetke özlemiyle boyun e me arzusu arasındaki sado mazo ist belirsizlikte görülen tipik bir çeli kidir bu.

'Joseph Goebbels, Michael, F. Eher, Münih, 1936, s. 57. A.g.y., s.21.

10

11

12Goebbels, Vom Kaiserhof zur Reichskanzlei, F. Eher, Münih, 1934, s. 120.

Ley, Der Weg zur Ordensburg, Sonderdruck des Reichsorganisationsleiters der NSDAP für das Führercorps der Partei; Konrad Heiden'in, Ein Matın gegen, Europa (Zürih, 1937) adh kitabından alıntı.

14Hitler, Kavgam, s.618.

180

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

"Seçkinler"i, Nazi liderlerini sürükleyen, kitleler üzerinde yetke sahibi olma arzusudur. Yukardaki alıntılarının hepsi de, bu yetke arzusunun zaman zaman

nerdeyse a irtıcı bir açıkyüreklilikle dile getirildi ini göstermektedir. Kimi zaman, yönetilmenin, kitlelerin arzu etti i eyin ta kendisi oldu u vurgulanılarak, bu arzu daha az saygısız biçimlerde dile getirilmektedir. Bazen de kitleleri pohpohlamak ve böylece onlara kar ı duyulan alaycı küçümsemeyi gizlemek gerekti inden, öyle hilelere ba vurmak durumunda kalırlar: ilerde görece imiz üzere Hitler için az çok yetke itkisiyle özde olan kendini koruma içgüdüsünden söz ederken, Ari ırktan bir insanda kendini koruma güdüsü çok soylu bir biçime ula mı tır, "çünkü o, kendi egosunu, toplulu un ya amına severek ba ımlı kılar ve e er gerekirse ondan vazgeçer," der.15

Her ne kadar iktidarın asıl zevkini "liderler" çıkarsa da, kitleler de sadistçe doyumdan yoksun bırakılmamı lardır. Almanya'daki, ve daha sonra zayıf ya da koku makta olan diye tanımlanan uluslardaki siyasal ve ırksal azınlıklar, kitleleri besleyen sadizmin nesnesi oldular. Hitler ile bürokrasisi, Alman kitleleri üzerindeki yetke ve güçlerinin tadını çıkarırken, bu kitlelere de ba ka uluslar üzerinde yetke sahibi olma ve dünyaya egemen olma tutkusuyla güdülünmeleri ö retildi.

Hitler, kendisinin ya da partisinin amacının dünyaya egemen olmak oldu u yolundaki arzusunu dile getirmekten çekinmez. Pasifizmle alay ederek öyle der: "Standardı çok yüksek, daha önce dünyayı fethetmi , ve kendisini bu kürenin tek efendisi kılacak ekilde yeryüzünü dize getirmi biri için pasifist insancılık fikri pek fena sayılmaz..." (Kavgam, s. 394 ve devamı)

Gene öyle der: "Irkların zehirlendi i bir dönemde, kendisini en iyi ırksal ö elerini geli tirmeye adamı bir devlet, bir gün dünyanın efendisi olacaktır." (s. 994)

Hitler genellikle kendi iktidar arzusunu ussalla tırmaya ve haklı çıkarmaya çalı ır. Belli ba lı ussalla tırmaları unlardır: Di er halklar üzerinde egemenlik kurması halkların ve dünya kültürünün iyili i için gerçekleştirilmektedir; iktidar arzusunun kökleri, do anın ezeli yasalarında bulunmaktadır; onun yaptı ı tek ey, bu yasaları kabul edip uygulamaktır; kendisi, daha yüksek bir gücün —Tanrı, Yazgı, Tarih ve

15

A.g.y., s.408.

NAZ ZM PS KOLOJ S

181

Do anın— buyruklarını yerine getirmektedir; egemenlik kurma giri imleri, di erlerinin kendisini ve Alman halkını egemenli i altına alma giri iminde bulunanlara kar ı bir savunmadan ba ka bir ey de ildir. Tek istedi i barı ve özgürlüktür.

ilk tür ussalla tırmaya bir örnek, Kavgam 'dan alınan a a ıdaki paragrafta görülmektedir

"Alman halkı, tarihsel geli mesi içinde, ba ka halkların tadını çıkardı ı bu grup birli ine sahip olsaydı, Alman imparatorlu u bugün belki de bu kürenin efendisi olurdu." Hitler'e göre, Almanya'nın dünyaya egemen olu u, "parayla

tutulmuş sulu gözlü pasifist a içki kadınların palmye dallarıyla desteklenen bir barınak, dünyayı daha yüksek bir kültürün hizmetine sokan üstün bir halkın muzaffer kılıcıyla kurulmuş bir barınak" yol açabilirdi, (s. 598 v.d.)

Hitler'in, son yıllarda, amacının yalnızca Almanya'nın selametini korumak olmadığı, edimlerinin, genelde uygarlığın çıkarlarını en iyi koruyan edimler olduğu yolunda verdiği güvenceleri her gazete okuru çok iyi bilmektedir.¹⁶ İktidar arzularının doğanın yasalarından kaynaklandığı yolundaki ikinci üssalla tırması yalnızca bir neden uydurma olarak kalmaktadır; bu aynı zamanda, özellikle Hitler'in Darwinciligi kabaca basite indirgemesinde görüldüğü üzere, kendisinin de bir güce boyun eğmesi isteğinden kaynaklanmaktadır. Hitler, "insan topluluklarının oluşmasının ilk nedeninin, türlerin korunması güdüsü" olduğunu kabul eder. (s. 197)

Bu kendini koruma içgüdü, güçlünün, zayıfı egemenliği altına alması savaşta, ekonomik olarak da giderek en elverişli olanın yaşamını sürdürmesine yol açar. Kendini koruma içgüdüünün, baskıları üzerinde egemenlik kurma ile özdeşleştirilmesi, Hitler'in bu görüşünde çok çarpıcı biçimde dile getirilmiştir: "insanoğlunun ilk kültürü, kusuz, evcilleştirilmiş hayvanlardan çok, ancak insanların kullanılmasına bağlı oldu." (s. 405) Kendi sadizmini, "bütün bilgilerin zalim Kraliçesi" dediği doğaya mal eder, doğanın koruma yasasıysa, "kaçınılmaz gereklilik yasasına ve bu dünyada zaferi, en iyinin ve en güçlünün kazanması hakkına bağlıdır." (s. 396)

16

Bu kitap 1941 yılında yazılmıştır. (Çev.)

182

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Bu kaba Darwincilik konusunda "sosyalist" Hitler'in liberallerin sınırsız rekabet ilkelerini geride bıraktığını görmek ilginçtir. Çeşitli ulusçu gruplar arasında birlikteliğin kurulmasına karşı olduğu dile getiren bir polemikte şöyle der: "Bu türden bir birleşme, enerjilerin serbest hareketine engel olur, en iyiyi seçme savaşımını durdurur; bunun sonucu olarak da, daha sağlıklı ve daha güçlü olanın gerekli ve nihai zaferi sonsuza dek engellenmiş olur." (s.761) Bir başka yerde de enerjilerin serbest dolaşımının yaşamın bilgeliği olduğunu söz eder.

Darwin'in kuramı, kendi sınırları içinde sado mazoist nitelikli duyguların dile getirilmesi de ildir. Tersine, kuram, yandaşlarının çoğu için insanoğlunun daha ileri bir evrim geçirerek kültürün daha üst düzeylerine ulaşması umudunu yaratmıştır. Ancak Hitler'e göre bu, kendi sadizminin bir anlatımı ve aynı zamanda onu haklı gösterme aracıydı. Darwin kuramının kendisi için taşıdığı psikolojik önemi, saflıkla ortaya koyar Hitler. Münih'te henüz tanınmamış bir adam olarak otururken, sabah saat beşte uyanılmıştır. "Küçük odada yağan küçük farelere ekmek ya da kırıntı atar, sonra da bu gülünç hayvanların o birkaç kırıntıyı kapı malarını seyrederek"mi . (s. 295) Bu "oyun", küçük çapta bir Darwinci "yaşam mücadelesi"ymiştir. Hitler'e göre bu Romalı Sezarların arenalarının burjuva karşıtı ve olumsuz tarihsel

arenanın ilk örneği idi.

Sadizmi için uydurdu u son neden ya da ussalla tırma, yani bu duygusunu ba kalarının saldırısına karşı bir savunma olarak haklı çıkarması, Hitler'in yazılarında sık sık dile gelir. Kendisi ve Alman halkı, her zaman için masum taraftır, dü manlarsa, sadist hayvanlardır. Bu propagandanın büyük bir bölümü, bir amaçla söylenen bilinçli yalanlardan oluşmaktadır. Ancak burada kısmen, paranoid suçlamalarda görülen türden bir duygusal "içtenlik" vardır. Bu suçlamalar her zaman için ki inin sadizminin ya da yıkıcılı ının çırılçıplak ortaya konulmasına karşı bir savunma i levi görürler. u formüle göre i lerler: Sadistçe niyetleri olan sensin. Dolayısıyla ben masumum. Hitler'de bu savunma mekanizması a ın ölçüde usdı ıdır, çünkü dü manlanını, baya ı açık yüreklilikle kendi amaçları oldu unu itiraf etti i eyleri yapmakla suçlamaktadır. Nitekim Yahudileri, Komünistleri ve Fransızları, kendi edimlerinin en yasal amaçları oldu unu söyledi i eylerle suçlamaktadır. Bu çeli kiyi ussalla tırmalarla örtmek zahmetini pek göstermez. Yahudileri, zorunlu olarak ortaya çıkacak melezle meyle

NAZ ZM PS KOLOJ S

183

beyaz ırkı yok etmek ve "böylece de kendilerini efendi konumuna yükseltmek" (s. 448 v.d.) amacıyla Fransız Afrikası'ndan Ren'e birlikler getirmekle suçlar. Hitler, kendi ırkının en soylu amacı oldu unu iddia etti i eylerle ba kalannı suçlamadaki çeli kiyi sezmi olsa gerektir, çünkü, Yahudilerdeki kendini koruma içgüdüsünün, Arilerdeki efendi olma itkisinde görülen idealist özellikten yoksun oldu unu söyleyerek (s. 414) çeli kiyi ussalla tırmaya çalı ır.

Aynı suçlamalar, Fransızlara karşı da kullanılır. Hitler onları Almanya'yı bo up gücünü elinden almak istemekle suçlar. Bu suçlamayı, "Fransızlara Avrupa'yı egemenlikleri altına alma itkisini" (s. 966) yok etme gereklili i için bir sav olarak öne sürerken, yerinde olsa, kendisinin de Clemenceau gibi davranacağını itiraf eder. (s. 978)

Komünistler acımasızlıkla suçlanır, Marxizmin ba ansıysa siyasal iradesine ve eylemci acımasızlığı na ba lanır. Ama Hitler aynı zamanda unları söyler: "Almanya'da eksik olan acımasız yetkeyle dahice siyasal niyetlerin el ele vermesiydi." (s. 783)

1938 Çek bunalımı ve imdiki sava , aynı türden birçok örnek sa lamı tır. Ba kalarının baskısına karşı bir savunma ekinde açıklanmayan hiç bir Nazi baskısı uygulaması yoktur. nsan bu suçlamaların yalnızca yalan oldu unu, Yahudilere ve Fransızlara yöneltilen suçlamalarda izine rastlanan paranoyak "içtenlik"ten yoksun oldu unu varsayabilir. Ama gene de kesin bir propaganda de eri ta ımaktadırlar ve nüfusun bir bölümü, özellikle de ki ilik yapısı nedeniyle bu türden paranoyak suçlamalara karşı hassas olan a a ı orta sınıf, onlara inanmı lardır.

Hitler'in güçsüzlere karşı duydu u küçümseme, a a ılama, siyasal amaçları kendisinin de amaçları oldu unu öne sürdü ü ulusal özgürlük için sava ma amacıyla benzerlik ta ıyan insanlardan söz ederken özellikle açığı a

çıkılmaktadır. Hitler'in, ulusal özgürlük peşinde koştuğunun içten bir davranış olmadığını, belki de en iyi, güçsüz devrimcileri azarlamasında dile gelmektedir. Nitekim, başlangıçta Münih'te aralanmış katıldı ve küçük Nasyonal Sosyalist gruptan alaycı ve aşağılayıcı bir tavırla söz eder. Gittiği ilk toplantıdaki izlenimi öyledir: "Korkunç, korkunç; en berbat kulüp kurma yolu buydu. Ve şimdi ben bu kulübe mi üye olacaktım? Sonra yeni üyelikler tartışıldı, bu benim yakalanmam anlamına geliyordu." (s. 298)

184

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Onlardan, sunduğu tek üstünlük, "gerçek kişisel etkinlik fırsatı vermek" olan "küçük, saçma bir kuruluş" olarak söz eder. Hitler, mevcut büyük partilerden hiçbirine asla katılmayacağını söyler, bu, tam ona özgü bir tutumdur. Zayıf ve deersiz olduğunu hissettiği bir grupta ise başlamak zorundadır çünkü. Mevcut yetkeyle savaşmak ya da eşitlikle yarışmak durumunda olduğu bir toplulukta girişimciliği ve cesareti uyanlamazdı.

Hintli devrimciler konusunda yazdıklarında da güçsüzlere karşı duyduğu aşağılamayı dile getirir. Ulusal özgürlük sloganını, kendi amaçları için herkesten fazla kullanan adam, güçleri olmayan, buna karşın güçlü Britanya imparatorluğuna saldırmaya cesaret eden devrimcilere karşı aşağılamadan başka hiçbir duygu beslememektedir. Öyle yazar:

O dönemde Avrupa'da dolaşan birtakım Asyalı fakirler, ya da ne bileyim, bazı gerçek Hintli "Özgürlük Savaşçıları" aslında hayli akıllı olan insanları, temel olarak Hindistan olan Britanya imparatorluğunun, çökmenin eşiğinde bulunduğunu fikrine inandırmayı başarmışlardı. Ama Hintli isyancılar bunu hiçbir zaman başaramazlar. ... Sakatların oluşturduğu bir birliğin güçlü bir devleti yıkması, düpedüz olanaksızdır. ... Ben, kendi ulusumun geleceğiyle, "ezilen uluslar" diye adlandırılanların yazgısı arasında bir baş kurmam asla, çünkü o ırkın başka bir ırk olduğunu biliyorum, bu kadar basit. (s. 955 ve devamı)

Sadomazoist kişilerin tipik özelliği olan, güçlüye karşı sevgi güçsüze karşı kin duymak, Hitler'in ve izleyicilerinin siyasal edimlerini büyük ölçüde açıklamaktadır. Cumhuriyetçi hükümet, Nazilere ılımlı davranarak onları "yatırtılabileceğini" sandıysa da, yatırtılmak buyana, gösterdiği güçsüzlük ve kararsızlıkla onların nefretini uyandırdı. Hitler, Weimar Cumhuriyetinden nefret etti çünkü cumhuriyet çok zayıftı, sını ve askeri liderlere hayrandı, çünkü onlar güçlüydü. Asla mevcut güçlü iktidarlara karşı değil, temelde güçsüz olduklarını sandığı gruplara karşı savaştı. Hitler'in —hatta, Mussolini'nin— "devrimi" mevcut iktidarın korunması altında gerçekleşti, ikisinin de en gözde nesnelere ya da uyrukları, kendilerini savunamayanlardı. Hitler'in Büyük Britanya'ya karşı tutumunu diğer etmenlerin yanında, bu psikolojik kompleks belirlediği bile söylenebilir. Britanya'nın güçlü

NAZİ ZM PS KOLOJİSİ

185

olduğunu hissettiği sürece onu sevdi ve ona hayranlık duydu. Kitabında, Britanya'ya karşı duyduğu bu sevgi açıkça görülmektedir. Münih'ten önce ve sonra İngilizlerin durumundaki güçsüzlüğü görünce, sevgisi nefrete ve onu

yoketme iste ine dönü tü. Bu açıdan bakıldı ında, "yatı tırma", Hitler'inki gibi bir ki ilikte dostluk de il, kin uyandıracak bir politikaydı.

Buraya kadar Hitler'in ideolojisindeki sadist yönden söz ettik. Ancak, yetkeci ki ili i tartı ırken gördü ümüz gibi, sadist yönünün yamsıra bir de mazo ist yönü var ki ili inin. Umarsız yaratıklar üzerinde iktidar sahibi olma arzusundan ba ka bir de, ezici bir güce boyun e me, benli ini yok etme arzusu var. Nazi ideolojisinde ve uygulamasındaki bu mazo ist yön, en çok kitleler söz konusu oldu unda kendini göstermektedir. Kitlelere tekrar tekrar bireyin hiç bir ey olmadı ı, bir eyden sayılmadı ı söylenmi tir. Birey bu ki isel önemsizli i kabul etmeli, kendisini daha yüksek bir gücün içinde erit meli ve bu yüksek gücün kuvvetine ve utkusuna katılmaktan gurur duymalıdır. Hitler, kendi idealizm tanımında bu fikri açıkça dile getirir: "Yalnız ve yalnız idealizm, insanların gücün ve kuvvetin üstünlü ünü bilerek kabul etmelerine yol açar ve bunun sonucunda onları, bütün bir evreni yo uran ve biçimlendiren düzenin içinde bir toz zerresi haline getirir." (s. 411) Goebbels, sosyalizm dedi i eyi benzer ekilde tanımlar: "Sosyalist olmak," diye yazar, "Ben'i sen'e boyun e dirmektir; sosyalizm, bireyi bütüne feda etmektir."17

Bireyi feda etmek ve onu bir toz zerresine, bir atoma indirgemek, Hitler'e göre, ki inin bireysel görü ünü, çıkarlarını ve mutlulu unu feda etmesi anlamını ta ır. Bu feda etme, üyelerini olu turan "bireylerin kendi ki isel görü lerini ve çıkarlarını temsil etmeyi reddetti i..." (Kavgam s. 408) siyasal örgütün özüdür. "Özgecili i" över Hitler ve "insanların kendi mutlulukları pe inde ko arken cennetten uzakla ıp cehenneme dü eceklerini" (s. 412) ö retir. E itimin amacı, bireye kendini ortaya koymamayı ö retmektir. Daha okul sıralarında bir çocuk, "yalnızca haklı olarak suçlandı ında suskun kalmayı ö renmekle kalmamalı, gerekirse, haksızlı a da suskunluk içinde katlanmayı ö renmelidir." (s. 620 v. d.) Nihai hedefi konusunda unları yazar:

17

Goebbels, Michael, s. 25.

186

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Bir halkın olu turdu u devlette halkın ya am görü ü, sonunda insanların köpekleri, atlan ve kedileri daha iyi beslemekle de il de, insano lunun düzeyini yükseltmekle u ra tı ı ça ı, birinin bilerek ve sessizce reddetti i, di erinin sevinerek verdi i ve feda etti i bir dönemi ba latmayı ba armak zorundadır, (s. 610)

Bu sözler biraz a ırtıcıdır. "Bilerek ve sessizce reddeden" birey tipinin tanımından sonra, bunun tersi bir tipin, belki de yol gösteren, sorumluluk alan, ya da buna benzer bir tipin tanımlanmasını bekliyor insan. Ama Hitler, bu "di er" tipi de feda etme yetene iyle tanımlıyor. "Sessizce reddetmek" ile "sevinerek feda etmek" arasındaki farkı anlamak güç. Bir tahminde bulunmak gerekirse, sanırım, Hitler aslında teslim olmak durumundaki kitlelerle, yönetmek durumunda olan yöneticiler arasında bir ayırım yapmak istiyordu

aslında. Ama bazen, kendisinin ve "seçkinlerin" iktidar arzusunu açıkça itiraf etse de, ço u kez yadsıyor. Bu cümlede pek açık yürekli olmak istememi anla ılan, ve bu yüzden yönetme arzusunun yerine "sevinerek vermek ve feda etmek" sözcüklerini koymu .

Hitler, felsefesindeki benli i yadsıma ve feda etmenin, ekonomik ko ulları mutlu olmalarına izin vermeyenler için dü ünüldü ünü açıkça kabul etmektedir. Ki isel mutlulu u her birey için olası kılacak bir toplumsal düzen getirmek istiyor de ildir; onları kendi benli ini yıkma yasasına inandırmak için yoksulluklarını sömürmek istemektedir. "Ki isel ya amları, dünyanın en büyük serveti anlamına gelemeyecek kadar yoksul olanların olu turdu u o büyük orduya çeviriyoruz yüzümüzü," der (s. 610) büyük bir açık yüreklilikle. Bu benli ini feda etme ö ütlerinin amacı ortadadır: Liderin ve "seçkin"in iktidar arzusunun gerçekleşmesi için, kitleler kendilerini teslim etmek ve boyun e mek zorundadır. Ancak bu mazo ist özlem, Hitler'de de vardır. Ona göre kendisini teslim etti i üstün güç, Tanrı, Yazgı, Gereklik, Tarih ve Do adır. Aslında bütün bu sözler, ona göre a a ı yukarı aynı anlamı ta imakta, yenilmez ölçüde büyük bir gücü simgelemektedirler. Özya amöyküsüne, "Yazgının, do um yerim olarak Braunau'yu seçmesini talihlilik" (s. 1) olarak de erlendirmekle ba lar. Daha sonra devamla, bütün Alman halkının tek bir devlet içinde bir araya getirilmesi gerekti ini, çünkü ancak o zaman, bu devlet

NAZ ZM PS KOLOJ S

187

hepsine birden küçük geldi inde, gereklili in halka "toprak elde etme yolunda ahlaksal hak" sunaca ını söyler, (s. 3)

1914 18 sava ındaki yenilgi, ona göre, "ilahi yargı'ran verdi i hak edilmi bir ceza"ydı. (s. 309) Ba ka ırklarla kansan uluslar, "ezeli Tanrı iradesine kar ı günah i lemi " oluyorlardı (s. 452) ya da bir ba ka yerde dile getirdi i üzere, "Ezeli Yaradan'm iradesine kar ı günah i liyorlar"dı. (s. 392) Almanya'nın görevini saptayan "evrenin Yaratıcısı"ydı. (s. 289) Tanrı insanlardan üstündü, çünkü neyse ki insan insanı kandırabilirdi, ama "Tanrıya rü vet verilemez"di. (s. 972)

Belki de Hitler'i Tann'dan, Yaradan'dan ve Yazgıdan daha çok etkileyen güç,.Do a'ydı. Son dört yüz yıldır tarihsel geli medeki e ilim, Do anın egemenli ini kaldırıp insanların do aya egemen olmasını sa lamaktı gerçi ama, Hitler insanların yönetilmesi gerekti i ve yönetilebilece i, Do anın yönetilemeyece i konusunda ısrarlı, insanlık tarihinin belki de hayvanların evcille tirilmesiyle de il, a a ı insanların üzerinde egemenlik kurmakla ba ladı ı yolundaki sözlerini daha önce aktarmı tım. nsanın Do ayı fethedebilece i fikrini küçümsüyor ve Do anın fatihi olabileceklerine inananlarla alay ediyor; "oysa ellerinde bir 'fikir'den ba ka silah yok," der o. insanın "do aya egemen olmadı ını, ama, Do anın birkaç yasası ve gizi üzerindeki bilgiye dayanarak, bu bilgiden yoksun di er canlı varlıkların efendisi konumuna yükseldi ini" söyler, (s. 393 v.d.) Burada da gene aynı

fikri görüyoruz: Do a,'bizim buyruklarına uymamız gereken büyük güçtür; egemenlik altına alaca ımız eyse, ya ayan canlılardır.

Yetkeci ki ilik için temel özellik olduklarını anlatmı oldu umuz iki e ilimin Hitler'in yazılarında bulundu unu göstermeye çalı tım. Bu iki özellik, insanlar üzerinde iktidar sahibi olma özlemi ile, ezici büyüklükteki bir dı güce boyun e me özlemiydi. Hitler'in fikirleri, Nazi partisinin ideolojisiyle a a ı yukarı aynıdır. Bu kitapta dile getirilen fikirler, kitlelerin partisini izlemesini sa layan sayısız konu masında dile getirdi i sözlerdir. Bu ideoloji, a a ılık duygusuyla, ya ama kar ı duydu u nefretle, çilecilik ve ya amdan zevk alanlara kar ı besledi i kıskançlıkla sado mazo ist özlemlere ortam sa layan ki ili inden kaynaklanmaktadır; ve bu ideoloji, benzer ki ilik yapılan sayesinde, bu ö retileri çekici bulan ve onlarla heyecanlanan, kendi hissettiklerini dile getiren adamın ate li izleyicileri haline gelen insanlara sunulmu tur. Ama a a ı orta sınıfı doyuran, yalnızca Nazi ide

IV

1

188

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

olojisi de ildi; siyasal deneyim, ideolojinin vaatlerini gerçekle tirmi ti. Herkesin kendi üzerinde boyun e ece i birine, a a ısında da egemenlik kurabilece i birine sahip oldu u bir astlık üstlük durumu yaratılmı tı; tepedeki adamın, liderin üzerindeyse, kendini içinde eritebilece i güç olarak Yazgı, Tarih, Do a vardı. Dolayısıyla Nazi ideolojisi ve uygulaması, nüfusun bir bölümünün ki ilik yapısından kaynaklanan arzularını doyuruyor ve egemenlik ve boyun e menin zevkini çıkaramamakla birlikte, teslim olmu , ya ama olan, kendi kararlarına, her eye olan inancından vazgeçmi insanlara yön veriyor, onlara ne yapacaklarını söylüyordu.

Bu söylediklerimiz, Nazizmin gelecekteki kalıcılı ıyla ilgili bir öngörü olu turmaya elveri li ipucu olu turuyor mu? Kendimi tahminlerde bulunmaya yetkili görmüyorum. Ama gene de —tartı makta oldu umuz ruhbilimsel öncüllerin sonuçları gibi— birkaç nokta ele alınmaya de er görülebilir. Ruhbilimsel ko ullar çerçevesinde, Nazizm, nüfusun co kusal gereksinimlerini kar ılamıyor mu, ve bu ruhbilimsel i lem, onun giderek artan sarsümazlı ını sa layan etmenlerden biri de il mi?

imdiye dek söylenenlerden, bu sorunun yanıtının olumsuz oldu u anla ılıyor, insan bireyselli i olgusu, bütün "ilk ba ların" yok edilmesi, ya da tersine çevrilebilen süreçler de ildir. Ortaça dünyasının yıkılması dört yüz yıl sürmü tür ve ça ımızda tamamlanmaktadır. Bütün sanayi dizgesi, bütün bu üretim hiçimi, ortadan kaldırılıp sa nayi öncesi düzeyine döndürülmedi i sürece, insano lu, kendisini çevreleyen dünyadan tümüyle ortaya çıkmı bir birey olarak kalacaktır. nsano lunun bu olumsuz özgürlü e dayanamayaca ını gördük; vazgeçti i ilk ba ların yerini alacak yeni bir ba lılı a sı nmaya çabaladı ını gördük. Ancak bu yeni ba lar, dünyayla gerçek bir birli i olu turmuyor. Yeni güvenli in bedelini, kendi benli inin bütünselli ini feda ederek ödüyor. Kendisiyle bu yetkeler arasındaki gerçek

çatalla ma ortadan kalkmıyor. Bilinçli, gönüllü olarak boyun e se bile ya amını engelliyor, kötürümle tiriyorlar. Öte yanda, içinde bir "atom" zerreci ine dönü tü ü, ama aynı zamanda bir birey haline gelmesi için kendisine her türlü gizilgücü sunan bir dünyada ya ıyor. Ça da sanayi dizgesi gerçekten de herkes için ekonomik açıdan güvenli bir ya am süreci üretme yetisine sahip olmakla kalmıyor, hem çalı ma saatlerini büyük ölçüde azaltıyor, hem de insanın zihinsel,

NAZ ZM PS KOLOJ S

189

duyusal ve co kusal gizilgüçlerini tam anlamıyla dile getirmesi için gerekli maddi tabanı yaratma yetisini içinde barındırıyor.

Yetkeci ideoloji ve uygulamanın i levi, nevrotik belirtilerin i leviyle kıyaslanabilir. Bu tür belirtiler, dayanılmaz ruhbilimsel ko ulların sonucu oldukları gibi, ya amı mümkün kılan çözümler de önerirler. Ama gene de mutlulu a ya da ki ili in geli mesine yol açan bir çözüm de illerdir. Nevrotik çözümü gerekli kılan ko ulları de i tirmezler. nsan do asının dinamizmi, onları elde etme olasılı mın bulundu u durumlarda, daha doyurucu çözümler arama e ilimi gösteren önemli bir etmendir. Bireyin yalnızlı ı ve güçsüzlü ü, kendisinde geli en gizilgüçlerini gerçekle tirilmesi yönündeki arayı ları, ça da sanayide üretim kapasitesinin arttı ı olgusu, giderek artan özgürlük ve mutluluk arayı nın temellerini olu turan dinamik etmenlerdir. Or takya ama sı nma, çekilen acıyı bir süre için hafifletebilir, ama ortadan kaldırmaz, insanlı ın tarihi, bireyselle menin geli mesinin tarihidir, ama aynı zamanda özgürlü ün geli mesinin de tarihidir. Özgürlük arayı ı bir fizikötesi güç de ildir ve do al yasalarla açıklanamaz; bireyselle me sürecinin ve kültürün geli mesinin kaçınılmaz sonucudur. Yetkeci dizgeler, özgürlük arayı nı do uran temel ko ulları ortadan kaldıramazlar; bu ko ullardan kaynaklanan özgürlük arayı nı da yok edemezler.

II!

VII. BÖLÜM

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

1. B REYSELL K YANILSAMASI

JüUuNDAN ÖNCEK bölümlerde, genel olarak ça da sanayi dizgesinde ve özellikle de bunun tekellilik a masında kendisini güçsüz ve yalnız, kaygılı ve güvenceden yoksun hisseden bir ki ili in geli mesine neden olan etmenleri göstermeye çalı tım. Almanya'da, nüfusun bir bölümünü, yetkeci ki ilik diye tanımladı m ki ilik tipine seslenen bir ideoloji ve siyasal uygulama için verimli toprak haline getiren ko ulları tartı tım.

Peki, biz ne durumdayız? Demokrasimizi yalnızca Atlantik ötesindeki fa izm ya da kendi saflarımızdaki "yatan hainleri" mi tehdit ediyor? Böyle olsaydı, durum ciddi ama tehlikesiz olurdu. Ancak içerden ve dı ardan yöneltilen fa izm tehlikelerini ciddiye almak gerekmele birlikte, fa izmin her yerde yükselmesine neden olacak verimli toprakları sa layan görüngünün, yani bireyin güçsüzlü ü ve önemsizli i görüngüsünün, kendi toplumumuzda da ya andı nı görmemekten daha büyük bir yanlı ve daha a ır bir tehlike

yoktur.

Bu sözler, ça da demokrasinin, bireyi bütün dı sal baskılardan kurtararak gerçek bireyselli i gerçekle tirdi i yolundaki alı ılmı dü ünçeye meydan okumaktadır. Biz, herhangi bir dı yetkeye ba lı olmamaktan, duygu ve dü üncelerimizi dile getirme özgürlü üne sahip olmaktan gurur duyarız, ve bu özgürlü ün bireyselli imizi kendili inden garanti altına almasını, ola an, do al bir verilmi hak olarak kabul ederiz. Ne var ki, dü üncelerimizi ifade etme hakkı, ancak ve ancak, kendimize ait dü üncelere sahip olabilmemiz halinde bir anlam ta ır; dı yetkeden ba ımsız olmak, ancak ve ancak içsel ruhbilimsel

192

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ko ulların, kendi bireyselli imizi kurmamızı olası kılması halinde uzun süreli bir kazanç sayılabilir. Bu amaca ula tık mı, ya da hiç de ilse yakla ıyor muyuz? Bu kitap insan etmenini ele almı tır; dolayısıyla amacı tam da bu soruyu ele tirel yakla ımla çözümlenektir. Bunu yaparken, daha önceki bölümlerde verilen ipuçlarını de erlendirece iz. Özgürlü ün iki yönünün ça da insan açısından ta ıdı ı anlamı tartı rken, ça ımızda bireyin giderek artan soyutlanmı lı ını ve güçsüzlü ünü yaratan ekonomik ko ullara i aret etmi tik; ruh bilimsel sonuçları tartı rken, bu güçsüzlü ün yetkeci ki ilikte görülen türden kaçtı a yol açtı ını, bunun olmaması halindeyse, içinde soyutlanmı bireyin bir robot haline geldi i, kendini yitirdi i ama bununla birlikte bilinçli olarak kendisini özgür, yalnızca kendisine tabi bir ki i olarak algıladı ı süreçte, zorlanımlı bir uyum sa lamaya yol açtı ını göstermi tik.

Burada, yalnızca birkaç önemli örne e yer verebiliriz gerçi ama, kültürümüzün bu uyum sa lama e ilimini nasıl besledi ini ele almak önem ta ımaktadır. Kendili inden ortaya çıkan duygulann bastırılması ve dolayısıyla gerçek bireyselli in geli mesi, çok erken ya larda, hatta, bir çocu un ilk e itiminde ba lar.¹ E itimin gerçek amacı, çocu un içsel ba ımsızlı ını, bireyselli ini, geli mesini ve bütünselli ini ge li tirmekse, e itimin kendili indenli in bastırılmasına yol açtı ı anlamına gelmez bu. Bu türden bir e itimde büyümekte olan çocu a zorunlu olarak benimsetilebilecek kısıtlamalar, aslında geli me ve büyüme sürecini destekleyen geçici önlemlerdir. Ancak bizim kültürümüzde, e itim daha çok kendili indenli in ortadan kalkması ve ki inin kendinden kaynaklanan özgün ruhsal edimlerinin yerine dı ardan zorla benimsetilen duygu, dü ünçe ve arzuların konulmasıyla sonuçlanır. (Gene söylüyorum, özgün derken, daha önce ba ka hiç kimse tarafından dü ünülmemi bir fikri de il, bireyin kendi içinde do an, ki inin kendi etkinli inin sonucu olan, bu anlamda kendisinin olan dü ünçeyi anlatmak istiyorum.) Öylesine bir örnek seçecek olursak, en erken bastırılan duygulardan birinin dü manlık ve ho nutsuzluk duygulan oldu unu söyleyebiliriz. Her eyden önce çocuklann ço u, geli

Anna Hartoch'un (M. Gay, A. Hartoch, L. B. Murphy ile birlikte, Sarah Lawrence Ana Okulu çocukları üzerine ortakla a yaptıkları ve yakında yayımlanacak olan bir çalı mayla ilgili) yazısına göre üç ile be ya lan

arasındaki çocuklara uygulanan Rorschach testleri, çocukların kendili indenüklerini koruma girişimlerinin, çocuklarla yetkeci yeti kinler arasındaki en büyük çeli kinin do masına neden oldu unu göstermiştir.

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

193

melerini engelleme e ilimi gösteren ve ondan daha zayıf oldukları için buyruklarına uymak durumunda buldukları dı dünyayla olan çatı kılan sonucunda bir ölçüde dü manlık ve ba kaldın duygulan ta ırlar. Bu kar it tepkiyi ortadan kaldırmak, e itim sürecinin belli ba lı amaçlarından biridir. Yöntemler farklıdır; çocu u ürküten tehdit ve cezalardan çocu un kafasını kan tınp dü manca duygusundan vazgeçmesine yol açan rü vet ya da "açıklama yapma" gibi daha esnek yöntemlere varana kadar birçok de i ik yol izlenir. Çocuk duygularını dile getirmekten vazgeçmeye ba lar ve zaman içinde duygudan da tümüyle vazgeçer. Bu süreç içinde, kendisine ba kalanndaki dü manca duyguların ve ikiyüzlülü ün farkına varması edimini bastırması da ö retilmiştir; çocuklar, yeti kinler gibi sözcüklerle kolayca kandı nılmaksızın ba kalanndaki bu türden olumsuz nitelikleri fark etme yetisine sahip olduklarından, bu her zaman çok kolay olmaz. Gene de, o ki iden yansıyan dü manlı ı ya da ikiyüzlülü ü hissetmek gibi çok iyi bir nedenle —ama "hiçbir neden yokken"— u ya da bu ki iden ho lanmazlar. Bu tepki kısa sürede sindirilir; çocu un, ortalama bireyin "olgunlu una" ulaşması ve dürüst bir ki iyle —apaçık bir edimde bulunmadı ı sürece— bir düzenbaz arasında aynm gözetme duygusunu yitirmesi uzun sürmez.

Öte yanda, e itiminin ilk evrelerinde, çocu a, hiç de "kendisinin" olmayan duygular edinmesi ö retilir; özellikle de insanları sevmesi, ele tirmeksizin dostluk beslemesi ve gülümsemesi ö retilir. E itimin gerçeğe tiremediklerini daha sonraki ya antıda toplumsal baskı ba anr genellikle. E er gülümsemezsen, "ho bir ki ilik"ten yoksun ol Ju un sanılır — ve ister bir garson, bir satıcı ya da bir doktor ol, hizmetlerini satmak için ho bir ki ili inin olması gerekir. Yalnızca kendi fiziksel emeklerinden ba ka satacak eyleri bulunmayan ve toplumsal piramidin dibinde olanlarla ta tepesinde olanların özellikle "sevimli" ya da "ho " olma gereksinimi yoktur. Sevimlilik, ne elilik ve bir gülümsemenin dile getirmesi beklenen her ey, bir elektrik dü mesi gibi insanın açıp kapadı ı otomatik tepkiler haline gelir.²

Ku kusuz, birçok durumda ki i yalnızca bir jest yaptı ının farkındadır; ancak bu farkındalı ı ve dolayısıyla yalancı duygularla kendi

Burada, dostça, ya da sevimli davranı ın tecimselle mesine çok çarpıcı bir örnek vermek üzere. Fortune'm "Howard Johnson Restoranları" konusundaki raporundan (Fortune, Eylül, 1940, s. 96) bir alıntı yapaca ım. Johnson, lokantalan dola arak hat alan yerinde saptayan maa lı bir "mü teriler" ordusu olu turmu tur. "Her ey, merkez tarafından belirlenmi tariflere ve ölçülere uygun olarak ilgili restoranlarda ayn ayn

194

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

liginden sevimlili i birbirinden ayırma yetisini yitirdi i durumlar

ço unluktur.

Do rudan do ruya bastırılan tek duygu dü manlık, yerine yalancısı benimsetilerek öldürülen tek duygu dostluk ya da içtenlik de ildir. Kendili inden olu an birçok duygu bastırılır, yerine yalancı duygular konur. Freud bu türden bir bastırmayı yani cinselli in bastırılmasını almı , ve bütün bir dizgenin ortasına onu oturtmu tur. Gerçi ben, cinsel hazzın desteklenmemesini, kendili inden tepkilerin bastırılmasının tek önemli sebebi de il, birçok nedenlerinden biri olarak görüyorum ama, bunun öneminin de küçümsenmemesi kanısındaım ku kusuz. Bunun sonucu cinsel ketvurmalarda ve ayrıca da cinselli in zorlanımlı nitelik aldı ı ve belli bir tadı olmayan, ama ki inin kendisinden geçmesini sa layan alkol ya da uyu turucu gibi tüketildi i durumlarda açıkça görülmektedir. Etki ne olursa olsun, cinsel isteklerin yo unlu u nedeniyle, bu duyguların bastırılması, yalnızca cinsel alanda etkili olmakla kalmaz, ki inin bütün di er alanlarda kendili inden geli en duygularını dı a vurma cesaretini azaltır.

Toplumumuzda co kular konusunda genel bir engelleme havası vardır. Yaratıcı dü üncenin —tüm di er yaratıcı etkinlikler gibi— co kulara ayrılmaz biçimde ba lı olmasına kar ın, duygusuz ya amak ve dü ünme bir ideal haline gelmi tir. Bu ölçütün kabul edilmesiyle birey büyük ölçüde zayıflatılmı tır; dü ünme edimi yoksulla tırılmı ve yüzeyselle tirilmi tir. Öte yanda, duygu ve co kular tümüyle öldü rülemeyece inden, ki ili in zihinsel yönünden tümüyle ayrı bir varolu içinde ya amak durumundadırlar; bunun sonucu olarak da, filmlerin ve popüler arkıların milyonlarca duygu açı mü teriyi doyurdu u ucuz ve içtenlikten yoksun duygusallık ya ama geçmi tir.

Bastırılması ki ili in köklerini derinden etkilemesi nedeniyle, burada sözünü etmek istedi im tabu haline gelmi bir duygu var: trajedi anlayı ı. Daha önceki bir bölümde gördü ümüz gibi, ölümün ve de ya amın trajik yönünün açıkça ya da belli belirsiz farkında olmak, insanın temel belirleyici özelliklerinden biridir. Bireyselle me sürecinin pek fazla geli medi i toplumlarda, birey var olu unun deneyimi de az

pi irildi inden mü teri kılı ndaki gözcü, kendisine ne büyüklükte bir pirzola verilmesi gerekti ini, sebzelerin lezzetinin nasıl olması gerekti ini bilir. Ayrıca yemek servisinin ne kadar zamanda yapılması gerekti ini ve garsonların tam olarak ne ölçüde sevimlilik sergilemek zorunda oldu unu bilir."

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

195

geli mi oldu undan, bu var olu un sonu pek bir sorun yapılmaz. Ölüm, henüz temelde ya amdan farklı olarak algılanmamı tır Bi reyselle menin daha yüksek düzeyde oldu unu gördü ümüz kültürler, ölümü kendi toplumsal ve ruhbilimsel yapılarına uygun olarak ele almı lardır. Yunanlılar ya amı öne çıkarır ve ölümü ya amın sönük, gölgemsi bir devamı olarak görürlerdi. Mısırlılar, umutlarını insan bedeninin ya da en azından, ya arken güçleri yok edilemeyenlerin bedenlerinin, yok edilemezli ine olan inançlarına ba lamı lardı. Yahudiler, ölüm olgusunu gerçekçi bir ekilde kabul ediyor ve

insanlı ın bu dünyada eninde sonunda mutluluk ve adaleti elde edece i inancıyla bireysel ya amın yok edilmesini çekilir kılıyorlardı. Hıristiyanlık, ölümü gerçek olmayan bir olgu olarak kabul etmi ve mutsuz bireyi, ölümden sonra bir ya am vaadleriyle rahatlatmaya çalı mı tır. Ça ı mızdaysa ölüm, düpedüz yadsınmakta, onunla birlikte ya amın temel bir yönü de bir kenara itilmi olmaktadır. Ölüm ve acının farkında olunmasına, bunların ya amın en önemli itici güçlerinden biri, insan dayanı masının temeli ve sevince ve ya ama gücüne derinlik ve yo unluk katan bir deneyim haline gelmelerine izin vermek yerine, birey bu duygulan bastırmak zorunda bırakılmaktadır. Ancak, baskı durumunda her zaman oldu u gibi, bastınlmı ö eleri gözden irak tutmak, onlann yok edilmesine yetmemektedir. Nitekim ölüm korkusu, hepimizde yasak bir duygu olarak var olu unu sürdürür. Yokumsanma giri imlerine kar ın, ölüm korkusu canlı kalmı , ancak bastınldı ından kısırla mı tır. Bu korku di er deneyimlerin sı lı ının, ya amı saran huzursuzlu un kaynaklarından biridir; hatta diyebilirim ki, bu ulusun cenaze törenleri için neden böylesine büyük miktarlar harcadı ını açıklamaktadır.

Duygu ya da co kuların tabula tınması sürecinde ça da psikiyatri, çizgileri açıkça belli olmayan bir rol oynar. Bir yanda psikiyatrinin en büyük temsilcisi olan Freud, insan zihninin akılcı, amaçlı bir niteli i oldu u kurgusunu kırmı ve insan tutkulan uçurumunu görmemize olanak veren bir yol açmı tır. Öte yanda Freud'un bu ba arılarıyla zenginle en psikiyatri, kendisini, ki ili in saptılmasındaki genel e ilimlerin aracı haline getirmi tir. Ruhçözümcüler de içinde olmak üzere birçok ruh hekimi, asla yeterinden fazla üzgün, a ın öfkeli ya da heyecanlı olmayan bir "normal" ki ilik tablosu olu turmu lardır. Alı ılagelmi "normal" birey kalıbına uymayan ki ilik tiplerini ve

196

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

özellikleri aç ı a çıkarmadaysa, "çocuksu" ya da "nevrotik" gibi sözcükler kullanılmaktadırlar. Bu türden bir etki bir bakıma daha eski ve daha açıkyürekli sövüp sayma biçimlerinden daha tehlikelidir. O zamanlar birey hiç de ilse kendisini ele tiren bir ki i ya da bir ö reti bulundu unu bilir ve ona kar ı koyabilirdi. Ama "bilim"e kim kar ı koyabilir ki?

Duygu ve co kular da oldu u gibi özgün dü ünmede de çarpıtmalar görülür. E itimin daha en ba ında, özgün dü ünme kösteklenir ve insanların kafalarına hazırlop dü ünceler yerle tirilir. Bunun küçük çocuklarda nasıl yapıldı ı kolayca görülebilir. Dünyayla ilgili büyük bir merakla doludur kafaları; dünyayı fiziksel olarak oldu u gibi zihinsel olarak da kavramak isterler. Garip ve güçlü bir dünyada, kendilerini yönlendirmenin en güvenli yolu oldu undan, hakikati ö renmek isterler. Ama onların bu çabalan ciddiye alınmaz. Bu ciddiye almama, açık bir saygısızlık biçiminde de ortaya çıkabilir, (çocuklar, ya lı ya da hastalar gibi) güçten yoksun bütün herkese genelde yöneltile kurnaz bir göstermelik alçakgönüllülük ekinde de yansıyabilir, bu önemli de ildir. Bu tutum tek ba ına ba ımsız dü ünme üzerinde büyük bir sindirici etki yapar gerçi ama, bundan daha da kötü bir zararı vardır: bu

tutum içtenlikli de ildir. Ço u kez bilerek isteyerek takınılmayan bu tavır, ortalama yeti kinin, bir çocu a kar ı tipik davranı ıdır. Bu samimiyetsizlik kısmen çocu a çizilen uydurma dünya tablosunda bulunur. Sahra Çölüne bir sefere nasıl hazırlanması gerekti ini soran birine, Kuzey Kutbunda nasıl ya anaca ını anlatmak ne kadar yararhysa, bu tablo da çocuk için o kadar yararlıdır. Dünyanın bu genel olarak yanlış yorumlanmasından ba ka yeti kinlerin çe itli ki isel nedenlerle çocukların bilmesini istemedikleri olguları gizleme amacıyla düzenlenmi pek çok yalan vardır. Çocu un davranı ından ho nut kalmama durumuyla haklı çıkarılarak ussalla tırman öfke ta kınılı ından, ana babanın cinsel etkinliklerinin ve kavgalarının gizlenmesine dek birçok eyi çocu un "bilmemesi gerekir"; onun bu konularla ilgili sorulan, dü mansı ya da kibar sindirme ile yanıtlanır.

Böylece hazırlanmı çocuk okula, belki de üniversiteye girer. Özgün dü ünmeyi daha da sindiren bugünkü bazı e itim yöntemlerinden kısaca söz etmek isterim. Biri, olguların bilinmesinin, ya da daha do rusu bilgilendirilmenin öne çıkarılmasıdır. Ki inin daha çok olguyu bilmekle gerçekli in bilgisine ula ca ı yolunda acınası bir bo

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

197

inan yaygındır. Yüzlerce da ınık ve birbirinden kopuk olgu, ö rencilerin kafasına tıklmaktadır; zamanlan ve enerjileri daha çok ve daha çok olgu ö renmekle harcanmakta böylece de dü ünmeye pek az enerji kalmaktadır. Elbette, olguların bilmeksizin dü ünme bo ve kurgusal bir edim olarak kalır; ama tek ba ına "bilgilendiriime" de bilginin yoklu u kadar büyük bir engel olu turabilir.

Özgün dü ünneyi sindirmeyle çok yakından ilgili bir yöntem de hakikatin, görece oldu unu kabul etmektir.³ Hakikat, bir fizikötesi kavram haline getirilmis tir, biri kalkıp da hakikati bulmak istemekten söz etti inde, ça ımızın "ilerici" dü ünürleri onu eski kafalı olarak de erlendirmektedir. Hakikatin ba tan sona nesnel bir konu, nerdeyse bir zevk meselesi oldu u ileri sürülmektedir. Bilimsel çaba, nesnel etmenlerden ayrılmadır, bilimin amacı, dünyaya tutkusuz ve çıkar dü ünmeksizin bakmaktır. Bilim adamı olgulara, tıpkı bir cerrahın hastalarına yakla ması gibi steril ellerle yakla malıdır. Ço u kez olguculuk ya da pozitivizm adıyla ortaya çıkan ya da sözcüklerin do ru kullanılması konusundaki titizli iyle övünen bu görececi in sonucu olarak dü ünme, temel uyarısını —dü ünene ki inin arzu ve ilgisini— yok etmekte, "olguların" kaydeden bir makina haline gelmektedir. Aslında, tıpkı dü ünmenin genelde maddi ya ama egemen olma gereksinimi sonucu geli mesi gibi, hakikat arayışı da bireylerin ve toplumsal grupların çıkarlanndan, ilgilerinden ve gereksinimlerinden kaynaklanmı tır. Böyle bir ilgi olmaksızın hakikati arama uyarısı eksik kalacaktır. Çıkarları hakikatin bulunmasıyla artan gruplar her zaman vardır, onlann temsilcileri, insan dü ünncesinin öncüleri olmu lardır; çıkartan hakikatin gizlenmesiyle geli en gruplar da vardır. Yalnızca bu ikinci durumda, çıkarın hakikatin aranması yolunda zararlı oldu u görülmü tür. Dolayısıyla sorun, herhangi bir çıkann tehlikede olması de il ne türden bir çıkarın tehlikede oldu udur. Diyebilirim

ki, her insano lunun bir ölçüde hakikat özlemi ta imasının nedeni insanın buna biraz gereksinimi olmasıdır.

Bu her eyden önce ki inin dı dünyada kendini yönlendirmesi konusunda, özellikle de çocuk için geçerlidir, insano lu, çocukluk

Bu sorunla ilgili olarak bkz. Robert S. Lynd'in Knowledge for what? (Ne için Bilgi) (Oxford University Press, Londra, 1939). Felsefi yönleri için bkz. M. Horkheimer'in Rationatimusstreit in der Gegenwartigen Philosophie, Zeitschrift fur Sozialforschung Cilt 3, 1934, Akan, Paris.

198

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ça ında, bir güçsüzlük evresinden geçer, ve ellerinde güç olmayanlar için en güçlü silahlardan biri hakikattir. Ancak hakikat, yalnızca bireyin dı dünyadaki yönleni iyle ilgili çıkarlarına uygun dü mekle kalmaz; kendi gücü de büyük ölçüde, kendisi ile ilgili hakikatleri bilmesine ba lıdır. Ki inin kendine ili kin yanılması, yürüyemeyenler için yararlı koltuk de ne i haline gelebilir, ancak ki inin zayıflı ım arttırırlar. Bireyin en büyük gücü, kendi ki ili inin olası en büyük ölçüde bütünselle mesine dayanır, bu aynı zamanda kendisine kar ı olası en yüksek noktada saydam olması anlamına gelir. "Kendini tanı" sözleri, insan güçlülü ünü ve mutlulu unu amaçlayan temel buyruklardan biridir.

Az önce söyledi imiz etmenlerden ba ka, ortalama yeti kinde, geriye kalmı olabilecek özgün dü ünme yetene ini etkin biçimde karma ık hale getirme e ilimi gösteren etmenler de vardır. Bireysel ve toplumsal ya amın sorunları ile ilgili, ruhbilimsel, ekonomik, siyasal ve ahlaksal sorunlarla ilgili olarak, kültürümüzün büyük bir bölümünün tek bir i levi vardır: konulan bulandırmak. Sis perdelerinden birini, sorunların ortalama bireyin kavrayamayaca ı kadar karma ık oldu unu öne sürmek olu turur, oysa bireysel ve toplumsal ya amın temel konularından ço u, çok basit görünür, hatta, herkesin kolayca anlayaca ı ölçüde basittirler. Onları yalnızca bir "uzman"ın —o da ancak kendi sınırlı alanı çerçevesinde— anlayabilece i kadar karma ık göstermek —ve bunu genellikle bilerek yapmak— insanların kendileri için gerçekten de önem ta ıyan sorunlar üzerinde dü ünme yetilerine olan güvenini sindirmelerine neden olur. Birey, çaresizlik içinde, bir bilgiler yı ını içinde kısıtılmı hisseder kendini, ve açması bir sabırla, uzmanların ne yapılaca ını ve nasıl davranılaca ını ortaya çıkarmasını bekler. Bu türden bir etkinin sonucu iki yönlüdür: Biri söylenen ya da yazılan her eye kar ı ku kuyla ve alayla yakla mak; di eriyse, yetkili a ızdan çıkan her eye çocuksu bir tutumla inanmaktır. Bu saflıkla alaycılı ım birle imi, ça da bireyin tipik özelli ini olu turmaktadır. Belli ba lı sonucuysa, kendi ba ına dü ünme ve karar verme cesaretini elinden almaktır.

Ele tirel dü ünme yetisini felce u ratmanın bir ba ka yolu da, her türden yapısalla mı dünya görünümünü yok etmektir. Yalnızca yapısalla mı bir bütünün parçalan olarak özel bir nitelik ta ıyabilen

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

199

olgular, bu özelliklerini yitirir ve yalnızca soyut, niceliksel bir anlam taşırlar; her olgu, diğer bir olgudan başka bir şey değildir ve önemli olan az ya da çok olgu bilmektir. Radyo, sinema ve gazetelerin bu yönde büyük etkisi vardır. Bir kent bombalandı inin ve yüzlerce insanın öldü ünün bildirilmesinden hemen sonra ya da bu bilgi yanda kesilerek bir sabun ya da arap reklamı okunur ya da gösterilir. Aynı spiker, az önce siyasal durumun ciddili i konusunda sizi etkilemek amacıyla kullandı ı inandırıncı, yaltaklanan ve yetkeci sesiyle bu kez haber yayınının parasını veren u marka sabunun erdemleri konusunda izleyicilerini etkilemeye çalı maktadır. Haber filmlerinde, bombalanmı gemilerin ardından bir moda defilesi yer alır. Gazeteler bilimsel ya da sanatsal önemi olan olayları aktarmada kullandıkları ciddi dille, ve bu habere ayırdıkları yer kadar alanda, ünlü bir yıldızın sıradan dü üncelerini ya da kahvaltılı alı kanlıklarını anlatırlar. Bütün bunlardan dolayı, duyduklarımıza içten, hakiki bir ilgi duymaz oluruz, kendimizle olaylar arasında bir ilişki geli tirenleyiz. Heyecan duymaz oluruz, co kularımız ve ele tirel yargılarımız kösteklenir, ve giderek dünyada olan bitene karşı tutumumuz, sı , kayıtsız bir niteli e bürünür. Ya am, "özgürlük" adına bütün yapısını yitirir; her biri bir di erinden ayrı, bir bütün olarak anlamdan yoksun birçok küçük parçadan oluşu mu olur artık. Birey, tıpkı boz yap bilmecenin başına tek başına oturtulmuş çocuk gibi bû parçalarla yalnız bırakılmıştır; ancak arada bir fark vardır, çocuk, bir evin ne olduğunu bilir, dolayısıyla yerle tirmeye çalı tı ı küçük parçalarda evin bölümlerini tanıyabilir, yeti kinse, elinde tuttu u parçaların oluşu turdu u "bütün"ün anlamını görememektedir. a ırımı tır, ürkmü tür, o küçük anlamsız parçalara bakılmaktan başka yapabilece i bir şey yoktur.

Duygu ve dü üncede "özgünlü ün" bulunmayı ı konusunda söylenenler, isteme edimi için de geçerlidir. Bunu kabul etmek özellikle güçtür; ça da insanın pek çok iste i var gibi görünmekte, tek soru nussa, ne istedi ini bilmesine karşı n, ona sahip olamamak olduğu sanılmaktadır. Bütün enerjimiz, istedi imizi elde etmeye harcanmakta, ço u ki iyse bu etkinli in önko ulunun ne olduğu sorusunu akıllarına getirmemektedirler: çünkü onlar, gerçek isteklerinin ne olduğunu bildiklerine inanırlar. Pe inden ko tuklanmanın amacı, bizzat kendilerinin istedi i şey olup olmadığını bir an bile dü ünmezler. Okulda iyi notlar almak istemekte, yeti kin olarak daha çok, daha çok başarıya ulaşmak,

200

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

daha çok paraya, daha çok saygınlı a sahip olmak, daha iyi bir araba almak, oraya buraya gitmek falan istemektedirler. Ama gene de bu çılgın etkinli in ortasında durup dü ündüklerinde, u soru akıllarına gelebilir: " u yeni i e girebilirim, u daha iyi arabayı alırsam, u geziye gidersem... sonra ne olacak? Bütün bunların ne yararı var? Bütün bunları isteyen gerçekten benim miyim? Beni mutlu etmesi, ve ula tı ım anda benimle bir i inin kalmaması gereken bir ere in pe inde ko muyor muyum? Bu sorular ortaya çıktığı nda, ürktürücüdür, çünkü, onun bütün etkinli inin, ne istedi i konusundaki

bilgisinin üzerinde yükseldi i temeli sorgulamaktadırlar. Dolayısıyla, insanlar, bu rahatsız edici dü üncelerden elden geldi ince kısa süre içinde kurtulmaya çalı ırlar. Yorgun olmaları, ya da ruh çöküntüsü içinde bulunmaları nedeniyle bu sorunların kendilerini rahatsız etti ini sanırlar ve kendilerine ait oldu unu sandıkları amaçların pe inde ko ma i ini sürdürürler.

Gene de bütün bunlar hakikatin —ça da insanın ne istedi ini bildi i yanılısaması içinde bulundu u, aslındaysa kendisinden istemesi beklenen eyi istedi i hakikatinin— belli belirsiz anla ılmasını dile getirmektedir. Bunu kabul etmek için, ki inin gerçekten ne istedi ini bilmesinin ço u insanların sandı ı gibi görece olarak kolay olmadığını, tersine, her insanın lunun çözmek durumunda bulundu u en zor sorunlardan birini olu turdu unu anlamak gereklidir. Kalıptan çıkma hazır ereklere kendi öz ereklerimizi gibi kabul ederek, delicesine sakınmaya çabalad ımız bir gerekliliktir bu. Ça da insan, "kendisinin" olması beklenen amaçlara ula maya çabalarken, büyük tehlikeleri göze almaya hazırdır; ama kendisine, kendi amaçlarını verme sorumlulu unu ve tehlikesini gö üslemekten müthi korkar. Yo un etkinlik, ço u kez, ki inin kendisinin belirledi i kararlı edimin kanıtı olarak yanlı de erlendirilir. Oysa biz bunun hipnotize edilmi bir ki inin ya da bir aktörün davranı ından daha do al, daha kendili inden olamayaca ını biliyoruz. Oyunun gc nel konusu da ıtıldı ında, her aktör, kendisine verilen rolü büyük bir istekle oynayabilir, hatta kendinden bazı satırlar, bazı hareketler bile ekleyebilir. Ama gene de, yalnızca kendisine verilen rolü oynamaktadır, o kadar.

steklerimizin —ve de dü ünçe ve duygularımızın— ne ölçüde bize ait olmadığını, ne oranda dı ardan bize verilmi oldu unu anlamamızdaki güçlük, yetke ve özgürlük sorunuyla çok yakından ilgilidir. Ça da tarih sürecinde, Kilise yetkesinin yerini Devlet yetkesi, Devlet

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

201

yetkesinin yerini bilinç yetkesi almı tır, içinde bulundu umuz ça daysa, bilinç yetkesinin yerini uyum sa lama araçları olan anonim sa duyu yetkesiyle kamuoyu almı bulunuyor. Eski günlerdeki açık yetke biçimlerden kurtuldu umuz için, yeni türden bir yetkenin avı oldu umuzu göremiyoruz, isteklerini kendisi belirleyen bireyler oldu umuz yanılısaması içinde ya ayan robotlar haline geldik. Bu yanılısama, bireye, güvence içinde bulunmadı ını farketmemesinde yardımcı olmaktadır, ama bir yanılısamanın yapabilece i katkı topu topu bu kadardır. Temel olarak bireyin benli i zayıflar, böylece kendisini güçsüz ve güvenlikten yoksun hisseder. Herkesin ve her eyin araç haline getirildi i, kendisinin de içinde, kendi elleriyle üretti i makinamn bir parçası haline geldi i, kendisiyle arasında hiçbir gerçek ba lılık bulunmayan bir dünyada ya amaktadır. Dü ünmesi, duyması ve istemesi gerekti ini sandı ı eyleri dü ünür, duyar ve ister; bu süreç içinde özgür bir bireyin gerçek güvenli inin üzerinde yükselmesi gereken benli ini yitirir.

Benli in yitirilmesi, genele uyum sa lama gereklili ini arttırmı tır çünkü ki inin kendi kimli i konusunda büyük ku kulara dü mesiyle

sonuçlanmaktadır. Olmam gerektiğini sandım ki iden ba ka hiçbir şey de ilsem, "ben" kimim? Bireyin, kurulu bir düzende tartışılmaz bir yere sahip olduğu ortaçağ düzeninin yıkılmasıyla kişinin benliğiyle ilgili konularının nasıl başladığını daha önce görmüştük. Bireyin kimliği, Descartes'tan bu yana, modern felsefenin temel sorunlarından biri olagelmıştır. Bugün, bizim biz olduğumuzu olan bir durum olarak verilmiş bir hak olarak karılıyoruz. Gene de kendimize ilişkin konularımız hâlâ var, ya da hatta, artmış durumda. Pirandello, oyunlarında çağda insandaki bu duyguyu dile getirmiştir. Ben kimim? sorusuyla başlar. Kendi kimliğini kanıtlamak için fiziksel benliğimin devamından başka ne kanıt var elimde? Pirandello'nun yanıtı, Descartes'inki gibi bireysel benin olumlanması değil, yadsınmasıdır: Kimlik yok, başkalarının benden olmamı beklediği benliğin yansımasından başka benlik yok: Ben, "olmamı istediğiniz şeyim."

Demek ki, kimlik yitimi genel eğilime uyum sağlamayı daha da zorunlu kılıyor; kişinin ancak başkalarının beklentilerine uygun bir yaşantı sürmesi halinde kendinden emin olacağı anlamına geliyor. Eğer bu tabloya uygun yaşantı sürmezsek, onaylanmama ve daha da soyutlanma tehlikesini de il, kendi kişiliğimizin kimliğini de yitirme

202

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRASİ

203

tehlikesini göze alıyoruz demektir, ki bu da akıl sâhîni tehlikeye atmak anlamına gelir.

Başkalarının beklentilerine uymakla, farklı olmamakla, kişinin kendi kimliğiyle ilgili bu konuları yatıştırılır ve belli bir güvenlik sağlanır. Ancak bunun bedeli yüksektir. Kendiliğindenlikten ve bireysellikten vazgeçmek, yaşamın engellenmesiyle sonuçlanır. Biyolojik açıdan canlıyken, ruhsal açıdan robot olan, konuşul ve zihinsel açıdan ölü demektir. Yaşamın gerektirdiği eylemlere katılırken, yaşam ellerinden kum taneleri gibi akıp gider. Bir doygunluk ve iyimserlik maskesinin ardındaki çağda insan son derece mutsuzdur; hatta, umarsızlığını eylemine gelmiş bulunmaktadır. Çaresizlik içinde bireysellik kavramına tutunur; "farklı" olmak ister, tercihlerinde en büyük rolü, bir şeyin "farklı" olduğunu oynar. Tren biletimizi aldığımız gibi memurunun bireysel adı bize söylenmiştir; el çantaları, iskambil kâğıtları, elde tutulan radyolar üzerinde sahibinin adının baş harfleri vardır, dolayısıyla "kişiselleştirilmiştir." Bütün bunlar "farklılık" açlığını dile getirir, ama gene de bunlar, neredeyse bizde kalan bireysellik kırıntılarının son damlalarıdır. Çağda insan yaşam açlığını çekmektedir. Ama bir robot olması nedeniyle yaşamı kendiliğinden etkinlik anlamında yaşamayacağından, önüne gelen heyecanı ve hazzı, bunun yerine koyar: içme heyecanı örneğin, spor heyecanı, ekrandaki kurgusal kişilerin heyecanlarını temsili olarak yaşamı hazzı...

Çağda insan için özgürlük ne anlam taşıyorsa?

Çağımız insanı, uygun gördüğü şeyleri yapmasını ve düşünmesini

engelleyecek dı sal ba lardan kurtulmu tur. Ne istedi ini, ne dü ündü ünü ve hissetti ini bilse, kendi isteklerine uygun hareket etmekte özgür olacak. Ama bilmiyor. Bu durumda adsız yetkelerin isteklerine uyar ve kendisinin olmayan bir benli e uyarlanır. Bunu ne kadar büyük ölçüde yaparsa, kendisini o kadar güçsüz hissedecek ve uyum sa lamaya da o ölçüde zorunlu olacaktır. Bir giri incilik ve iyimserlik maskesi ta ımasına kar ın, ça da insan, onu, felce u ramı gibi, yakla an felaketlere bakakalmak durumunda bırakan müthi bir güçsüzlük duygusuna kapılmı bulunmaktadır.

Yüzeyden bakıldı ında, insanlar ekonomik ve toplumsal ya amda yeterince iyi durumda görünürler; ama o rahatlatıcı maskenin altında iyice yerle mi bulunan mutsuzlu u görmezlikten gelmek tehlikeli olur. Ya am, ya anmaması nedeniyle anlamını yitirirse, insan umarsız

I

hale gelir, insanlar fiziksel açlık çektikleri için sessiz sakin ölüp gitmezler, ruhsal açlıktan da sessizce ölüp gitmezler. Ekonomik gereksinimlere yalnızca "normal" ki i açısından bakarsak, ortalama ro botla mı insanın bilinçaltı acısını görmezsek, kültürümüzün insan temelini tehdit eden tehlikeyi göremeyiz. Bu tehlike, bir bireysel ya ama sözüm ona anlam ve düzen getiren bir siyasal yapı ve simgeler sunan, heyecan vaat eden her ideolojiyi ve her lideri kabul etmeye hazır durumda bulunma tehlikesidir. Robot insanın um; jrsızlı 1, fa izmin siyasal amaçlan için verimli topraklan olu turmaktadır.

2. ÖZGÜRLÜK VE KEND LÎ İNDENLİK

Bu kitapta buraya kadar özgürlü ün yalnızca bir yönü ele alındı: Bir zamanlar ya ama anlam ve güven veren bütün ba lardan kurtulduktan sonra ça da toplumda soyutlanmı olan bireyin güçsüzlü ü ve güvensizlik duygusu. Bireyin bu soyutlanmayı kaldıramadı ını gördük; soyutlanmı bir varlık olarak, dı dünyaya kıyasla son derece çaresizdir ve dolayısıyla dı dünyadan müthi korkar; bu soyutlan mı h ı nedeniyle, dünyasının bütünlü ü bozulmu tur. Bu nedenle kendisiyle ilgili, ya amın anlamıyla ve giderek, kendi edimlerini dayandıracı ı ilkelerle ilgili ku kulara kapılır. Çaresizlik de ku ku da ya amı felce u ratır, ve insan ya amak için, özgürlükten, olumsuz özgürlükten kaçmaya .çabalar. Yeni bir ba lılı a sürüklenmi tir. Bu ba lılık, yetke sahipleri ya da toplumsal kümenin denetiminde olmakla birlikte, kendisinden tümüyle koparılmamı olan ilk ba lardan farklıdır. Kaçı , yitirmi oldu u güvenlik duygusunu geri vermez ona, yalnızca kendi benli ini ayn bir varlık olarak algılamayı unutmamasına yardımcı olur. Yalnız olmaya dayanamadı ı için, benli ini yitirmeyi seçer. Dolayısıyla özgürlük —yani bir eyden özgür olma anlamındaki olumsuz özgürlük— yeni bir ba lılı a, bir tutsaklı a yol açar.

Çözümlememizden özgürlükten yeni bir ba ımlılı a do ru ilerleyen kaçınılmaz bir çemberin var oldu u sonucu mu çıkıyor? Bütün ilk ba lardan özgür olmak bireyi, kaçınılmaz olarak yeni bir tutsaklı a sı ınacak kadar yalnız ve soyutlanmı hale mi getiriyor? Ba ımsızlık ve özgürlük, soyutlanma ve korkuyla özde mi? Yoksa bireyin ba ımsız bir benlik olarak varlı ını sürdürdü ü, ama gene de soyut

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

lanmadı ı, dünyayla, di er insanlarla ve do ayla bütünle ti i bir olumlu Özgürlük durumu var mı?

Bu sorunun olumlu bir yanıtı oldu una, geli en özgürlük sürecinin bir kısır döngü olu turmadı ına, ve insanın hem özgür hem de beraberlik içinde, ele tirel ama ku kulardan uzak, ba ımsız ama gene de insanlı ın bölünmez bir parçası olabilece ine inanıyoruz. Bu özgürlü ü benli ini gerçekle tirerek, kendisi olarak sa layabilir. Benli in gerçekle tirilmesi nedir? idealist filozoflar, kendini gerçekle tirmenin yalnızca zihinsel kavrayı la sa lanabilece ine inanıyorlardı, insan ki ili inin, insan do asının insan mantı ı tarafından bastırılabilmesi ve korunabilmesi için ki ili in parçalanması gerekti ine kesinlikle inanıyorlardı. Ancak bu parçalanmanın sonucu, insanın yalnızca duygusal ya amının de il, zihinsel yetilerinin de kötürümle mesi ekinde ortaya çıktı. Gözcü haline gelerek, tutsa ını, yani do ayı izlemeye uyarlanan mantı ın kendisi de tutsak olmu tur; böylece insan ki ili inin iki yanını olu turan mantık da duygu da sakatlanmı tır. Bize göre benli in gerçekle tirilmesi, yalnızca bir dü ünme edimiyle de il, ayrıca insanın tüm ki ili inin gerçekle tirilmesiyle, co kuların ve zihinsel gizilgüç lerin etkin bir ekinde dile getirilmesiyle ba anılır. Bu gizilgüçler herkeste bulunmaktadır; ancak, dile getirildikleri ölçüde gerçek güçler haline gelirler. Ba ka deyi le, olumlu özgürlük, bütünsellik niteli i kazanmı toplam ki ili in kendili inden etkinli iyle elde edilir.

imdi, ruhbilimin en zor sorunlarından birine geldik: kendili in denlik sorunu. Bu sorunu gerekti i ekinde tartı mak için bir kitabın daha yazılması gerekir. Ancak buraya kadar söylediklerimize dayanarak kar ıla tırma yoluyla, kendili inden etkinli in temel niteli ini kavramak mümkündür. Kendili inden etkinlik, bireyin soyutlanmı lı ı ve güçsüzlü ü yüzünden göstermek durumunda oldu u bir zorlanımlı etkinlik de ildir. Dı ardan önerilen kalıpları ele tirmeksizin benimseme anlamına gelen robot etkinli i de ildir. Kendili inden (spontaneous) etkinlik, benli in özgür etkinli idir ve ruhbilimsel olarak, sözcü ün Latince kökeni olan sponte'nin anlamını içerir. Latince sponte, ki inin özgür iradesi anlamına gelir. Burada etkinlik derken, "bir eyler yapmayı" de il, ki inin co kusal, zihinsel ve duygusal deneyimlerinde, ve ayrıca iradesinde i lerlik gösterebilecek yaratıcı etkinlik niteli ini anlatmak istiyoruz. Bu kendili indenli in önko ullarından biri, toplam ki ili in kabul edilmesi ve "mantık" ile "do a" arasındaki bölünmenin

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

ortadan kaldırılmasıdır; çünkü kendili inden etkinlik, ancak insanın kendi benli inin temel bölümlerini bastırmaması, kendisine kar ı saydam olması ve ya amın farklı alanlarının bir temel bütünselli e ula ması halinde mümkündür.

Kültürümüzde kendili indenlik görece olarak ender rastlanan bir görüngüdür gerçi ama, tümüyle yok de ildir. Bu noktanın anla ılmasına yardımcı olmak

üzere, okura kendili indenli in izlerini hepimizin fark etti i bazı örnekleri hatırlatmak isterim.

Her eyden önce, dü ünmesi, duyumsaması ve davranı ları, bir robotun de il de kendi benliklerinin anlatımı olan —ya da bir zamanlar olmu olan— kendili inden, do al davranı lı bireyler tanırız. Bu bireyler bizce ço unlukla sanatçı olarak tanınır. Aslında, bu sanatçılar, kendilerini spontane olarak dile getirebilen bireyler olarak tanımlanabilir. Bir sanatçının tanımı buysa — Balzac kendisini böyle tanımlıyordu— bazı dü ünür ve bilim adamlarına da sanatçı dememiz gerekir; bu tanıma girmeyen di erleriyse, bu sanatçı dediklerimizden, modası geçmi bir foto rafçının yaratıcı bir ressamdan farklı oldu u ölçüde farklıdır. Bir de, kendilerini, sanatçıların yaptı ı gibi nesnel bir ortamda dile getirme yetisinden —ya da belki de e itiminden— yoksun olmalarına kar ın aynı kendili indenli e sahip bireyler vardır. Ama sanatçının durumu pek kesin de ildir, çünkü yalnızca ba arılı sanatçının bireyselli ine ya da kendili indenli ine saygı gösterilir; sanatını satmayı ba aramazsa, ça da ları gözünde bir deli, bir "nev rotik" olarak kalır. Burada sanatçı, tarih boyunca devrimcinin içinde bulundu u durumdadır. Ba arılı devrimci devlet adamı, ba arısız dev rimciyse bir suçludur.

Küçük çocuklar bir ba ka kendili indenlik örne i sunarlar. Gerçekten kendilerinin olan eyi duyumsama ve dü ünme yetisi vardır onlarda;, bu kendili indenlik, söyledikleri ve dü ündüklerinde, yüzlerinde dile gelen duygularda görülür. Küçük çocukların neden ço u ki iye çekici geldi i sorulsa, sanıyorum, duygusal ve geleneksel nedenlerin dı nda, bu kendili indenlik niteli i yanıtı alınacaktır.. Bu kendili indenlik, bunu algılama yetisini yitirecek ölçüde ölmeme herkesin çok ho landı ı bir durumdur. Hatta, ister bir çocukta, ister bir sanatçıda ya da ister ya lan ya da u ra ları yüzlerinden okunamayan bireylerde olsun, kendili indenlikten daha çekici, daha inandırıcı hiçbir ey yoktur.

206

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Ço umuz bu kendili indenli i hiç de ilse kendi ya antımızın bazı anlarında gözlemleyebiliriz, bunlar aynı zamanda gerçek mutluluk an lanımızdır. Bu, bir manzaranın ansızın ve kendili inden algılanması olabilir, dü üne dü üne yakaladı ımız bir do runun yarattı ı sevinç anı olabilir, ya da kalıpla mamı bir duyumsal haz, bir ba ka ki iye duyulan a k olabilir; bütün bu anlarda, kendili inden ya da spontane edimin ne oldu unu görürüz, ve bu deneyimlerin böylesine ender ve yabancı deneyimler olmaması halinde insan ya amının nasıl olaca ı konusunda az çok fikir edinebiliriz.

Neden kendili inden etkinlik özgürlük sorununun yanıtı oluyor? Tek ba ına olumsuz etkinli in, bireyi dünyayla olan ili kisi uzak ve güvensiz, benli i zayıf ve sürekli tehdit altında bulunan soyutlanmı bir varlık haline getirdi ini söylemi tik. Kendili inden etkinlik insanın, kendi benli inin bütünselli ini feda etmeksizin yalnızlık korkusunu yenmesinin yoludur; çünkü benli in kendili inden gerçekle mesinde, insan kendisini dünyayla, yani insanla, do ayla ve kendisiyle yeniden bütünle tirir. Böyle bir kendili indenli in en

önemli ö esi sevgidir; bu, benli in bir ba ka ki i içinde erimesi anlamında ya da bir ba ka ki iyi sahiplenmek anlamında sevgi de il, ba kalarının kendili inden onaylanması anlamında, bireyin, bireysel benli ini koruması temelinde ba kalarıyla bütünle mesi anlamında sevgidir. Sevginin dinamik niteli i i te bu kutupla mada yatar: sevgi, ayrılı ı yenme gereksiniminden kaynaklanır, tekle meye yol açar — ama gene de bireysellik ortadan kalkmaz. Di er ö eyse çalı maktır; ancak bu yalnızlıktan kaçmak için gerçekte tirilen zorunlu bir etkinlik ekinde ya da do ayla kısmen ona egemen olma, kısmen de insanın kendi elleriyle üretti i kölele me ve tapınma ili kisi ekindeki çalı ma de il, yaratma edimi içinde insanın do ayla tekle ti i yaratım ekindeki çalı madır. Sevgi ve çalı ma için geçerli olanlar, ister duyusal hazzın gerçekte tirilmesi, ya da ister toplulu un siyasal ya amına katılma ekinde olsun, bütün kendili inden edimler için geçerlidir. Kendi li indenlik, benli in bireyselli ini onaylar ve aynı zamanda benli i insanla ve do ayla bütünle tirir. Özgürlü ün do asında bulunan temel ikilik— bireyselli in do u u ve yalnızlık sancısı— insanın kendili inden edimiyle daha yüksek bir düzlemde çözümlenir.

Bütün kendili inden etkinliklerde, birey, dünyayı kucaklar. Bireysel benli i zarar görmedi i gibi daha güçlü ve daha sa lam hale ge

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

207

lir. Çünkü benlik etkin oldu u ölçüde güçlüdür. Ne maddi mülkiyete sahip olmak ne de duygu ya da dü ünçe gibi zihinsel niteliklere sahip olmak, bu türden bir gerçek güç vermez. Nesnelere kullanıldığında ve bunlardan yararlanıldığında da bu türden bir güç yoktur; kullandı ımız eyler, salt onları kullanmamız nedeniyle bizim de ildir, ister bir ki i ya da ister cansız bir nesne olsun, kendi yaratıcı etkinli imiz aracılı ıyla gerçekten bir ili ki içinde bulundu umuz ey bizimdir. Yalnızca kendili inden etkinli imizin sonucu olan nitelikler benli e güç verir ve böylece benli in bütünselli inin temelini olu tururlar. Kendili inden edimlerde bulunma yetisiyle içten gelen duygu ve dü ünceleri dile getirme yetisinden yoksun olmak, ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ba kalarına ve kendine bir yalancı benlik sunma, a a ılık duygusuyla zayıfl ın kayna ını olu turur. Farkında olsak da olmasak da, bizi en çok utandıracak ey, kendimiz olmamaktır ve insana, kendisinin olan eyleri dü ünme, hissetme ve söyleme kadar büyük gurur ve mutluluk veren ba ka hiçbir ey yoktur.

Bundan da, asıl önemli olan eyin, sonuç de il, yukarıda anlattı ımız türden bir etkinlik, bir süreç oldu u sonucu çıkmaktadır. Bizim kültürümüzdeyse, bunun tam tersi bir durum öne çıkarılmaktadır. Somut bir doyum için de il, metamızı satmak gibi soyut bir amaç için üretim yaparız; maddi olan ve olmayan her eyi satın almakla elde edebilece imizi sanırız, dolayısıyla eyler, bizim onlarla ilgili herhangi bir yaratıcı çabamızdan ba ımsız olarak bizim olur. Aynı ekilde, ki isel niteliklerimizi ve çabalarımızın sonuçlarını da para, saygınlık ve güç kar ılı nda satılabilen metalar olarak görürüz. Böylece yaratıcı etkinlikten do an doyum yerine, mamul maddenin de eri önem

kazanır. Bu ekilde insan, kendisine gerçek mutluluğu verebilecek tek doyumunu —içinde bulunulan andaki etkinliğin yaşanmasını— kaçırmaz ve yakaladığını sandığı anda kendisini dü kırıklık içinde bırakan bir hayaletin —barınma diye anılan yamsatıcı, görüntüsel mutluluğun— peşinden koşmaya başlar.

Her birey kendi benliğini, kendiliğinden etkinlikle gerçekleştirebilir de kendisi ile dünya arasında bir ilişki kurar, dünyaya ilişkin bir varlık haline gelirse, soyutlanmamış bir atom olmaktan çıkar; o ve dünya, yapısal olarak bir bütünün parçası haline gelirler; hakkı olan bir yer edinmiştir, dolayısıyla kendisiyle ve yaşamın anlamıyla ilgili konuşulan yok olur. Bu konuşulan, onun ayrı olmasından ve yaşamın engellen

208

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Her birey kaynaklanmıştır; zorlanımlı yaşam da otomatik olarak deşil de kendiliğinden yaşayabilirse, konuşulan yok olacaktır. İmdi artık kendisini etkin ve yaratıcı bir birey olarak algılar ve yaşamın yalnızca tek bir anlamının bulunduğunu fark eder: yaşam ama ediminin kendisi.

Her birey, kendisi ve yaşamdaki yeriyle ilgili temel konuşulanı yeğnerse, kendiliğinden yaşamı edimi içinde dünyayı kucaklayarak onunla baş kurabilirse, bir birey olarak güç kazanır ve güven duyar. Ancak bu güvenlik, tıpkı dünyayla kurulan bağın, ilk bağlardan farklı olması gibi, bireysellik öncesi durumun belirleyici özelliklerini oluşturur güvenlikten farklıdır. Yeni güvenlik, bireyin kendisi içinde daha büyük bir gücün kendisini korumasından kaynaklanmamaktadır; yaşamın trajik niteliğinin bir kenara itildiği bir güvenlik deşildir. Yeni güvenlik dinamiktir; korunmamış olmaktan deşil, insanın kendiliğinden etkinliğinden kaynaklanmaktadır.

İnsanın kendiliğinden etkinlikle, her an yeniden elde edilen bir güvenliktir bu. Bu, yalnızca özgürlüğün verebileceği, yanılmamayı gerekli kılan koşulları ortadan kaldırması nedeniyle yanılmamalara yer bırakmayan bir güvenliktir.

Benliğin gerçekleştirilmesi olarak olumlu özgürlük, bireyin tekliğinin, eşsizliğinin tam anlamıyla onaylanmasını gerektirir. İnsanlar eşit doğumlardır ama aynı zamanda farklı doğumlardır. Bu farklılığın temeli, yaşamı başlamak üzere doğuştan getirdikleri ve karşılaştıkları deneyimlerle kendine özgü koşulların eklendiği bedensel ve zihinsel donanımda yatmaktadır, iki organizma yapısal olarak hiçbir zaman aynı olamayacağı gibi kişiliğinin bu bireysel temeli de hiçbir zaman bir başka bireysel temele benzemez. Benliğin kendi öz gelişmesi, her zaman için bu kendine özgü temelde gerçekleştirilen bir gelişmedir; bir organik büyümedir bu, yalnız ve yalnız bu bir kişiyeye özgü olan bir çekirdeğin yeğermesidir. Öte yanda bir robotun gelişmesi, organik bir gelişme deşildir. Benliğin temelini gelişmesi engellenmiş ve bu benliğin üzerine —daha önce gördüğümüz üzere— temelde doğuştan gelen düşünme ve duygu kalıplarının birleşmesi olan bir yalancı benlik bindirilmiştir. Organik gelişme, yalnız ve yalnız, kişiliğinin kendi benliğinin özelliklerine olduğu gibi başka kişilerin benliğinin kendine özgü özelliklerine de büyük saygı göstermesi koşuluyla olanaklıdır. Benliğin eşsizliğine saygı ve

bu e sizli in beslenip geli tirilmesi insan kültürünün en de erli ba arılarından biridir ve i te bu basan, bugün tehlikeyle kar ı kar ıya kalmı tır.

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

209

Benli in e sizli i, e itlik ilkesiyle hiçbir ekilde çeli mez, insanların e it do du u savı, hepsinin de aynı temel insansal nitelikleri ta ıdı ı, insano lunun temel yazgısını payla tıklan ve hepsinin de mutluluk ve özgürlük üzerinde aynı vazgeçilmez haklara sahip oldu u anlamını içerir. Ayrıca da aralanndaki ili kinin bir egemenlik boyun e me ili kisi de il, bir dayanı ma ili kisi oldu u anlamına gelir. E itlik kavramının içermedi i anlam, bütün insanlann aynı olmadı ıdır. İnsanlann e it oldu u kavramı, günümüzde bireyin kendi ekonomik etkinliklerinde oynadı ı rolden çıkanlmı tır. Satın alan insanla satan insan arasındaki ili kide, somut ki ilik farklılıkları bir kenara atılmı tır. Bu durumda önemli olan tek ey, bir kimsenin satacak bir eyinin bulunması, di erininse onu satın alacak paraya sahip olmasıdır. Ekonomik ya amda, bir insan bir di erinden farklı de ildir; gerçek ki iler olarak farklıdırlar, ve e sizliklerinin geli ip ye ermesi, bireyselli in özünü olu turur.

Olumlu özgürlük, ayrıca bu e siz bireysel benlikten daha büyük bir gücün bulunmamasını, insanın kendi ya amının merkezi ve amacı olmasını da gerektirir; insanın bireyselli inin geli mesi ve gerçekle tirilmesinin, daha onur verici sayılan amaçlara asla tabi olamayacak bir amaç olmasını gerektirir. Bu yorum ciddi ele tirilere hedef olabilir. Bu yorum a ın bencilli i önermiyor mu? Bir ideal u runa fedakarlık yapmak fikrini yadsımıyor mu? Kabul edilmesi anar iye yol açmaz mı? Bu sorular aslında daha önceki tartı malanımızda kısmen ayrıntılı ekilde kısmen de dolaylı olarak yanıtlanmı tı. Ama gene de, yanıtlan açıklı a kavu turmak ve bir yanlı anlamaya meydan vermemek için tekrar ele alınmayı hak edecek kadar önemli sorulardır bizim için.

insanın. kendisinden daha yüksekteki herhangi bir eye ba ımlı kılınmaması gerekti ini söylemek, ideallerin saygınlı ım yok saymaz. Tersine, ideallerin en güçlü biçimde onaylanmasıdır. Ama gene de, burada idealin ne oldu u konusunda ele tirel bir çözümlenme yapmak zorundayız. Günümüzde ülkünün, ula ılması maddi kazanç getirmeyen, bir ki inin bencil amaçlarını u runda feda etmeye hazır bulundu u bir erek oldu u kabul edilmektedir. Bu ba tan sona ruhbilimsel —ve hatta, görece— bir ideal kavramıdır. Bu öznel açıdan ele alındıkla, kendisini daha büyük bir gücün egemenli ine sunma ve aynı zamanda da di er insanlann üzerinde güç sahibi olma arzusuyla hareket

210

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

eden biri de insan e itli i ve özgürlü ü için sava an bir insan gibi ideal ya da ülkü sahibidir, idealler sorunu bu temelde asla çözümlenemez.

Yürekten do an gerçek ideallerle kurgusal idealler arasındaki ayrılı ı

görmemiz gerekir; bu, hakiki ile sahte arasındaki fark kadar temel bir ayrılıktır. Bütün gerçek ideallerin birle ti i bir nokta vardır: henüz elde edilememi , ancak bireyin geli mesi ve mutlulu u için istenebilecek nitelikte bir eye kar ı arzuyu dile getirirler.⁴ Bu amaca neyin hizmet etti ini her zaman bilmeyebiliriz, u ya da bu idealin, insan geli mesi açısından i levi konusunda aynı görü ü payla mayabiliriz, ama bu, ya amı neyin geli tirece ini ve neyin engelleyece ini bilemeyece imizi söyleyen bir görececili e neden olu turmaz. Hangi yiyece in sa lıklı, hangisinin sa lıksız oldu u konusunda her zaman kesin bir bilgimiz yoktur, ama gene de zehiri hiçbir ekilde tanıya mayaca ımız eklinde bir sonuç çıkarmayız bundan. Aynı ekilde, e er istersek, zihinsel ya am için neyin zehirleyici oldu unu bilebiliriz. Yoksullu un, çekingenli in ve soyutlanmanın ya ama kar ı oldu unu biliyoruz; özgürlü e hizmet eden ve ki inin kendisi olma yüreklili ini ve gücünü artıran her eyin de ya amdan yana oldu unu biliyoruz. nsano lu için neyin iyi ya da kötü oldu u sorunu, fizikötesi bir soru de il, insan do asının çözümlenmesi temelinde ve bazı ko ulların onun üzerindeki etkileri dikkate alınarak yanıtlanabilecek deneysel bir sorundur. Peki, fa istlerinki gibi kesinlikle ya ama kar ı yöneltildi mi "idealleri" nasıl de erlendirece iz? insanların bu sahte idealleri, tıpkı hakiki ideallerin izleyicileri kadar ate li bir ekilde izledikleri olgusunu nasıl ayırt edece iz? Bu sorunun yanıtı bazı ruhbilimsel de erlendirmelerde yatmaktadır. Mazo izm görüngüsü bize insanların acı çekme ya da boyun e me deneyimini ya amaya sürüklenebilece im göstermi tir. Acı çekme, boyun e me ya da canına kıymanın, ya amanın olumlu amaçlarının kar ı savı oldu una ku ku yoktur. Ama gene de bu amaçlar öznel olarak rahatlatıcı, ho nutluk veren ve çekici deneyimler olarak ya anabilmektedir. Ya amda zararlı olan eyleri çekici bulmak, hastalıklı sapkınlık adını tüm öteki görüngülerden daha çok hak etmektedir. Birçok ruhbilimci, haz alma ile acıdan kaçınmanın insan

4Bkz. Max Otto, The Human Enterprise, T. S. Croft, New York, 1940, IV. ve V. Bölümler.

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

211

edimlerini yöneten tek geçerli ilke oldu unu kabul etmi lerd; ancak dinamik psikoloji, öznel zevk deneyiminin, insan mutlulu u açısından belli davranı ların de er ölçütü olmaya yetmeyece ini göstermektedir. Mazo ist görüngünün çözümlenmesi buna iyi bir örnek olu turmaktadır. Böyle bir çözümlenme, haz alma duyusunun, hastalıklı sapkınlı ın sonucu olabilece ini, ve tıpkı bir zehirin tatlı olu unun organizmadaki i leviyle ilgisi bulunmayı ı gibi, deneyimin nesnel anlamıyla ilgisi bulunmadı ını gösterir.⁵ Böylece gerçek bir ideali, geli meyi, özgürlü ü ve benli in mutlulu unu artıran herhangi bir amaç, kurgusal idealleriyse (boyun e me itkisi gibi), öznel olarak çekici görünen, zorlanımh ve usdı ı, ama aslında ya am için zararlı amaçlar olarak tanımlama noktasına ula mı bulunuyoruz. Bu tanıma kabul edersek, gerçek idealin bireyden üstün bir örtülü güç de il, benli in sonuna dek onaylanmasının açık bir anlamı oldu u sonucuna varırız. Bu nedenden dolayı, böyle bir olumlamaya ters dü en her ideal, ideal de il, bir hastalıklı

amaçtır.

Buradan, bir ba ka soruna, özveri sorununa geliyoruz. Herhangi bir daha yüksek güce boyun e meme eklinde tanımladığımız özgürlük, ki inin ya amını feda etmek de içinde olmak üzere, her türden özveriyi kendi çerçevesi dışında mı bırakır?

Fa izmin benli i feda etmeyi en büyük erdem olarak sundu u ve idealist niteli iyle birçok insanı etkiledi i günümüzde, bu soru özellikle önem kazanmaktadır. Mantıksal olarak, bu sorunun yanıtı, u ana dek söylediklerimizden çıkarılabilir. Birbirinden tümüyle farklı iki özveri tipi vardır. Bedensel benli imizin talepleriyle zihinsel benli imizin amaçlarının çelişebilir nitelikte olması, tinsel benli imizin bütünlü ünü korumak için, bedensel benli imizi feda etmek durumunda kalabilmemiz, ya amın trajik olgularından biridir. Bu özveri, trajik niteli ini hiçbir zaman yitirmez. Ölüm hiçbir zaman —en yüksek

Burada tartışılan sorun hiç de ilse sözünü etmek istedi im çok önemli bir noktaya götürür bizi: Etik sorunları, dinamik psikoloji ile açıklı a kavu turulabilir. Ruhbilimciler ancak ki ili in anlaşılmasında ahlaksal sorunların oynadı ı rolü görebildikleri zaman bu yönde yardımcı olacaklardır. Bu tür soruları haz ilkesi çerçevesinde ele alan Freud'un ki de içinde olmak üzere, her ruhbilim, ki ili in bir önemli bölümünü anlayamayacak ve alanı deneysel olmayan dogmatik ahlâk ö retilerine bırakmı olacaktır. Kendini sevme, mazo ist özveriler ve ideallerin bu kitaptaki çözümlemeleri, ruhbilim ve etik'in geli meye muhtaç bu alanları için örnekler olu turmaktadır.

212

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ideal u runa ölmek söz konusu oldu unda bile— tatlı de ildir. Anlatılması olanaksız ölçüde acıdır, ama gene de bireyselli imizin en kesin ortaya konulması biçimi olabilir. Bu türden bir özveri, fa izmin ö ütledi i "özveri"den tümüyle farklıdır. Fa izimde özveri, insanın kendisini ortaya koymak için ödeyebilece i en yüksek bedel de il, kendi içinde bir amaçtır. Bu mazo ist özveri, ya amın gerçeğe tirilmesini, kendisinin yadsınmasında, benli in ortadan kaldırılmasında görür. Fa izmin her alanda amaçladıklarının —bireysel benli in ortadan kaldırılması ve tümüyle daha yüksek bir güce boyune er duruma getirilmesi amaçlarının— en uç noktadaki anlatımıdır. Cana kıyma nasıl ya amın en uç sapkınly ıysa, bu da gerçek özverinin saptınlmı eklidir. Gerçek özveri, ödün tanımaz bir tinsel bütünsellik iste i gerektirir. Bunu yitirenlerin yaptı ı fedakarlık, yalnızca onların ahlaksal iflasını gizlemeye yarar.

Kar ıla aca ımız bir itiraz daha var: Bireylerin, kendili indenlik anlamında özgürce hareket etmesine izin verilirse, e er kendilerinden daha yüksek bir yetkeyi tanımazlarsa, anar i kaçınılmaz sonuç mu olur? Anar i sözcü ünün sınırsız bencillik ve yıkıcılık anlamına geldi i kabul edilirse, belirleyici etmen, ki inin insan do asından ne anladığı na ba lıdır. Burada ancak kaç mekanizmalarını ele alan bölümde i aret edilen noktaları yineleyebilirim:

insan ne iyidir ne de kötü; ya am, yapısı gere i geli me, büyüme ve gizilgüçleri dile getirme e ilimindedir; ya amın engellenmesi, bireyin soyutlanması ve ku kuya ya da bir yalnızlık ve güçsüzlük duygusuna kapılması halinde, ki i yıkıcıla sürüklenir; yetke, güç sahibi olma ya da boyun e me arzusuyla dolar. E er insan özgürlü ü olumlu özgürlük, bir eyi yapma özgürlü ü olarak kurulmu sa, e er insan kendi benli ini tam olarak ve ödün vermeksizin gerçekle tirebilirse, toplumsal etkilerinin temel nedeni ortadan kalkmı olacak, yalnızca hasta ve anormal bir birey tehlikeli olacaktır. Bu özgürlük, insan tarihinde hiçbir zaman gerçekle tirilmi de ildir, ama gene de ço u kez belirsiz ve usdı ı biçimlerde dile getirilmi olmakla birlikte, insano lunun hep pe inde ko tu u bir ideal olagelmi tir. Tarih yapraklarının neden bu kadar acımasızlık ve yıkıcılıkla dolu oldu una a ırmak için neden yoktur. a ıllacak —ve aynı zamanda da cesaret verici— bir ey varsa, o da bence insan ırkının, insano lunun ba ına gelen bunca eye kar ın tarih boyunca gördü ümüz ve bugün sayısız bireyde bulunan onurluluk,

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

213

yüreklilik, dürüstlük ve sevecenlik niteliklerini nasıl korudu u — ve de hatta geli tirdi idir.

E er anar i sözcü üyle, bireyin hiçbir yetkeyi tanımadı ı anlatılmak isteniyorsa, yanıt, mantıklı yetkeyle mantıksız yetke arasındaki fark konusunda söylediklerimizde aranmalıdır. Mantıklı yetke, yürekte kaynaklanan gerçek ideal gibi bireyin geli mesini ve tinsel zenginle mesini temsil eder. Dolayısıyla ilkesel olarak, bireyle ve onun hastalıklı de il de gerçek amaçlarıyla asla çatı maz.

Bu kitapta, özgürlü ün ça da insan için iki yönlü anlam ta ıdı ı, insanın, geleneksel yetkelerden kurtulup özgürle erek bir "birey" haline geldi i, ama aynı zamanda, soyutlanmı , güçsüz, kendisinin dı ındaki amaçların bir aracı, kendisine ve ba kalarına yabancıla mı duruma geldi i, üstelik bu durumun kendi benli ini hiçe saydı ı, onu zayıflattı ı ve ürküttü ü, bireyi, yeni türden ba lılıklara boyun e meye hazır hale getirdi i savunulmaktadır. Öte yanda olumlu özgürlük, bireyin gizilgüçlerinin tam olarak gerçekle tirilmesi ve bunun yanı sıra etkin ve kendili inden ya ama yetisinin ya ama geçirilmesiyle özde tir. Özgürlük, kendi dinamizminin mantı ıyla hareket ederek kendi kar ıtına dönü me tehlikesi gösteren kritik bir noktaya ula mı tır. Demokrasinin gelece i, Rönesans'tan beri ça da dü üncenin ideolojik amacı olagelen bireyselli in gerçekle tirilmesine ba lıdır. Günümüzdeki kültürel ve siyasal bunalım, a ın ölçüde bir bireyselli in var oldu u olgusunun de il, bireysellik sandı ımız eyin bo bir kabuk haline gelmesinin sonucudur. Özgürlü ün zaferi, yalnız ve yalnız demokrasinin, yeni bir toplum geli tirmesiyle mümkündür; bu toplumda, kültürün amacı ve ere i, bireyin olu ması, geli mesi ve mutlulu u olmalıdır; bu toplumda ya amdaki ba arıyı ya da herhangi bir eyi haklı çıkarmak için nedenlere gereksinim olmamalıdır; birey ister devlet olsun ister ekonomik çark, kendisi

dı ında hiçbir güç ya da yetke tarafından saptırılmamalı, kullanılmamalı, bunlara boyun e mek durumunda bırakılmamalıdır; ve son olarak bu toplumda, insanın bilinci ve idealleri, dı sal taleplerin içselle tirilmi hali de il, gerçekten kendisinin idealleri ve bilinci olmalı, birey, kendi benli inin ba ka lannınkinden farklı özelliklerinin sonucu olarak ortaya çıkan amaçları dile getirebilmelidir. Bu amaçlar, modem tarihin önceki hiçbir evresinde tam olarak gerçekte tirilmeli; gerçek bireyselli in geli mesi için gerekli maddi tabanın bulunmayı ı nedeniyle büyük ölçüde ideo

214

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

lojik çerçeve içinde kaldılar. Bu ortamı kapitalizm hazırladı. Üretim sorunu — hiç de ilse ilkesel olarak— çözümlendi; ekonomik kıtlı ın, ekonomik üstünlükler sa lama sava ını artık gerekli kılmadı ı, bolluk vaat eden bir gelece i görebiliyoruz. Bugün kar ıla tı ımız sorun, toplumsal ve ekonomik güçlerin, insanı —örgütlü toplumun bir üyesi olarak— bu güçlerin kölesi durumundan çıkaracak, efendisi haline getirecek ekilde örgütlenmesi sorunudur.

Özgürlü ün psikolojik yönünü vurguladım, ama aynı zamanda ruh bilimsel sorunun insan var olu unun maddi temellerinden, toplumun ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısından ayrı tutulamayaca ını göstermeye çalı tım. Bu öncül çerçevesinde, olumlu özgürlü ün ve bireyselli in gerçekte mesinin, bireyin kendi benli ini gerçekte tirmesi açısından özgür olmasına izin verecek ekonomik ve toplumsal de i ikliklerle de ba ımlı oldu u sonucu ortaya çıkıyor. Bu öncülün sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik sorunlan ele almak ya da gelece e yönelik ekonomik tasanlar sunmak, bu kitabın amaçlan içinde bulunmamaktadır. Ama gene de çözümün hangi yönde aranaca ı konusunda ku kuya yer bırakmak istemem.

Her eyden önce unu söylemek gerekir: Ç a da demokrasinin ula tı ı temel basanlardan hiçbirini yitirmeyi göze alamayız — ne temsili hükümetten, yani halkın seçti i ve halka kar ı sorumlu hükümetten, ne de İnsân Haklan Bildirisi'nin her yurтта a garanti etti i haklann herhangi birinden vazgeçemeyiz. Hiç kimsenin aklıktan ölmesine izin verilmeyece i, toplumun, bütün üyelerinden sorumlu oldu u, hiç kimsenin ürkütülerek boyun e mek durumunda bırakılmayaca ı, i sizlik ve açlık korkusuyla insan onurunu yitirmeyece i yolundaki görece olarak yeni demokratik ilkelerden de ödün veremeyiz. Bu temel basanlar korunmakla kalmamalı, güçlendirilmeli ve geli tirilmelidir.

Gerçi demokrasi —tam olarak de ilse de— bir ölçüde gerçekte tirilmi tir ama yeterli de ildir. Demokrasinin geli mesi, bireyin gerçek özgürlü ünün, giri mcili inin ve kendili indenli inin, yalnızca bazı özel ve tinsel konularda de il, her eyden önce her insanın var olu u için temel ko ul olan etkinlikte, çalı ma alanında artırılmasına ba lıdır.

Bunun genel ko ullan nelerdir? Toplumun usdı ı ve plansız niteli i giderilmeli, yerine, toplumun uyumlu, birlik içinde ve planlı çabalannı

ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

215

temsil eden planlı bir ekonomi getirilmelidir. Toplum, toplumsal soruna tıpkı do aya egemen oldu u gibi akılcı bir ekilde egemen olmalıdır. Bunun ko ullanandan biri, sayıca az olmalanna kar ın, yaz gılan kararlanna ba lı olanlara kar ı hiçbir sorumluluk duymaksızın büyük ekonomik güçleri ellerinde bulunduranla™ gizli yarasını ortadan kaldırmaktır. Bu yeni düzene demokratik sosyalizm adını verebiliriz, ama ad önemli de ildir; önemli olan, halkın amaçlarına hizmet eden bir akılcı ekonomik dizge olu turmamızdır. Günümüzde, halkın büyük bir ço unlu u ekonomik çarkı denetleyememekle kalmamakta, yapüklan i te, yürekte gelen gerçek bir giri imcilik ve kendi li indenlik geli tirme fırsatından da yoksun bulunmaktadır. Bu insanlar bir i te çalı tırılmakta, "kullanılmaktadırlar", onlardan, söyleneni yapmak dı ında hiçbir ey beklenmemektedir. Yalnızca bütün ulusun ekonomik ve toplumsal güçlere akılcı bir ekilde egemen oldu u planlı ekonomide, birey sorumlulu u payla abilir ve yaptı ı i te yaratıcı zekâsını kullanabilir. Önemli olan tek ey, bireye gerçek, kendi içinde do mu etkinlikte bulunma fırsatı tanınmasıdır; bireyin amaçlarıyla toplumun amaçlarının ideolojik olarak de il, gerçeklikte özde hale gelmesidir; ve bireyin kendi çabasını ve mantı ını, kendi insansal amaçlan açısından anlam ta ıması nedeniyle, kendisinin sorumlu oldu u bir etkinlik olarak kabul etti i i ine etkin bir ekilde uygulamasıdır. İnsanların ba kalan tarafından kullanılması ve yönlendirilmesi yerine etkin ve zihinsel i birli i geçirilmeli, halkın, halk tarafından halk için yönetilmesi ilkesi hem siyasal hem de ekonomik alanda uygulanmalıdır.

Bir ekonomik ve siyasal dizgenin, insan özgürlü ü davasına hizmet edip etmeyece i sorusu, yalnızca siyasal ve ekonomik çerçevede yanıtlanamaz. Özgürlü ün gerçekle mesi için tek ölçüt, bireyin kendi ya amının ve toplumun ya amının belirlenmesine, yalnızca resmi oy verme edimiyle de il, günlük etkinli iyle, i inde, ve di er insanlarla ili kilerinde etkin olarak katılıp katılmadı ıdır. Ç a da siyasal demokrasi, kendisini tümüyle siyasal alanla kısıtladı ı sürece, ortalama bireyin ekonomik önemsizli inin do urdu u sonuçlan gideremez. Ama üretim araçlarının toplumsalla tınması gibi tümüyle ekonomik kavramlar da yeterli de ildir. Burada sosyalizm sözcü ünün, taktik nedenlerle Nasyonal Sosyalizmin uyguladı ı aldatıcı anlamından de il de, bu sözcü ün aldatıcı bir sözcük haline geldi i Rusya'daki an

216

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI ÖZGÜRLÜK VE DEMOKRAS

217

lamından söz ediyorum. Rusya'da, üretim araçları toplumsalla tınl mı tır gerçi ama aslında güçlü bir bürokrasi, nüfusun büyük bir ço unlu unu parma ında oynatmaktadır. Halkın büyük bir ço unlu unun ekonomik çıkarlarının korunmasında hükümet denetimi etkili olsa da, bu durum do al olarak özgürlü ün ve bireyselli in geli mesini engellemektedir.

Sözcükler, hakikati gizlemede hiçbir zaman bugünkü kadar yanlış kullanılmadı. Yanda lara ihanete barı çı politika dendi; askeri saldırganlık, saldırıya kar ı savunma olarak kamufle edildi; küçük ülkelerin fethi dostluk anla ması diye anılıyor; bütün bir halkın acımasızca ezilmesine, Nasyonal Sosyalizm deniliyor. Demokrasi, özgürlük ve bireycilik sözcükleri de bu ekilde kötüye kullanıldılar. Demokrasiyle fa izm arasındaki ayrımın gerçek anlamını tanımlamanın tek bir yolu var. Demokrasi, bireyin eksiksiz geli mesi için gerekli ekonomik, siyasal ve kültürel ko ullan yaratır. Fa izmse, hangi ad altında olursa olsun, bireyi, kendisinin dı ındaki amaçlara boyun e mek durumunda bırakır ve gerçek bireyselli in geli mesini köstekler.

Ku kusuz demokrasinin gerçekleştirilmesi için gerekli ko ulların olu turulmasında en büyük güçlüklerden biri, planlı ekonomiyle, her bir bireyin etkin i birli i arasındaki çeli kide yatmaktadır. Büyük bir sanayi dizgesi içerecek çapta bir planlı ekonomi, büyük ölçüde merkezile tirme ve bunun sonucu olarak bu merkezile tirilmi makinayı yönetecek bir bürokrasi gerektirir. Öte yanda bütün bir dizgenin en küçük birimlerinin ve her bir bireyin i birli i ve etkin denetimi, bunun tersini, yani büyük ölçüde ademi merkezile tçili i gerektirir. Tepeden planlama, tabanın etkin katılımıyla bir bütün olu turmazsa, toplumsal ya amın akı ı sürekli olarak a a ıdan yukarıya do ru olmazsa, planlı ekonomi, halkın yeniden kullanılmasına yol açacaktır. Merkezile tçilikle ademi merkezile tçili i birle tirme sorununu çözmek, toplumun en büyük görevlerinden biridir. Ama ku kusuz, çözümlü bulundu umuz ve bizi do aya nerdeyse tümüyle egemen olma noktasına getiren teknik sorunlardan da zor de ildir. Ancak bu sorun, yalnızca bunu yapmanın gereklili ini açıkça kabul etmemiz halinde ve insanlara inanmamız, birer insan olarak gerçek çıkarlarını gözetme yetisine sahip olduklarına inanmamız halinde çözülebilir.

Bu gene, bir bakıma kar ı kar ıya bulundu umuz bireysel giri imcilik sorunudur. Bireysel giri imcilik, liberal kapitalizmde, hem eko nomik dizgenin hem de ki isel geli menin en önemli uyarılarından biri olmu tu. Ama iki kısıtlama söz konusuydu: insanın yalnızca belirli niteliklerini, iradesini ve akılcılı mını geli tirdi, bunları geli tir meyenleri, ekonomik hedeflerin buyru u altında bıraktı. Bunun en iyi i ledi i dönem, sayısız ba ımsız ekonomik birimi banndıran kapitalizmin son derece bireyselle mi , rekabetçi evresiydi. Günümüzde bu alan daraldı. Yalnızca az sayıda ki i bireysel giri imcilik kullanabilir. Bugün, bu ilkeyi gerçekleştirip, ki ili in özgür olmasını sa layacak ekilde geni letmek istersek, bu, ancak ve ancak, bir bütün olarak toplumun akılcı ve ortak çabasına, ve dizgedeki en küçük birimlerin gerçek, yürekten gelen etkin i birli i ve denetimini garanti edebilecek bir ademi merkezile tçilik ya da yerinden yönetimcilik temeline dayanılarak yapılabilir.

insan, yalnız ve yalnız topluma egemen olabilir ve ekonomik çarkı, insan mutlulu unun amaçlarının hizmetine sunarsa ve yalnız ve yalnız, toplumsal sürece etkin bir ekilde katılırsa, imdi onu umutsuzlu a sürükleyen eyi —

yalnızlı ını ve güçsüzlük duygusunu— yenebilir. Günümüzde insana en çok acı veren, yoksulluk de il, büyük bir çarkın küçük bir di lisi, bir robot haline gelmi olmak, ve ya amının bo ve anlamsız olmasıdır. Her türden yetkeci dizgeye kar ı zafer kazanmak, yalnızca demokrasinin geri adım atmaması, tersine, atılımda bulunması ve son yüzyıllar boyunca özgürlük için sava an insanlann kafalannda bulunan amaçlan gerçekle tirmesiyle mümkün olur. Demokrasi, ancak ve ancak, insan aklının alabilece i en güçlü inancı, ya ama ve hakikate olan inancı ve bireysel benli in etkin ve kendili inden gerçekle mesi ekindeki özgürlü e olan inancı insanlara a ılayabilirse nihilizmin güçlerine kar ı zafer kazanabilir.

EK

K L K VE TOPLUMSAL SÜREÇ

E)U K TAPTA reform ça ı ve ça da dönem gibi belli tarihsel kesitleri çözümleyerek, toplumsal ekonomik, psikolojik ve ideolojik etmenler arasındaki kar ılıklı ili kiyi ele aldık. Bu türden bir çözümlemede söz konusu olan kuramsal sorunlara ilgi duyan okurlar için, bu ekte, somut çözümlemenin temelini olu turan genel kuramsal tabanı kısaca tartı maya çalı aca ım.

Bir toplumsal grubun psikolojik tepkilerini incelerken, grup üyelerinin, yani tek tek bireylerin ki ilik yapısını ele alıyoruz; ancak, bu ki ileri birbirinden ayıran kendilerine özgü özellikler de il, ki ilik yapılarında, grubun ço u üyeleriyle ortak olan özellikleri bizi ilgilendiriyor. Bu ki ili e, toplumsal ki ilik diyebiliriz. Toplumsal ki ilik, do ası gere i, bireysel ki ilik kadar özgül de ildir. Bireysel ki ili i tanımlarken, kendilerine özgü bir olu umla u ya da bu bireyin ki ilik yapısını biçimlendiren özelliklerin tümünü ele alıyoruz. Toplumsal ki ilikse, yalnızca belli özellikleri, bir grubun ortak temel deneyimleri ile ortak ya am biçiminin sonucu olarak o grup üyelerinin ço unda geli en ki ilik yapısının temel çekirde ini içerir. Gerçi, her zaman için tümüyle farklı ki ilik yapısı gösteren "aykırı" ki iler vardır ama, grubun ço u üyelerinin ki ilik yapısı, rastlantısal do um etmenleri ile bir bireyden di erine farklılık gösteren ya am deneyimleri sonucu, grubun ço u üyeleri, bu çekirde in çe itlemeleridirler. Bir bireyi tam anlamıyla anlamak istiyorsak, farklılık yaratan bu ö elere büyük önem vermemiz gerekir. Ama, belli bir toplumsal düzende, insan enerjisinin nasıl yönlendirildi ini, ve bir üretici güç olarak nasıl i ledi ini anlamak amacındaysak, toplumsal ki ili i derinlemesine incelememiz gerekir.

220

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Toplumsal ki ilik kavramı, toplumsal sürecin anla ılmasında bir anahtar kavramdır. Dinamik analitik psikoloji anlamında ki ilik, insan enerjisinin, insan gereksinimlerinin, belli bir toplumdaki belli varolu biçimine dinamik bir ekilde uyarlanmasıyla ekillenmi özgül bir kalıptır. Ki ilikse, bireylerin dü ünmesini, hissetmesini ve edimlerini belirler. Kendi dü üncelerimiz söz konusu oldu unda bunu anlamak bir anlamda güçtür, çünkü hepimiz dü ünmenin ki ili in psikolojik yapısından ba ımsız, yalnız ve yalnız zihinsel

bir edim oldu u yolundaki geleneksel inancı payla mak e ilimindeyizdir. Ancak bu do ru de ildir; dü üncelerimiz, somut nesnelere deneysel kullanımıyla de il de, ahlaksal, felsefesal, siyasal, psikolojik ya da toplumsal sorunlarla ne kadar çok u ra ırsa, bunun do ruluk oranı da o ölçüde azalır. Dü ünme ediminde yer alan tümüyle mantıksal ö eleri saymazsak, bu dü ünceleri, büyük ölçüde, dü ünen ki inin ki ilik yapısı belirler. Sevgi, adalet, e itlik, özveri gibi tekil kavramlar için oldu u gibi, bir kuramsal dizge için de, bir ö reti için de geçerlidir bu. Her bir kavramın ve her bir ö retinin bir duygusal kalıbı vardır ve kalıbın kökleri, bireyin ki ilik yapısında bulunmaktadır.

Önceki bölümlerde bunun pek çok örne ini verdik. Ö retilerle ilgili olarak, erken Protestanlıkla ça da yetkeci in co kusal köklerini göstermeye çalı tık. Tekil kavramlarla ilgili olarak, örne in sado mazo ist ki ilik için sevginin ortak bir olumlama ve e itlik temeline dayanan bir birle me de il de, ortakya amsal bir ba ımlılık oldu unu gösterdik; özveri ya da fedakarlık, ki inin zihinsel ve ahlaksal benli inin ortaya konması de il, bireysel benin daha üstün bir eye bütününüyle boyun e mesi anlamına geliyordu; farklılık, e itlik temelinde bireyselli in gerçeikle tirilmesi de il, güç dengesindeki farklılık anlamına geliyordu; adalet, bireyin do u tan getirdi i de i mez haklarının gerçeikle tirilmesi için ko ulsuz olarak hak iddia etmesi de il, herkesin hak etti ine sahip olması gerekti i anlamına geliyordu; yüreklilik, bireyselli in yetke kar ısında kendisini sonuna dek ortaya koyması de il, boyun e meye ve acıya katlanmaya hazır olma anlamına geliyordu. Farklı ki ilikte iki insanın örne in sevgiden söz ederken kullandıkları sözcük aynıdır ama, onların ki ilik yapılarına göre sözcük tümüyle farklı anlamlar ta ımaktadır. Aslına bakarsanız, bu kavramları ba tan sona mantıksal bir sınıflandırma kapsamına alma

K L K VE TOPLUMSAL SÜREÇ

221

giri imi nasılsa ba arısız olaca ından, onların anlamını do ru bir psikolojik çözümlenmeye oturtmakla birçok zihinsel karı ıklı ı engelleyebiliriz.

Dü üncelere ekil veren bir co kusal kalıbın bulundu u olgusu, son derece önemlidir, çünkü bu, bir kültürün özünün anla ılmasında anahtar görevi görür. Bir toplumun içinde bulunan farklı toplumlar ya da sınıflarda, belli, özgün bir toplumsal ki ilik vardır ve de i ik fikirler bu ki ilik temeline dayanarak geli ir ve güçlenir. Nitekim örne in ça da insan, ya amın temel amaçları olarak çalı ma ve ba arıya ula ma fikrini, yalnızlı ı ve ku kuları nedeniyle çekici bulmu ve onu güçlendirmi tir; ama Pueblo Kızılderililerine ya da Meksika köylülerine durup dinlenmeden çalı ma ve ba arıya ula ma iste i vermek için ne kadar u ra sak, dil döksek, bo una olacaktır. Farklı bir ki ilik yapısına sahip olan bu halklar, konu macının dilini bilseler, anlasalar da, bu türden amaçları ortaya koyan ki inin neden söz etti ini bile anlamayacaklardır. Aynı ekilde Hitler ve Alman halkının onunla aynı ki ilik yapısına sahip kesimi, sava ların ortadan kaldırılabilce ini dü ünen ki inin tam anlamıyla aptal ya da düpedüz yalancı oldu una içtenlikle inanacaktır.

Kendi toplumsal ilişkileri uyarınca, felaketsiz ve acısız yaşam, onlar için özgürlük ve ehtil kadar anlaşılması güç bir eysidir.

Fikirler, ço u kez, toplumsal ilişkilerinin özellikleri açısından kendilerini etkilemeyen belli gruplar tarafından bilinçli olarak kabul edilirler; bu fikirler, bilinçli bir inançlar yını olarak kalır ama insanlar gerekti i anda onlara göre hareket etmeyi ba aramazlar. Buna bir örnek, Nazizmin zaferi sırasında Alman i çi hareketinde görülmü tür. Hitler'in iktidara geçmesinden önce Alman i çilerinin büyük ço unlu u, Sosyalist ya da Komünist Partilere oy verdi ve bu partilerin fikirlerine inandılar; yani, i çi sınıfında bu fikirlerin yaygınlı ı son derece geni ti. Ancak, fikirlerin a ırlı ı yaygınlıklarıyla orantılı de ildi. Nazizmin saldırılan, büyük bir ço unlu u fikirleri u runa sava maya hazır olan bir siyasal muhalefetle kar ıla madı. Sol partilerin izleyicilerinden ço u, yetkeleri oldu u sürece partilerinin programlarına inanıyorlardı gerçi ama, tehlike anı geldi inde çekilmeye hazır dılar. Alman i çilerinin ilişkileri yapısını iyice çözümlersek, bu görüngünün—ku kusuz tek de il— bir nedeni ortaya çıkacaktır. çilerin büyük bir ço unlu unun ilişkileri, daha önce yetkeci ilişkiler diye

222

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

tanımladığımız trrin birçok özelliklerini taşı yordu. Yerle ik yetkeye kar ı yerle ik bir saygıları ve özlemleri vardı. Sosyalizmin, yetkeye kar ı bireysel bakımsızlı ı, bireysel soyutlanma yerine dayanı mayı öne çıkarması, bı i çilerden pek ço unun, ilişkileri yapılan gere i, istedikleri eyseler di ildi. Devrimci liderlerin yanlı lanndan biri, partilerinin gücünü, yalnızca bu fikirlerin yaygınlık oranına göre hesapla malan ve a ırlıktan yoksun olduklarını gözardı etmeleriydi.

Bu görüntünün tersine, Protestan ve Calvinci ö retilerin çözümlenmesi, bu fikir! srin, seslendikleri insanların ilişkileri yapılanında bulunan kaygı ve ge eksinimlere yanıt vermeleri nedeniyle, yeni dinin izleyicileri üzerinde etkili birer güç oldu unu göstermi tir. Ba ka deyi le, fikirler, yalnız ve yalnız, belli bir toplumsal ilişkilerde önem taşı yan özgül insansal ge 'eksinimlere yanıt verdikleri ölçüde büyük birer güç haline gelebilirler.

Yalnızca dü üme ve hissetmeyi de il, edimde bulunmayı da insanın ilişkileri yapısı belirler. Kuramsal çerçevesi do ru olmamakla birlikte, bunu ortaya koymak, Freud'un ba ansı olmu tur. Etkinli in, insanın ilişkileri yapısında bulunan egemen e ilimlerce belirlendi i, nevrotilerde çok açık bir ekilde görülebilir. Evlerin pencerelerini, ya da kaldırandaki ta lan sayma zorlanımının, zorlanındı ki ili in belli itkilerinden kaynaklandı nı anlamak çok kolaydır. Ama normal bir insanın edimleri, yalnızca gerçekli in gereklilikleri ve akılcı kararlarla belirleniyor sanıır. Oysa, ruhçözümlemenin sundu u yeni gözleme araçları say isinde, sözümona akılcı davranı la™ büyük ölçüde ilişkileri yapısıyla belirlendi ini görebiliriz. Ça da insan için çalı manın ne anlama geldi ini tartı rken bu durumu örnekleyen bir olayı ele almı tık. Durup dinlenmeden etkinlik gösterme yönündeki yo un iste in, yalnızlık ve kaygıdan kaynaklandı m görmü tük. Bu çalı ma zorlanımı,

insani uin gerekti i kadar çalı tı ı, ayrıca kendi ki ilik yapılarındaki güçlerle yönlendirilmedi i di er kültürlerdeki çalı ma tutumundan farklıdır. Günümüzde, tüm normal insanlarda, aynı çalı ma itkisi bulundu undan, ve ayrıca, ya amlanm sürdürebilmeleri için bu yo unlukta bı çalı ma gerekli oldu undan, durumun usdı ı özelli i kolayca gözden kışabiliyor.

imdi, ki ili in birey ve toplum için hangi i levi yerine getirdi ini sormamız gerek. Bireyle ilgili olarak bu soruya yanıt vermek güç

K L K VE TOPLUMSAL SÜREÇ

223

de il. Bireyin ki ili i toplumsal ki ili e az çok uyuyorsa, ki ili indeki egemen itkiler, onu kendi kültürünün özgül toplumsal ko ulları altında gerekli ve uygun olan eyleri yapmaya götürür. Nitekim, örne in bir ki i —diyelim, ya amını sürdürmek için para biriktirmek ve tutumlu olmak durumunda olan bir küçük dükkan sahibi— para biriktirme yönünde tutkulu bir itki ve lüks için para harcamaya kar ı yo un bir nefret duyuyorsa, yapısal özellikleri ona yardımcı olacak demektir. Ki ilik özelliklerinin, bu ekonomik i levden ba ka tümüyle psikolojik olan, ve de hiç de önemsiz olmayan bir i levi daha vardır. Tasarruf etme ya da para biriktirme, insanın ki ili inden kaynaklanan bir is tekse, o insanın ki ili i, iste ine uygun hareket etmi olmaktan dolayı büyük bir psikolojik doyuma ula acaktır; yani ki i para biriktirdi inde, yalnız uygulamada kazançlı çıkmakla kalmayacak, ayrıca büyük bir ruhsal doyum sa lamı olacaktır. Çar ıda alı veri ederken iki sent arttırdı ı için, ki ili i farklı birinin, herhangi bir duysal zevk aracıyla ula abilece i mutlulu u duyan a a ı orta sınıftan bir kadını izlemek, bu konuyu iyice anlamamıza yeterli olur örne in, insan yalnızca ki ilik yapısından kaynaklanan taleplere uygun davrandı ında de il, gene aynı nedenle, ona seslenen fikirleri okudu u ya da dinledi i zaman da bu psikolojik doyuma ula ır. Yetkeci ki ilik için, do ayı boyun e mek durumunda oldu umuz büyük bir güç olarak betimleyen bir ideoloji, ya da siyasal olayları, sadistçe tanımlayan bir söylev, çok etkileyicidir, ve bunları okumak ya da dinlemek edimi, psikolojik doyum getirir. Özetleyecek olursak, normal ki i için öznel ki ilik i levi, uygulama açısından kendisi için gerekli olanlara uygun davranmasına yol açarken, ona yaptı ı etkinlikten psikolojik bir doyum vermektir.

Toplumsal ki ili e, toplumsal süreçteki i levi açısından bakacak olursak, toplumsal ki ili in, birey için gördü ü i levle ilgili sözlerle i e ba lamamız gerekir: insan, toplumsal ko ullara uyarlanmakla, kendisinde zorunlu oldu u ekilde hareket etme iste i uyandıran özellikler geli tirir. Belli bir toplumdaki insanların ço unlu unun ki ili i —yani, toplumsal ki ili i— bireyin bu toplumda yerine getirmek durumunda oldu u nesnel yükümlülüklerle uyarlanmı sa, insanların enerjileri, onları o toplumun i lemesi için kaçınılmaz üretici güçler haline getirecek kalıplar içinde biçimlendirilir. u çalı ma ör

224

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ne ini bir kez daha ele alalım. Ça da sanayi dizgemiz, enerjimizin ço unun çalı mak yönünde akıtılmasını gerektirmektedir. İnsanlar yalnızca dı sal

gereksinimler yüzünden çalı ıyor olsaydı, yapmak zorunda olduklarıyla yapmak istedikleri arasında pek çok sürtü me meydana gelecek ve bu durum onların verimlili ini azaltacaktı. Ne var ki, ki ili in toplumsal gerekliliklere dinamik uyumuyla, insan enerjisi sürtü meye neden olmak yerine özgül ekonomik gereklere uygun ekilde davranma e ilimi olu turacak ekilde biçimlenmi tir. Dolayısıyla ça da insan, böylesine çok çalı mak zorunda bırakılmamı , psikolojik önemi çerçevesinde çözümlenmeye çalı tı ımız o içsel çalı ma zorlanımına kapılması sa lanmı tır. Ya da açık yetkelere boyun e mek yerine, onu herhangi bir dı sal yetkeden çok daha etkin bir ekilde denetleyen bir içsel yetke —vicdan ve görev bilinci— geli tirmi tir. Ba ka deyi le, toplumsal ki ilik, dı sal gereklilikleri içsel le tirir ve böylece insan enerjisini, belli bir ekonomik ve toplumsal dizgenin yükümlülüklerine uygun ekilde kullanır.

Daha önce de gördü ümüz üzere, belli gereksinimler, bir ki ilik yapısında bir kez geli ti mi, bu gereksinimlere uygun her davranı , hem psikolojik açıdan hem de maddi ba arı açısından doyurucudur. Bir toplum bireye bu iki doyumunu aynı anda verebildi i sürece, ruh bilimsel güçlerin, toplumsal yapıyı sa lamla tırması söz konusudur. Ama er geç bir çatlak olu ur. Geleneksel ki ilik yapısı bu ki ilik özelliklerinin artık i e yaramadı ı yeni ekonomik ko ulların ortaya çıkması sırasında da varlı ını sürdürür, insanlar, ki ilik yapılarına uygun davranmak isterler, ama bu davranı lar ya kendi ekonomik hedeflerine ula mada engel olu tururlar, ya da kendi "do alarına" uygun davranmalarına izin verecek i bulma fırsatları azalır. Bu söylediklerimizin iyi bir örne i, eski orta sınıfların, özellikle de Almanya gibi sınıf tabakala masının katı oldu u ülkelerdeki sınıfların ki ilik yapısıdır. Eski orta sınıf erdemleri —tutumluluk, sakımmhlık, azla yetinme— ça da i ya amındaki giri imcilik, tehlikeyi göze almaya hazır olma, saldırganlık gibi yeni erdemler kar ısında de er yiti riyordu. Bu eski erdemler —küçük dükkan sahipleri gibi— bir kesim için hâlâ de erliydi gerçi ama, bu i alanındaki olanaklar sının öylesine daralmı tı ki, yalnızca eski orta sınıfın evlatları kendi ki ilik özelliklerini ekonomik ya antılarında ba arıyla "kullanabiliyordu."

K L K VE TOPLUMSAL SÜREÇ

225

Bunlar, yeti tirilmeleri gere i, bir zamanlar sınıflanmın toplumsal durumuna uyarlanmı ki ilik özelliklerini geli tirmi lerd i gerçi ama ekonomik geli me, ki ilik geli mesinden çok daha hızlı ilerliyordu. Ekonomik evrimle psikolojik evrim arasındaki bu bo luk, ruhsal gereksinimlerin, artık ola an ekonomik etkinliklerle duyurulmadı ı bir durum yarattı. Ancak bu gereksinimler varlıklarını sürdürüyorlardı ve öyle ya da böyle doyum aramak zorundaydılar. A a ı orta sınıfın belirleyici özelli i olan ki inin kendi çıkan için dar bencil tutum, bireysel düzlemde ulusal düzleme kaydı. Daha önce özel rekabet kavgasında kullanılan sadist itkiler de, kısmen toplumsal ve siyasal alana kaydı, kısmen de engellenme nedeniyle yo unla tı. Sonra da, kısıtlayıcı etmenlerden kurtulan bu dürtüler, siyasal kırım ve sava edimlerinde doyum aramaya ba ladı. Sonuçta, genel durumun engelleyici

nitelikleri nedeniyle ortaya çıkan öfkeyle birle en psikolojik güçler, var olan toplumsal düzeni sa lamla tırmak yerine, demokratik toplumun geleneksel siyasal ve ekonomik yapısını yıkmak isteyen grup lann kullanabilece i dinamit haline geldi.

Toplumsal ki ili in biçimlenmesinde e itim sürecinin oynadı ı rolden söz etmedik; ama, birçok ruhbilimcinin, erken çocukluk dönemi e itim yöntemleriyle büyümekte olan çocu a uygulanan e itim tekniklerini ki ilik gelişiminin nedeni olarak de erlendirdi ini dikkate alarak, bu konuda bir iki söz söylememiz gerekiyor. Her eyden önce, e itim derken neyi anlatmak istedi imizi sormalıyız kendimize. E itim, çe itli ekillerde tanımlanabilir gerçi ama, ona toplumsal süreç açısından baktı ımızda, öyle söyleyebiliriz: E itimin toplumsal i levi, bireye, toplumda daha sonra oynayaca ı rolü gerçekle tirmesine yeterli nitelikleri kazandırmaktır; yani, e itimin toplumsal i levi, bireyin ki ili ini, toplumsal ki ili e a a ı yukarı uygun gelecek ekilde, istekleri toplumsal rolünün gerekleriyle çakı acak ekilde biçimlendirmektir. Her toplumun e itim dizgesi bu i leve göre saptanır; dolayısıyla, toplumun yapısını ya da üyelerinin ki ili ini, e itim süreciyle açıklayamayız; ama e itim dizgesini, belli bir toplumun toplumsal ve ekonomik yapısı gere i ortaya çıkan gereklilikler aracılı ıyla açıklamak zorundayız. Ne var ki, e itim yöntemleri, bireyi istenilen ekle sokan mekanizmalar olmaları açısından son derece önemlidir. Bunlar, toplumsal talepleri, ki isel niteliklere dönü türen

226

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

araçlar olarak dü ünülebilir. E itim teknikleri, özgül bir toplumsal ki ili in nedeni olmamakla birlikte, ki ili i biçimlendiren mekanizmaları olu tururlar. Bu anlamda e itim yöntemlerini bilmek ve tanımak, i leyen bir toplumun çözümlenmesi i inin önemli bir bölümüdür.

Az önce söylediklerimiz, bütün bir e itim dizgesinin tek bir özgül bölümü için, aile için de geçerlidir. Freud çocu un erken deneyimlerinin, ki ilik yapısının biçimlenmesinde belirleyici rol oynadı ını göstermi ti. E er bu do ruysa, —en azından bizim kültürümüzde— toplumun ya amıyla çok az teması olan çocu un ki ili ini toplumun biçimlendirdi ini nasıl açıklayabiliriz? Bunun yanıtı—bazı bireysel farklılıkları bir yana bırakırsak— ana babanın, içinde ya adıkları toplumun e itim kalıplarını uygulamakla kalmadı ı, kendi ki ilikleriyle de kendi toplum ya da sınıflarının toplumsal ki ili ini temsil ettikleridir. Onlar, yalnızca kendileri olmakla —yani toplumun ruhunu temsil etmekle— bir toplumun psikolojik atmosferi ya da ruhu diyebilece imiz eyi çocu a aktarırlar. Dolayısıyla aile, toplumun psikolojik temsilcisi olarak de erlendirilebilir.

Toplumsal ki ili in belli bir toplumun varolu biçimiyle ekil lendirildi ini belirttikten sonra, okura, dinamik uyarlanma sorunu ile ilgili olarak birinci bölümde söylenenleri anımsatmak isterim, insan, toplumun ekonomik ve toplumsal yapısının gerekliliklerine göre ekillendirilmi tir gerçi ama, uyarlanabilme yetisi sonsuz de ildir. Doyurulması zorunlu bazı fizyolojik gereksinimler oldu u gibi, insanın gene doyum isteyen ve engellenmesi

halinde bazı tepkilere yol açan, doğu tan getirdi i psikolojik nitelikler de vardır. Bunlar nelerdir? En önemlisi, büyüme, gelişme ve insanonun tarih boyunca geli tirdi i —örneğin, yaratıcı ve ele tirdi dü ünme yetisi, farklı co kusal ve duysal deneyimler ya ama gibi— gizilgüçleri gerçekte tirme e ilimi olsa gerek. Bu gizilgüçlerden her birinin kendine ait bir dinamizmi vardır. Evrim sürecinde geli tiler mi, dı a vurulma e ilimi gösterirler. Bu e ilim bastırılabilir ve engellenebilir, ama bu durumda yeni tepkiler, özellikle de yıkıcı ve ortakya amsal itkiler ortaya çıkar. Ayrıca —özde biyolojik gelişme e iliminin de psikolojik kar ılı ı olan— bu genel büyüme e ilimi özgürlük iste i ve baskıdan nefret gibi özgül e ilimler de doğurur; çünkü özgürlük, her türden gelişmenin temel ko uludur. Özgürlük iste i de bastırılabilir, birey, bunun

K L K VE TOPLUMSAL SÜREÇ

227

farkında olmayabilir; ama bu durumda bile, bir gizilgüç olarak varlığını sürdürür ve baskının olduğu yerde her zaman görülen bilinçli ya da bilinçsiz nefretle kendini belli eder.

Daha önce de belirtildi i üzere, tıpkı özgürlük arayışı gibi bastırılabilmesine ve saptırılabilmesine karşın, adalet ve hakikat arayışının insan doğasında var olan bir e ilim olduğunu haklı olarak varsayabiliriz. Bunu böyle kabul ettiğimizde, kuramsal olarak, tehlikeli bir noktaya gelmiş oluruz. Bu tür e ilimleri insanın Tanrının benzeri olarak ya da doğa yasaları gereği yaratıldığı inancıyla açıklayan dinsel ve felsefesal varsayımlara dayanabilseydik, işimiz kolaylaşırdı. Ancak, savlarımızı bu türden açıklamalarla destekleyemeyiz. Bize göre bu adalet ve hakikat arayışını açıklamanın tek yolu, insanlık tarihini toplumsal ve bireysel açıdan tümüyle çözümlenektir. Demek ki, güçsüz olan herkes için adalet ve hakikat, özgürlük ve büyüme, gelişme savaşımında kullanılan en önemli silahları olmaktadır, insanlığın büyük bir ço unluğunun, tarihi boyunca kendisini ezebilecek ve sömürbilecek daha güçlü gruplara karşı savunmak durumunda kalması bir yana, her birey, çocukluğunda, güçsüzlük özelliğinin ağır bastığı bir dönemden geçer. Bize öyle geliyor ki, bu güçsüzlük durumunda, adalet ve hakikat duygusu gibi özellikler gelişir ve insanların hepsinde bulunan gizilgücü olmaktadır. Dolayısıyla, kişilik gelişmesinin ya amının temel ko ulları tarafından biçimlendirilmesine, ve insanın, biyolojik olarak sabit bir doğası bulunmamasına karşın, insan doğasının toplumsal süreçte etkin bir etmen olmasının kendine özgü bir doğası bulundu u sonucuna ula ırıyoruz. Bu insan dinamizminin doğasının tam olarak ne olduğunu psikolojik çerçevede açıklıkla belirleyemese de, varlığını kabul etmek zorundayız. Biyolojik ve fizikötesi kavramların yanlışlanandan sakınma çabasıyla, aynı ölçüde büyük bir bakış açısıyla, insanı, toplumsal ko ulların ipleriyle yönlendirilen bir kukla olarak gören toplumbilimsel görececilik yanlışna dü memeliyiz, insanın özgürlük ve mutluluk gibi vazgeçilmez hakları, doğu tan var olan insansal nitelikler temeli üzerine kurulmuştur. Bu niteliklerse, insanın ya ama iste i ile, tarihsel evrim süreci içinde kendisinde gelişen gizilgüçleri

geli tirme ve dile getirme çabasıdır.

Bu noktada, bu kitapta izlenen ruhbilimsel yaklaşımla Freud'un yaklaşımları arasındaki en önemli farkları bir kez daha belirtebiliriz.

228

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

Ayrılmamız birinci nokta, birinci bölümde ayrıntılı şekilde ele alınmıştır, bu yüzden burada kısaca değinmek yeterli olacak: Biyolojik etmenlerin önemini küçümsemiyor ve sorunun kültürel etmenler mi, biyolojik etmenler mi şeklinde ortaya konulmasını doğru bulmuyoruz; ancak, insan doğasının temelde tarihsel olarak köullendiğini kabul ediyoruz. İkinci olarak Freud'un temel ilkesi insanı kendi içinde bir varlık, doğanın kendisine fizyolojik olarak köullendirilmiş bazı itkiler vermiş olduğu bir kapalı dizge olarak kabul etmek ve kişiliğinin gelişmesini bu itkilerin doyurulması ya da engellenmesine tepki olarak yorumlamaktır; bizim görüşümüze göreyse, insan kişiliğinin temel yaklaşımı, insanın dünyayla, bağlarıyla, doğayla ve kendisiyle olan ilişkilerini anlamaktır. Bize göre insan, Freud'un düdüğü gibi temelde kendine yeterli, ve yalnızca ikincil olarak kendi içgüdüsel gereksinimlerini doyumak için bağlarına gereksinim duyan bir varlık değil, temelde bir toplumsal varlıktır. Bu anlamda, bireysel ruhbilimin temelde toplumsal ruhbilim olduğuna, ya da Sullivan'ın deyişiyle, kişilikler arası ilişkiler ruhbilimi olduğuna inanıyoruz; ruhbilimin temel sorunu, tek tek içgüdüsel isteklerin doyurulması ya da bastırılması sorunu değil, bireyin dünyayla kendine özgü bir ilişki kurması sorunudur. İnsanın içgüdüsel isteklerinin ya da kişiliğinin tek sorunu olarak değil, insanın dünyayla ilişkisi sorununun bir parçası olarak anlaşılmalıdır. Dolayısıyla bizim yaklaşımımızda, bireyin bağlarıyla ilişkilerinin merkezini oluşturur, sevgi, nefret, sevecenlik, orantısızlık gibi gereksinimler ve istekler temel ruhbilimsel görüngüyü oluşturur; Freud'daysa bunlar içgüdüsel gereksinimlerin doyurulması ya da bastırılmasının ikincil sonuçları olarak değerlendirilir.

Freud'un biyolojik yaklaşımıyla bizim toplumsal yaklaşımımız arasındaki fark, kişilikbilim sorunları açısından büyük önem taşımaktadır. Freud —ve çağdaşları onun bulgularına dayanan Abraham, Jones ve diğerleri— çocuğun beslenme ve dışkılama sürecinde, kösnül bölgeler (ağız ve anüs) diye adlandırdıkları yerlerde haz deneyimi yaşadığını varsaydılar; normal gelişme sürecinde daha sonraki yıllarda üreme organları bölgesinin en önemli haz kaynağı olması gerekirken, ağrı uyarılma, engellenme ya da yapısal olarak hassaslığının yoğunlaşmasıyla, bu bölgelerin, bebeklikteki kösnül özelliklerini koruduklarını öne sürdüler. Üretkenlik öncesi düzeye saplanmanın kişilik yapısının

KİMLİK VE TOPLUMSAL SÜREÇ

229

bir parçası haline gelen yüceltmelere ve tepki olumsuzlarına yol açtığını kabul ettiler. Buna göre örnek bir insan dünyayı içinde tutma isteğini bilinçsiz olarak yücelttiği için para ya da diğer nesnelere biriktirme itkisine kapılabilir.

Ya da insan, yardım, bilgi vb. iste i ekinde yüceltti i bilinçsiz beslenme arzusunun yarattı ı itkiye kapıldı ı için her eyi kendi çabalannm sonucu olarak de il de bir ba kasından elde etmeyi bekleyebilir.

Freud'un gözlemleri büyük önem ta ımaktadır, ancak kendisi bunları yanlış açıklama tır. Bu "oral" ve "anal" ki ilik özelliklerinin tutkulu ve usdı ı yapısını do ru olarak saptama tır. Ayrıca, bu tür isteklerin, ki ili in bütün alanlarını, insanın cinsel, co kusal ve zihinsel ya amını sardı ını ve bütün etkinliklerini etkiledi ini de görmü tür. Ama kösnül bölgelerle ki ilik özellikleri arasındaki nedensel ili kiyi, tam tersine yorumlama tır. Ki inin elde etmek istedi i —sevgi, korunma, bilgi, maddi eyler gibi— her eyi edilgin bir ekinde kendi dı ında bir kaynaktan sa lama iste i, çocu un ki ili inde, ba kalarıyla olan deneyimlerine bir tepki olarak geli ir. E er bu deneyimlerle kendi güçlülü ü duygusu korkuyla zayıflatılırsa, giri mcili i ve özgüveni felce u ratılırsa, dü manlık geli ir ve bastınılırsa, aynı zamanda da annesi ya da babası teslim olması ko uluyla eakat ya da koruma sunarsa, bütün bu ko ulların hepsi, etkin denetimden vazgeçilip bütün enerjilerin, arzuların yerine getirilmesi ini önünde sonunda gerçekle tirecek olan bir dı kayna a yöneltildi i bir tutuma yol açar. Bu tutum, çok tutkulu bir ki ili in olu masına yol açar, çünkü bu türden bir k'sinin arzularını gerçekle tirmeye çalı masının tek yolu tutkulu olmaktır. Bu ki ilerinin sık sık doyurulma, emzirilme vb. dü leri görmeleri ya da bu yöndeki dü lemleri, bu alıcı tutumu a zın di er organlardan çok daha iyi dile getirebilmesinden kaynaklanmaktadır; bu dünyaya kar ı olan tutumun, bedenin diliyle anlatılmasıdır.

Özgül deneyimleri nedeniyle, "oral" ki iye göre ba kalarından daha fazla uzakla mı olan, kendisini özerk, kendine yeterli bir dizge haline getirerek güvenlik arayan ve sevgiyi ya da herhangi di er dı a dönük tutumu güvenli i için bir tehdit sayan "anal" ki i için de aynı eyler geçerlidir. Bu tutumların, pek çok örnekte, ba langıçta çocu un erken ya larında belli ba lı etkinlikleri olan, ana babanın sevgi ya da baskısını, çocu unsa dostluk ya da kar ı durmasını dile getirdi i belli

230

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

ba lı alan olan beslenme ve bo altımla ilgili olarak geli ti i do rudur. Ancak, bir insanın ki ili inde kösnül bölgelerin a ın uyarılması ve bastırılması tek ba ına bu türden saplantı tutumlarının geli mesine yol açmaz; gerçi çocuk, bazı haz verici duyumsamaları beslenme ve bo altım yoluyla ya ar ama bu hazlar —fiziksel düzeyde— ki ilik yapısının bütününde kök salmı tutumları temsil etmedi i sürece, ki ilik geli mesinde önemli rol oynamazlar.

Annesinin ko ulsuz sevgisine güvenen bir bebek için, ansızın memeden kesilme, a ır ki ilikbilimsel sonuçlar do urmaz; annesinin sevgisine kar ı güvensizlik duyan bebek, emzirme sürecinin herhangi bir rahatsızlık olmaksızın devam etmesi halinde bile "oral" özellikler edinebilir. Daha sonraki yıllarda görülebilecek "oral" ya da "anal" dü lemler ya da fiziksel duyular verdikleri fiziksel haz açısından ya da bu hazzın herhangi bir gizemli yüceltilmesi açısından de il, yalnızca, altlannda yatan ve dile

getirdikleri dünyaya karşı olan ilkinin türü açısından önemlidir.

Freud'un psikobilimsel bulguları yalnızca bu açıdan toplumsal ruhbilim için yararlı olmaktadır. Örneğin Avrupa'da orta sınıfının tipik özelliği olan anal ilkinin, bu altımla ilgili bazı erken deneyimler sonucu ortaya çıktığını kabul ettiğimiz sürece, belli bir sınıfın anal toplumsal psikilikte oluşmasının nedenlerini anlamamıza yarayacak verilerin bulunup bulunmadığını pek söyleyemeyiz. Ama, bunu, psikilik yapısına kök salmış ve dünyadaki deneyimler sonucu oluşan bir "bakımlarıyla ilkinin biçimi" şeklinde algılayarsak, Avrupa'da orta sınıfın bütün bir yaşam biçiminin, darlığının, soyutlanmışlığının ve düman sızlığının, bu türden bir psikilik yapısının gelişmesine yol açmasının nedenlerini anlamamıza yarayacak anahtarı elde etmiş oluruz.¹

Aynı zamanda üçüncü nokta, daha öncekilerle yakından bağlantılı. Freud, içgüdüsel yönselim kuramına ve de ayrıca insan doğasının

F. Alexander, Freud'un psikobilimsel bulgularını, bazı bakımlardan bizim yorumumuza benzer şekilde yeniden dile getirmeye çalışmıştır. [Bkz. F. Alexander'in *Psychoanalytic Quarterly*'de (1934, cilt XV, s. 1.) "Ruhbilimsel Etmenlerin, Gastro Entestinal Rahatsızlıklara Etkisi" başlıklı yazısı.] Ancak görüşleri, Freud'un ilkinlerden ileride olmakla birlikte, F.A., bir temel biyolojik yönselimi amaçlamıyor ve bu "üretkenlik öncesi" etkilerin temelini ve özünü ilkinlerarası ilkinlerin oluşturduğunu tam olarak anlayamamıştır.

KÜLTÜR VE TOPLUMSAL SÜREÇ

231

kötülüğe olan köklü inancına dayanarak, insandaki bütün "ideal" güdülerini, "kötü" bir şeyin sonucu olarak yorumlama eğilimindedir; buna iyi bir örnek, adalet duygusunu, bir çocuğun kendisinden daha fazla şeye sahip olan herkese karşı duyduğu ilk kıskançlığının sonucu olarak açıklamasıdır. Daha önce de ifade edildiği üzere, bize göre hakikat, adalet, özgürlük gibi idealler, çoğu kez yalnızca tümceler, ya da bahaneler, ussallaştırmalar olarak kalmakla birlikte, içten gelen gerçek özelemler olabilir; ve bu özelemleri, dinamik etmenler olarak ele almayan her çözümleme yanıltıcıdır. Bu idealler fizikötesi bir nitelik taşımazlar; tersine, insanın yaşam koşullarından kaynaklanırlar ve böyle çözümlenebilirler. Fizikötesi ya da idealist kavramlara takılmak korkusu bu türden bir çözümlenmeyi engellememelidir. Bir deneysel bilim olarak, ruhbilimin görevi, ideallerle güdülenmeyi olduğu kadar, ideallerle ilgili ahlaksal sorunları da incelemek ve böylece bu konudaki düğüncelerimizi, geleneksel yaklaşımlarıyla konuları bulandıran fizikötesi özelemlerle gözleme dayanmayan özelemlerden kurtarmaktır.

Son olarak farklı olduğu umduğumuz bir noktayı daha belirtmemiz gerekiyor. Bu, ruhbilimsel yoksunluk ve bolluk görüngüleri arasındaki farklılıkla mayla ilgilidir, insan varoluşunun ilkel düzeyi yoksunluk düzeyidir. Her şeyden önce doyurulması artan zorunlu gereksinimler vardır. Kültür ve onunla birlikte bolluk görüngüsünü oluşturacak çabalaş ancak insanın, ilkel gereksinimlerinin doyurulmasından sonra zamanının ve enerjisinin kalması halinde gelişebilir. Özgür (ya da kendiliğinden) edimler, her zaman için bolluk görüngüsüdür. Freud'un ruhbilimi, bir yoksunluk ruhbilimidir. O,

hazzı, acılı gerilimin giderilmesi sonucu ortaya çıkan doyum olarak tanımlar. Hatta, sevgi ya da efkat gibi bolluk görüngüsü, onun dizgesinde herhangi bir rol oynamaz. O, bu görüngüyü dı lamakla kalmamı , büyük önem verdi i görüngüyü yani cinsellik olgusunu da sınırlı ölçülerde anlayabilmi tir. Freud kendi haz tanımını çerçevesinde, cinselli i, yalnızca fizyolojik zorlanım, cinsel doyumuydu acı veren gerilimden kurtulma olarak görmü tür. Onun ruhbiliminde, bir bolluk görüngüsü olarak cinsel itki, ve —özü gere i gerilimden olumsuz anlamda kurtulma olmayan— kendili inden sevinç duygusu olarak cinsel haz yer almaz.

Kültürün insansal temelini anla ılması yolunda bu kitabın uyguladı ı yorumlama ilkesi nedir? Bu soruya yanıt vermeden önce, bi

232

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

zimkinden ayrılan belli ba lı yorumlama e ilimlerini anımsamak yararlı olacaktır.

1.Freud'un dü ünme yönteminin belirleyici özelli i olan ve kültürel görüngünün köklerinin, toplumun bir ölçüde baskısıyla etkilenen içgüdüsel itkilerin do urdu u ruhbilimsel etmenlerde yattı ını savunan "ruhbilimsel" yakla ım. Bu yorum çizgisini izleyen Freud'cu yazarlar, kapitalizmi, anal erotizmin sonucu olarak, erken Hıristiyanlı ın geli mesiniyse, baba imgesine kar ı kararsızlı ın sonucu olarak açıkladılar.2

2.Marx?m tarih yorumunun yanlı uygulanmasında ortaya atılan "iktisadi" yakla ım. Bu görü e göre, öznel ekonomik çıkarlar, din ve siyasal fikirler gibi kültürel görüngülerin nedenini olu turuyor. Böyle bir sahte Marx'çı açıdan3 Protestanlık da burjuvazinin belli ekonomik gereksinimlerine yanıt veren bir olgudan ibaret sayılabilir.

3.Son olarak, Max Weber'in The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism (Protestan Töresi ve Kapitalizm Ruhu) adlı incelemesinde sunulan "idealist" konumdur. Weber, söz konusu davranı ın hiçbir zaman yalnız ve yalnız dinsel ö retilerle belirlenmedi ini vurgularsa da, yeni dinsel fikirlerin yeni bir ekonomik davranı türünün ve yeni bir kültür ruhunun geli mesine yol açtı ını savunur.

Biz, bu açıklamaların tersine, ideolojilerle kültürün, genel olarak toplumsal ki ilikten kaynaklandı ı; toplumsal ki ili in, belli bir toplumdaki varolu biçimi tarafından ekillendirildi i; ve buna kar ılıklı egemen ki ilik özelliklerinin, toplumsal süreci biçimlendiren üretken güçler haline geldi i noktalarından hareket ettik. Protestanlık ve kapitalizm ruhu sorunuyla ilgili olarak da, ortaça toplumunun çökü ünün orta sınıfı tehdit etti ini, bu tehdidin güçsüz bir soyutlanma ve

Bu yöntemin daha ayrıntılı açıklaması için bkz. E. Fromm, The Dogma of Christ, Holt, Rmehart and Winston, Inc., New York, 1964.

Bu görü e sahte Marx'çı görü dememin nedeni udur: Bu görü , Marx'in kuramının, kendisinin aslında anlatmak istedi i üzere maddi servet kazanma yönünde yo un iste in içlerinden birini olu turdu u farklı ekonomik tutumlara yol açabilecek nesnel ko ullar anlamında de il, maddi kazanç

sa lama çabası göstermek anlamında ekonomik dürtülerle belirlendi ini savundu u yorumunu yapmaktadır. (Bu konuya Birinci Bölümde de inilmi ti.) Sorunun ayrıntılı açıklaması, E. Fromm'un Zeitschrift für Sozialforschung, (Cilt I, 1932, s. 28 ve devamı) adlı dergideki "Über Methode und Aufgabe einer analytischen Sozialpsychologie" adlı yazıda bulunabilir. Ayrıca bkz. Robert S. Lynd'in Knowledge for What? adlı kitabının II. bölümü (Oxford University Press, Londra, 1939).

K L K VE TOPLUMSAL SÜREÇ

233

ku ku duygusu yarattı nı, bu ruhbilimsel de i ikli inse, Luther ve Calvin'in ö retilerini çekici kıldı nı, bu ö retilerin ki ilikbilimsel de i iklikleri yo unla tırdı nı ve tutarlı kıldı nı, ve böylece geli en ki ilik özelliklerinin, ekonomik ve siyasal de i iklikler sonucu ortaya çıkan kapitalizmin geli mesinde üretken güçler haline geldi ini göstermeye çalı tım.

Fa izmle ilgili olarak da aynı açıklama yöntemi uygulandı: a a ı orta sınıf, tekellerin artan gücü ve sava sonrası enflasyon gibi belli ekonomik de i ikliklere belli ki ilik özelliklerinin, yani sadist ve mazo ist e ilimlerin yo unla masıyla tepki gösterdi; Nazi ideolojisi, bu özelliklere seslendi ve onları yo unla tırdı; bunun üzerine yeni ki ilik özellikleri, Alman emperyalizminin yayılmasını destekleyen etkili güçler haline geldi. Her iki durumda da, belli bir sınıfın yeni ekonomik e ilimlerin tehdidi kar ısında, bu tehdide ruhbilimsel ve ideolojik olarak tepki gösterdi ini; ve bu tepkinin yarattı ı ruhbilimsel de i ikliklerin o sınıfın ekonomik çıkarlarıyla çeli se bile, bu ekonomik güçlerin geli mesini hızlandırdı nı görüyoruz. Toplumsal süreçte, ekonomik, psikolojik ve ideolojik güçlerin u ekilde i ledi ini görüyoruz: insan kendisini de i tirerek de i en dı sal durumlara tepki gösteriyor ve bunun kar ılı nda, ruhbilimsel etmenler de, ekonomik ve toplumsal sürecin ekillenmesine yardımcı oluyor. Ekonomik güçler etkin ama bunlar, ruhbilimsel güdüler olarak de il, nesnel ko ullar olarak görülmeli; ruhbilimsel güçler etkin, ama tarihsel olarak kendilerini ko ullandırdıkları kabul edilmeli; fikirler etkin, ama bunlar da, bir toplumsal grup üyelerinin ki ilik yapısının bütününde kök salmı fikirler olarak de erlendirilmeli. Ekonomik, ruhbilimsel ve ideolojik güçler arasındaki bu kar ılıklı ba ımlılı a kar ın, her biri de belli bir ba ımsızlı a sahip. Bu, özellikle do al üretken güçler, teknik, co rafik etmenler gibi nesnel etmenlere ba ımlı oldu undan kendi yasalarına göre gerçekleş en ekonomik geli me için geçerli. Ruhbilimsel güçlere gelince, aynı eyin burada da geçerli oldu unu belirtmi tik; bu güçleri de dı sal ya am ko ulları biçimlendiriyor, ama onların ayrıca kendilerine ait bir dinamizmi var; yani, ruhbilimsel güçler, bir kalıba dökülebilmekle birlikte, kökünden sökülüp atılamayan insan gereksinimlerinin anlatımı, ideolojik alanda da toplumsal yasalarda ve tarih boyunca elde edilen bilgi bütününün gelene inde kök salmı benzer bir özyönetim görüyoruz.

234

ÖZGÜRLÜKTEN KAÇI

İkimizi, toplumsal ki ilik açısından bir kez daha ifade edebiliriz: Toplumsal ki ilik, insan do asının toplum yapısına dinamik uyarlanmasının sonucu olarak ortaya çıkar. De i en toplumsal ko ullar, toplumsal ki ili in de i mesi yani, yeni gereksinimlerin ve kaygıların ortaya çıkması sonucunu do urur. Bu yeni gereksinimler, yeni fikirlerin ortaya çıkmasına yol açar ve insanları bu yeni fikirlere duyarlı hale getirir; bu yeni fikirlerse, yeni toplumsal ki ili i yo unla tırma ve sa lamla tırma, insanın edimlerini belirleme e ilimi gösterir. Ba ka deyi le, toplumsal ko ullar, ki ilik aracılı ıyla ideolojik görüngüyü etkiler; ki ilikse, toplumsal ko ullara edilgin uyarlanmanın sonucu de il, ya biyolojik olarak insan do asında do u tan var olan, ya da tarihsel evrim sonucu varlık kazanan unsurlar temel alınarak gerçekleştirilen dinamik bir uyarlanmanın sonucudur.

ADLAR D Z N

Abraham, 228 Adler, Alfred, 127 Alexander, F., 230 Andreas, 56, 58 Anshen, R.N., 34 Aquinas, Thomas, 68, 69, 81 Augustine, 68, 81 Aziz Antonio, 57 Balzac, 32, 134, 205 Bartmann, B., 68, 70 Below, von, 55 Benedict, Ruth, 27 Bergson, H., 34 Bernard, L., 41 Biel, 69 Bonaventura, 69 Borkenau, F., 81 Brentano, 56 Bruck, Moeller van der, 142 Burckhardt, Jacob, 27,49, 53 Butzer, Martin, 61 Calvin, 54, 55, 65 68, 71, 72, 75, 78 83, 87, 88, 97 99, 101,103,151,233 Cassirer, E., 52 Clemenceau, 183 Clemens VI, 70 Dante, 51 Darwin, C, 182 Descartes, 201 Dewey, John, 21,34 Dilthey, W., 51, 53 Dollard, J., 27 Dostoyevski, F., 128 Duns Scotus, 69 Durkheim, 27 Ehrenberg, 55 Erickson, M. H., 153 Erasmus, 73 Feuerbach, 107 Frank, L. K., 62 Frederick II, 51 Freud, 18, 23 6, 89, 101, 103, 126 7,136,147,149 50, 166,194 5, 211,222,226-32 Fromm.E., 31,101, 232 Frotnm Reichman, Frieda, 152 Gay, M., 192 Goebbels, Joseph, 179, 185 Gorer, G., 132 Gratianus, Roma imparatoru, 58 Gray, M, 192 Green, Julian, 115 ADLAR D T N t Hallowell, J., 27 Harkness, Georgia, 81 Hartoch, Anna, 171,192 Hegel, 105,107 Heiden, Konrad, 179 Herzog.H., 171 Hitler, A., 16,46, 142,167, 169, 174 87, 221 Hobbes, 22,125, 135 Horkheimer, M., 89, 127,197 Homey, Karen, 24, 89,121,127, 144,149 Hughes, R., 37 Hugo, Victor, 142 Huizinga, J., 52, 53 Isa, 17, 73 Jones, E., 228 Kafka, Franz, 115 Kant, 101, 107, 139 Kardiner, A., 27 Kierkegaard, 114 Kraus, 56 Krupp, 175 Kulischer, J., 56, 80 Lamprecht, 55, 58, 60 Lasswell, Harold D., 27, 170 Ley, 179 Linton, Ralph, 41 Luther, 54 5, 59, 65 83, 87 8, 97 9,101, 233 Lynd, Robert S., 197, 232 Machiavelli, 101

Maclver, R. M., 34
Mannheim, K., 27
Marcuse, H., 78
Marx, K., 18, 23, 30, 105,107,232
Mead, M., 27, 62
Moeller, van der Bruck, 142
Muhammed, 17
Mumford, L., 167-8
Murphy, L. B., 192 Mussolini, 184
Neumann, F., 171 Nietzsche, F., 23,107,114
Ockam, 69, 70 Otto, Max, 210
Pascal, 56 Petrarch, 53 Piaget, Jean, 37 Pirandello, 201
Ranulf, 88, Rauschnig, 143 Reich, Wilhelm, 127 Riezler, K., 34
Sade, Marquis de, 132 Sapir, E., 27
Schachtel, Ernest H., 106,171 Schapiro, 56, 59-61 Schleiermacher, 142
Schuman, F. L., 170,172 Seeberg, R., 68-70 Sigismund, Krai, 59 Sokrates, 17
Sombart, 56 Stalin, J., 16 Steuermann, Carl, 34 Stirner, 107
Sullivan, Hary Stack, 24, 101, 152, 228
Tawney, 56-7, 62
Thyssen, 175
Tillich, P., 34
Trinkhaus, Charles E., 53, 71
Troeltsch, Ernest, 55
Vierkand, 126
Weber, Max, 55-6, 83, 85, 88, 232